

XX.

2021

ročník
I

revue muzea paměti xx. století

doporučená cena 79 Kč

*Svatební foto Josefa
a Zdeny Mašínových
15. června 1929
v Olomouci*

**Sovětské poradce
1945—1949 / 3**

**Mýtus Velké vlastenecké
války a Putin / 30**

Sto let totalitní KSČ / 82

**Rozhovor s Hanou Kordovou
Marvanovou / 86**

Socha maršála Koněva / 99

Polská muzea / 125

M XX

Muzeum paměti
XX. století

ISBN 978-80-907989-5-3

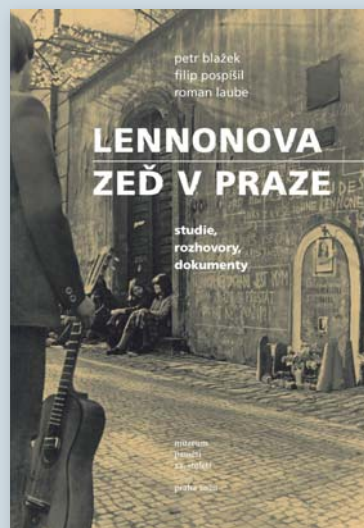

9 788090 798953

PETR BLAŽEK, FILIP POSPÍŠIL,
ROMAN LAUBE:

Lennonova zeď v Praze / studie, rozhovory, dokumenty

Autoři knihy se zabývají nejen postupnou proměnou Lennonovy zdi a společnosti okolo ní, ale také předchozí tradicí nápisů na tomto místě. Na Velkopřevorském náměstí a jeho okolí se ve výroční den smrti britského hudebníka a mírového aktivisty konala od roku 1981 výroční setkání jeho fanoušků. Pod vlivem policejních zásahů postupně přerostla v protirežimní vystoupení, na nichž se podepisovaly petice s požadavky na zavedení náhradní civilní služby, odchod sovětských jednotek z Československa, propuštění politických vězňů či odstranění jaderných zbraní. Někteří účastníci těchto srazů patřili na konci osmdesátých let mezi spoluzakladatele opozičních skupin, zejména Nezávislého mírového sdružení — Iniciativy za demilitarizaci společnosti a Mírového klubu Johna Lennona. Kniha se zabývá také dějinami Lennonovy zdi po roce 1989. Připomínání Lennonovy památky nezůstalo jen aktivitou přívrženců subkultur, ale odráželo i dobové spory o povahu společnosti, její minulost a budoucnost. Lennonova zeď se také stala významnou turistickou atrakcí, komerčním artiklem a dokonce inspirací pro protestní hnutí na druhé straně zeměkoule. Kniha vyšla s podporou Státního fondu kultury ČR.

Muzeum paměti XX. století, 2020, 2. rozšířené vydání, 536 s., ISBN 978-80-907989-0-8

J I Ř Í S O Z A N S K Ý :

Post scriptum

Rozsáhlá kniha dokumentuje uměleckou tvorbu Jiřího Sozanského, zahrnující kresby, grafiku, oleje, plastiky a koláže od sedmdesátých let minulého století až po nejnovější práce. Textová část obsahuje vzpomínky autora na dětství a dospívání v období totality, jeho občanské postoje a umělecký vývoj, setkání s osobnostmi, které ho výrazně ovlivnily. Významný je textový a výtvarný obraz matky, který nenaplnuje běžná očekávání; jedná se více o záznamy profesního života v dobách nepříznivých, či méně nepříznivých, který začal před vytouženým a vybojovaným vstupem na AVU. Matka v knížce není záchrana, idylická síla, sentimentální vzpomínka. Je to existující fakt života, nejde jej odmítnout, ani překročit, ani idealizovat. Přesto je kniha poctou matce.

*Symposion ve spolupráci s Muzeem paměti XX. století, 2021,
1. vydání, 372 s., ISBN 978-80-904962-8-6*

Milí čtenáři,

do rukou se vám dostalo první číslo ročenky Muzea paměti XX. století, v listopadu 2019 založené pražské muzejní a paměťové instituce.

Muzeum usiluje o to být moderní institucí, která bude kromě očividně klasického prostředí a aktivit nabízet řadu nových, multimediálních a moderních možností, jak přibližovat historii, fenomény a osobnosti dvacátého století v nových interpretačních rovinách a kontextech a třeba i dosud tolik nereflektovanou optikou.

V ročenke Vám chceme představit naši instituci, vysvětlit, proč vznikla, čím se inspiruje a kam směřuje. Chceme vám také naznačit, jaké otázky budí pozornost nejen českých a slovenských historiků zabývajících se „krátkým“ dvacátým stoletím. Snažili jsme se, aby obsah prvního čísla byl pestrý: odbornými studiemi, eseji a dokumenty počínaje, přes rozhovor, až po přiblížení příběhů sbírkových předmětů a informace o aktivitách muzea. Z obsahu se tak trochu vymyká příspěvek—suplement Pavla Žáčka, který tematicky spadá do závěru druhé světové války a názorně ukazuje podobu bývalých sovětských dokumentů represivních složek, které dnes můžou badatelé studovat v ukrajinských archivech.

Snad vás následující řádky a stránky upoutají a budete přemýšlet o historii středoevropského prostoru, budete se chtít dozvědět další podrobnosti nebo si například uvědomíte, že můžete muzeu něco zajímavého nabídnout. Muzeum musí být živá instituce. Třeba to tak v době, kdy píšu tyto řádky, nevypadá, ale jednoho dne se vrátíme k běžnému životu bez pandemických a snad i jiných omezení a budeme chodit mezi lidi, sbírat pozitivní zážitky a navštěvovat kulturní akce. Také pro vás tady bude Muzeum paměti XX. století.

Jsmo velmi vděční našemu zřizovateli a podporovateli hlavnímu městu Praze. Právě pražské zastupitelstvo převzalo na svá bedra odpovědnost za zřízení instituce, která by za normálních okolností fungovala pod křídly státu.

Milí čtenáři, jak řekl klasik, historie je učitelkou života. Muzeum sídlí ve městě, kterým procházely dějiny. Hledejme společně doklady lidské statečnosti, odhodlání postavit se totalitám, stejně jako zradě a pokrytectví. Dějiny totiž nejsou jednobarevné.

PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
ředitel Muzea paměti XX. století

Obsah

Editorial	1
STUDIE:	
JAN KALOUS: Před příchodem „přátel“. Sovětská zpravodajci působící v letech 1945—1949 v československém bezpečnostním aparátu	3
DAVID SVOBODA: Fanfáry ze záhrobí. Mýtus tzv. Velké vlastenecké války, jeho vývoj a role v politice Putinova Ruska	30
MIROSLAV VODRÁŽKA: Kultura versus společnost aneb střední Evropa a Rusko	45
DOKUMENTY:	
PETR BLAŽEK — ALENA ŠIMÁNKOVÁ: Zpráva o archivní rešerši pro přípravu exhumace ostatků Zdeny Mašínové	57
ESEJE:	
MILOSLAV BEDNÁŘ: Sto let od vzniku Komunistické strany Československa	82
ROZHOVORY:	
Je lepší si vybrat těžkou cestu ... S Hanou Kordovou Marvanovou, předsedkyní správní rady, o Muzeu paměti XX. století (Veronika Bendová)	86
OBRAZEM:	
PAVEL VOŠICKÝ: Vězněm socialistického nápravného zařízení	88
PETR BLAŽEK — RADEK SCHOVÁNEK: Příběh fotografie signatářů Charty 77 v kavárně Slavia (28. ledna 1977)	96
DEPOZITÁŘ:	
PETR BLAŽEK: Socha maršála Koněva	99
VÍT FOJTEK: Rubaška, darovaná Janem Palachem Jiřtmu Mejstříkovi	114

VÍT FOJTEK: Z pozůstalosti Bedřicha Hostičky. Potvrzení primátora hl. m. Prahy o účasti v bojích o Staroměstskou radnici	115
VZPOMÍNKA:	
JAROSLAV SUK: Vzpomínka na Jana Vodňanského	116
ZPRÁVY:	
JAN KALOUS: Chronologický přehled činnosti Muzea paměti XX. století v roce 2020	117
JAN KALOUS: Kulatý stůl Vyšetřování smrti Jana Masaryka	122
VÍT FOJTEK: Nová polská interaktivní muzea inspirací pro Muzeum paměti XX. století. Studijní cesta do partnerských muzeí v Polsku	125
JAN SAMOHÝL: Filmový festival dokumentárních filmů Nezломní a obětovaní	144
JAN SAMOHÝL: Muzeum jako edukační médiu	146
RECENZE:	
JAN KALOUS: Karel KONEČNÝ: Československá strana lidová v období nastupující normalizace (1969—1972)	150
JAN KALOUS: Andrzej KRAWCZYK: Kněz prezidentem. Slovensko Jozefa Tisa	
JAN KALOUS: James Mace WARD: Jozef Tiso. Kněz, politik, kolaborant.	153
SUPPLEMENTUM	
PAVEL ŽÁČEK: Radiová korespondence partyzánské skupiny „Národní mstitel“. Edice klíčových dokumentů štábu partyzánského hnutí 4. ukrajinského frontu z posledních týdnů II. světové války	1—68

XX.
revue muzea paměti xx. století
ročník I/2021

Redakce: Veronika Bendová, Petr Blažek, Jan Kalous, David Svoboda (hlavní redaktor)
a Miroslav Urbánek ¶ Cover and Graphic Design © Jan Majcher, 2021 ¶ Adresa redakce:
Muzeum paměti XX. století, Opletalova 22, Praha 1, 110 00, tel. +420 603 860 454 ¶
www.muzeum20stoleti.cz, e-mail: info@mpxx.cz ¶ Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod a.s. ¶
ISBN 978-80-907989-5-3

VYDÁVÁ MUZEUM PAMĚTI XX. STOLETÍ, z. ú., jehož zřizovatelem je hlavní město Praha

Před příchodem „přátel“.

Sovětští zpravodajci působící v letech 1945—1949
v československém bezpečnostním aparátu¹

Jan Kalous

KONEC DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY PŘINESL NEJEN OBNOVU ČESKOSLOVENSKÉ STÁTNOSTI, ALE ROVNĚŽ ZAČÁTEK PROCESŮ, NA JEJICHŽ KONCI BYLA PŮVODNĚ PROPONOVANÁ DEMOKRATICKÁ REPUBLIKA PLNĚ V PODRUČÍ KOMUNISTICKÉ STRANY. VÝZNAMNĚ K TOMU PŘISPĚLY NEJEN AKTIVITY SAMOTNÝCH KOMUNISTŮ V APARÁTU STRANY, NA MINISTERSTVU VNITRA, V BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽKÁCH, ALE ROVNĚŽ PROPOJENÍ A KOORDINACE VŠECH TĚCHTO KÁDRŮ Z JEDNOHO MÍSTA, Z JEDNOHO MOZKOVÉHO CENTRA. JISTĚ BY SE ZA ONO MÍSTO MOHL OZNAČIT (A URČITĚ PRÁVEM) ÚSTŘEDNÍ SEKRETARIÁT KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA (KSČ), ALE DNES JE ZŘEJMÉ, ŽE ONO CENTRUM SE NACHÁZELO DALEKO OD PRAHY, NA VÝCHODĚ, V SAMOTNÉM SRDCI MOSKVY.

Po druhé světové válce hrál KGB a jeho předchůdci klíčovou roli ve vytváření sovětského bloku. Po celé východní Evropě komunisty kontrolované bezpečnostní služby, založené podle vzoru KGB a řízené — kromě Jugoslávie a Albánie — sovětskými „poradci“, dohlížely nad přechodem k takzvaným „lidovým demokraciím“, konstatovali správně Christopher Andrew a Vasilij Mitrochin ve své dnes již klasické knize o špionážních aktivitách KGB.²

Zkusme se nyní proto zamyslet nad tím, co předcházelo únorovému puči v roce 1948.³ Z obecného hlediska je zřejmé, že v Československé republice (ČSR) pracovaly nově vznikající zpravodajské

¹ Studie je rozpracováním příspěvku předneseného na mezinárodní konferenci *100 let od založení organizace sovětské tajné služby Čeka (1917-2017)*, kterou pořádaly Senát Parlamentu České republiky a Ústav pro studium totalitních režimů a jež se konala v Praze ve dnech 2. a 3. listopadu 2017.

² ANDREW, Christopher — MITROCHIN, Vasilij: *Neznámé špionážní operace KGB. Mitrochiniův archiv*. Academia, Praha 2001, s. 259.

³ Historik Václav Veber na mezinárodní konferenci *90 let českého a slovenského komunismu* v roce 2011 s odkazem na bývalého šéfa diverzích a individuálních teroristických akcí na ministerstvu státní bezpečnosti SSSR Pavla Sudoplatova (viz SUDOPLATOV, Pavel: *Special Tasks*. Back Bay Books, Boston — New York — Toronto — London 1994, s. 233) uvedl, že před únorem 1948 působilo v Praze 400 sovětských agentů, kteří zde byli kryti jako obchodní cestující, resp. jako pracovníci obchodní mise, a byli tedy k dispozici komunistům při vládní krizi. Viz <https://www.ustrcr.cz/data/mp3/komunismus90let/blok5casto1.mp3> (poslední přístup k 28. 8. 2019). Veber obhajoval svou tezi, která ale není všemi historiky zcela respektována, i ve své knize o únoru 1948. VEBER, Václav: *Osudové únorové dny 1948*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 132—133.

složky ve prospěch komunistů, respektive podřizovaly se sovětským ambicím. Také proto nepovažovaly za své zájmové prostředí státy na východ od ČSR (resp. státy vznikající sovětské zóny vlivu), ale na západě.⁴ I když se mnohé odehrávalo skrytě, zkusme i na základě známých skutečností, dlouhodobých politických trendů a osobních výpovědí některých aktérů tehdejšího dění sestavit obrázek toho, jak důležitá byla v předúnorových bezpečnostních složkách vazba na sovětské zpravodajce, kdo a jak ji zajišťoval, jaké benefity mu to přinášelo a co to z kontextuálního nadhledu znamenalo.

Předpoklady sovětizace československých bezpečnostních složek

Komunistická strana Československa byla ochotna v době svého panování tvrdit, že vznik Sboru národní bezpečnosti (SNB) představoval zásadní bod zvratu, začátek národní a demokratické revoluce, na jehož konci se skvěl únor 1948 jako okamžik velkého vítězství. Analyzujeme-li trendy let 1945—1948, pak důležité změny představovaly: systém výstavby a organizace SNB⁵, příliv členů KSCČ a Komunistické strany Slovenska (KSS) do SNB⁶, kádrová „práce“ uvnitř SNB, obsazení klíčových pozic komunisty⁷ a osobní dispozice některých příslušníků Sboru, kteří byli ochotni nad rámec své funkce plnit, jak tomu snad i sami věřili, tzv. vyšší poslání.

Bezpečnostní a zpravodajské složky, jež byly nově vytvořeny na konci června 1945, byly od počátku budovány podle sovětského vzoru jako centralizované a postupně stále důsledněji podřízené kontrole ministerstva vnitra (MV). Důležitou devízou, kterou komunisté hodlali využít, byla skutečnost, že se ministrem vnitra stal člen KSCČ Václav Nosek.⁸ Právě on byl patronem cíleného pronikání a postupného ovládnutí bezpečnostních složek státu komunisty. Dělo se tak postupně, sofistikovaně, ale důrazně a systematicky.

Původně se ale na počátku roku 1945 uvažovalo o tom, že by post ministra vnitra zastával generální tajemník KSCČ Rudolf Slánský⁹, blízký spolupracovník a osobní přítel předsedy KSCČ Klementa

⁴ Hlavní obava byla po roce 1945 spatřována v tzv. německém revanšismu. Právě na německy mluvící země se z mnoha důvodů (např. i kvůli snaze stíhat uprchlé válečné zločince) koncentrovala pozornost vznikající čs. rozvědky, ZOB-II a 2. a 5. oddělení Hlavního štábu Ministerstva národní obrany (HŠ MNO) — viz dále.

⁵ Podle zákona č. 149/1947 Sb. z 11. 7. 1947, o národní bezpečnosti, byl Sbor národní bezpečnosti vojensky organizován (§ 7) a měl tři složky — pořádkovou, kriminální a státně bezpečnostní (§ 8).

⁶ Současně je ale nutno přiznat, že výchozí situace byly v jednotlivých složkách SNB rozdílné. Například tam, kde byly důležitým faktorem vstupní znalosti a kladl se důraz na vzdělání, byli komunisté v počátku v defenzivě. Šlo tak např. právě o složku kriminální nebo také státně bezpečnostní.

⁷ Důležitou rovinou, jak si komunisté zajišťovali v tomto období kontrolu nad bezpečnostními složkami, byla skutečnost, že do bezpečnostních struktur státu vysílali (delegovali) své členy. Existuje řada údajů o tom, že mnoho z později etablovaných komunistických kádrů v SNB (resp. Státní bezpečnosti) započalo svou kariéru tak, že hned po válce navštívili sekretariát KSCČ u Prašné brány v Praze a setkali se tam buď s Rudolfem Slánským, nebo s některým z tajemníků. Posléze pak byli odesláni na ministerstvo vnitra nebo do složek SNB. Další možností bylo doporučení nějaké místní, okresní či krajské organizace KSCČ.

⁸ Václav Nosek (1892—1955), čs. komunistický politik a v letech 1945—1953 ministr vnitra ČSR. Více o něm viz KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948—1989. Ministři a jejich náměstci*. ÚSTR, Praha 2009, s. 126—128.

⁹ Rudolf Slánský (1901—1952), v letech 1945—1951 generální tajemník KSCČ, od září do listopadu 1951 náměstek předsedy vlády. V listopadu 1951 byl zatčen, o rok později odsouzen k trestu smrti a v prosinci 1952 popraven. Více viz KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Mladá fronta, Praha 1992; KAPLAN, Karel — KOSATÍK, Pavel: *Gottwaldovi muži*. Paseka, Praha — Litomyšl 2004; KAPLAN, Karel: *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Barrister & Principal, Brno 2009; PERNES, Jiří — FOITZIK, Jan (eds.): *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. ÚSD AV ČR — Nakladatelství Prius, Brno 2005; KALOUS, Jan:

Gottwalda.¹⁰ I když se nakonec ministrem nestal, svůj vliv na dění a chod ministerstva vnitra a jemu podřízených bezpečnostních složek neztratil. Agenda bezpečnosti a vnitra mu takřkajíc procházela pod rukama. Slánský získával naprosto exkluzivní informace o dění v ČSR i v aparátu nekomunistických politických stran, které posléze v únoru 1948 využil v souboji o definitivní získání moci ve státě.

Z dlouhodobého hlediska lze vypozařovat tři základní trendy, které KSČ při ovládnutí nově vznikajících a etablojících se bezpečnostních struktur uplatňovala:

Zaprvé — nábor maxima vlastních, straně oddaných členů do důležitých pozic v aparátu SNB.¹¹

Zadruhé — zavádění sovětských vzorů do praxe. Dělo se tak nejen prostřednictvím přímých kontaktů se sovětskými zpravodajci, ale i přebíráním vzorů z dalších států vznikajícího sovětského bloku. Často se veřejně nemohlo (např. pro odpor nekomunistické opozice) přímo mluvit o sovětských příkladech. Proto se šlo oklikou přes polské, maďarské nebo jugoslávské zkušenosti.¹² Dělo se tak mj. při postupném zavádění nové terminologie, např. termínu *ustanovka*,¹³ *opersektor*, *podstrčit podstavu*, *zavést odposlech* apod.

Zatřetí — školení nově přichozích příslušníků, které bylo zavedeno v tomto období a posléze zdokonaleno do soustavy tzv. vstupních škol MV. Mezi lektory kurzů pro složku zpravodajskou a státně bezpečnostní najdeme v letech 1945—1947 mnoho prosovětsky orientovaných příslušníků bezpečnostního aparátu.¹⁴ V souvislosti s prováděním kádrové politiky a školení či kurzů se tehdy hojně operovalo s tezí, že je nutné provádět vše důsledně a nekompromisně, „po bolševicku“.

Všechny uvedené aspekty, úkoly a cíle si komunisté v Bezpečnosti jasně uvědomovali. Svědčí o tom mj. dopis, který odeslali někteří členové bezpečnostní a zpravodajské komise při Ústředním výboru (ÚV) KSČ 19. října 1946 předsednictvu. Napsali v něm: *Po revoluci [v květnu 1945] bylo přikročeno k budování národní bezpečnosti na dvou zásadách: a) všeobecně chceme jednotnou, dobrou, politicky spolehlivou národní bezpečnost, omlazenou odbojovými elementy, podřízenou orgánům správy lidové, tj. národním výborům, b) interně je třeba, aby všechny vedoucí posice v bezpečnostní službě a to jak po linii lidové správy (bezpečnostní referenti Z[emských]N[árodních]V[yborů] a O[kresních]N[árodních]V[yborů]), tak po linii SNB a jeho složek obsazením nejvyšších velitelských míst našimi soudruhy dostaly se pevně do našich rukou. Elitní sbory bezpečnostní, především politické zpravodajství a pokud možno i státní bezpečnost mají býti budovány převážně ze soudruhů.*¹⁵ Signatáři dopisu žádali od vedení Komunistické strany Československa tvrdé a nekompromisní postoje při střetech s nekomunistickými politiky a hájení výlučnosti postavení KSČ v bezpečnostním aparátu státu.

Komunisté před soudem. K některým aspektům politických procesů v Československu na počátku 50. let. *Paměť a dějiny*, 2012, 4, s. 3—8; *Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským*. Orbis, Praha 1953; SLÁNSKÁ, Josefa: *Zpráva o mém muži*. Svoboda, Praha 1990.

¹⁰ Klement Gottwald (1896—1953), v letech 1948—1953 prezident ČSR, 1945—1953 předseda KSČ (od V. sjezdu KSČ v roce 1929 generální tajemník KSČ), 1951—1953 vykonával agendu prvního tajemníka KSČ. Je bezprostředně spjat s politickými procesy 50. let.

¹¹ Do SNB bylo jen v roce 1945 přijato cca 12 000 nových příslušníků; z toho 8000 v Čechách a přes 3000 na Moravě. Šlo tehdy o zhruba třetinu tehdejšího početního stavu SNB. Viz BÁRTA, Milan: Posilování pozic KSČ mezi příslušníky ministerstva vnitra v letech 1945—1948. In: KALOUS, Jan — KOCIAN, Jiří (eds.): *Český a slovenský komunismus (1921—2011)*. ÚSTR — ÚSD AV ČR, Praha 2012, s. 71.

¹² Mezi červnem a zářím 1946 uzavřeli komunisté působící v čs. zpravodajství dohody o spolupráci se svými kolegy z Jugoslávie, Bulharska a Polska; brzy poté byla obdobná dohoda uzavřena i s Maďary. Viz KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. Doplněk, Brno 1997, s. 152.

¹³ Česky — zjištění, stanovení, nastolení, ustanovení. Viz SUK, Jaroslav: *Ustanovka*. *Paměť a dějiny*, 2007, 1, s. 198.

¹⁴ *Archiv bezpečnostních složek (ABS)*, f. Různé bezpečnostní spisy po roce 1945 (304), sign. 304-208-5 a 304-208-6. Názyv přednášek (teze) s uvedením referenta a osnovy přednášky zpravodajského kurzu (koncept).

¹⁵ *ABS*, sbírka Zvláštní vyšetřovací spisy (ZV), a. č. ZV-4 MV (na deskách 32/15). Dopis podepsali: Karel Šváb, Osvald Závodský, Karel Vorla, Jindřich Veselý, Bedřich Pokorný, Emil Hršel, Otakar Adamec, Štěpán Plaček, Oldřich Kryštof, Josef Baudyš; na dálku se připojil Jan Vodička.

Václav Nosek (*Národní archiv*)

Klement Gottwald (*Národní archiv*)

Rudolf Slánský (vlevo) a Bohumil Laušman na všeslovanském sjezdu v Moskvě v březnu 1945 (*Národní archiv*)

Vykonavatel represe a jedna z výrazných opor čs. komunistického režimu — Státní bezpečnost — se postupně stávala složkou ovládanou KSČ.¹⁶ Tento trend byl posílen také tím, že k 31. prosinci 1947 se v ní sjednotily dosud oddělené státně bezpečnostní a zpravodajské¹⁷ složky. Vznikl obávaný bezpečnostní monolit, kontrolovaný a podřízený zájmům KSČ, připravený k osvojení si sovětských vzorů (případně někdy v blízkém budoucnu k přímému sovětskému působení), určený k pronásledování a likvidaci oponentů režimu uvnitř státu i mimo něj.

Sovětský zájem o Československo — komunistický zájem o SSSR

V případě sovětského zájmu o středoevropský prostor nešlo o něco zcela nového. Je třeba konstatovat, že sovětské zpravodajské aktivity na našem území byly československými bezpečnostními úřady registrovány již v době první republiky.¹⁸ Po květnu 1945 se agenturní zájem o dění v ČSR ještě zintenzivnil. Nedochovalo ale k obnovování předválečných zpravodajských sítí. Pravdou ovšem také je, že většina z nich byla vážně poškozena nebo zcela zlikvidována Němci během války.

V letech 1945—1949, tedy ještě před oficiálním pozváním a příchodem sovětských poradců, působily na československém území sovětské zpravodajské a státně bezpečnostní složky prostřednictvím svých rezidentur. Jednalo se o rezidentury I. a IV. správy Lidového komisariátu Státní bezpečnosti (NKGB)¹⁹ a hlavní rozvědné správy generálního štábu Rudé armády (GRU).²⁰ Jedním

¹⁶ StB měla původně provádět vyšetřování, zatýkání osob, domovní prohlídky a preventivní opatření (např. na základě zpravodajsky získaných zpráv), která měla zabránit ohrožení státního zřízení ČSR. Zabývala se především vyšetřováním trestné činnosti z doby okupace a retribučními. Nicméně právě zákon č. 149/1947 Sb. z 11. 7. 1947, o národní bezpečnosti, předpokládal, že *zmenší-li se rozsah úkolů státně bezpečnostní složky, sloučí ji vláda svým nařízením se složkou kriminální.*

¹⁷ Dne 25. 5. 1945 byl na ministerstvu vnitra vytvořen odbor pro Státní bezpečnost a politické zpravodajství, odbor „Z“ (od 2. 12. 1946 VII. odbor MV, od prosince 1947 III. odbor MV). Odboru „Z“ podléhaly zpravodajské složky, tedy Komise pro vnitřní národní bezpečnost, Zemský odbor bezpečnosti (ZOB) a jako výkonná část i Státní bezpečnost. ZOB vznikl výnosem předsedy Zemského národního výboru (ZNV) Ladislava Kopřivy 20. 10. 1945 jako jistá protiváha Státní bezpečnosti. Již v předúnorovém období se KSČ podařilo dosáhnout základní kontroly nad zpravodajskou činností, která byla od léta 1945 do podzimu 1947 soustředěna v II. odboru Zemského odboru bezpečnosti (ZOB-II). ZOB-II, zřízený při Zemských národních výborech se sídly v Praze a Brně, s expoziturou v Ostravě, zůstal ovšem bez výkonné pravomoci, kterou tehdy disponovala Státní bezpečnost. Činnost a aktivity ZOB-II se odehrávaly za přísné konspirace. S ohledem na tuto činnost byla zpravodajská složka i personálně obsazována. Do jejích řad vstupovali lidé pevně ukotvení v KSČ, často také spolupracující se sovětskými zpravodajci.

¹⁸ Viz studie FROLÍK, Jan: Sovětsí špióni v předmnichovském Československu. *Střední Evropa*, 1995, roč. 11, 51, s. 83—90; LUKES, Igor: The GPU and GRU in Pre-World War II Czechoslovakia. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 1995, Vol 8., 1, s. 91—104.

¹⁹ NKGB = Narodnyj kommisariat gosudarstvennoj bezopasnosti; Lidový komisariát státní bezpečnosti. V únoru 1941 byl NKGB vyčleněn z Lidového komisariátu vnitra (NKVD), se kterým byl v červenci 1941 znovu sloučen. Dne 14. dubna 1943 rozhodlo prezidium Nejvyššího sovětu SSSR o obnovení Lidového komisariátu státní bezpečnosti SSSR. Do jeho čela byl postaven ministr Státní bezpečnosti gen. Vsevolod Nikolajevič Merkulov. Státní komisariát vznikl vyčleněním operativně-čekistických správ a odborů, tj. 1. až 6. správy a čtyř samostatných odborů, z aparátu Lidového komisariátu vnitřních věcí (NKVD). Šlo o tyto útvary: I. správa — sovětská zahraniční rozvědka; II. správa — kontrarozvědka; III. správa — zabezpečení transportů; IV. správa — organizace pro teror a diverzi na území okupovaném Němci; V. správa — vládní šifrovací a zpravodajská služba; VI. správa — ochrana stranického a státního vedení SSSR. Od listopadu 1945 NKGB chránila sovětský atomový průmysl (Oddělení K) a prováděla atomovou špionáž (Oddělení S). Dne 15. března 1946 byl NKGB přejmenován na MGB (Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti; Ministerstvo státní bezpečnosti). V dubnu 1953 bylo MGB zrušeno a sloučeno s ministerstvem vnitra, z něhož v březnu 1954 vznikl KGB. Viz ROEWER, Helmut — SHÄFER, Stefan — UHL, Matthias: *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*. Universum, Praha 2006, s. 302.

²⁰ GRU = Glavnoje razvedyvatelnoje upravlenije; Hlavní správa rozvědky — zpravodajská složka ve struktuře Rudé armády, označovaná jako Rozvědka. Vždy byla součástí ministerstva obrany. Byla založena v říjnu 1918 jako tzv. registraturní správa. V roce 1920 ji Trockij reorganizoval. Ke krytí špionáže využívala obchodní aktivity. Později, i během druhé

z důležitých úkolů sovětských zpravodajských orgánů (a to nejen v ČSR) bylo významně se podílet na vytváření nového bezpečnostního aparátu. Výše zmíněné rezidentury byly zrušeny v návaznosti na přijetí usnesení o zastavení rozvědne činnosti v lidově demokratických státech a rozpuštění agenturních sítí, kterou Rada ministrů SSSR přijala v srpnu 1949.²¹

Zdá se, že při konstituování nových sítí zůstávala aktivní spojení vzniklá během druhé světové války nejen uvnitř partyzánských jednotek (tyto vazby lze vystopovat například ve východních Čechách), ale hlavně spojení vybudovaná operativně-českistickými skupinami IV. správy NKGB a zpravodajskými skupinami GRU na území předválečné ČSR. Jedním z jejich nejdůležitějších úkolů bylo budování agenturních sítí pro poválečné využití. Již před říjnem 1949 tedy působili na pražské sovětské ambasádě zpravodajci. Šlo například o rezidenta I. správy NKGB (MGB) Ivana Andrejeviče Čičajeva²², rezidenta Komitetu informací při Radě ministrů SSSR Michaila Makaroviče Chazanova a rezidenta GRU a vojenského ataše generálmajora Alexandra Fedoroviče Sizova. Jejich zájem pokrýval vedle Prahy celé území státu; působili i v Brně, Bratislavě nebo v Karlových Varech.

Dnes již víme, že nadstandardní styky se Sověty představovaly důležitou a nezastupitelnou roli v činnosti některých klíčových osob z politického a bezpečnostního aparátu.

Co měli všichni společného? Patřili k předválečným členům komunistické strany. Myslím si, že mnozí tyto kontakty vnímali rovněž jako důležitý stranický úkol. Řada z nich byla vzdělaná a bohužel, jak se ukázalo, i (všeho-) schopná. Vystudovali některou z vysokých škol a ovládali i několik světových jazyků. Dalo by se o nich říci, že to byli fanatičtí a velmi ambiciózní vyznavači „lepších zítřků“. S jejich vírou v marxismus-leninismus a paradigma třídního boje často neotřásla ani perzekuce v době druhé světové války, povědomí o průběhu a podobě čistek uvnitř komunistického hnutí a později ani vlastní zkušenosti z komunistických kriminálů. Byli nositeli těch nejhorších lidských vlastností — závistí a nenávistí počínaje a rozkoší z brutality konče.

Kde a jak vznikla jejich vazba na sovětské zpravodajce? Někteří z nich navázali tyto užitečné kontakty již ve 30. letech, např. jako písaři obdivovatelé SSSR nebo v aparátu komunistické strany. Jiní tato přátelství získali v průběhu druhé světové války, např. v době, kdy působili u československé vojenské jednotky v SSSR nebo během tzv. zpravodajských kurzů pro partyzány.²³ Konečně se zde vyskytují i ti, kteří spolupráci se sovětskými zpravodajci uskutečňovali od závěru války a v těsně poválečném období. Celkově se dá říci, že kdo jednou navázal se Sověty kontakty, pak je ve vlastním zájmu udržoval i nadále, respektive že zde stoprocentně platilo heslo Jednou spolupracovník, navždy spolupracovník.

Ze stranického aparátu šlo nepochybně o již jmenovaného Rudolfa Slánského. Podle historika Karla Bartoška²⁴ pracoval pro sovětské zpravodajce zřejmě i Artur London (1915—1986).²⁵ Tento ostravský rodák a syn dělníka od mládí inklinoval k levicovému hnutí. K jeho kontaktům se Sověty docházelo během občanské války ve Španělsku. Mohly ale vzniknout již v polovině 30. let, tedy v době, kdy působil v mládežnických strukturách Komunistické internacionály v Moskvě. Odtud

světové války a posléze i během studené války, byl kladen důraz na zpravodajské aktivity v Evropě a Asii, po roce 1945 v západní Evropě a USA. Viz ROEWER, Helmut — SHÄFER, Stefan — UHL, Matthias: *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*, s. 153—155; CHURAŇ, Milan a kol.: *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti*. Libri, Praha 2000, s. 137—138.

²¹ ŽÁČEK, Pavel: První garnitura sovětských poradců v Praze. Ovládnutí a řízení československého bezpečnostního aparátu, 1949—1953. *Securitas Imperii*, 2017, 31, s. 40—41, pozn. 3.

²² Ivan Andrejevič Čičajev (1896—1984) používal krycí jméno I. Tichonov. Od května 1945 byl rezidentem I. správy NKGB (MGB) v legalizační funkci zvláštního a zplnomocněného vyslance SSSR v ČSR.

²³ Existovaly i profesionální zpravodajské kurzy, resp. školy NKGB i GRU, pro výcvik vlastních agentů, i agentů z řad partyzánů.

²⁴ BARTOŠEK, Karel: *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha—Paříž (1948—1968)*. Paseka, Praha — Lito-myšl 2000.

²⁵ Používal také krycí jména Gerhard Baum, Gerhard Elberfeld nebo Lamberd Siegel.

Artur London (Archiv bezpečnostních složek)

odjel přes Francii do bojujícího Španělska. Během druhé světové války žil ve Francii, kde se zapojil do protinacistického odboje. V roce 1942 byl zatčen a posléze vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Po válce působil na čs. velvyslanectví v Paříži. V roce 1948 se vrátil do ČSR. V letech 1949—1951 byl náměstkem ministra zahraničních věcí. V lednu 1951 byl zatčen a v prosinci 1952 odsouzen na doživotí v procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem v čele s Rudolfem Slánským. V roce 1955 byl z vězení propuštěn. O rok později byl rozsudek v jeho kauze zrušen. Od roku 1963 žil ve Francii. O svém věznění napsal knihu *Doznání. V soukolí pražského procesu*, která byla později ve Francii zfilmována.²⁶

Se sovětskými zpravodajci udržovala kontakty také pozdější předsedkyně Komise stranické kontroly (KSK)²⁷ Jarmila Taussigová (1914—2011). Narodila se v Olomouci, stala se stavební inženýrkou a jejím manželem byl redaktor brněnských komunistických novin *Rovnost* František Taussig, zatčený v únoru 1940 a popravený v září 1941. Taussigová se zapojila do protinacistického odboje. Gestapo ji zatkl v červnu 1941. Následně byla vězněna v koncentračním táboře Ravensbrück. Od roku 1945 pracovala v aparátu KSČ — v kádrovém, později disciplinárním oddělení. V roce 1946 se stala členkou ÚV KSČ. V únoru 1948 se podruhé provdala za MUDr. Františka Potůčka. V téže době se stala zástupkyní generálního tajemníka Ústředního akčního výboru Národní fronty. Podle výpovědí pamětníků byla inteligentní, pracovitá, bystrá, ale rovněž houževnatá, přesvědčená a oddaná, až fanatická komunistka. Například Oskar Valeš²⁸ o ní později

²⁶ LONDON, Artur: *Doznání. V soukolí pražského procesu*. Československý spisovatel, Praha 1969; 2. vydání — Československý spisovatel, Praha 1990.

²⁷ Komise stranické kontroly vznikla na podzim 1948 z disciplinárního odboru ÚV KSČ. Měla za úkol kontrolovat, jak komunisté v centrálních úřadech plní stranou uložené úkoly, prověřovat práci stranických institucí a kontrolovat plnění usnesení stranických orgánů. Měla také disciplinární kompetence. Členové KSK byli voleni ÚV KSČ. Byla zrušena v prosinci 1962.

²⁸ Oskar Valeš, rozený Wetzler (1912—1987), židovského původu, původním povoláním úředník. Člen Komsomolu od roku 1932, KSČ od roku 1936. Bojoval ve španělské občanské válce, poté v čs. armádě na Západě (ve Francii i v Anglii měl ovšem problémy — byl internován, protože dával ostentativně najevo své komunistické přesvědčení). Po roce 1945 pracoval v aparátu KSČ (branné oddělení, na KV KSČ v Ústí nad Labem byl postupně vedoucím kádrového oddělení, organizačním tajemníkem a krajským velitelem Lidových milic). V říjnu 1948 nastoupil na MV (dosáhl hodnosti podplukovníka) a následně převzal velitelský post v čs. rozvědce. Velitelem rozvědky byl i v době svého zatčení v lednu 1951.

řekl, že byla *satanem v sukních*.²⁹ Dějala to, co považovala za správné. Dodržování zákonů ji v této souvislosti netrápilo. V letech 1948—1951 působila v KSK. Byla její nejvýraznější členkou a nezdráhala se ani osobně vyslýchat některé podezřelé; prováděla také prohlídky bytů apod. Podílela se na konstrukci politických procesů. Měla údajně nadstandardní vztahy se sovětskými poradci a například hlavní sovětský poradce v bezpečnosti Vladimír Ananjevič Bojarskij³⁰ o ní soudil, že vidí věci lépe než ministr národní bezpečnosti.³¹ Dne 21. listopadu 1951 byla zatčena (ve stejný den jako Rudolf Slánský) a podrobena vyšetřovacím procedurám, jež před ní zažívali lidé, které do rukou Státní bezpečnosti sama poslala. Vzдорovala a v podstatě nic z toho, co po ní bylo vyžadováno, nepřiznala. Dne 23. listopadu 1954 byla odsouzena na 25 let odnětí svobody. Bylo to pro ni těžké zklamání, myslela si, že ji soud obvinění zproští a půjde rovnou domů. Pokusila se proto o sebevraždu. Byla propuštěna na amnestii v květnu 1960 a pracovala následně jako švadlena, oklepávačka odlitků, konstruktérka, cvičitelka a učitelka. Byla i literárně aktivní (psala např. pohádky, povídky). Od roku 1970 byla v důchodu.³²

Uvnitř vedení Komunistické strany Slovenska se Sověty dlouhodobě a intenzivně od 30. let spolupracoval Pavol David (1899—1970), původní profesí pomocný dělník. Když docházelo ke štěpení sociální demokracie, přihlásil se k tzv. marxistické levici. Od roku 1921 byl aktivní v aparátu KSČ na Slovensku. Na začátku 30. let byl vyslán na studia do SSSR. V roce 1931 získal sovětské občanství a vstoupil do bolševické strany. Zavázal se ke spolupráci se sovětskými bezpečnostními orgány. V letech 1941—1944 působil jako zpravodajský důstojník Rudé armády. Od listopadu 1944 byl aktivní ve stranických a státních orgánech na Slovensku — byl tajemníkem Okresního výboru (OV) KSS a místopředsedou ONV v Michalovcích. Po celou dobu pokračoval ve zpravodajské práci pro Sověty. Jednal, respektive počínal si jako diktátor na dobytém území, a to i proti oficiální stanovené linii komunistické strany. Začátkem roku 1949 se stal krajským tajemníkem KSS v Žilině, v lednu 1952 pak tajemníkem ÚV KSS. Vzhledem k tomu, že předseda KSS Viliam Široký³³ byl pracovně vytížen v Praze, byl David fakticky prvním mužem komunistické strany na Slovensku. I poté, co se prvním tajemníkem ÚV KSS stal Karol Bacílek, zůstal stále velmi vlivným tajemníkem; do jeho kompetence spadala agenda bezpečnosti, armády a soudů. V letech 1958—1962 byl členem Politického byra ÚV KSČ. Zůstával stále velmi tvrdým dogmatikem. Kontakty se Sověty nikdy zcela nepřerušil a díky nim rozehrával své intriky. Na řadu politiků sbíral kompromitující informace. Byl zapojen do příprav politických procesů, například s tzv. buržoazními nacionalisty, sionisty, „londýněry“ apod. Po 20. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) byl David sice kritizován (sám také před-

---

Podle obžaloby skupiny Závodský a spol. byl Valeš demoralizovaný interbrigadista a „londýněr“, který kryl činnost Artura Londona, spolu s Bedřichem Pokorným shromažďoval nepřátelskou literaturu, podle níž následně „špatně“ skolil zpravodajce, zamořil čs. rozvědku agenty nepřátelských služeb a umožnil krytí činnosti sionistů v ČSR. Tím tedy sabotoval práci rozvědky (včetně toho, že údajně dosazoval do funkcí bývalé buržoazní policisty). V prosinci 1953 byl odsouzen za trestný čin velezrady v souběhu s trestným činem sabotáže na 21 let odnětí svobody. Při obnově řízení v roce 1956 byl zproštěn obžaloby a osvobozen. V lednu 1964 bylo zrušeno rozhodnutí o odnětí hodnosti a o propuštění ze služeb MV. Valeš byl proto na základě rehabilitace zařazen do činné zálohy. Po propuštění mu bylo nabídnuto „zajímavé“ místo v nakladatelství Svoboda. V listopadu 1961 byl náměstkem ředitele Státního nakladatelství politické literatury. Více viz KALOUS, Jan: Jeden z bojovníků — Oskar Valeš a občanská válka ve Španělsku. *Historie a vojenství*, 2016, 3, s. 73—80.

²⁹ PERNES, Jiří: *Komunistky s fanatismem v srdci*. Nakladatelství Brána, Praha 2006, s. 117.

³⁰ Vladimír Ananjevič Bojarskij (1913—2007), příslušník NKVD, NKGB a MGB, v letech 1950—1951 starší poradce MGB SSSR při ministerstvu národní bezpečnosti ČSR. Viz ŽÁČEK, Pavel: První garnitura sovětských poradců v Praze, s. 45.

³¹ PERNES, Jiří: *Komunistky s fanatismem v srdci*, s. 117.

³² Tamtéž, s. 105—132.

³³ Viliam Široký (1902—1971), slovenský a československý komunistický politik. V letech 1945—1953 náměstek předsedy vlády, po odvolání Vladimíra Clementise ministr zahraničních věcí, 1953—1963 předseda čs. vlády. V 1945—1954 předseda KSS, blízký spolupracovník Klementa Gottwalda, odpovědný za zločiny totalitního komunistického režimu.

Bedřich Reicin (Archiv bezpečnostních složek)

nesl tradiční sebekritiku), ale nebyl nijak postižen. Zbaven všech funkcí byl až na začátku 60. let.³⁴

Z ministerstva národní obrany (MNO) do sídla sovětské mise pravidelně docházel a informace sovětské vojenské zpravodajské službě předával přednosta Hlavní správy Obranně bezpečnostního zpravodajství (HS OBZ)³⁵ Bedřich Reicin (1911—1952). Rodák z Přerova studoval v letech 1921—1925 na reálném gymnáziu v Plzni. Poté pokračoval ve studiích na německé obchodní akademii, odkud byl ale pro radikální levicové názory počátkem roku 1929 vyloučen. Vojenský historik František Hanzlík uvádí, že Reicin byl od mládí fanatickým komunistou. V druhé polovině 20. let se aktivně angažoval v radikálně levicových mládežnických organizacích na Plzeňsku. V letech 1928—1929 navštívil pod cizí identitou dvakrát SSSR. Dne 1. února 1929 vstoupil do KSČ. Byl opakovaně stíhán za prokázané trestné činy (používal dokonce falešnou identitu a krycí jména — Fricek, Fritz, Frank, Bruno Tyras, Ervín Kubíček). Již ve 30. letech se v souvislosti s jeho jménem objevovalo podezření ze zpravodajské práce pro Sověty. V březnu 1935 podalo na Reicina pražské Policejní ředitelství Státnímu zastupitelství trestní oznámení pro podezření z vyzvědačství pro sovětské zpravodajce. To vzniklo na základě výpovědí souzených komunistů, kteří mu měli poskytovat kopie rozkazů a údaje o výzbroji. Reicin vše samozřejmě popřel. Zpravodajská ústředna neuměla vznesená obvinění hodnověrně prokázat. Od roku 1938 pracoval jako redaktor stranických tiskovin *Rudé právo* a *Haló noviny*. Po 15. březnu 1939 byl dvakrát zatčen a dvakrát propuštěn. V listopadu 1940 údajně odjel do Šanghaje, reálně ale do Moskvy. Tam se stal hlasatelem a později odpovědným redaktorem československého vysílání. Po napadení SSSR byl v červnu 1941 jako cizí státní příslušník zatčen NKVD a internován v táboře Oranki. Z izolace byl propuštěn v únoru 1942 a hned se hlásil u československé jednotky v Buzuluk. To lze hodnotit jako paradox, vzhledem k tomu, že za první republiky se vyhýbal nastoupení vojenské prezenční služby. Stal se osvětovým důstojníkem. V této chvíli již nemohlo být o jeho spolupráci se Sověty pochyb. Získával a dále předával informace o dění v československých jednotkách; hodnostně stoupal. Na začátku roku 1943 byl zraněn

³⁴ PEŠEK, Ján a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948—1989. Personifikácia politického vývoja*. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2003, s. 69—73.

³⁵ Obranně bezpečnostní zpravodajství ministerstva národní obrany přesahovalo svou činností v tomto období armádní prostředí. Často zasahovalo do politické roviny (podobně jako ZOB), respektive bylo KSČ využíváno k útokům na politické soupeře. Současně docházelo k soupeření OBZ se zpravodajci působícími na ministerstvu vnitra.

v bojích u Sokolova. V dubnu 1944 byl jmenován přednostou oddělení mravní a osvětové výchovy československého sboru. Na počátku ledna 1945 se stal přednostou oddělení obranného zpravodajství sboru. Od dubna 1945 do listopadu 1948 byl přednostou HS OBZ MNO. Byl členem ústřední branné komise KSČ a významně se podílel na prohlubování vlivu KSČ v armádě. S vědomím ministra vnitra Václava Noska se stýkal s Čičajevem. Dne 15. listopadu 1948 se stal náměstkem MNO pro kádrovou práci. Reicin patřil k předním organizátorům masových represí na přelomu 40. a 50. let. Po nástupu ministra Čepičky³⁶ byl postupně zbavován moci. Na začátku roku 1951 dokonce z MNO odešel na Státní plánovací komisi. Dne 8. února 1951 byl zatčen, v listopadu 1952 v procesu s Rudolfem Slánským a spol. odsouzen k trestu smrti a v prosinci 1952 popraven.³⁷

Podobně se choval i Reicinův blízký spolupracovník Karel Vaš (1916—2012).³⁸ Tento rodák z Užhorodu se již během studia na gymnáziu stal v roce 1933 členem KSČ. Byl zaujat marxistickou literaturou. Ve 30. letech na Podkarpatské Rusi organizoval pobočky Svazu přátel SSSR. Absolvoval Právnickou fakultu UK v Praze. Po okupaci ČSR se angažoval v ilegální komunistické straně v Užhorodu. Hrozilo mu zatčení, a tak v srpnu 1940 přešel hranice a tzv. „se dal k dispozici“ sovětským orgánům (sdělil jim vše, co znal nebo o čem věděl). Byl přítom ale i tak držen v internaci. Na konci roku 1942 dobrovolně vstoupil do Československé vojenské jednotky v SSSR. Jeho zpravodajská spolupráce se Sověty pokračovala nejen za války (cíleně se přitom zaměřil na odhalování údajných protisovětských elementů, zejména z Anglie, v armádě), ale i po ní. V březnu 1951 k tomu uvedl: *Moje spolupráce se sovětskými zpravodajskými orgány po roce 1945 pokračovala, značně se rozrostla v době mého přidělení na 5. oddělení hlavního štábu. Nepřestala ani po mém odchodu z 5. oddělení hlavního štábu, pokračovala až do konce 1949, kdy po vytvoření objektivní podmínky úplně přestala.*³⁹ Sám se již v té době zabýval rovněž zpravodajskou činností. Od ledna 1945 byl Reicinovým zástupcem přednosty oddělení obranného zpravodajství u 1. československého armádního sboru v SSSR. Poté, co byl Reicin jmenován přednostou Hlavní správy OBZ MNO, zaujal Vaš post přednosty oddělení OBZ. Od 25. června 1945 do 30. listopadu 1946 řídil vnější zpravodajskou obranu 5. oddělení Hlavního štábu MNO. V roce 1947 přešel na právní oddělení 1. vojenské oblasti a od ledna 1948 pracoval ve vojenské justici. V červnu 1948 se ujal vyšetřování případu generála Heliadora Píky.⁴⁰ Byl jeho vyšetřovatelem, prokurátorem a soudcem. Na základě naprosto vykonstruovaných obvinění byl Píka odsouzen k trestu smrti a 21. června 1949 popraven. Vaš se aktivně podílel na konstrukci politických procesů v ČSR. V polovině března 1951 byl rozkazem ministra národní obrany zproštěn výkonu služby ve vojenské justici a odeslán na tříměsíční dovolenou. Dne 11. srpna 1951 byl zatčen a 31. července 1953 odsouzen pro velezradu, vyzvědačství a spoluvinu na vraždě na doživotí. V květnu 1955 mu byl trest s ohledem na prezidentské amnestie snížen na 25 let.

³⁶ Alexej Čepička (1910—1990), čs. komunistický politik, zeť Klementa Gottwalda, v letech 1947—1948 ministr vnitřního obchodu, 1948—1950 ministr spravedlnosti a 1950—1956 ministr národní obrany. Po 20. sjezdu KSSS byl odvolán z funkce. Stal se předsedou Státního úřadu pro vynálezy a normalizaci. V roce 1963 byl vyloučen z KSČ. Poté žil dobře zabezpečen v ústraní.

³⁷ HANZLÍK, František: *Bez milosti a slitování. B. Reicin — fanatik rudého teroru*. Nakladatelství Ostrov, Praha 2011.

³⁸ HANZLÍK, František — POSPÍŠIL, Jaroslav — POSPÍŠIL, Jan: *Sluha dvou pánů*. Lípa, Vizovice 1999.

³⁹ HANZLÍK, František: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945-1950*. ÚDV, Praha 2003, s. 23.

⁴⁰ Heliodor Píka (1897—1949), čs. generál, jeden ze symbolů obětí komunistické zvůle po únoru 1948. Legionář, který po návratu do ČSR zůstal zařazen v armádě. Vystudoval vojenské školy. Působil na generálním štábu i v diplomatických službách. Po okupaci v roce 1939 se zapojil do činnosti odbojové organizace Obrana národa. Následně odešel do exilu. Z pověření prezidenta Edvarda Beneše řídil a organizoval odbojovou a zpravodajskou činnost. Od května 1941 působil v SSSR jako náčelník čs. vojenské mise. Důsledně prosazoval politickou koncepci prezidenta Beneše a ministra národní obrany Sergeje Ingra. Po skončení druhé světové války se stal zástupcem náčelníka generálního štábu. Krátce po únoru 1948 byl zatčen a obviněn ze špionáže a velezrady. V lednu 1949 byl odsouzen k trestu smrti. V červnu 1949 byl popraven ve věznicí v Plzni na Borech.

Karel Vaš (Vojenský historický archiv)

Karol Bacílek (Národní archiv)

V září 1956 byl v obnoveném trestním řízení obžaloby zproštěn a z vězení propuštěn. Po propuštění pracoval v různých profesích. Externě vystudoval Filozofickou fakultu UK v Praze. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR vedl proti němu od roku 1998 trestní stíhání za prokázaný podíl na justiční vraždě Heliodora Píky. Vaš byl v červnu 2001 Městským soudem v Praze odsouzen na sedm let do vězení. Při odvolacím řízení bylo ale jeho odsouzení zrušeno z důvodu promlčení. Ke spolupráci se Sověty mj. uvedl: *Byl jsem normálním, řádně prověřeným a stále řízeným a kontrolovaným spolupracovníkem sovětské zpravodajské služby a jako takový jsem měl přesné povinnosti. Dokonce o svých stycích s polskými orgány, při nichž vlastně šlo o společnou ochranu a boj proti imperialistickým agenturám, řízeným ze Západu, jsem musel informovat sovětské orgány.*⁴¹

Pravidelní návštěvníci sovětské ambasády v Praze

Nejméně deset osob působících v letech 1945—1949 na ministerstvu vnitra nebo v bezpečnostním aparátu vykazovalo směřem k sovětské ambasádě v Praze značnou zpravodajskou aktivitu. V praxi si to lze představit jako víceméně pravidelné návštěvy velvyslanectví. Program takových setkání byl zřejmě obvyklý a zavedený, tzn. jakási forma hlášení a přijetí nových úkolů.

Karol Bacílek (1896—1974), slovenský komunistický politik, rodák z Choťátek u Poděbrad, se vyučil zámečníkem. Během první světové války bojoval v řadách rakousko-uherského vojska na italské frontě. Do roku 1920 sloužil v řadách československé armády na Slovensku. Poté nastoupil do

⁴¹ HANZLÍK, František — POSPÍŠIL, Jaroslav — POSPÍŠIL, Jan: *Sluha dvou pánů*, s. 291; HANZLÍK, František: *Případ kpt. Adolf Püchler. Svědectví agenta OBZ o nelegálním získávání financí zpravodajskou službou ministerstva vnitra v letech 1946—1947*. ÚDV, Praha 2006, s. 157.

železničních dílen ve Vrútkách. Angažoval se v sociální demokracii a v roce 1921 vstoupil do KSČ. Od roku 1923 byl placeným funkcionářem této strany na Slovensku — nejdříve kolportoval tisk, posléze působil v různých stranických funkcích. V letech 1930—1931 studoval tzv. leninskou školu v Moskvě a právě tam mohl přijít poprvé do kontaktu se sovětskými zpravodajci. Po zákazu KSČ na Slovensku přešel krátce do ilegality a posléze v květnu 1939 emigroval do SSSR. Moskevské vedení ho v prosinci 1940 vyslalo zpátky na Slovensko. Bacílek ale politicky selhal. Po návratu do Moskvy v březnu 1941 byl podroben silné kritice a z politické práce vyřazen. Nastoupil práci v továrně, kde se seznámil s Pavolem Davidem. Jeho prostřednictvím tehdy začal spolupracovat se sovětskými zpravodajci. Podruhé se na Slovensko vrátil v létě 1943. Moskevské vedení KSČ mu dalo pouze technické příkazy, které ale ani tentokrát nesplnil. Po porážce Slovenského národního povstání se skrýval. Po druhé světové válce zastával významné pozice v aparátu KSS (byl organizačním tajemníkem) a od roku 1949 ve Zboru povereníkov (povereník dopravy). Byl poslancem Národního shromáždění. V roce 1949 byl zvolen členem ÚV KSČ. Další vzestup mu umožnilo tažení proti tzv. slovenskému buržoaznímu nacionalismu. V květnu 1950 se stal předsedou Zboru povereníkov. Dne 5. září 1951 byl jmenován ministrem státní kontroly. Od ledna 1952 do září 1953 vykonával funkci ministra národní bezpečnosti. V květnu 1952 mu byla udělena hodnost armádního generála. V lednu 1953 byl jmenován náměstkem předsedy vlády. Významně se angažoval v přípravě politických procesů. Podléhal sovětským poradcům a plnil jejich pokyny. Po vzniku jednotného ministerstva vnitra se stal prvním tajemníkem ÚV KSS. Patřil k podporovatelům Antonína Novotného.⁴² V roce 1963 se jeho pozice stala neudržitelnou a musel opustit všechny funkce.⁴³

Jaroslav Jerman (1903—1981), rodák z Rozdělova u Kladna, vyučený zahradník, občas zaměstnaný i jako horník, byl od roku 1923 členem KSČ. V letech 1928—1938 ho zaměstnávala komunistická strana na různých pozicích svého aparátu. Působil v Kladně, Českých Budějovicích a Hodoníně. V letech 1932—1935 absolvoval na základě pokynu KSČ studium tzv. leninské školy v SSSR. A právě tam nejspíše navázal kontakty se sovětskými zpravodajci; ty se po osvobození ČSR staly opět aktivními. Později se ke svému pobytu v SSSR sám příliš nevracel. Uvedl pouze, že vzhledem k hroící perzekuci absolventů leninské školy tam působil pod jiným jménem a že vždy a za všech okolností zůstal věrný ideálům komunismu. Byl schopným organizátorem, angažoval se v práci s mládeží a publikoval ve stranickém tisku. Za okupace se zapojil do ilegálního komunistického odboje. Po osvobození ČSR pracoval opět v aparátu KSČ. Byl funkcionářem Krajského výboru (KV) KSČ v Kladně. Působil jako vedoucí krajské školy, předseda kádrové komise, člen předsednictva KV KSČ a vedoucí kulturně propagačního oddělení. Od prosince 1951 do prosince 1952 vykonával funkci náměstka ministra národní bezpečnosti. Byl odpovědný za řízení stranické práce na MNB, včetně vzdělávání příslušníků SNB. Po odchodu z ministerstva se Jerman vrátil k působení na Ústřední politické škole v Praze. Věnoval se práci uvnitř stranického aparátu. Byl členem Komise stranické kontroly a později Ústřední kontrolní a revizní komise (ÚKRK). Po srpnu 1968 ukončil na protest proti okupaci ČSSR vojsky Varšavské smlouvy působení v ÚKRK a odešel do důchodu. Zůstal však i nadále členem KSČ.⁴⁴

Karel Šváb (1904—1952), vyučený strojní zámečník, pražský rodák, který část svého dětství prožil v Německu, se brzy začal politicky projevoval. Nejdříve v sociální demokracii, od roku 1921 pak v KSČ. V letech 1922—1931 byl zaměstnancem administrace *Rudého práva*. V roce 1929 ab-

⁴² Antonín Novotný (1904—1975), čs. komunistický politik, v letech 1946—1968 člen ÚV KSČ, 1953—1967 první tajemník ÚV KSČ a v letech 1957—1968 prezident republiky.

⁴³ PEŠEK, Ján a kol.: *Aktéři jedné éry na Slovensku 1948—1989*, s. 24—29; KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948—1989*, s. 41—44.

⁴⁴ KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948—1989*, s. 75—76.

25

Jaroslav Jerman
vlastnoruční podpis

Číslo člen. leg. 0001105

Soudr. Jaroslav Jerman

nar. dne nar. 31. 3. 1903

v Kladně - Rozdělově

je členem Komise stranické kontroly
při Ústředním výboru
KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

razítko

Jaroslav Jerman
tajemník ÚV KSČ

13. XI. 1958
datum

Jaroslav Jerman (Národní archiv)

solvoval v Moskvě první ročník Státního tělovýchovného ústavu. Po okupaci Československa byl v březnu 1939 zatčen gestapem a postupně vězněn v Praze na Pankráci, v Drážďanech, v Berlíně a až do konce války v koncentračním táboře Sachsenhausen. V červnu 1945 se vrátil do ČSR a získal místo vedoucího evidenčního odboru, později organizačního oddělení⁴⁵ sekretariátu KSČ. Byla to poměrně významná pozice — šlo o jakousi vlastní zpravodajskou službu komunistické strany. V jeho rukou se koncentrovaly informace nejen z aparátu bezpečnosti, ministerstva obrany, ministerstva vnitra, ministerstva zahraničních věcí, ale i z jednotlivých orgánů KSČ. Švábova pozice jako bezpečnostního experta KSČ posilovala, koordinoval aktivity tzv. tajných členů komunistické strany uvnitř nekomunistických stran Národní fronty. Dá se předpokládat, že se o závažné informace dělil se sovětskými zpravodajci, s nimiž se stýkal s vědomím Rudolfa Slánského a jejichž příkazy pro něj byly svaté. Po komunistickém únorovém puči v roce 1948 již neskrývaně zasahoval jako člen stranické komise pro bezpečnost do činnosti státních bezpečnostních orgánů. Byl členem a sekretářem tzv. bezpečnostní pětky⁴⁶ a členem organizačního sekretariátu ÚV KSČ. Výrazně se

⁴⁵ Rozsah zde shromažďovaných informací byl mimořádný. Podle Karla Kaplana zpracoval evidenční odbor jen od dubna 1946 do dubna 1947 deset tisíc zpráv. KAPLAN, Karel: *Protistátní bezpečnost 1945—1948. Historie vzniku a působení StB jako mocenského nástroje KSČ*. Nakladatelství Plus, Praha 2015, s. 255—267.

⁴⁶ Bezpečnostní pětka ÚV KSČ řídila tzv. bezpečnostní politiku strany a koordinovala aktivity komunistů v bezpečnostním aparátu státu. Vedle Karla Švába byli jejími členy Rudolf Slánský, Václav Nosek, Josef Pavel a Jindřich Veselý.

Karel Šváb (Archiv bezpečnostních složek)

Jindřich Veselý (Národní archiv)

zapojil do konstruování politických procesů na přelomu 40. a 50. let 20. století. Komunistická strana mu plně důvěřovala, proto mu také svěřila vnitrostranická šetření. Od roku 1949 koordinoval a řídil vyšetřování komunistických funkcionářů podezřelých z tzv. protistranické činnosti. Na ministerstvo vnitra si přivedl své spolupracovníky, např. Bohumila Doubka⁴⁷ nebo Osvalda Závodského.⁴⁸ Pro posílení jeho autority uvnitř ministerstva vnitra a StB se stal neoficiálním zástupcem náčelníka StB Jindřicha Veselého. Byl exponentem sovětských poradců. Ještě před jejich příchodem byl jedním z představitelů KSCČ, kteří pravidelně podávali písemné zprávy sovětským zpravodajcům na pražské ambasádě. V srpnu 1950 se stal náměstkem ministra národní bezpečnosti; funkci vykonával až do svého zatčení. Byla mu mj. podřízena rozvědka, ochrana stranických a státních činitelů, používání operativní techniky nebo sledování. V souvislosti s dopisem Komise

⁴⁷ Bohumil Doubek (1919—1975), velitel skupiny VI.A, pod kterého od ledna 1950 spadalo vyšetřování vnitřního nepřítele uvnitř KSCČ. Po skončení procesu se Slánským a spol. chtěl z StB odejít. Byl však od listopadu 1953 přeřazen do funkce zástupce náčelníka Správy výchovných zařízení. Na konci října 1954 byl ze služeb MV propuštěn (důvodem byly majetkové machinace a nadměrná konzumace alkoholu). Nastoupil jako úředník do propagačního oddělení podniku zahraničního obchodu Motokov. V červenci 1955 byl zatčen a v květnu 1957 odsouzen za používání nepřipustných a nezákonných vyšetřovacích metod na devět let odnětí svobody (společně s Vladimírem Kohoutkem, který dostal sedm let). Již v prosinci 1957 byl ale z výkonu trestu propuštěn a posléze pracoval v kontrolním oddělení cestovní kanceláře Čedok. Více k němu viz KAPLAN, Karel: *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. ÚDV, Praha 2002.

⁴⁸ Osvald Závodský (1910—1954), v letech 1950—1951 velitel Státní bezpečnosti. V roce 1951 byl zatčen a obviněn z velezrady a sabotáže, odsouzen k trestu smrti a popraven. Viz KALOUS, Jan: Osvald Závodský — aktér i oběť politických procesů. *Paměť a dějiny*, 2013, 3, s. 85—95; PEJČOCH, Ivo — TOMEK, Prokop: *Policisté na popravišti. Příslušníci SNB popravení v Československu z politických nebo kriminálních důvodů v letech 1949—1962*. Svět křídel, Cheb 2013, s. 225—233.

stranické kontroly, který zpochybňoval jeho zájem na odhalení „zrádce“ uvnitř komunistické strany, se jeho pozice stala nestabilní. V únoru 1951 byl zatčen a obviněn z protistátní činnosti. V listopadu 1952 byl v procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem odsouzen k trestu smrti a v časných ranních hodinách 3. prosince 1952 popraven.⁴⁹

Jindřich Veselý (1906—1964), rodák ze Žďáru nad Sázavou, meziválečný člen KSČ s kontakty na Komunistickou stranu Německa a do organizace Rudá pomoc, byl od roku 1933 zaměstnán v Ústředním sekretariátu KSČ. Již tehdy byl spolupracovníkem sovětské zpravodajské služby. Během druhé světové války byl vězněn. Od roku 1945 působil v aparátu ministerstva vnitra. Od roku 1949 byl členem ÚV KSČ a zasedal rovněž v bezpečnostní pětce ÚV KSČ. V letech 1948—1950 vykonával funkci velitele Státní bezpečnosti. Na základě pokynu Klementa Gottwalda byl v pravidelném kontaktu s dvěma sovětskými zpravodajci, z nichž jeden (známý pod jménem kpt. Ivanov) představoval spojku ke generálu Michailu Iljiči Bělkinovi⁵⁰ ve Vídni. V březnu 1950 se neúspěšně pokusil o sebevraždu, která, zdá se, souvisela s oslabením pozice ministra vnitra Václava Noska a posílením pozice Karla Švába, a musel z MV odejít. V 50. letech byl ředitelem Ústavu dějin KSČ. V první polovině roku 1962 působil jako velvyslanec v Bulharsku; poté pracoval na Vysoké škole ekonomické a znovu v Ústavu dějin KSČ. V březnu 1964 spáchal sebevraždu.

Bývalý španělský interbrigadista Jaroslav (Jarin) Hošek (1905—?)⁵¹ byl podle vlastních slov ÚV KSČ v roce 1939 vyslán do SSSR, aby tam pořídil soupis interbrigadistů. Byl zaměstnancem české sekce Komunistické internacionály. V Moskvě působil od roku 1941. Jím vytvořený seznam obsahoval 600 jmen. Po válce byl krátce vedoucím Oblastní zpravodajské ústředny v Českých Budějovicích. Od října 1945 působil v Zemském odboru bezpečnosti v Praze. Pokračoval v sepisování jmen dalších interbrigadistů. Po únoru 1948 přešel do struktur Státní bezpečnosti a brzy se stal vedoucím referátu interbrigadisté. Měl výrazný podíl právě na perzekuci bojovníků ze španělské občanské války. V červenci 1950 byl převeden na ministerstvo zahraničních věcí. Krátce se, od dubna do června 1951, ke službě v Bezpečnosti vrátil. Poté byl ze SNB propuštěn.

Jaroslav (Pravoslav) Janoušek (1904—?)⁵², syn „prezidenta“ Slovenské republiky rad Antonína Janouška, vyrůstal v SSSR, kam jeho otec po porážce Slovenské republiky rad emigroval. Do Československa se vrátil s 1. čs. armádním sborem. Během druhé světové války utrpěl zranění hlavy, což se údajně projevilo na jeho pozdějším pověstném brutálním chování. Historik Vilém Hejl o něm mluví jako o důstojníkovi NKVD, narozeném v Československu.⁵³ V prosinci 1946 figuroval jako zpravodajec ve stavu Obranného zpravodajství Zemského odboru bezpečnosti v Praze. Po reorganizaci politického zpravodajství v dubnu 1947 se stal vedoucím referátu, který se zabýval Poláky a Ukrajinci, resp. tzv. východní emigrací. Pro brutální metody výslechů byl v květnu 1949 krátce od Bezpečnosti propuštěn. Říkalo se o něm, že dokáže přimět k výpovědi i mumii. Na podzim 1950 byl na žádost sovětských poradců zařazen zpět, a znovu tedy vyslychal vězně, mj. i v lednu a únoru 1951 zatčené velitele StB (celkem více než 30 osob). Naše znalosti o jeho dalších osudech jsou bohužel torzovité. Víme například, že v roce 1956 působil v Ústavu dějin KSČ a v roce 1968 na Inspekci ministra vnitra.

⁴⁹ KALOUS, Jan a kol.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948—1989*, s. 181—183; PEJČOCH, Ivo — TOMEK, Prokop: *Policisté na popravišti*, s. 198—207.

⁵⁰ Michail Iljič Bělkin (1901—1980), příslušník VČK, OGPU, NKVD, MGB a Správy kontrarozvědky Smerš, v letech 1947—1950 náčelník Správy kontrarozvědky MGB Střední skupiny vojsk Sovětské armády. Viz ŽÁČEK, Pavel: *První garnitura sovětských poradců v Praze*, s. 45.

⁵¹ Datum úmrtí ani místo narození se nepodařilo dohledat.

⁵² Datum úmrtí ani místo narození se nepodařilo dohledat.

⁵³ HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Univerzum, Praha 1990, s. 84 a 92.

Brněnský rodák Bedřich Pokorný (1904—1968) měl ideální proletářský původ — otec byl krejčí, matka tovární dělnice. Studoval reálné gymnázium a obchodní akademii. V říjnu 1924 vstoupil do služeb armády. Do roku 1926 studoval na Vojenské akademii v Hranicích; následovala jednoroční důstojnická aplikační škola v Milovicích a armádní plynový kurz v Olomouci. V roce 1934 absolvoval zpravodajský kurz při Zemském vojenském velitelství v Košicích a stal se zpravodajským důstojníkem. Působil na Slovensku. Byl služebně zařazen v Michalovicích, Košicích a Prešově. Za druhé světové války pracoval jako tajemník revizní komise na brněnské pobočce ministerstva financí. V březnu 1945 se uchýlil do ilegality; údajně kolportoval ilegální tiskoviny. Do KSČ vstoupil v roce 1945. Krátce po osvobození Brna se v dubnu 1945 stal velitelem Sboru národní bezpečnosti Brno — město. Od poloviny května do začátku července 1945 vykonával funkci Zemského velitele SNB na Moravě. Byl odpovědný za nezákonnosti a násilí, které doprovázely pochod Němců směrem do Rakouska (brněnský pochod smrti). V červenci 1945 se jako štábní kapitán hlásil na ministerstvu vnitra v Praze. Podílel se například na vyšetřování výbuchu muničního skladu v Ústí nad Labem — Krásném Březně. Byl jmenován do čela obranného zpravodajství Odboru pro politické zpravodajství ministerstva vnitra. V lednu 1946 byl jmenován přednostou uvedeného odboru. Osobně vyslyšel K. H. Franka;⁵⁴ upravil jeho výpověď s cílem skandalizovat generálního tajemníka národně socialistické strany (ČSNS) Vladimíra Krajínu⁵⁵. Když tato jeho intrika vyšla najevo, a přidalo se k ní i pravdivé podezření z užívání násilí během výslechů, stala se jeho pozice dlouhodobě neudržitelná. V prosinci 1946 byl z funkce odvolán a stal se zástupcem nového přednosty tohoto odboru, generála Františka Jandy.⁵⁶ Krátce se, od února do března 1948, objevil jako diplomat ve Vídni. V listopadu 1948 se stal jedním ze zástupců velitele StB Jindřicha Veselého. V lednu 1951 byl zatčen a v prosinci 1953 byl za sabotáž odsouzen na 16 let. V březnu 1956 byl s ohledem na údajně se zhoršující zdravotní stav propuštěn. Poté žil v Brně a bylo mu obnoveno členství v KSČ. V roce 1968 se jeho jméno na veřejnosti často objevovalo v souvislosti s konstruováním politických pro-

⁵⁴ Karl Hermann Frank (1898—1945), českoněmecký nacistický politik, státní tajemník úřadu říšského protektora, Původním povoláním knihkupec. Angažoval se v Sudetoněmecké straně, za kterou byl v roce 1935 zvolen do Národního shromáždění. Podílel se na rozbití ČSR. Následně se zapojil do protičeských aktivit, byl právem považován za jednoho z katů českého národa. Po druhé světové válce byl americkou armádou zajat v Rokycanech, předán čs. úřadům, následně odsouzen k trestu smrti a 26. 5. 1946 popraven.

⁵⁵ Vladimír Krajina (1905—1993), čs. vědec, pedagog, účastník protinacistického odboje a politik ČSNS. Vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, v roce 1934 se habilitoval a v roce 1945 byl jmenován profesorem (uznávaný botanik). Za okupace se zapojil do činnosti odbojové organizace Politické ústředí (posléze i do ÚVOD) a zajišťoval rádiové spojení s Londýnem. V lednu 1943 byl gestapem zatčen a vězněn na Pankráci, v Terezíně a v Praze na Jenerálce. Po osvobození se jako uznávaná osobnost domácího odboje stal generálním tajemníkem ČSNS. Již 25. února 1948 byl z univerzity „vyakčněn“. Pokusil se kontaktovat prezidenta Beneše s apelem, aby nepřijímal demisi nekomunistických ministrů. Dne 26. února 1948 byl zatčen, ale po rázném prezidentově zásahu propuštěn. Odešel do exilu a po vzniku Rady svobodného Československa se stal jejím místopředsedou. V březnu 1992 se vrátil do Československa — prezident Václav Havel mu udělil nejvyšší státní vyznamenání Řád bílého lva. Zemřel ve Vancouveru.

⁵⁶ František Janda (1898—1964), čs. generál, v letech 1946—1948 hlavní velitel SNB. Absolvoval šestitřídní vyšší gymnázium v Praze na Královských Vinohradech. V průběhu první světové války byl nasazen na italské frontě. Po vzniku ČSR se účastnil bojů na Těšínsku a na Slovensku. Vystudoval důstojnickou školu v Opavě a vojenskou akademii v Hranicích, v letech 1928—1931 studoval na válečné škole v Praze. Působil na různých velitelských pozicích v čs. armádě — v Opavě, Krnově, Olomouci, Mostě, Litoměřicích, Terezíně. Od září 1935 působil jako profesor všeobecné taktiky na Vojenské akademii v Hranicích. Po okupaci se aktivně zapojil do protinacistického odboje v rámci organizace Obrana národa. Zaslal zpravodajské informace do Londýna. V srpnu 1939 byl zatčen a do dubna 1945 vězněn. Po skončení války se vrátil do služby v čs. armádě; působil v Brně a Plzni, krátce také ve Vojenském historickém ústavu. V říjnu 1945 se stal přednostou studijní skupiny 2. (zpravodajského) oddělení hlavního štábu. Do funkce v SNB nastoupil 1. prosince 1946 jako údajně bezpartijní, ve skutečnosti byl ale tajným členem KSČ. Po únoru 1948 se rozhodl ze SNB odejít a v říjnu 1948 se vrátil do armády. Stal se třetím podnáčelníkem hlavního štábu. Od ledna do listopadu 1952 byl velitelem 1. vojenského okruhu v Praze. Následně se stal předsedou Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport a od dubna 1955 předsedou Československého červeného kříže.

Bedřich Pokorný (Archiv bezpečnostních složek)

Karel Smišek (Národní archiv)

cesů na přelomu 40. a 50. let a při debatách o porušování zákonů v tomto období. V březnu 1968 spáchal sebevraždu.⁵⁷

Miroslav Pich-Tůma (1919—1995), rodák z Havlovic, původním povoláním číšník, resp. pomocný dělník, člen KSČ od roku 1938. V roce 1940 uprchl do SSSR, kde pracoval v textilní továrně, absolvoval kominternovské politické školy a prodělal výcvik partyzánského boje (mj. u Augustina Schramma).⁵⁸ Stal se spolupracovníkem NKVD. Od října 1944 bojoval na území Protektorátu Čechy a Morava v partyzánské jednotce Mistr Jan Hus pod velením Alexandra Vasiljeviče Fomina. Zastával v ní funkci politického komisaře. Část velení této jednotky ale byla na jaře 1945 německými silami zlikvidována. Existovalo podezření, že se na tom podílel právě Pich-Tůma, to se ale nikdy jednoznačně neprokázalo. Po skončení druhé světové války se za KSČ stal poslancem Prozatímního národního shromáždění. Byl předsedou Československého svazu partyzánů. Pro práci v Bezpečnosti dostal osobní doporučení od Klementa Gottwalda. V roce 1945 začal pracovat v politickém zpravodajství Zemského odboru bezpečnosti II v Praze. Věnoval se hlavně akcím namířeným proti národně socialistické straně, ve kterých pokračoval i v rámci VII. odboru ministerstva vnitra. Koncem roku 1948 se stal vedoucím 2. oddělení II. sektoru — politického zpravodajství odboru BAa, tzv. vnitřní státní bezpečnosti. Jeho vyšetřovací praktiky byly neblaze proslulé. Dosáhl hodnosti kapitána SNB. Byl odpovědný za několik případů vražd, často a rád používal nejsurovější metody výslechů. V lednu 1951 byl zatčen a následně tvrdě vyslýchán. V prosinci 1953 byl odsouzen za trestný čin sabotáže a vraždy k 15 letům odnětí svobody. V roce 1956 byl podmíněčně propuštěn a později i rehabilitován. Pracoval pak jako horník. Znovu vyšetřován pro své zločiny z 50. let byl v roce 1968 (strávil 13 měsíců ve vazbě). Hájil se revolučností tehdejší doby a událostí.⁵⁹ Před soudem mj. řekl: *Svěřenou práci jsem*

⁵⁷ DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: Bedřich Pokorný — vzestup a pád. *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, 2004, 2, s. 233—280.

⁵⁸ Augustin Schramm (1907—1948), v letech 1945—1948 vedoucí partyzánského oddělení ÚV KSČ. V roce 1948 se stal obětí atentátu. Byl dáván do spojitosti se smrtí ministra zahraničních věcí Jana Masaryka v březnu 1948.

⁵⁹ PEJČOCH, Ivo — TOMEK, Prokop: *Policisté na popravišti*, s. 230.

konal jako voják komunismu tak, jak jsem tomu byl naučen v minulosti [...] Jediným zákonem, který jsem uznával, byl pokyn nebo rozkaz strany. Tak mne to strana naučila a tak to také vyžadovala...⁶⁰ Jeho potrestání znemožnila srpnová okupace Československa. Po roce 1990 byl znovu vyšetřován Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR. V lednu 1995 spáchal sebevraždu.

Mimořádný případ z hlediska propojení se sovětskými zpravodajci představuje Karel Smíšek (1893—1968). Tento rodák z Nýřan u Plzně, vyučený zámečnický, sociální demokrat, legionář, se v Rusku výrazně nadchnul pro Leninův režim a v roce 1920 vstoupil do bolševické strany. Po návratu do ČSR v září 1920 se okamžitě zapojil do propagandistické kampaně osvětlující bolševický režim v Rusku. V roce 1921 se stal zakládajícím členem KSČ. Zájmy komunismu a ještě více bolševiků pro něj byly nade vše. V březnu 1923 se nechal zaměstnat ve Vojenských telegrafních dílnách. Následně deset let předával interní informace o produkci této strategicky důležité instituce sovětským zástupcům na vyslanectví v Praze. Když byla jeho špionáž odhalena, uprchl s pomocí Sovětů do Vídně a odtud pod jménem Anatolij Michajlovič Toller do Moskvy. Mezitím absolvoval kurz radiotechniky ve zvláštní skupině INO OGPU. Udržoval spojení se sovětskými agenty během občanské války ve Španělsku. V době moskevských procesů a čistek byl od NKVD propuštěn. Po napadení SSSR se do své pozice v NKVD vrátil a učil bulharské odbojáře, jak ovládat radiostanice. V době Slovenského národního povstání byl vyslán do Banské Bystrice a stal se osobním radistou Jana Švermy.⁶¹ Od července 1945 pravidelně třikrát týdně (v pondělí, ve středu a v pátek vždy od 5 hodin ráno) vysílal nejdříve z vily Rudolfa Slánského a od května 1948 až do roku 1950 z radiostanice ministerstva vnitra depeše do Moskvy. Opačným směrem do ČSR přicházely instrukce. O Smíškově aktivitě na československé straně věděli Rudolf Slánský, Klement Gottwald a Bedřich Geminder.⁶² Lze tak oprávněně předpokládat, že právě takto mohla probíhat koordinace dění mezi KSČ a sovětskými komunisty. Smíšek považoval takový úkol za velmi důležitý a jako projev velké důvěry a cti. Úkoly pečlivě plnil i za cenu toho, že se občas dostával do konfliktu se svou manželkou. Šlo však o tajný stranický úkol, a tak mu občasná tichá domácnost za to stála. Od prosince 1946 byl vždy zařazen v technickém oboru Státní bezpečnosti. Zabýval se ponejvíce šifrováním a tzv. operativní (či zpravodajskou) technikou. Od 1. října 1953 do 30. června 1962 byl náčelníkem IX. správy MV (Správa zpravodajské techniky), dosáhl hodnosti generálmajora.⁶³

⁶⁰ TESAR, Jan: *Co počít ve vlkové bříše. Práce o vytváření struktur občanské společnosti z let 1968—1980*. Triáda, Praha 2018, s. 35.

⁶¹ Jan Šverma (1901—1944), novinář a čs. komunistický politik. Člen KSČ od roku 1921, působil v komunistickém mládežnickém hnutí. V letech 1926—1928 studoval na tzv. leninské škole v Moskvě. Byl blízkým spolupracovníkem Klementa Gottwalda. Od roku 1929 patřil mezi vedoucí funkcionáře, které do vedení KSČ dosadil V. sjezd. Patřil k intelektuální elitě KSČ, čímž se ale dostával i pro svou vlastní iniciativnost do problémů. V polovině 30. let, když Gottwald uprchl před zatykačem do Moskvy, řídil spolu s Rudolfem Slánským KSČ. Po návratu Gottwalda byli nuceni provést tzv. sebekritiku a oba byli na krátký čas z vrcholných funkcí odstraněni. V letech 1936—1938 byl Šverma šéfredaktorem *Rudého práva*. V listopadu 1938 odešel do exilu v Moskvě, v letech 1939—1940 řídil činnost zahraničního byra KSČ v Paříži. V září 1944 byl vážně nemocný vyslán jako zástupce KSČ na povstalecké území Slovenska. Po porážce povstání zemřel vysílený při ústupu do hor.

⁶² Bedřich Geminder (1901—1952), komunistický funkcionář. Pocházel z německo-židovské obchodnické rodiny. Po stredoškolských studiích vstoupil do KSČ a pracoval jako redaktor a regionální funkcionář strany. Vzhledem k tomu, že neměl čs. státní občanství (po otci byl Polák) a z ČSR byl dokonce dvakrát vyhoštěn (1930, 1931), používal jméno Fritz Kremer. Od roku 1935 pracoval v aparátu Komunistické internacionály v Moskvě jako vedoucí tiskového oddělení. Po jejím zrušení byl až do návratu do ČSR (v roce 1946 získal i čs. státní občanství) vedoucím tiskového a zpravodajského ústavu ÚV VKS(b) v Moskvě. V SSSR byl vyznamenán Leninovým řádem a medailí Za vítězství. V roce 1946 se stal vedoucím mezinárodního oddělení sekretariátu ÚV KSČ. V září 1951 byl z této funkce odvolán a krátce pak pracoval v zahraničním vysílání Čs. rozhlasu. V listopadu 1951 byl zatčen, o rok později za velezradu a špionáž odsouzen v procesu se Slánským k trestu smrti a v prosinci 1952 popraven.

⁶³ KALOUS, Jan — ŽÁČEK, Pavel (eds.): *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953—1989*. Academia — ÚSTR, Praha 2017, s. 440—446.

Miroslav Pich-Tůma (Archiv bezpečnostních složek)

Také další příslušníci Státní bezpečnosti byli se Sověty v pravidelném osobním kontaktu. Později někteří z nich dosáhli významných pozic. Šlo například o velitele Státní bezpečnosti na Slovensku v letech 1950—1951 Teodora Baláže, který byl se zpravodajci ve styku od doby, kdy po porážce Slovenského národního povstání absolvoval v SSSR tzv. zpravodajské školení, nebo o obávaného zpravodajce a výrazného antisemitu Andreje Kepperta, který byl se Sověty ve spojení od dubna 1945, kdy se stal jedním z tlumočnicků Rudé armády.

Teodor (Theodor) Baláž (1917—1994) byl člověk odpovědný za násilí, provokace a nezákonnosti v letech 1945—1951. Pomáhal destruovat poslední demokratické mechanismy ČSR. Rodák z Devínské Nové Vsi vstoupil v roce 1935 nebo 1936 do sociální demokracie. Během druhé světové války byl činný v komunistické ilegalitě. V srpnu 1943 byl vazebně vyšetřován, ale pro nedostatek důkazů byl propuštěn. Poté založil partyzánskou brigádu Albína Grznára, která také zařizovala úkryty pro sovětské vojáky uprchlé z německého zajetí. Začátkem srpna 1944 odletěl do SSSR a vstoupil tam do československé vojenské jednotky. Zúčastnil se Slovenského národního povstání. Po jeho porážce se znovu dostal do SSSR. Velmi pravděpodobně právě tehdy absolvoval zpravodajské školení.⁶⁴ Následně byl vysazen zpět na Slovensko. To již byl od roku 1944 členem Komunistické strany Slovenska. V březnu 1945 při vytváření první poválečné vlády v Košicích figuroval Teodor Baláž v personální sestavě nově vzniklého 2. oddělení Národní bezpečnosti. Baláž se postupně stal ústřední postavou KSS ve Státní bezpečnosti na Slovensku, a to i díky svým vazbám na sovětské zpravodajce a rovněž pro kontakty s politicky neopomenutelnými veličinami (hlavně s Viliamem Širokým). Podílel se i na budování agenturní sítě v konkurenční Demokratické straně. Byl členem bezpečnostní komise KSS. Od ledna 1949 byl přednostou vnitřní Státní bezpečnosti. Od října 1949 vedl zvláštní útvar StB zaměřený na odhalování „nepřátel ve straně“. V dubnu 1950 byl jmenován velitelem Státní bezpečnosti na Slovensku. Po zrušení slovenských velitelských útvarů na podzim 1950 se stal zástupcem náměstka ministra národní bezpečnosti

⁶⁴ Podrobnosti o zpravodajském kurzu v SSSR nejsou známy. Sám Baláž o tomto aspektu svého života ani později konkrétněji nehovořil.

Karel Černý (Archiv bezpečnostních složek)

generála Josefa Pavla.⁶⁵ V dubnu 1951 byl zatčen a obviněn z tzv. buržoazního nacionalismu. V prosinci 1953 byl odsouzen na 25 let. Vězení opustil na amnestii v roce 1960. Po propuštění pracoval jako technik v pobočce podniku Povážské strojírny v Bratislavě. Jeho další život není bohužel archivními zdroji zcela podchycen. Žil v ústraní v Devínské Nové Vsi a zažil ještě pád komunistického režimu.

Andrej Keppert (1924—2017), rodák z obce Veletiny, byl obávaným zpravodajcem⁶⁶ a členem KSČ od roku 1945. Podle dochované dokumentace byl od dubna do srpna 1945 tlumočnickem a kurýrem jednotky Rudé armády. Neskrýval svůj nenávislný antisemitismus. Samotní příslušníci StB o něm říkali, že když potká někoho s větším nosem, „zakládá na něj svazek“. Největší proslulost získal v době, kdy se zabýval sledováním a rozkrýváním „nepřátel ve straně“. Ke Státní bezpečnosti nastoupil v únoru 1951 a hned se stal zástupcem velitele II. sektoru (vnitřní zpravodajství). Byla mu svěřena problematika „sionistů“, interbrigadistů a tzv. buržoazních nacionalistů. Obstarával a dodával zpravodajské informace využitelné jako důkazy proti zatčeným, vězněným a mučeným osobám. Otevíral se mu tak široký prostor pro manipulaci s fakty, čehož vrchovatě využíval. V říjnu 1951 byl z pozice zástupce velitele sektoru odvolán. V jeho struktuře však zůstal zařazen a dále se zabýval sionismem. V tomto zaměření pokračoval i po září 1953, po vzniku III. správy MV (politická kontrarozvědka) se stal náčelníkem jejího 1. odboru. V říjnu 1953 byl přemístěn na V. správu MV (kontrarozvědka dopravy a spojů), kde měl od prosince 1953 funkci zástupce náčelníka správy. V květnu 1956 byl odvolán z funkce a poslán do dočasné výslužby. V prosinci 1956 pak následovalo přeřazení do tzv. činné zálohy a stal se redaktorem nakladatelství Naše vojsko a podílel se na vydávání časopisu *Československý voják*. V 60. letech byl redaktorem časopisu *Chovatel*. Od ledna 1982 do června 1984 byl I. správou FMV registrován jako důvěrník s krycím jménem „Ankr“ pro oblast ideodiverze.⁶⁷

⁶⁵ Josef Pavel (1908—1973), člen KSČ, interbrigadista, účastník západního odboje ve Francii a Velké Británii. Po osvobození přešel do aparátu KSČ. Byl tajemníkem KV KSČ v Plzni. V roce 1947 se stal vedoucím branného a bezpečnostního oddělení ÚV KSČ. V únoru 1948 byl velitelem Lidových milic, v letech 1948—1950 náměstkem ministra vnitra v hodnosti generála SNB. V únoru 1951 byl zatčen a v prosinci 1953 odsouzen k 25 letům odnětí svobody. V roce 1955 byl propuštěn a následně soudně i stranicky rehabilitován. V letech 1956—1966 byl zaměstnán v zahraničním oddělení Československého svazu tělesné výchovy (ČSTV). Od dubna do srpna 1968 byl ministrem vnitra, ale na přání Sovětů byl po okupaci ČSSR z funkce odstraněn a v roce 1970 vyloučen z KSČ.

⁶⁶ Jisté zpravodajské „znalosti“ získal ještě před svým nástupem k StB, když byl agentem Miroslava Picha-Tůmy.

⁶⁷ Více viz KALOUS, Jan: Oceňovaný a zatracovaný Andrej Keppert, spolutvůrce politických procesů. In: DUBOVSKÝ, Patrik — GULA, Marián (eds.): *Akcie, zločiny a obete Štátní bezpečnosti a Pohraniční stráže v letech 1945—1989*. ÚPN, Bratislava 2020, s. 132—151.

Štěpán Plaček a sovětští zpravodajci

Asi nejlepší a zatím nejucelenější představu o kontaktech představitelů československé bezpečnosti se sovětskými zpravodajci v tomto období získáme, analyzujeme-li aktivity přednosta zpravodajského sektoru Státní bezpečnosti Štěpána Plačka.

Štěpán Jiří Plaček⁶⁸ se narodil 30. srpna 1909 v dobře situované židovské rodině v Brně. Absolvoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. Na přelomu 20. a 30. let pobýval v Berlíně, kde studoval marxistickou literaturu a navázal kontakty s německými a českými komunisty. V té době již byl členem KSČ. Do strany vstoupil v březnu 1928. V 30. letech byl sice formálně zaměstnán v několika advokátních kancelářích, ale fakticky pracoval pro sovětskou obchodní misi. Psal pro ni nejčastěji nejrůznější analýzy československého hospodářství. Přivydělával si také jako učitel cizích jazyků, resp. za okupace se tak i živil. Od roku 1943 byl nočním hlídačem v Židovské náboženské obci v Praze. V lednu 1945 byl povolán do transportu směřujícího do Terezína, do něj ale nenastoupil a až do konce války se skrýval v plicním sanatoriu na Pleši, kde se léčila jeho manželka Zora, původem z Jugoslávie.

V květnu 1945 se přihlásil u tehdejšího generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského a žádal ho o zajištění práce. Právě na jeho doporučení se Plaček zapojil do budování nového bezpečnostního aparátu. Byl zařazen do funkce vedoucího 2. odboru Zemského odboru bezpečnosti (ZOB II) v Praze. Brzy byl pověřen vedením politického zpravodajství. Po splynutí ZOB se Státní bezpečností se stal přednostou zpravodajského sektoru.

Během své činnosti na ministerstvu vnitra v letech 1945—1948 předkládal nejrůznější návrhy a koncepce. Řídil nejdůležitější operace proti „reakci“. Stál např. za odstraněním komunistům nepohodlného generála Josefa Bartíka⁶⁹ z funkce velitele zpravodajského odboru (odboru Z) ministerstva vnitra, asistoval u tzv. Krajinyovy aféry před volbami v květnu 1946⁷⁰, sledoval nekomunistické politiky apod. Účelově využíval bývalých agentů nacistického Sicherheitsdienstu, nejznámějším z nich byl Josef Vondráček.⁷¹

Pravidelně se stýkal se sovětskými zpravodajci přítomnými v ČSR a vypracovával pro ně různá hlášení — to vše se odehrávalo ještě před únorem 1948. Jeho spolupráce s nimi pochopitelně pokračovala i po únorovém puči. Byl to právě Plaček, kdo u Slánského prosazoval pozvání sovětských poradců do bezpečnosti v nejbližším možném termínu, tj. dříve, než se nakonec uskutečnilo, tedy před podzimem 1949. Zpravodajské kontakty navázal také s Jugoslávci, Poláky, Rumuny a Bulhary.

Štěpán Plaček byl velmi ambiciózní a všeho schopný muž. Myslel si, že pouze on přesně rozumí potřebám bezpečnostního aparátu. Údajně se chtěl stát pravou rukou Slánského. Prosazoval také

⁶⁸ Podrobněji viz KALOUS, Jan: *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*. ÚSTR, Praha 2010.

⁶⁹ Josef Bartík (1897—1968), po válce velitel zpravodajského odboru (odboru Z) MV. Byl zkušeným zpravodajským důstojníkem, politickou oporu měl v sociální demokracii a prezidentu Benešovi. Byl odstraněn na základě provokace — měl údajně za zády ministra vnitra Noska poskytovat informace britské zpravodajské službě. V lednu 1946 byl odvolán z funkce, po únoru 1948 zatčen a v listopadu 1948 odsouzen na pět let. Viz KREISINGER, Pavel: *Brigádní generál Josef Bartík. Zpravodajský důstojník a účastník prvního i druhého československého odboje*. ÚSTR, Praha 2011.

⁷⁰ Podle komunistických politických zpravodajců (Štěpán Plaček, Bedřich Pokorný) existovalo jisté obecné podezření, že se někteří nekomunističtí odbojáři kompromitovali za války spoluprací s gestapem. Své obvinění vůči generálnímu tajemníkovi národně socialistické strany Vladimíru Krajinovi opírali komunisté o upravenou výpověď Karla Hermanna Franka. Ta vyznívala ve smyslu, že Krajina spolupracoval s německou okupační mocí. Podle KSČ mělo samotné postavení Krajiny před soud zpochybnit vedení národně socialistické strany. Samotný K. H. Frank se vůči takto opravené výpovědi ohradil.

⁷¹ Josef Vondráček (1905—?), bývalý aktivistický redaktor, který byl v roce 1945 zatčen jako agent SD. Byl StB používán k nejrůznějším provokacím a v řadě případů také jako tzv. univerzální svědek (mj. i proti Plačkovi). Vondráčkovy výpovědi však odporovaly pravdě.

zřízení samostatného ministerstva národní bezpečnosti (a opět dříve, než k němu došlo). V listopadu 1948 byl propuštěn ze služeb ministerstva vnitra. Odmítl diplomatický post v Ankaře. Požadoval místo buď na Úřadu vlády, nebo na ministerstvu zahraničních věcí. V létě 1949 nastoupil na ministerstvo spravedlnosti, kde se podílel na vzdělávání „nového“ justičního aparátu.

V listopadu 1949 byl Plaček v rámci akce „J“ — Jugoslávie zatčen a obviněn z protistátní činnosti, konkrétně z titoismu. Ve vazbě zůstal až do procesu v lednu 1954. Jeho pevné komunistické přesvědčení mu zachránilo život. Nakonec byl odsouzen za trestné činy vraždy (v případě Petra Konečného⁷² a Františka Novotného⁷³) a zneužití služební moci (případ Emílie Faitové-Kolářové⁷⁴) k 15 letům odnětí svobody.

Věznicí opustil v dubnu 1957. Stejně jako v květnu 1945 se obrátil na vedení KSČ s žádostí o své umístění. Od června 1958 do srpna 1964 pracoval jako odborný knihovník ve Státní technické knihovně. V září 1964 nastoupil na místo vědeckého pracovníka Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii při ministerstvu zahraničních věcí. K 1. září 1970 odešel do důchodu. Život Štěpána Plačka se symbolicky uzavřel 25. února 1992 v Praze.

Pomineme-li Plačkovu zkušenost s „prací“ pro sovětskou obchodní misi a několik návštěv Moskvy ve 30. letech, pak mnohem důležitější bylo jeho setkání s příslušníkem NKGB Ukrajinské sovětské socialistické republiky v závěru druhé světové války. Po vypuknutí pražského povstání opustil Plaček konspiraci na Pleši. Navštívil politického komisaře operativně-čekistické skupiny „Sever“, který si snad říkal kapitán Marek či Marko, a nabídl se mu k dispozici. Ten ho sice nejdříve odmítl, ale o den později se na spolupráci domluvili a písemně ji i stvrdili.⁷⁵ *Pak se mně tázal [myšleno Marko — pozn. autora], zdali jsem ochoten jakýmkoliv způsobem podporovat armádu SSSR, třeba i jiným způsobem, nežli se zbraní v ruce. Když jsem přisvědčil, určil mně krycí jméno,*

Štěpán Plaček (archiv Jana Kalouse)

⁷² Petr Konečný (1915—1948) byl zatčen v souvislosti s hledáním vraha Augustina Schramma. StB si ale počínala značně „neodborně“. Jednak před Konečným rozkryla část svých poznatků o americké rozvědce a své agenturní síti a jednak mu způsobila těžká zranění (pouta zařezaná do masa na rukou — hrozila otrava krve). Plaček proto vyslovil souhlas s jeho fyzickou likvidací. Začátkem června 1948 zastřelil Miroslav Pich-Tůma Petra Konečného někde u Banské Bystrice.

⁷³ František Novotný (1913—1948) byl příslušníkem StB. Státní bezpečnost údajně získala poznatek, že jistý Novotný uvnitř StB je spolupracovníkem cizí rozvědné služby. Dne 25. srpna 1948 byl proto Novotný zatčen. I když vyšetřování vstupní premisu nepotvrdilo, rozhodl Plaček o jeho zastřelení ostatním pro výstrahu (v tomto smyslu totiž vydal následně oběžník). Dne 7. září 1948 byl Novotný poblíž Benešova zastřelen „na útěku“ (auto zastavilo u lesa a příslušníci StB ho nechali kousek poodejít — pak zahájili palbu).

⁷⁴ Emílie Faitová-Kolářová (1904—1978) byla zatčena v říjnu 1948 a vyšetřována pro podezření ze špionáže pro americkou zpravodajskou službu. Byla surově mučena (pálena rozžhaveným předmětem do různých částí těla, na noc zavírána do skříně, bita silným drátem přes chodidla apod.). Tyto vyšetřovací procedury na ní zanechaly trvalé zdravotní následky.

⁷⁵ Tuto skutečnost autorovi studie potvrdil v roce 2015 historik Pavel Žáček, který v ukrajinských archívech zjistil, že Štěpán Plaček byl 7. května 1945 zaverbován náčelníkem štábu operativně-čekistické skupiny IV. správy NKGB USSR „Sever“ M. A. Juzbašjanem pod krycím jménem „Drug“.

Podsvaek š. t. k. čj. B/4-V-2458

Vyšetřování prováděl

Kdo	Od	Do	Podpis
1	23. XI. 1949	5. IX. 1950	<i>por. Jan ...</i>
2	23. XI. 49	5. IX. 1950	<i>por. Pavouček A.</i>
3	20. 12. 51	3. 10. 51	<i>por. Křípl ...</i>
4	od 5. 10. 52	15. 6. 52	<i>por. ...</i>
5	15. 6. 1952	31. XII. 52	<i>por. ...</i>
6	11. 1953	10. 8. 1953	<i>por. Josef Kubinec</i>

Věc uzavřel:
 Dne 10. 8. 1953 *por. Josef Kubinec*
 hodnost, jméno

Štěpán Plaček (Archiv bezpečnostních složek)

poznávací heslo a odpověď a zápis o tom spolu s příslibem o absolutní mlčenlivosti mně dal podepsati, jak pravým tak i krycím jménem,⁷⁶ popsal Plaček své vázání v červenci 1951. Jím tehdy poskytnuté informace se týkaly člena České národní rady Josefa Smrkovského.⁷⁷

V letech 1945—1948 docházel Plaček pravidelně zhruba v desetidenním cyklu, většinou pod rouškou noci, na sovětskou ambasádu, aby tam jednal s Čičajevem (později se schůzky konaly v různých konspiračních bytech) a aby předával nejrůznější informace, včetně písemných analýz vnitropolitické situace.⁷⁸ Navázal s ním skutečnou zpravodajskou spolupráci, včetně vzájemné výměny poznatků. Například o tom, že Moskva měla pochybnosti o kádrových kvalitách některých československých představitelů, např. u Vladimíra Clementise.⁷⁹ Právě Čičajev v dubnu 1947 představil Plačka pozdějšímu chargé d'affaires v ČSR Michailu Makaroviči Chazanovovi, který se pak podílel na jeho „spoluúkolování“. Nezůstávalo ale jen u návštěv diplomatické mise SSSR. Pich-Tůma na začátku 50. let uvedl, že za Plačkem docházel některý ze sovětských zpravodajců přímo do práce. Tvrdil, že toho byl svědkem.

Chazanovem byl Plaček pověřen získávat pro Sověty agenty, které by samozřejmě na ministerstvu vnitra neevidoval. Později přiznal, že se mu takové zadání nepodařilo splnit. V písemných materiálech se zabýval nejen problematikou spadající do činnosti ministerstva vnitra, ale i atmosférou v nekomunistických stranách před únorem 1948 či prezidentem Edvardem Benešem.⁸⁰ V lednu 1948 pro Sověty vypracoval rozbor politické situace. Byl přesvědčen, že ke krizi ve vládní koalici by mohlo dojít každým dnem a že v případě „otevřeného střetnutí třídních sil“ by armáda a bezpečnost nezklamaly.

Koncem roku 1947, respektive začátkem roku 1948 vytvořil na přání sovětského velvyslanectví jmenový seznam důležitých představitelů „reakce“. Lze předpokládat, že v něm figurovaly osoby, na které v průběhu únorové krize nechal vystavit zatykače, tedy například publicista Pavel Tigrid nebo osoby jím v únoru 1948 přímo zadržené, například generální tajemník národních socialistů Vladimír Krajina.⁸¹

Po únoru 1948 pak Sověty informoval o svých představách budování bezpečnostního aparátu, např. o návrhu na zvýšení početního stavu příslušníků nebo o snaze vynutit si na Rudolfovi Slánském oficiální pozvání sovětských poradců do ČSR. *V květnu roku 1948 jsem z iniciativy Tichonova [Čičajevovo krycí jméno — pozn. autora] v přítomnosti [Jindřicha] Veselého požádal Rudolfa Slánského, aby se obrátil na sovětská místa s prosbou, aby podobně, jako do Varšavy do zpravodajské služby*

⁷⁶ ABS, f. (ZV), a. č. ZV-45 MV, Protokol o výpovědi s obviněným JUDr. Štěpánem Plačkem z 31. července 1951, s. 21.

⁷⁷ Josef Smrkovský (1911—1974), čs. komunistický politik, vyučený pekař. V roce 1933 vstoupil do KSČ a angažoval se v komunistickém mládežnickém hnutí. Ještě ve 30. letech absolvoval politickou školu v SSSR. Během okupace se účastnil protinacistického odboje. Na konci války se stal místopředsedou České národní rady. Po válce byl kooptován do ÚV KSČ. Stal se předsedou Národního pozemkového fondu a poslancem Národního shromáždění. Jako zástupce velitele Lidových milic se podílel na únorové puči 1948. V roce 1949 se stal náměstkem ministra zemědělství a generálním ředitelem Státních statků. V roce 1951 byl zatčen a následně v souvislosti s případem Rudolfa Slánského a odsouzen na doživotí. Byl propuštěn v roce 1955 a vrátil se do zemědělství. Rehabilitován byl v roce 1963, působil pak na ministerstvu lidové kontroly, na Ústřední správě vodního hospodářství a v letech 1967—1968 byl ministrem lesního a vodního hospodářství. Patřil k politikům, kteří se ztotožnili s reformním programem pražského jara a v dubnu 1968 se stal předsedou Národního shromáždění a členem předsednictva ÚV KSČ. Po okupaci ČSSR v srpnu 1968 musel vyklidit politickou scénu. V roce 1969 byl odstraněn ze všech stranických a státních funkcí a v roce 1970 vyloučen z KSČ. Zemřel v ústraní.

⁷⁸ Asi nejkomplexnější představu o Plačkově spolupráci se Sověty lze získat z protokolu, který vznikl na Vyšším vojenském soudu v Praze od 21. 12. 1953 do 8. 1. 1954. Dnes je uložen ve *Vojenském ústředním archivu (VÚA)* jako spis GP-HVP PT 110/63.

⁷⁹ Vladimír Clementis (1902—1952), v letech 1945—1948 státní tajemník ministerstva zahraničních věcí, po smrti Jana Masaryka do března 1950 ministr zahraničních věcí ČSR. V lednu 1951 byl zatčen, obviněn mj. z tzv. buržoazního nacionalismu, v listopadu 1952 odsouzen k trestu smrti v procesu s Rudolfem Slánským a v prosinci téhož roku popraven.

⁸⁰ Sověti byli totiž zneklidněni Benešovým pobytem v Sezimově Ústí, což se jim zdálo relativně blízko od hranic s Rakouskem a Německem.

⁸¹ ŽÁČEK, Pavel: „Teroru se nepodvolíme“. Únor 1948 ve fondech Archivu bezpečnostních složek. *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2018, 16, s. 305—308.

byli vysláni sovětské poradci. Slánský tento návrh zamítl s odůvodněním, že taková prosba by byla netaktní, poněvadž sovětská místa by ji musela zamítnout. Když jsem tento výrok opakoval Tichonovovi, řekl tento doslovně: „Nechce, abychom viděli do jeho bardaku (bordelu)“⁸² chlubil se později Plaček.

Zajímal se o způsoby práce a strukturu sovětského bezpečnostního aparátu, o protibolševické emigranty působící v rámci organizací NTS⁸³, OUN⁸⁴ apod., o sovětské vojáky v Jáchymově a o bývalého britského korespondenta v SSSR Rolfa Parkera, tehdy žijícího v Praze. Jednal s nimi mj. o pátrání po německých válečných zločincích uprchlých z ČSR. Právě díky těmto kontaktům se mu podařilo do ČSR vrátit v Sasku nalezený archiv brněnského gestapa. Plaček u Sovětů nepochybně načerpal teoretické poznatky k terminologii a metodice zpravodajské činnosti. Vše později vhodnou formou zakomponoval do písemných materiálů, např. do záznamů z cesty na Balkán z června 1948.

V Plačkově vyšetřovacím spisu se v souvislosti se sovětskou ambasadou objevila ještě zajímavá informace týkající se jednoho z úkolů, který pro Sověty plnil: *Na jaře 1949 mne seznámil Chazanov s dalším sovětským diplomatem, Terentijem Fedorovičem Novakem a prohlásil, že nyní musím podávat rozbor „bez ohledu na osoby“...⁸⁵*

K nejdůležitějším koncepčním materiálům, které Plaček během svého působení v bezpečnosti vytvořil, a které dokládají míru sovětizace bezpečnostního aparátu ve střední a jihovýchodní Evropě, patří jeho šest Záznamů z cesty na Balkán vykonané ve dnech 21.—28. června 1948. Kriticky v nich rozebírá a hodnotí dosavadní státně bezpečnostní a zpravodajskou činnost v ČSR a předkládá návrhy na změny a zlepšení.⁸⁶

V Bukurešti strávil Plaček čtyři dny, které věnoval prohlídce objektů, v nichž se mělo následně konat zasedání Informbyra, a rozhovorům s představiteli rumunského MV — velitelem oddělení ochrany ústavních činitelů Crichanem a velitelem státní bezpečnosti v Bukurešti Tudorem Sepeanu. V Sofii se zajímal o zpravodajskou a státně bezpečnostní práci MV, a to jak v centrále (operativní technika, koordinace úkolů a činností), tak v jednotlivých krajích či oblastech. Jednal s velitelem oddělení pro zahraniční zpravodajství Borisem Nikolčevem, s vedoucím 4. oddělení (operativní technika) státní bezpečnosti Stefanem Bogdanovem a prvním zástupcem ministra vnitra gen. Rusi Christozovem. Byl také přijat samotným bulharským ministrem vnitra generálem Antonem Jugovem. V Bělehradě se setkal s představiteli jugoslávského ministerstva vnitra — generálmajorem

⁸² VÚA, spis GP-HVP PT 110/63, Protokol o výslechu obviněného — ve výslechu pokračováno dne 8. ledna 1954, s. 10.

⁸³ Narodno-trudovoj sojuz (Lidový svaz práce; Lidový pracovní svaz), sociálnědemokratické hnutí ruské emigrace. Organizace NTS vznikla v roce 1930 v Bělehradě, záhy otevřela své pobočky v Praze a Paříži (tzn. ve významných centrech meziválečné ruské emigrace). Zakladatelem byla mladší generace ruské pořijnové emigrace a zástupci exilových studentských spolků. Cílem NTS bylo uvnitř SSSR připravovat půdu pro vytvoření modelu klasické západní demokracie po předpokládaném zhroutilí bolševického režimu. První ilegální buňky NTS v SSSR vznikly v roce 1943 a záhy se rozšířily po celé zemi (členy NTS byli rovněž komunisté). Sovětský režim členy NTS tvrdě pronásledoval. Po přepadení SSSR Německem v červnu 1941 zaujalo vedení NTS vyčkávací stanovisko, které se postupně měnilo v despekt, mj. také vzhledem k plánům Adolfa Hitlera vytvořit na Východě tzv. Lebensraum (životní prostor) s neomezenými zdroji levné otročké práce. NTS vyhlásil heslo Rusko bez Němců a komunistů! Řada jeho členů se zapojila do protifašistického odboje (např. podle statistiky organizace byl každý pátý člen NTS popraven za činnost proti Říši). Po válce obnovoval NTS postupně svou činnost, vznikly dokonce jeho regionální organizace v zemích sovětského satelitního bloku. Činnost NTS pochoptitelně nezůstávala stranou zájmu tajných služeb komunistických států, především KGB, která zaměřená a činnost proti NTS koordinovala. Centrála NTS ve Frankfurtu nad Mohanem evidovala v roce 1991 přes 90 buněk NTS v SSSR. V roce 1945 vzniklo nakladatelství NTS POSEV, které vedle stejnojmenného společenského dvouměsíčníku vydávalo literární čtvrtletník *GRANI*. Viz BYSTROV, Vladimír: Dialog v Praze. Rusko—Rusko. *Reflex*, 9. 4. 1991, s. 26—27.

⁸⁴ Organizace ukrajinských nacionalistů. Ukrajinské nacionalistické politické hnutí vzniklé ve 20. letech dvacátého století, které se hlásilo k myšlence nezávislosti na Polsku i Rusku, resp. SSSR.

⁸⁵ VÚA, spis GP-HVP PT 110/63, Protokol o výslechu obviněného — ve výslechu pokračováno dne 8. ledna 1954, s. 13.

⁸⁶ ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti (310), sign. 310-43-6, Přísně tajná zpráva Dr. Štěpána Plačka o cestě do Bukurešti, Sofie a Bělehradu ve dnech 17. až 28. 6. 1948, pojednávající o struktuře spojeneckých zpravodajských služeb z 30. 6. 1948.

Milićem, prvním zástupcem ministra vnitra Svetislavem Stefanovićem — Čećem⁸⁷ a třetím zástupcem ministerstva vnitra Ivićevićem.⁸⁸

Z jednání v Rumunsku, Bulharsku a Jugoslávii vyplynuly určité závěry, které formuloval v již výše zmíněných Záznamech. Všiml si, že v Bulharsku bylo zpravodajství rozčleněno podobně jako v ČSR na politické, obranné a hospodářské a že vzájemný poměr mezi zpravodajci a výslechovými „orgány“ byl přesně stanoven. Vliv ministra vnitra na operativu a realizaci byl mnohem větší než v ČSR. Z hlediska politického zájmu upozorňoval Plaček na to, že *Československo [...] Potřebuje daleko silnější státní bezpečnost než má dosud. [...] Výkon státní bezpečnosti není dosti spolehlivý, zejména v Praze jest předimenzovaný, zatížen zbytečnými úkoly a odloučen od operativního zpravodajství. [...] Dále bude třeba, aby každé rozpracování bylo vedeno agenturně, to znamená, předpokládá se ohromná účelová agenturní síť, kterou se obklopují a pronikají objekty. Tato síť musí jednak býti získána a jednak pravidelně obsluhována. Z toho vyplývá shora uvedená nutnost tak podstatného rozšíření počtu operativních zpravodajců. Toto rozšíření jest též nutné, aby se neztratil přehled nad stále vzrůstající agendou zpravodajství, které jest jedinou účinnou zbraní proti velkému nebezpečí, jež ohrožuje stát. Bez tohoto rozšíření a bez podřízení realizace operacím, to znamená, bez postavení agentury na první místo ve státní bezpečnosti, nelze potříti třídního nepřítel, jenž po únorových událostech zcela logicky přechází k metodám ilegality, špionáže a terorismu. Jen shora naznačeným způsobem může se státní bezpečnost státi ostrým mečem proletariátu ve službách strany.*⁸⁹

Velkou pozornost věnoval roli a pozici instruktáže. Podle něj by systém instruktáže měl být koncepčnější, důslednější a měl by vycházet z aktuálních případů. Úkoly Státní bezpečnosti měly reflektovat závažnost doby a být definovány na základě potřeb komunistické strany. Pro systematickosti a z důvodu spolupráce s bezpečnostními složkami sovětského typu pokládal za důležité používat jednotné názvosloví, tedy ruské, respektive sovětské pojmy. Upozornil na nutnost změn ve fungování aparátu StB, například na potřebu zlepšit boj proti diverzi, terorismu, špionáži, politickému podzemí apod. a současně pro zlepšení a zvýšení výkonnosti ještě více centralizovat řízení Státní bezpečnosti.

Sám formuloval úkoly Státní bezpečnosti takto: *Státní bezpečnost pomocí agentů, tajného pátrání a sledování, tajné cenzury a operativní techniky, jakož i pomocí zatýkání a vyslychání, přesnou evidenci o získaných poznatcích a jejich zpracování, zabezpečuje stát tím, že stranu a vládu informuje o záměrech protivníka, že sama jejich uskutečnění se snaží mařit, že vede boj proti zahraniční nepřátelské agentuře a proti nepřátelským zahraničním emigračním formacím a zásahům těchto do vnitrozemí, boj s politickým podzemím, s diversí a špionáží, jakož i se sabotáží, zejména v oblasti ekonomické, dále tím, že účinně organizuje ochranu vůdců strany a státu, jakož i veřejných budov, ochranu státních tajemství a zejména transportů a tím, že zabezpečuje stíhání státních zločinců a vypátrání původců anonymních dokumentů, při čemž pravidelně informuje stranu a vládu o všech závažných zjevech v oblasti hospodářské, politické a ve státní správě a o všech projevech nálady a zaměření obyvatelstva.*⁹⁰

Zabýval se otázkou koncepčních změn, které by bezpečnostní aparát výrazně proměnily, zvýšily jeho výkonnost a zkvalitnily jeho práci. Dvojkolejnost, respektive duplicitu práce Státní bezpečnosti a OBZ vnímal jako kontraproduktivní. Optimální by podle něj bylo, kdyby onou výkonnou složkou zůstala StB a OBZ se plně věnovalo pouze armádě. Plaček v této souvislosti poukazoval i na další perspektivy: *Je třeba u nás zesílit práci po linii kompromitace cizích diplomatů, pracovat*

⁸⁷ Svetislav Stefanović-Čeć (1910–1980), srbský komunistický politik a jugoslávský státník, šéf jugoslávské bezpečnosti a ministr vnitra (dosáhl hodnosti generálplukovníka). V červenci 1966 byl spolu s viceprezidentem a členem Ústředního výboru a politbyra ÚV Svazu komunistů Jugoslávie Aleksandarem Rankovićem odstraněn z veřejného života a vyloučen z ÚV Svazu komunistů Jugoslávie.

⁸⁸ U Crichana, Miliće a Ivićeviče se křestní jména nepodařilo dohledat/ověřit.

⁸⁹ ABS, f. 310, sign. 310-43-6, Záznam č. 1 o pracovních hovorech na Balkáně.

⁹⁰ Tamtéž, Záznam č. 2 o poznatcích z cesty na Balkán.

promyšleněji, zlepšiti operativní techniku, zvýšiti stav sledovacích skupin, autopark, nelekati se protestních not a míti vždy v pohotovosti materiál pro vlastní protestní noty, ostře verbovati čl. příslušníky cizích legací a nebáti se co nejostřejších represálií proti nim za použití všech prostředků.⁹¹

Dne 19. července 1948 předložil Plaček Jindřichu Veselému návrh na novou organizaci Velitelství StB. Tento dopis lze také chápat jako Plačkovo resumé z cesty na Balkán. Vedle nové struktury StB počítal v příložených tabulkách s navýšením početního stavu zaměstnanců. V závěru pak pod dojmem intenzivní spolupráce se sovětskými zpravodajci přímo navrhuje: *Státně-bezpečnostní služba bude tak velká, že by snad bylo účelné zřídit ministerstvo státní bezpečnosti. Nebude-li toto zřízeno, pak jest nutno, aby se ministerstvo vnitra rozdělilo na 2 části a aby jeho první t.j. státně-bezpečnostní část vedl šéf této služby, jenž současně by byl prvním zástupcem ministra vnitra, jehož kontrole by také podléhala správa národní bezpečnosti a řízení SNB [...]. Šéf státní bezpečnosti by byl v hodnosti generála SNB [...].⁹²*

Závěr

Dne 16. září 1949 podepsal prezident Klement Gottwald oficiální žádost o vyslání sovětských poradců do Československa. *Současně s odhalením zrádcovské kliky v Maďarsku byly zjištěny některé její styky v Československu. Prosíme Ústřední výbor Vsesvazové komunistické strany bolševiků o vyslání několika odborníků, kterým jsou výsledky vyšetřování v Maďarsku známy a kteří by nám pomohli provést vyšetřování v této věci,⁹³* uvádělo se v ní. Za týden přišla z Moskvy souhlasná odpověď: *V souvislosti s Vaší žádostí dostalo ministerstvo Státní bezpečnosti pokyn vybrat a odeslat do Prahy potřebné pracovníky.⁹⁴* Od října 1949 tedy působili v československých bezpečnostních strukturách sovětsí poradci. Začala tak nová a ještě intenzivnější forma spolupráce, která trvala dalších čtyřicet let.

Může se zdát, že vlastně víme o rozsahu a podobě zpravodajských kontaktů představitelů stranických a bezpečnostních struktur málo. Známe jen několik jmen. Jsem přesvědčen, že takových Slánských, Reicinů, Plačků a jim podobných se v represivních složkách našlo více, jen o nich zatím ještě nevíme. Takové styky měly zůstat ze své povahy skryty. Osoby docházející na sovětskou ambasádu byly nepochybně přesvědčeny, že plní stranické zadání, že pracují v zájmu proletářského internacionalismu.

Tito lidé své posty opustili většinou nedobrovolně, což bylo často spojeno i s jejich trestněprávním postihem. Dochovaný archivní materiál pak více než o čemkoli jiném vypovídá o jejich snaze zachránit si vlastní životy. Proto dotyční vypovídali i o svých kontaktech se Sověty, aby v očích vyšetřovatelů zdůraznili svou výjimečnost, své zásluhy či snad aby vzbudili alespoň minimální respekt.

Umíme si tak představit, jakými informacemi disponovali — tedy nejen co Sovětům nabízeli, ale co jim velmi pravděpodobně poskytovali. Uvědomme si, že šlo o mozaiku informací, které se scházely v jedné centrále — v rukou sovětských představitelů. Vzhledem k tomu, že šlo o informace ze stranického, ekonomického, vojenského a bezpečnostního prostředí, zřejmě vzájemně se prolínající, doplňující a zpřesňující, pak vzniklý celek nabízel Sovětům nejen vynikající přehled, ale rovněž výraznou možnost, jak sice nepřímou, ale nijak zanedbatelně ovlivňovat život v Československu. Detailnější a ucelenější představu bychom mohli získat za situace, kdy se pro historiky otevrou fondy sovětských bezpečnostních složek v ruských archivech. ■

⁹¹ Tamtéž, Záznam č. 3 o poznátcích z cesty na Balkán.

⁹² ABS, f. 310, sign. 310-2-4. Též, f. Historický fond Státní bezpečnosti (H), a. č. H-670 MV, Dopis Š. Plačka J. Veselému z 19. 7. 1948.

⁹³ NA, f. Komise II, a. j. 947; KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 66; ŽÁČEK, Pavel: *První garnitura sovětských poradců v Praze*, s. 41—42.

⁹⁴ NA, f. Komise II, a. j. 947; KAPLAN, Karel: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, s. 66.

Fanfáry ze záhrobí

Mýtus tzv. Velké vlastenecké války, jeho vývoj a role v politice Putinova Ruska

David Svoboda

OD PRVNÍCH MĚSÍCŮ ROKU 2014, NA POZADÍ UKRAJINSKÉ REVOLUCE DŮSTOJNOSTI A NAVAZUJÍCÍ SILOVÉ OFENZIVY RUSKÉ FEDERACE, SE SVĚTOVÁ VEŘEJNOST OCITÁ JAKOBY V ROLI ŽÁKA UVĚZNĚNÉHO VE TŘÍDĚ VYŠINUTÝM DĚJEPISÁŘEM. V DOBĚ UKOLÉBANÉ DOZVUKY POSTMODERNY A FUKUYAMOVSKÉ VÍRY, ŽE VEŠKERÁ DRAMATA HISTORIE BYLA JEN RŮSTOVÝMI BOLESTMI NA CESTĚ LIDSTVA K SEBENAPLNĚNÍ, SE ZÁSLUHOU SOCIÁLNÍCH SÍTÍ NÁHLE PROBUDILY AGRESIVNÍ PSEUDOHISTORICKÉ SOUDY O ROLI SOVĚTSKÉHO SVAZU A RUSKA V NEJNOVĚJŠÍCH DĚJINÁCH SVĚTA, DOPLŇOVANÉ REGRESIVNÍ DEMAGOGIÍ, PŘEVRAČEJÍCÍ NA HLAVU NAŠE PŘEDSTAVY O ZÁKLADNÍCH OTÁZKÁCH MODERNÍ HISTORIE A ROLI KONKRÉTNÍCH EVROPSKÝCH NÁRODŮ V NÍ. JEJICH HROT BYL NA ČASOVÉ OSE ZARAŽEN TAM, KDE SE NACHÁZÍ DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA JAKO NEJVÍCE POLARIZUJÍCÍ MOMENT EVROPSKÝCH DĚJIN.

Dějiny, jaké nebyly

Dokud se sebekřivenější postuláty pouštěné do oběhu ruskými nebo proruskými informačními kanály týkaly evropského Východu, pro českého pozorovatele odlehlého až exotického, přijímala je česká veřejnost ve svém celku, až na hrstku angažovanějších specialistů či naopak politických výstředníků, v zásadě nevzrušeně. Od roku 2019 se však v dějepisářově hledáčku ocitl i český žák, krčící se dosud v bezpečné vzdálenosti od katedry. Vztyčení pomníku padlým osvoboditelům z řad Ruské osvobozené armády generála Vlasova v pražských Řeporyjích a snesení sochy Ivana Stepanoviče Koněva v Bubenči dalo České republice názorně pocítit, co znamená ocitnout se v silovém poli ruské historické politiky s jejím nárokem na monopolní interpretaci druhé světové války.

Ruský nátlak sice nedosáhl žádoucích výsledků, seznámil však českou stranu zblízka s podstatou kultu tzv. Velké vlastenecké války, vpravdě „rodinného stříbra“ ruského národa, jenž se stal ústředním legitimizačním příběhem režimu Vladimira Putina. Historici si mohou dávat záležet na co nejpřesnějším líčení událostí *wie es eigentlich gewesen ist* a hledat v něm spolehlivou ochranu proti demagogům. Ale historické falzifikace, s nimiž mají nyní co do činění, nestojí a nepadají s konkrétními kauzami vlasovců a maršála Koněva. Tvoří součást svébytné a hutné historické pod-

kapitoly, jíž je ruská postsovětská mytologie, importovaná do českého prostředí propagandistickými weby, sympatizujícími politiky i ruským diplomatickým sborem a neprofesionálně přejímaná mainstreamovými médii.

Ruští propagandisté si osvojili zručnou pózu ublíženectví, ve své podstatě ofenzivní, která jim umožňuje líčit kritiky ruské historické politiky jako blazeované nevděčníky, shazující vklad SSSR do záchranu lidstva před nacismem. Titánské drama, jež se v letech 1941 až 1944 na východě Evropy odehrávalo, bezesporu mělo světodějný význam. Postsovětské vzkříšení *liturgie Vítězství*¹, resp. rekvizitáře vzešlého z brežněvovské rehabilitace Stalinova válečného vůdcovství, nám ale obnažuje jeden závažný moment „ruské otázky“: po značnou část 20. století ji jednak definovala hrdost na vítězství nad nacismem, sloužící až do rozpadu Sovětského svazu sebezpotvrzení komunistické ideologie, ale stvrzující také vlastnická práva na „sféru vlivu“, rozuměj země mezi Berlínem a Moskvou. Od 21. století Rusko odkazem na toto dávné vítězství definuje svou novou identitu, učinilo z něj prostředek vnitřní soudržnosti a — jak se mohla přesvědčit také Česká republika — zahraniční politiky, do jejíhož instrumentáře Ruská federace v posledních letech zařadila i přímou vojenskou agresi a územní zábery.² Tato studie se nezaměří jen na vývoj předmětné mytologie v novém tisíciletí, ale pokusí se ji začlenit do dialogu s historickými fakty jako takovými. Zvýrazní proto několik signifikantních, jakkoli spíše přehlížených momentů sovětsko-nacistické války a z toho plynoucí interpretační svévoli, která s touto pohnutou kapitolou rostla a činí z ní s krátkou přestávkou již tři čtvrté století služku diktátorské ideologie a imperiálního mamonu.

My povtorim

Devátý květen byl v Moskvě nezapomenutelným dnem. Spontánní radost dvou nebo tří milionů lidí, kteří toho večera zaplavili Rudé náměstí [...], byla takové povahy a hloubky, jaké jsem v Moskvě nikdy předtím nezažil. Lidé zpívali a tančili v ulicích, objímali a líbali každého vojáka a důstojníka, kterého potkali [...], a mladíci dokonce před tolerantními zraky milice močili na zdi hotelu Moskva, až zaplavili celý široký chodník. Tato slova svěřil papíru novinář a intimní znalec sovětských poměrů válečných dob Alexander Werth, pokud jde o jeho dojmy z prvních dvaceti čtyř hodin evropského míru po kapitulaci nacistického Německa. Tak je prožívala metropole Stalinova vražedného, ale celým světem nyní obdivovaného impéria.³ Až o šest týdnů později se na Rudém náměstí konala první z desítek bombastických vojenských přehlídek, které měly v budoucnu tvořit trvalou ornamentiku sovětské totality, pro niž vítězství nad Hitlerem znamenalo počátek nového ideologického letopočtu; doslova bylo *formativní událostí i z hlediska geopolitického kódu Ruska [...]* a posílilo *mesianistickou povahu představ o univerzálním historickém poslání země*.⁴

Předposlední slavnostní vystoupení Vladimira Putina, zahajující další z výročních „Přehlídek Vítězství“ (oslavy 75. výročí vítězství se kvůli pandemii COVID-19 posunuly z tradičního 9. května na ještě „původnější“ 24. červen) aktualizovalo vdechlo nový život pojmu *sovětský lid*, když o něm

¹ Tento vynikající obrat ve vztahu ke kultu Velké vlastenecké války obsahuje esej ruského politologa Sergeje Medveděva. Viz MEDVEDĚV, Sergej: *Návrat ruského Leviathana*. Pistorius & Olšanská, Praha 2019, s. 91.

² Srov. ROMANCOV, Michael: Jakou potíž představuje Koněvův pomník. A proč je srovnání s Churchillem velký omyl. *Deník N*, 28. 8. 2019, viz <https://denikn.cz/187563/jakou-potiz-predstavuje-konevuv-pomnik-a-proc-je-srovnani-s-churchillem-velky-omyl/> (poslední přístup 26. 7. 2020).

³ WERTH, Alexander: *Russia At War, 1941—1945*. Barrie & Rockliff, London 1964, s. 969. Citováno v českém překladu podle ROBERTS, Geoffrey: *Stalinovy války. Od světové války ke studené válce (1939—1953)*. BB art, Praha 2008, s. 321.

⁴ KURFÜRST, Jaroslav: *Příběh ruské geopolitiky. Jak se ruská myšlenka zmocnila více než šestiny světa*. Karolinum, Praha 2018, s. 201.

Putin promluvil jako o *našem lidu*.⁵ O rok dříve byl prezident ještě explicitnější: nacisté si prý mysleli, že snadno pokoří Sovětský svaz — *tisícileté historické Rusko*.⁶ Okřídlenou se stala fráze *Zopakujeme to (my povtorim)*, vzešlá z Putinova březnového (2020) interview pro agenturu TASS; tehdy prezident očekávatelným způsobem odvětil na analogickou návodnou otázku: *Ztratili jsme 27 milionů lidí. A jestli se někdo opováží udělat něco podobného, zopakujeme to [míněno vítězství]. Kdo k nám s mečem přijde, ten mečem i sejde*.⁷

Putinova dikce zde logicky a nevyhnutelně odráží východisko ruského imperiálního instinktu, podle nějž je vše *sovětské* ve vlastním smyslu slova *ruské* — a pochopitelně i naopak.⁸ „Privatizace“ ohromných populačních ztrát, jež za války utrpěly neruské národy Stalinovy říše, není hříchem vlastním výlučně rusocentrickému způsobu uvažování — stačí vzpomenout zavedené a hrubě zavádějící kategorie „Čechoslováků“ od Aše po Rachov, jejichž úhrnnými válečnými oběťmi si český oficiální výklad pomáhá v evropské martyrologické frontě k lepšímu umístění. Ale Češi nepoužívají historii jako nástroj velmocenské politiky. V tomto světle se ruská schopnost vnutit světu tvrzení, že v boji s Hitlerem zahynulo *dvacet milionů Rusů*, jeví jako mnohem závažnější.⁹

Neochota rozlišovat mezi ruským a sovětským, popřípadě tendence stavět jedno proti druhému, jestliže z toho ruská strana vychází v lepším světle, jde totiž ruku v ruce s reálným vztahem Moskvy k jejím někdejšími koloniím, jenž na sebe od války s Gruzii roku 2008 bere nezastřeně agresivní podobu. Na jednu stranu jsou národy, které po rozpadu SSSR dosáhly nezávislosti na Moskvě, v předkládané putinovské rétorice podrobeny dusivému objetí tím, že jsou zbaveny dějinné subjektivity zdůrazňováním vzpomínky na společné ohrožení a jeho odvrácení pod celosovětským praporem. To vysvítalo z Putinových slov *Vždy si budeme pamatovat, že nacismus byl rozdrčen sovětským národem, miliony lidí různých národností ze všech republik Sovětského svazu*.¹⁰ Na stranu druhou jsme za posledních více než patnáct let mohli být svědky toho, jak Moskva z primárně *ruských* pozic napadala snahy těchto národů o formulaci vlastních historických příběhů, vyhraněných vůči sovětskému dědictví. Zastánci nezávislosti neruských národů, resp. jejich národně demokratické síly, se v ruském režimním podání stali *fašisty* (o tom dále).¹¹ Až výstředně pak působí některé rétorické improvizace na toto téma z dřívějších dob: o argumentační neustálenosti při záměru

⁵ Parad v čest' 75-letija Velikoj Pobedy. Vystuplenie Prezidenta Rossii na vojennom parade. *Kremlin.ru*, 24. 6. 2020, viz <http://kremlin.ru/events/president/news/63560> (poslední přístup 26. 7. 2020). Viz též Rusko slaví 75. výročí vítězství nad nacismem. Přehlídka z května na červen odsunul koronavirus. *ČT 24*, 24. 6. 2020, viz <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3126137-sledujte-rusko-si-opozdene-pripomina-konec-druhe-svetove-valky-prehlidku-odsunul> (poslední přístup 26. 7. 2020).

⁶ Parad Pobedy na Krasnoj Ploščadi. Vystuplenie na Parade Pobedy. *Kremlin.ru*, 9. 5. 2019, viz <http://kremlin.ru/events/president/news/60490> (poslední přístup 26. 7. 2020).

⁷ Putin otvetil frazoi „my povtorim“ na vopros ob itogach VOV. *RBK*, 10. 3. 2020, viz <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5e66ba3c9a79471e1bb1185b> (poslední přístup 26. 7. 2020).

⁸ Srov. Parad Pobedy 2013. Moskva. *75 Pobeda! 1945—2020*, viz <https://may9.ru/parade/>, 15:50 min (poslední přístup 11. 8. 2020).

⁹ Ve skutečnosti utrpěly v přepočtu na počet obyvatel nejvyšší civilní ztráty Bělorusko s Ukrajinou. DAVIES, Norman: *No Simple Victory. World War II in Europe, 1939—1945*. Viking, New York 2006, s. 365. Snadnost, s jakou je úhrnná „rusifikace“ obětí přejímána i historiky s kacírským názorem na sovětský válečný výkon, ukazuje např. jinak pozoruhodná práce MOSIER, John: *Deathride. Hitler vs. Stalin: The Eastern Front, 1941—1945*. Simon & Schuster, New York 2010, s. 364. Stalin ještě lhal o 7 milionech válečných obětí, Chruščov šokoval navýšením jejich počtu o 13 milionů. Konečný a ustálený údaj 27 milionů, jímž operuje Putin, má — jaký paradox — původ až v nenáviděné Gorbačovově glosnosti. MARKWICK, Roger: *The Great Patriotic War in Soviet and Post-Soviet Collective Memory*. In: STONE, Dan (ed.): *The Oxford Handbook of Postwar European History*. Oxford University Press, Oxford 2012, s. 696.

¹⁰ Parad v čest' 75-letija Velikoj Pobedy. Vystuplenie Prezidenta Rossii na vojennom parade.

¹¹ ZHURZHENKO, Tatiana: *Russia's Never-Ending War against "Fascism"*. *Memory Politics in the Russian-Ukrainian Conflict*. *Institut für die Wissenschaften vom Menschen*, 8. 5. 2015, viz <https://www.iwm.at/transit-online/russias-never-ending-war-fascism-memory-politics-russian-ukrainian-conflict/> (poslední přístup 26. 7. 2020).

vítěznou tradici „rusifikovat“ svědčí Putinovo chvástání (2010), že Rusko by si bývalo s Hitlerem poradilo i bez Ukrajiny, jejích lidských a materiálních zdrojů.¹²

S oním *My povtorim* korelují, ale v principu i kontrastují vykupitelské obraty, v nichž Putin pravidelně prisuzuje válečnému Rusku a *sovětskému lidu* světodějnou záchrannou misi (o *železné vůli sovětského národa*, která *zachránila Evropu od otroctví*, současný ruský vládce například s cynismem sobě vlastním promluvil i 9. května 2014, kdy již ruské hybridní síly rozsávaly zkázu na Krymu a východě Ukrajiny).¹³ Pokud první zmíněné heslo, ono *Zopakujeme to*, zdůrazňuje pozici Ruska jako obležené pevnosti, jíž usilují o život vnější síly, krácející ve stopách nacistů (podle zvrhlé logiky současného režimu je míněn samozřejmě Západ), mesianismus Ruska — zachránce světa před zkázou — propustoval ve své době již Stalinovými projevy.

Všichni jste Rusové

Hned 3. července 1941 ve svém prvním projevu k národu po Hitlerově útoku spojil sovětský diktátor nastalou válku s úkolem osvobodit od fašismu i jiné okupované národy Evropy. Jedním z prvních falešných protimluvů, jenž se v jeho řečnických výkonech během války pravidelně opakoval, byl poukaz na nečekanost a zákeřnost německého útoku.¹⁴ Stalin se tak neustále vracel k ospravedlňování paktu uzavřeného závěrem léta 1939 s Třetí říší (k jeho podpisu prý Sověty vedla důvěřivá mírumilovnost), aniž by jej trápila logická konsekvence tohoto tvrzení, prozrazující, že ruský osvoboditelský zápal byl vlastně podnícen až Hitlerovou agresí.¹⁵ Po dva předešlé roky totiž Moskva přihlížela nacistické genocidní politice, realizované v Němci obsazeném Polsku, jež si mezi sebou obě mocnosti rozdělili.¹⁶ Během této doby zajisté Stalin stačil pochopit, že jeho smluvní partner je odhodlán uvést své maniakální plány ve skutek.¹⁷ A především: sovětský útok na Finsko, Litvu, Lotyšsko, Estonsko a ponížení Rumunska, jež následovaly po uzavření paktu Ribbentrop—Molotov, pak nebyly o nic méně součástí druhé světové války než Hitlerovo napadení SSSR. Ruská sakralizace 22. června 1941 jako jakéhosi bodu nula začala velmi brzy sloužit iluzi, že s destrukcí mezinárodního systému v uplynulých dvou letech neměl Sovětský svaz nic společného, což je trik tvrdošjně uplatňovaný dodnes.¹⁸

Stalin se záhy začal odvolávat na tradiční velkoruské hodnoty a tradice ruského odboje proti najezdníkům, jak o tom vypovídají jeho zmínky o ruských literárních klasicích, jeho zvyvání

¹² Putin: Rossija pobeđila by v vojne i bez Ukrainy. *Ukrajins'ka pravda*, 16. 12. 2010, viz <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/12/16/5679727/> (poslední přístup 27. 7. 2020).

¹³ Parád Pobedy 2014. Moskva. *75 Pobeda! 1945—2020*, viz <https://may9.ru/parade/>, 15:42 min. (poslední přístup 11. 8. 2020).

¹⁴ STALIN, Josif Vissarionovič: *O Veliké vlastenecké válce Sovětského svazu*. Vydavatelství cizojazyčné literatury, Moskva 1945, s. 6.

¹⁵ Z Velké trojky to byl pouze SSSR, kdo se s Hitlerem utkal, protože musel. Británie i USA se vůči Říši vymezily po zralé a víceméně svobodné úvaze.

¹⁶ Viz SNYDER, Timothy: When Stalin was Hitler's ally. *Eurozine*, 8. 5. 2015, viz <https://www.eurozine.com/when-stalin-was-hitlers-ally/> (poslední přístup 29. 7. 2020). Molotov dokonce v rádiovém vystoupení bezprostředně po útoku 22. června 1941 litostivě a rozhořčeně poukazoval na to, že sovětská strana úzkostlivě plnila všechny podmínky německo-sovětského paktu. Jeho přepis viz *Pravda*, 23. 6. 1941, s. 1.

¹⁷ Svým poddaným ovšem nyní skutečnost líčil v souladu s marxistickou věroukou — jako kořistné tažení německých statkářů a baronů za obnovu carismu (sic!). Ve světle pravých nacistických záměrů takový výklad působil značně přežile. STALIN, Josif Vissarionovič: *O Veliké vlastenecké válce...*, s. 7. Ani Chruščovova fantazie nedokázala v roce 1961 tento rámec výrazněji překročit. GENIS, Alexandr — VAJL, Petr: *60. léta. Svět sovětského člověka*. Volvox Globator — ÚSTR, Praha 2019, s. 78.

¹⁸ Srov. ZINČENKO, Oleksandr et al. (eds.): *Vijna i mif. Nevidoma druha svitova*. Klub simejnogo dozvillja, Charkiv 2016, s. 15.

slavných ruských vojevůdců či postav spojených s obranou Rusi, např. Dmitrije Požarského, proslaveného odražením polsko-litevského vpádu do Moskvy počátkem 17. století. Pojem *Velká vlastenecká válka*, jenž se ve světové historiografii i publicistice stačil ustálit jako vymezení nejdůležitějšího, německo-sovětského bojiště světového konfliktu, se stal prvním archaismem, k němuž se revoluční moc bolševiků hned 22. června tváří v tvář smrtelnému nebezpečí uchýlila, a současně jedním z problematických odkazů sovětsko-ruské emblematické, jež si zasluhuje kritický rozbor.¹⁹

Souslovím *vlastenecká válka* se Rusko zhruba od poloviny 19. století ohlíželo za prožitkem napoleonského vpádu jako dosud největším existenčním ohrožením ruského státu (mongolská invaze vyvrátila Kyjevskou Rus, nikoli stát s ústředím v Moskvě — té naopak otevřela cestu k mocenskému vzestupu).²⁰ Do oběhu jej tentokrát uvedl Molotovův rozhlasový proslav k veřejnosti, v němž byla Hitlerova smělost přirovnána k Napoleonovým choutkám, které v Rusku narazily na své meze. Stalinův ideologický protégé a militantní ateista Jemeljan Jaroslavskij, vlastním jménem Minej Gubelman, pak toto téma rozvedl v celém článku v *Pravdě*, kde krom „napoleonských“ reminiscencí situaci demagogicky připodobnil k německému průniku na východ po uzavření brest-litevského míru s bolševiky roku 1918.²¹ Pomineme-li, že Lenin se dostal k moci právě s německou pomocí, pak tehdejší německo-rakouská přítomnost na obsazených územích byla sice pro jejich obyvatelstvo tíživá, stále však byla mnohými vnímána jako menší zlo v porovnání s rudou hrozbou, již se díky okupaci podařilo na osm měsíců zažehnat. Bolševici tehdy navázali na carské tradice a v historicky krátkém okamžiku obnovili velestát, jenž se v důsledku první světové války ocitl na kolenou. Podmínkou však bylo zlomení odporu neruských národů s Ukrajinou v čele. Vzpouře proti odvěkému ruskému poručnictví, které se bolševikům nepodařilo zadusit v samotných počátcích, byly likvidovány časem, ať už tažením proti středoasijským povstalcům nebo proti ukrajinskému venkovu ve 30. letech, či anexí pobaltských států v letech čtyřicátých. A tuto „vlast“ v co nejširším pojetí, s Ruskem jako *hrdou matkou veliké rodiny*,²² mají na mysli apogeti ruských imperiálních tradic ve stalinském vydání.

Rusko jako takové dozajista vedlo s Hitlerem spravedlivou sebezáchovnou válku.²³ Ale paradoxem pojmu *Velká vlastenecká válka* je, že válečné operace zasáhly jen malou část Ruska jako takového. Jak kacířsky vystihuje britský historik Norman Davies, tato „vlastenecká válka“ se odehrávala převážně mimo vlastní ruské území.²⁴ Ve skutečnosti Němci a jejich spojenci stačili okupovat pouhých 17 procent území ruské svazové republiky, zatímco Pobaltí, Ukrajina a Bělorusko zakoušely hrůzy okupace a posouvajících se front po celou dobu války na východě.²⁵ Jejich obyvatelstvo

¹⁹ Obecněji i v tomto případě máme co do činění s jedním článkem ruského legendárního motivu *vyhnání cizího vetřelce* ze země. WERTSCH, James V. — KARUMIDZE, Zurab: Spinning the past: Russian and Georgian accounts of the war of August 2008. *Memory Studies*, 2009, September, s. 381.

²⁰ Vypovídá o tom i ruská historiografie carských dob. POPOV, Aleksandr: *Otečestvennaja vojna 1812 g. Ot Maloj Jaroslavca do Bereziny*. Tipografija V. S. Balaševa, Sankt-Peterburg 1877. NIVE, Petr: *Otečestvennaja vojna 1812—1912 god*. Il'jinčik, Sankt-Peterburg 1911. SAVOSTIN, Ivan (ed.): *Velikaja otečestvennaja vojna. K 100-letnému jubileju 1812—1912 g*. Voin i pachar, Moskva 1911. Režimní spisovatel a korespondent Konstantin Simonov se k aluzi spálené země jako kdysi uchýlil i v jedné ze svých básní z listopadu 1941, inspirované děním u běloruského Borisova — v roce 1812 i 1941. Viz PARES, Bernard: *Russia and the Peace*. Penguin Books, London 1944, s. 65. A na Napoleona si vzpomněl nejednou i Hitler — přinejmenším tehdy, když první přestálou zimu v Rusku označil za vítězství nad osudem, *který před sto třiceti lety zlomil jiného muže*. Citováno podle LUKACS, John: *Červen 1941. Hitler a Stalin*. BETA, Praha 2007, s. 117, pozn. pod čarou.

²¹ JAROSLAVSKIJ, Jemeljan: Velikaja otečestvennaja vojna sovsetskogo naroda. *Pravda*, 23. 6. 1941, s. 4.

²² PARES, Bernard: *Russia and the Peace*, s. 63.

²³ Zapomíná se snadno na miliony antisovětsky naladěných Rusů, vlasovce i bílé emigranty, které ke spolupráci s Hitlerem vedla neméně vlastenecká touha svrhnout nenáviděné bolševiky.

²⁴ DAVIES, Norman: *No Simple Victory*, s. 258.

²⁵ ZINČENKO, Olexandr et al. (eds.): *Vijna i mif*, s. 119.

se ztotožnilo se sovětskou „vlastí“ a její obrannou válkou ve značné míře až poté, co zakusilo na vlastní kůži nacistické zacházení. Pocítilo tak dvě genocidní totality, obě uvalené zvenčí. Svou skutečnou vlast v úzkém národním smyslu bránili dobrovolně nemnozí jejich obyvatelé za cenu kolaborace s Němci. Ti, kdo šli bránit svou „vlast“ sovětskou, početně převažovali nikoli proto, že by k ní přilnuli, nýbrž z toho důvodu, že bylo nemožné vzepřít se sovětským náhončím a vyhnout se službě v Rudé armádě. Pakliže na Západě postřehneme sebekritickou tendenci, jež odmítá přeceňování invaze v Normandii, neboť prý vede k opomíjení *vojínů Ivanů* v souběžně probíhající operaci Bagration, je dobré vědět, že onen „Ivan“ mohl být s velkou pravděpodobností Bělorus, Ukrajinec, nebo mohl být nositelem neslovanského jména a patřit k jiné národnosti, jež — pokud náležela k těm šťastnějším — v roce 1991 vítala nabytou nezávislost.²⁶ A jak „vlastenečtí“ asi byli Poláci, kteří se proti své vůli stali v září 1939 sovětskými občany? Proč ve Stalinově pojetí vlastenectví nezbylo místo také pro Židy, jejichž osud byl svou tragikou zcela specifický a o něž diktátor neprojevil za celou válku sebemenší zájem?²⁷

Východní fronta byla ústředním bojištěm celé války a poutala průměrně tři čtvrtiny početního stavu německých branných sil. Dobou trvání válečných operací i lidskými obětmi zdaleka přesahovala rozměry zkázy na ostatních válčističích. Ale na straně Rusů, kteří na těchto skutečnostech postavili svůj nimbus zachránců světa, stály i nesporné výhody. Jejich stát na rozdíl od ostatních válčících stran bojoval jen na jedné frontě, tvořené vlastním územím. V týlu disponoval nezměrným surovinovým a lidským potenciálem a podstatnou část válečných operací věnoval znovudobývání svých zkoušených kolonií. V diplomatické rovině úspěšně trval na potvrzení zisků, jichž se domohl díky líbávkám s Hitlerem.²⁸ A jen co Rudá armáda překročila hranice z podzimu 1939, začal si upevňovat budoucí „sféru vlivu“. Onen příslovečný „Ivan“ ve velkoruském podání si své dividendy vybral vstupem Ruska na rozhodčí scénu globální politiky.

Zde máme co dělat s dalším paradoxem *vlastenecké války*. To, čeho si na ní většina pánů Krem-lu od Stalina po Putina cenila nejvíce, nebyla spása vlasti, nýbrž vzestup sovětského renomé a vlivu ve světě. Z hlediska dlouhodobých důsledků se její charakter fakticky proměnil z obranného na do-byvačný. Tuto zjištnou povahu války, jež se v ruské ikonografii dodnes těší úctě jako válka *vlaste-necká*, výborně ilustruje Stalinův kupodivu málo doceňovaný projev, jímž řečník 9. května 1945 ohlásil ukončení válečného utrpení v Evropě. Stalin v něm zcela přešel nacistickou genocidu celých etnických skupin a vyzdvihl pouze Hitlerův veřejně pronesený úmysl *rozkouskovat Sovětský svaz a odtrhnout od něho Kavkaz, Ukrajinu, Bělorusko, Baltské země (sic!)²⁹ a jiné oblasti. (...) Šíleným Hitlerovým záměrům však nebylo souzeno, aby se splnily.³⁰*

²⁶ DAVIS, Mike: Saving Private Ivan. *The Guardian*, 11. 6. 2004, viz <https://www.theguardian.com/world/2004/jun/11/russia.secondworldwar> (poslední přístup 2. 8. 2020). BORDJUGOV, Gennadij: „Vojny pamjati“ na postsovetkom prostranstve. AIRO-XXI, Moskva 2011, s. 59—60.

²⁷ O to absurdněji vyznívá ruská ambice posledních let prezentovat Rudou armádu jako zachránkyni evropského Židovstva. Srov. ORBACH, Danny — SOLONIN, Mark: Calculated Indifference. The Soviet Union and Requests to Bomb Auschwitz. *Holocaust and Genocide Studies*, 2013, sv. 27, 1, s. 90—113. Stalinovy cíle byly od počátku válečných operací politické. Ačkoli byly vyhlazovací tábory na dosah, dal na jaře 1944 před rychlým průchodem Polskem z různých důvodů přednost hlavnímu náporu na Balkán. Viz GLANTZ, David: *Bouře směřuje na Balkán. Neúspěšná sovětská invaze do Rumunska na jaře 1944*. Jota, Brno 2008, s. 446.

²⁸ Otrnulo mu v tomto směru ihned poté, co odrazil Němce před Moskvou. Z nepřeberné literatury viz např. GELLATELY, Robert: *Stalin's curse. Battling for Communism in War and Cold War*. Oxford University Press, Oxford 2016, s. 65—66.

²⁹ Těchto zemí se v roce 1940 Sověti domohli právě na základě shody s Německem.

³⁰ KYPR, Pavel (ed.): *Stalin v současné boji za mír*. Mír, Praha 1949, s. 17. Neměl by zde zůstat opomenut úsudek českého znalce Jana Frolíka, podle nějž je ruské a sovětské vojenské mytologii vlastní tendence zastírat pravý charakter bojů tím, že *válečné tažení je definováno jako „osvoboditelská mise“ a nikoliv jako koloniální výboj*. FROLÍK, Jan: Sovětské vojenské mýty a legedy. *Historie a vojenství*, 2000, 4, s. 890.

Velkoruský instinkt zde došel plného vyjádření dokonce v rozporu s dobře známými fakty: nebyl to totiž Hitler, kdo zamýšlel porazit SSSR jeho rozčleněním na národní státy Nerusů. Proponentem tohoto řešení byl v nacistických kruzích mnohem lepší znalec národnostní otázky na Východě než fanatici typu Hitlera či Himmlera — Alfred Rosenberg, jenž ale velmi záhy narazil na Hitlerovu nepřítel. Voždova slova bezděky prozrazují, že nacistický šéfidolog byl pro Stalina mnohem nebezpečnější než sám Hitler.³¹ Když Stalin o dva týdny později připíjel v rozporu se sovětským internacionalismem na ruský národ, jenž — jak ocenil — neopustil svou vládu v nejčernější hodině, a jeho pevný charakter, dal tím zřetelně najevo, že v hloubi duše pokládá ostatní národy za nespolehlivé. Zejména to tak vnímali důstojníci ukrajinské národnosti.³²

Z tohoto záměrného „freudovského přechodu“ věřícího komunisty prosvítal stejnou měrou starý ruský mesianismus ve formě vědomí, že to bylo toto partikulární ruské přispění, jež zachránilo komunistický systém. Ten dosáhl rokem 1945 globální akceptace a Rusko, pyšníci se internacionalistickou fasádou svazu republik, se poprvé v dějinách stalo supervelmocí. Jak napsal historik Odd Arne Westad, britský aristokrat a prezident světové velmoci se náhle jako rovní s rovným bavili s bývalým bankovním lupičem z gruzínského maloměsta.³³

Hitlera s Napoleonem spojovalo ještě něco dalšího než jen potrestaná zpupnost. Jejich porážka z ruských rukou znamenala utvrzení panujících pořádků v Rusku. Ani v jednom případě vítězství ruskému vládci nevniklo víru v hodnotu lidské svobody a plurality, ale naopak v něm posílilo nedůvěru ke světu na západě, odkud obě nebezpečí vzešla, a zároveň přesvědčení o civilizačním poslání svaté Rusi.³⁴ Stalin už za války angloamerickému bloku nedůvěřoval a jeho obava z budoucího obnovení německé agrese jen navazovala na nikterak nový motiv psychózy protisovětského imperialistického spiknutí.³⁵ Fetiš „sfér vlivu“, jemuž Rusko podléhá podnes, souvisel s jeho záměrem vytvořit si obranný perimetr pro časy konfrontace se svobodným světem.

Způsob, jak zkušenost s druhou světovou válkou ovlivnila ruskou psychologii, zplodil další bizarní zajímavost. Země, která svou identitu opírá o nimbus zachránce světa před nacismem, se před tímto světem vzápětí opevnila vysokou hradbou a o totéž se snaží i dnes. Stát, který za vítězství vděčil milionům vlastních občanů, se bál i jich, neboť mnohé z nich válečné osudy zavály mimo hranice SSSR. Nebyli to snad děkabristé, kdo posléze usiloval o převrat proti carovi? Kolik takových — podobně se obával Stalin — číhalo v masách demobilizovaných milionů?³⁶ Je krutým paradoxem, že sovětskému člověku bylo umožněno nadechnutí pouze po dobu války, kdy se režim částečně liberalizoval, aby se od roku 1945 přívod kyslíku opět uzavřel.

³¹ Není náhoda, že stejný motiv zopakoval sovětský velvyslanec v ČSR Valerian Zorin v listopadu 1945 v řeči k 28. výročí Velké říjnové socialistické revoluce. *Svět v obrazech*, 7. 11. 1945, s. 5.

³² WERTH, Alexander: *Russia. The Post-War Years*. Taplinger Publishing Co., New York 1971, s. 17—18. Stalinův přípitek v českém překladu viz AXELL, Albert: *Válka a Stalin očima sovětských generálů*. Naše vojsko, Praha 2005, s. 168—169.

³³ WESTAD, Odd Arne: *The Cold War. A World History*. Penguin Books, London 2018, s. 53.

³⁴ KURFÜRST, Jaroslav: *Příběh ruské geopolitiky*, s. 92.

³⁵ Za rovnocenné v jejich „imperialistickém“ založení Stalin pokládal Německo a západní demokracie mnohem dříve, což podmínilo podepsání paktu s Berlínem a naději, že obrátí Hitlerovu pozornost k západní Evropě a uspíší „oboustranně nespravedlivou imperialistickou válku“. Srov. např. WETTIG, Gerhard: *Stalin and the Cold War in Europe. The Emergence and Development of East-West Conflict, 1939—1953*. Rowman & Littlefield, Lanham 2008, s. 18—19. Přesvědčení, že Hitler je nevědomým nástrojem Francouzů a Britů, bylo dlouho konstantou Stalinova uvažování. Potvrzuje to i BERIJA, Sergo: *Můj otec Berija. Ve Stalinově Kremlu*. DITA, Praha 2003, s. 132.

³⁶ Srov. TUMARKIN, Nina: *Glasnost and the Great Patriotic War*. The National Council for Soviet and East European Research, Washington 1991, s. 5.

Posvátný trik

Ač se Rusko v čele s Putinem snaží světu vnutit zdání nadčasové posvátnosti tzv. Dne vítězství, je oslavný náboj 9. května mnohem novějšího data. Tento svátek byl naopak zpracován v mlýnici mocenských kalkulací, do nichž vstupovaly obavy stárnoucího tyрана — tentokrát z těch, kdo mu zajistili vítězství. Těm Stalin dopřál poslední povyražení 24. června 1945 vojenskou přehlídkou na deštěm zkropeném Rudém náměstí. Dlouhý potlesk, když stoupal na tribunu, mu snad částečně vynahrazoval hořkou pilulku, jíž byl obrovský vzestup prestiže armádních špiček.³⁷ Alexander Werth viděl za voždovým projevem na navazující recepci, vykalkulovaně zasvěceném malému člověku — dělníku vítězství, možnou snahu srazit hřebínek přítomným důstojníkům Rudé armády; tím spíše, že v Moskvě začaly vzápětí s nápadnou četností kolovat neuctivé vtipy o důstojnických paničkách.³⁸ Jisté je, že po zbytek roku Stalin již mlčel jako sfinga a po další dva roky se 9. květen coby den pracovního volna (rozhodlo o tom 8. května 1945 Prezidium Nejvyššího sovětu) obešel bez vojenských přehlídek.³⁹ Ty byly napřed přesunuty na 23. únor jako Den Rudé armády a trvale se pak vázaly k nejdůležitějšímu sovětskému svátku, 7. listopadu, oslavujícímu uchopení moci bolševiky. V tomto podzimním datu se tedy městnal zakladatelský ideologický motiv i bombastický válečný úspěch, zatímco 9. květen, jehož sakrální význam je dnes Putinovou mocí tolik zdůrazňován a vnucován světu, byl zastíněn i oslavami 1. máje.⁴⁰

Od roku 1948 tedy Den vítězství ozvláštňovaly jen čestné salvy v řadě sovětských měst. Je nesporné, že prvotní příčinou této zdrženlivosti byla Stalinova neochota příliš připomínat svým poddaným, že to byli oni, kdo zachránil jeho panství. Božstvo muselo zůstat vysoko na nebesích.⁴¹ Snad i proto se režim tematizaci války vyhýbal i v jiných rovinách: ze 124 filmů natočených mezi lety 1946 a 1953 se pouhé čtyři týkaly války.⁴² Ale žádného exkluzivního rázu nenabyl tento den ani po tyranově smrti. Do roku 1965 šlo o den posmutnělých přípitků a soukromého vzpomínání na padlé kamarády. Dokonce i desáté výročí roku 1955 se odbylo skromně, slavnostní projev držel vždy loajální Koněv, jenž se v něm uchýlil k onomu notorickému motivu „my povtorim“, pokud jde o spády západních revanšistů.⁴³ Jak naznačuje vývoj Žukovovy kariéry za Chruščova, obavy z ambic armádních velikanů ve zdrženlivém pojetí oslav zajisté hrály roli i nadále a byly poděděny po stárnoucím paranoidním Stalinovi.

Zrod kultu nastoupil s dynamickým Leonidem Brežněvem, jenž touto pozdní bombastikou zúčtoval i s destalinizačním experimentem svého předchůdce. Máme však mnoho důvodů se domnívat, že odvést pozornost od narůstající krize systému by tímto směrem hodlal i Chruščov. Zejména když se vlna zájmu o polidštěný heroismus prostého bojovníka (leč se stranickou legitimací v kapse) zřetelně hlásila o slovo už počátkem šedesátých let.⁴⁴ Brežněvismus se svým organizovaným kultem

³⁷ Parad Pobedy 1945. Moskva. 75 *Pobeda! 1945—2020*, viz <https://may9.ru/parade/>, 08:37 min. (poslední přístup 11. 8. 2020).

³⁸ WERTH, Alexander: *Od Stalingradu po Berlín*. Nakladatelství Epoque, Bratislava 1969, s. 423.

³⁹ Druhé září jako den skutečného konce války se dočkalo oslav jen roku 1946. Ztráty ve válce s Japonskem ani zisky plynoucí z jeho porážky se nemohly rovnat dramatu na západ od Uralu.

⁴⁰ LOČMELE, Klinta — PROCEVSKA, Olga — ZELČE, Vita: Celebrations, Commemorative Dates and Related Rituals: Soviet Experience, its Transformation and Contemporary Victory Day Celebrations in Russia and Latvia. In: MUIŽNIEKS, Nils (ed.): *The Geopolitics of History in Latvian-Russian Relations*. Academic Press of the University of Latvia, Riga 2011, s. 112. Srov. ZINČENKO, Oleksandr et al. (eds.): *Vijna i mif*, s. 226.

⁴¹ LOČMELE, Klinta — PROCEVSKA, Olga — ZELČE, Vita: Celebrations, Commemorative Dates and Related Rituals, s. 114.

⁴² MARKWICK, Roger: *The Great Patriotic War...*, s. 697.

⁴³ Viz Přehlídka bojové připravenosti a síly armády a lidu. *Rudé právo*, 10. 5. 1955, s. 1. Je zajímavé, že v Československu se tento den od roku 1951 bez vojenské přehlídky neobešel. V roce 1955 jí přihlížel jako host z tribuny i Lazar Kaganovič, jeden z hlavních viníků stalinského hladomoru na Ukrajině počátkem třicátých let.

⁴⁴ GENIS, Alexandr — VAJL, Petr: *60. léta*, s. 60. Základní interpretace minulosti se nevyhnutelně měnila již na vlně chruščovovské destalinizace: vítězství už nebylo zásluhou geniálního vůdce, ba naopak — ten byl vykreslen jako překážející faktor. VORONOV, Vladimir: Jubilejnyje igry. *Vlast' i vojna. Russkij vopros*, 2010, 1, viz <http://russkiivopros.com/index.php?page=one&id=320&kat=6&csl=46> (poslední přístup 5. 8. 2020).

Velké vlastenecké války trend dovršil totální „privatizací“ této kapitoly komunistickou stranou.⁴⁵ Stalin byl rehabilitován, ale nesměl vyčnívat z celkového vyznění, jímž byla jednota strany a *sovětského lidu*. První vojenská přehlídka připadla na Den vítězství až rovná dvě desetiletí po skončení války v Evropě, v roce 1965. Den předtím Brežněv pronesl řeč, která udala tón novému triumfalistickému pojetí právě vyzdvižením *vítězného národa*.⁴⁶ Veteráni tu byli použiti jako statisté pro příznačně brežněvovský scénář maskování vnitřní krize vnějškovou pompou.

Pojetí Dne vítězství bylo však i v éře vrcholící megalomanie chátrajícího generálního tajemníka mnohem skromnější v porovnání s resuscitací tohoto rituálu v dnešním Rusku.⁴⁷ Odkaz, který od Brežněvovy epochy v těchto oslavách přejala současná garnitura, je dvojitý: jednak jimi míní odvádět pozornost od vlastních nezdarů při správě země, jednak z ní ale přejala i zlověstnější podtón. Dlouhé období evropské stability, kulminující posléze cynickou politikou *détente*, se opíralo o akceptaci statu quo vzešlého z výsledků druhé světové války, potvrzeného v 70. letech Helsinským aktem. Tuto historickou výslednici válečných front používali jako geopolitický argument nejvyšší představitelé Sovětského svazu, kdykoli hodlali utužit svou velmocenskou kontrolu nad nestálými državami. Československou delegaci unesenou v srpnu 1968 do Moskvy tu Brežněv nedvojznačnými slovy seznámil s tím, že si Rusko na území vykoupené *cenou obrovských obětí* sovětského vojáka za druhé světové války činí věčný nárok, přičemž pro něj šlo o *zásadní věc, nezávislou na vnějších okolnostech*. Odvolával se přitom demagogicky na Jaltu a Postupim a na souhlas současně administrativy Spojených států s takovým stavem věcí.⁴⁸ V roce 1981 zas hovořil v témže duchu mezi svými sovětský ministr zahraničí Andrej Gromyko o nepokojném Polsku. Válečné ztráty Rudé armády v tomto pojetí jasně předznamenávaly sovětské stanovisko k polským bouřím o 35 let později, v letech 1980—1981.⁴⁹ Dokonce Gorbačov u příležitosti mohutných oslav čtyřicátého výročí konce války spílal fiktivním třídním nepřátelům, kteří prý chtějí falzifikaci historické pravdy zpochybnit komunistické panství v půlce Evropy.⁵⁰

Z cesty, jede minulost

Tuto zastydlou sovětskou rétoriku oprášil Kreml v 21. století, jehož příchod silvestrovské ohňostroje v uhranutí magickým předělem druhdy vítaly jako éru naděje. V tomto případě přitom už dlouho platilo ono „dobře už bylo“. Zlatý věk ruské sebereflexe nastal s Gorbačovovou perestrojkou, ač postavu generálního tajemníka netřeba přeceňovat co do vztahu k múze Kleió.⁵¹ Agresivně prodávanou hrdost vystřídal úsilí mnoha drobných osobností dopátrat se v archivech pravdy a vynést ji na světlo veřejné rozpravy, třeba i Gorbačovovi navzdory. Období bezprecedentní otevřenosti historické diskuse však přineslo cenné plody.⁵² Na krátký čas mělo poznání minulosti konečně sloužit

⁴⁵ Oficiální kanonické podání periody „stagnace“, dvanáctisvazková *Istorija Vtoroj mirovoj vojny 1939—1945*, se rozloučilo s názvem Rudá armáda a razilo ahistoricky označení Sovětská armáda pro celé období války, ač se tento název sovětských ozbrojených sil uplatnil až rok po válce. Srov. FROLÍK, Jan: Sovětské vojenské mýty a legendy, s. 917.

⁴⁶ PRYMACHENKO, Yana: The Soviet foundations of Russia's Great Patriotic War myth. *Euromaidan Press*, 9. 5. 2017, viz <http://euromaidanpress.com/2017/05/09/the-soviet-foundations-of-russias-great-patriotic-war-myth/> (poslední přístup 8. 8. 2020).

⁴⁷ Jen seznam dopravních omezení v Moskvě v roce 2005 se táhl na třech novinových stránkách v drobném písmu — opatření nesouměřitelné s těmi, která předcházela slavnému výročí v roce 1975. BABIČENKO, Denis: Eti dni Pobedy. *Itogi*, 10. 5. 2005, viz <http://www.itogi.ru/archive/2005/19/57588.html> (poslední přístup 6. 8. 2020).

⁴⁸ MLYNÁŘ, Zdeněk: *Mráz přichází z Kremlu*. Mladá fronta, Praha 1990, s. 260.

⁴⁹ BUKOVSKIJ, Vladimir: *Moskevský proces*. Volvox Globator — ÚSTR, Praha 2014, s. 552.

⁵⁰ DURMAN, Karel: *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964—1991*. Karolinum, Praha 1998, s. 330.

⁵¹ Bez příkras to podává například KŘEN, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Argo, Praha 2005, s. 925.

⁵² PRUS, Justyna: Russia's Use of History as a Political Weapon. *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*, 2015 (May), 12, s. 1.

budoucnosti, což potvrdily svými výnosy i vysoké instance sovětského státu: na nátlak protestního hnutí v Pobaltí Nejvyšší sověť SSSR v prosinci 1989 přiznal existenci tajného protokolu k paktu Ribbentrop-Molotov a odsoudil jej;⁵³ Gorbačov o pár měsíců později (v důsledku ustavičného naléhání Wojciecha Jaruzelského i svých spolupracovníků) otevřeně přisoudil pachatelství katyňského masakru sovětské straně.⁵⁴ Jakousi symbolickou noční můrou z hlediska „majitelů vítězství“ (a satisfakci v očích milionů jejich poddaných ve východním bloku) představovalo to, že zatímco Gorbačov neochotně doznával sovětské zločiny, Německo se po čtyřiceti letech sjednocovalo a kupovalo si sovětský souhlas bohatými finančními injekcemi, které krachující impérium zachraňovaly před sociálním kolapsem. Kdo byl vítězem odcházejícího století, nemohlo být nyní jasnější.⁵⁵ Historická glasnost podemlela nakonec i Gorbačovovu pozici, protože s korozí sovětského mýtu zmizel významný prvek soudržnosti totalitní společnosti a jeho partajní proponenti ztratili významný prvek své moci, což názorně potvrdilo orwellovskou pravdu, že kdo ovládá minulost, ovládá i budoucnost.⁵⁶

Pro ruské historické vědomí dneška mělo období od pozdní perestrojky po Jelcinovu dekádu kritický význam. Tzv. Velká vlastenecká válka začala být od konce osmdesátých let konečně posuzována bez patosu, jež vystřídala trpká skepse. Do povědomí se dostala hanebnost aliance s Hitlerem, masové dezerce roku 1941, teror NKVD, zřízení nelidských kárných oddílů aj.⁵⁷ Otevřené přetřásání hrůz minulosti spjatých se státem, v němž většina prožila celý život, není bezbolestné ani za normálních podmínek vývoje, natož v okolnostech zhroucení sociálních a životních jistot, které doprovázely tuto sovětskou katarzi, jež se dodnes s šokem z jejich ztráty pojí. V době jara ruské kritické sebereflexe, v dějinách země bezprecedentní, provázely zánik impéria zmatky, pesimismus, násilí a rozklad občanské soudržnosti. Minulost byla demaskována, ale budoucnost se zdála ztracená.⁵⁸ Sociální pohroma postihla i nové státy vzešlé z rozpadu SSSR, jejich postsovětské elity však mohly pracovat s emancipačním národním příběhem, jenž porodní nesnáze dokázal omlouvat dědictvím sovětské, a tedy okupační minulosti. Někde bylo ostatně na co navazovat (státnost pobaltských národů znásilněná Stalinem), někde tato tradice chyběla, ale nechyběl pravdivý epos zápasu o ni (Ukrajina). Ruské jádro někdejšího SSSR však nemělo komunismus na koho svést. Rusko a komunismus se přece kdysi staly jednovaječnými dvojčaty a ruské jádro SSSR díky svým kapacitám a oddanosti stvrdilo historické oprávnění marxleninské ideje vítězstvím nad „absolutním zlem“ nacismu.⁵⁹ Porážka nacismu byla jediným úspěchem komunistického systému a jeho jediným, i tak problematickým, příspěvkem lidstvu. Krach této ideje znamenal pak v subjektivním prožitku bytostně ruský národní nezdar.⁶⁰ S komunismem se zhroutila i ruská budova v nadnárodním, imperiálním pojetí, jakou

⁵³ Postanovenie S'jezda narodnych deputatov SSSR o pakte Molotova—Ribbentropa ot 24. 9. 1989. *Dokumenty XX veka*, viz <http://doc20vek.ru/node/3261> (poslední přístup 12. 8. 2020).

⁵⁴ MARKWICK, Roger: *The Great Patriotic War...*, s. 707. DURMAN, Karel: *Útěk od praporů*, s. 322.

⁵⁵ TUMARKIN, Nina: *Glasnost and the Great Patriotic War*, s. 20.

⁵⁶ SHERLOCK, Thomas: *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia Destroying the Settled Past, Creating an Uncertain Future*. Palgrave Macmillan, New York 2007, s. 20, 104—123.

⁵⁷ EDELE, Mark: *Fighting Russia's History Wars. Vladimir Putin and the Codification of World War II. History & Memory*, 2017, 2, s. 98.

⁵⁸ TUMARKIN, Nina: *Glasnost and the Great Patriotic War*, s. 12. RIES, Nancy: *Russian Talk. Culture and Conversation during Perestroika*. Cornell University Press, Ithaca 1997, s. 162. Dále srov. PEARCE, James C.: *The Use of History in Putin's Russia*. Vernon Press, Wilmington 2020, s. xv.

⁵⁹ Bylo to také nikým nepostřehnuté vítězství praxe nad teorií, resp. státu nad jeho „odumřením“, jak jej postulovalo Marxovo učení. Ukořistěné nacistické zástavy vržené k úpatí Leninova mauzolea ve scénáři Stalinovy červnové přehlídky byly součástí spektakulární ironie: Lenin usiloval zažehnout světovou revoluci, nikoli obnovit ruskou velmoc. A neváhal proto i s územními ústupky Němcům. Srov. WEHNER, Markus: *Putin's kalter Krieg. Wie Russland den Westen vor sich herreibt*. Knauer, München 2016, s. 24.

⁶⁰ ZHURZHENKO, Tatiana: *The geopolitics of memory. Eurozine*, 10. 5. 2007, viz <https://www.eurozine.com/the-geopolitics-of-memory/> (poslední přístup 8. 8. 2020).

začaly tvořit vládnoucí elity od 17. století. Bolest ze ztráty držav a autority převážila nad střízlivou rozvahou, jež mohla vést k přehodnocení staletého expanzivního vektoru ve prospěch budování „normálního“, národního Ruska bez světovládných aspirací.⁶¹ Postsověťští Rusové si svou mizérii spojili se zhroucením ruského velmocenského statusu a ztrátou středoevropských gubernií. Nepřišlo jim na mysl, že sedmdesátiletá perioda nadvlády nad druhými činila stát pánem nad životy svých poddaných, nikoli jejich služebníkem, a že za impérium bylo nutné platit právě tuto cenu, jež se stala zárodkem budoucí imploze. Těžkosti postkomunistického procitnutí vedly k tomu, že se vzpomínka na srpnové dny 1991, kdy Rusko definitivně odmítlo pokus tvrdého jádra komunistů o návrat, nedočkala oficiální úcty jako státní svátek. Porážka puče byla vyhodnocena jen jako tečka za problematickou, avšak impozantní a stabilní sovětskou minulostí.⁶²

Konglomerát starých partajních struktur, vysloužilců KGB, oligarchů a technologů moci se záhy dobře zorientoval v poptávce po nové ideologii revanše. Jejím nosným motivem byl nevděk, úskoky a zároveň degenerace Západu, jež Rusko údajně srazil do kolen a snažil se, aby na nich zůstalo.⁶³ Falešní spasitelé přicházející s Putinem tedy místo budoucnosti nabídli jako spotřební zboží minulost v pateticky líbivém obalu neposkrvněného hrdinství.⁶⁴ Rusko v tomto smyslu představuje bezmála celosvětový unikát. Snad podobně jako Severní Korea, ale rozhodně v kontrastu s Čínou a dalšími nedemokratickými státy spojilo státní agendu s muzejnictvím. Nenabízí vizi pokroku, ale obrací pohled k minulosti v podivné samomluvě a přesvědčení, že budoucnost je minulosti podřízená.

V roce 2006 Kreml dohlížel na tvorbu nových učebnic dějepisu, v nichž byla Stalinova role spojena s modernizací, totalitní aspekty jeho vlády byly odsunuty do pozadí, a tento celkový pozitivní akcent inspiroval rozmach knižní produkce seznamující s tímto hodnocením geniálního voždě i čtenářstvo ostatních postsovětských zemí.⁶⁵ Od svého nástupu k moci se Putin podobnými prostředky rozhodl takřikajíc změnit výsledky sociologických průzkumů. V roce 1998 ještě 88 procent dotázaných občanů odpovědělo, že ze svátečních dnů je nejvíce oslovují oslavy Nového roku, a v těsném závěsu se držely oslavy narozenin. Den vítězství přicházel zkrátka. To se začalo měnit v prvních letech nového milénia a v roce 2010 již 92 procent respondentů označilo 9. květen za důležité datum. Nakolik v této náklonnosti hrál roli každoroční příslib alkoholových radovánek, je otevřenou otázkou.⁶⁶

Stále zjevnějším motivem této obnovené glorifikace stalinských časů byla rehabilitace státu jako sjednocujícího prvku ruského kolektivního života. Stát byl nejen očištěn ve své historické roli, zastoupené nejvýrazněji Stalinem — vítězem nad nacisty, ale vzal na sebe i aktuální úlohu vykladače minulosti, závazně diktujícího historickou optiku. To odpovídalo utužování tzv. vertikály moci,

⁶¹ Málokdo se asi hodlal zabývat již dávno vyřčeným varováním slavného historika Vasilije Ključevského, že od novověku ruský stát bobtnal, zatímco národ chřadl. Viz NOWAK, Andrzej: *Impérium a ti druzí. Rusko, Polsko a moderní dějiny východní Evropy*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2010, s. 17.

⁶² Viz OSTROVSKIJ, Arkadij: *Flirtování se Stalinem*. Občanský institut, Praha 2009, s. 3–5.

⁶³ SNYDER, Timothy: *Cesta k nesvobodě. Rusko, Evropa, Amerika*. Paseka — Prostor, Praha 2019, s. 35, 39.

⁶⁴ Srov. DUBIN, Boris: *Goldene Zeiten des Krieges. Erinnerung als Sehnsucht nach der Breznev-Ära. Osteuropa*, 2005, 4–6, s. 219–233.

⁶⁵ VORONOV, Vladimir: *Jubilejnyje igry*. PRUS, Justyna: *Russia's Use of History as a Political Weapon*, s. 2. Viz i KOLENOVSKÁ, Daniela: *Mobilizace místo piety a smíření. Nový ruský narativ českých dějin 20. století. Dějiny a současnost*, 2019, květen, s. 25.

⁶⁶ LOČMELE, Klinta — PROCEVSKA, Olga — ZELČE, Vita: *Celebrations, Commemorative Dates and Related Rituals*, s. 122–123. Otázka, nakolik celý trend vyrůstá zdola a Putin jen naplňuje poptávku, je stále otevřená. EDELE, Mark: *Fighting Russia's History Wars*, s. 107. Hrdost na vítězství — stejně jako stud za rozpad SSSR — jasně potvrzují nejnovější průzkumy. *Nacional'naja identičnost' i gordost'. Levada-Centr*, 17. 1. 2019, viz <https://www.levada.ru/2019/01/17/natsionalnaya-identichnost-i-gordost/> (poslední přístup 12. 8. 2010).

tedy obnově řízení politického života odshora dolů.⁶⁷ Pod přísným dozorem Putinova režimu se odehrál obrat od antisovětského zaměření historiografie Jelcinovy éry k rehabilitaci sovětských časů, na jejichž zářného reprezentanta byl logicky povýšen Stalin.⁶⁸ Na čistotu historického vyznání dozírala v letech 2009 až 2012 speciální komise sledující případy „falzifikace“ historie, v květnu 2014 pak Putin podepsal novelu trestního zákoníku, jíž bylo ruské trestní právo obohaceno o novou skutkovou podstatu tzv. rehabilitace nacismu, pod něž spadalo i šíření lží o činnosti SSSR za druhé světové války.⁶⁹ Trestné tedy muselo být zákonitě každé šíření informací o tom, jak se SSSR zachoval v roce 1939 k Polsku a Finsku, roku 1940 k Pobaltí — a cí neutralitu si k tomu zajistil.⁷⁰ Je zajímavé, že právě na základě tohoto zákona, nikoli tedy zákona o vzájemné údržbě vojenských pomníků, zahájily úřady trestní řízení ve věci demontáže pražského Koněvova památníku. Stranou již ponechme militarizaci výchovy mládeže, jejíž karikovanou podobu zachycuje postřeh z reportáže Shauna Walkera o dětském kočárku na přehlídce ke Dni vítězství, stylizovaném do podoby sovětského tanku.⁷¹

Vojenskou přehlídkou na Den vítězství v roce 2005 započala nekončící série každoročních orgií vítězoslávy, jejichž atributy se ujaly jako součást svérázných, agresivních popkultury. Poprvé se zde vyskytla masově rozšiřovaná tzv. svatojiřská stuha jako historický symbol ruské vojenské cti a od roku 2014, v souvislosti s agresí vůči Ukrajině, pak ruských výbojů v blízkém zahraničí. Je bizarně příznačné, že rozdávání stuhy měla na starost tisková agentura Ruské federace RIA Novosti. „Právoplatnější“ rituály vítězství před rokem 1991 ovšem takový symbol neznaly — ba co více: jeho nošení na civilním oděvu a osobami bez vojenské zkušenosti by bylo zřejmě kvalifikováno jako zneuctění vojenského vyznamenání. Nelze vyloučit, že jako chytlavý tah režimního „public relations“ měla být tato bikolóra odpovědí na ukrajinskou oranžovou revoluci, jež poprvé vylekala kremelské technology moci jako hozená rukavice jejich geopolitickým plánům.⁷² Stuha začala zdobit veškeré myslitelné spotřební artikly od lahví piva po zadní okna aut a nabyla globálního rozšíření jako připomínka vzkríšeného ruského revanšismu.

V dalších letech tento mobilizační instrumentář obohatily internetové memy typu *dědy vojevali* (*dědové bojovali*), gerilové happeningy zastoupené jízdami motorkářského gangu Noční vlci (vzhledem k vízovým těžkostem, s nimiž se potýkají v sousedních zemích, v České republice ovšem místo těchto „autentických“ návštěvníků vystupují zjevně falešné náhražky v podání místních Rusů a Slováků, aniž by to vzrušovalo kritickou pozornost médií) nebo nájezdy fotbalových hooligans, neméně „autentické“ pochody údajných veteránů Velké vlastenecké války, jejichž počet se rok od roku ze záhadné příčiny netenčí, nýbrž narůstá,⁷³ a pochody hnutí Nesmrtelný pluk (*Bezsmertnyj polk*), předvádějícího po celém světě spektakulární úctu k padlým roditelům

⁶⁷ NELSON, Todd H.: History as ideology: the portrayal of Stalinism and the Great Patriotic War in contemporary Russian high school textbooks. *Post-Soviet Affairs*, 2015, 1, s. 38. K vertikále moci SVOBODA, Karel: Šed' Putinovy historické politiky. *Acta Universitatis Carolinae. Studia Territoria*, 2014, 1—2, s. 49.

⁶⁸ NELSON, Todd H.: History as ideology, s. 40.

⁶⁹ Federal'nyj zakon ot 5. 5. 2014 N 128-f3 „O vnesenii izmenenij v otdeľnyje zakonodatel'nyje akty RF“, stat'ja 354.1 Rehabilitacija nacizma. Ke komisi PRUS, Justyna: Russia's Use of History as a Political Weapon, s. 2. K zákonu EDELE, Mark: Fighting Russia's History Wars, s. 94—95.

⁷⁰ SNYDER, Timothy: *Cesta k nesvobodě*, s. 153.

⁷¹ WALKER, Shaun: *Ruská kocovina. Putinův svět a přízraky minulosti*. Paseka, Praha 2019, s. 55.

⁷² GONCHAROVA, Olena: Ukraine breaks from Russia in commemorating victory. *Kyiv Post*, 7. 5. 2015, viz <https://www.kyivpost.com/kyiv-post-plus/ukraine-breaks-from-russia-in-commemorating-victory-388068.html> (poslední přístup 10. 8. 2020). Viz i BARABAŠ, Kateryna: Deň peremohy nad svobodoju. *Tyždeň.ua*, 9. 5. 2015, viz <https://tyzhden.ua/Columns/50/135839> (poslední přístup 10. 8. 2020).

⁷³ Průměrný věk veteránů sezvaných do Moskvy na oslavy 70. výročí konce války v Evropě činil 73 let... MEDVEDĚV, Sergej: *Návrat ruského Leviathana*, s. 231.

příslušníkům, na Ukrajině však také k ruským ozbrojencům, kteří zahynuli v bojích s ukrajinskými silami v Donbasu.⁷⁴ Jednoznačně provokativního rázu nabyly pochody „pluku“ od roku 2019 i v České republice.⁷⁵

Ofenzivní náboj byl vlastní už zakladatelské přehlídce květnového putinovského velikášství. Rusko si roku 2005 dávalo záležet, aby světu prodalo svůj vykupitelský primát. Zástupci pobaltských zemí se odmítli oslav zúčastnit — s výjimkou lotyšské prezidentky, jež dala předtím najevo zdrženlivé stanovisko své země k oficiálnímu vyznění pompy a dočkala se v Moskvě zuřivých útoků ze strany fašizujícího hnutí putinovské mládeže Naši.⁷⁶ Desítky tisíc jeho členů také od shromážděných veteránů slavnostně obdržely nábojnice s vyrytým nápisem *Pamatujte na válku, braňte vlast*.⁷⁷ O tři roky později se na přehlídce poprvé objevila těžká vojenská technika. Ačkoli Putin popřel, že by šlo o řinčení zbraněmi, za tři měsíce napadli Rusové Gruzii.⁷⁸ Na přehlídce roku 2016 se již skvěly typy letadel nasazených nad Sýrií a modernizovaná verze protiletadlového systému Buk.⁷⁹

Obnovení kultu vítězství se agresivně projevuje i v zahraničněpolitické rovině. V roce 2007 byl v estonském Tallinu přesunut bronzový památník neznámého rudoarmějce z centra města na vojenský hřbitov. Hnutí Naši následně napadalo tentokrát estonské diplomaty v Rusku a v Estonsku samotném vypukly krvavé nepokoje doprovázené masivním útokem ruských hackerů na počítačové systémy v zemi.⁸⁰ Vášnivé spory o výklad minulosti vstupují i do rusko-lotyšských, rusko-polských, a jak jsme viděli, nově i do rusko-českých vztahů. Putin hodnotí sovětsko-německý pakt i s jeho výsledky jako standardní diplomatický manévr vynucený kapitulací Západu v Mnichově;⁸¹ Polsku naopak předhazuje podílíctví na znásilnění Československa, které v jeho podání činilo vypuknutí světové války nevyhnutelným.⁸²

Zcela samostatnou kapitolu pak představuje silová reakce Ruské federace na ukrajinskou Revoluci důstojnosti roku 2014. Ukrajina proti své vůli dokázala to, co žádná neklidná končina postsovětského prostoru. Odhalila iracionalitu ruského počínání v mezinárodní aréně a demaskovala skrytou kvalitu válečného kultu pěstovaného Moskvou. Jak napsal politolog Sergej Medveděv, tento kult spočívá v permanentní hře na minulost, charakterizující tzv. imitační fázi ruských dějin. V ní se kroky, které Rusko podniká, odívají do dávných kostýmů, aktualizují slovník z dob druhé světové války a napodobují historické děje z období heroického boje s nacismem. Vojenské akce proti Ukrajině i dalším mezinárodněprávním subjektům tak provázely aluze na druhou světovou válku,

⁷⁴ Socmereži vysmíjaly portréty Hivi i Motoroly na akci Bezmertnyj polk u Donec'ku. *NV*, 9. 5. 2017, viz <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pivniki-na-palichtsi-sotsmerezhi-vismijali-portreti-givi-i-motoroli-na-aktsiji-bezmertnij-polk-u-donetsku-1117160.html> (poslední přístup 11. 8. 2020).

⁷⁵ DOLANSKÁ, Jitka: Rusové si pochodem Nesmrtelného pluku připomněli své hrdiny, Češi protestovali. *iDnes*, 8. 5. 2019, viz https://www.idnes.cz/karlovy-vary/zpravy/karlovy-vary-nesmrtelny-pluk-rusove-cesi-protesty.A190508_183224_vary-zpravy_lesa (poslední přístup 11. 8. 2020). Nesmrtelný pluk Praha 2019. *Raptor TV Live (Youtube.cz)*, 9. 5. 2019, viz https://www.youtube.com/watch?v=dcHl3x_Qfbo.

⁷⁶ REESE, Roger R.: The Legacy of World War II for Putin's Russia. *South Central Review*, 2018, 1 (fulltextová verze), s. 8. MYERS, Steven Lee: *Nový car. Vzestup a vláda Vladimíra Putina*. Argo, Praha 2016, s. 251.

⁷⁷ WALKER, Shaun: *Ruská kocovina*, s. 47.

⁷⁸ Tamtéž, s. 48—49. MEDVEDĚV, Sergej: *Návrat ruského Leviathana*, s. 88.

⁷⁹ HIGGINS, Andrew: Putin Swipes at West During Victory Day Parade in Moscow. *The New York Times*, 9. 5. 2016, viz <https://www.nytimes.com/2016/05/10/world/europe/putin-russia-victory-day-parade.html> (poslední přístup 11. 8. 2020).

⁸⁰ SVOBODA, Karel: Šeď Putinovy historické politiky, s. 61.

⁸¹ COALSON, Robert: Turning Back Time: Putting Putin's Molotov-Ribbentrop Defense Into Context. *Radio Free Europe*, 15. 5. 2015, viz <https://www.rferl.org/a/putin-russia-molotov-ribbentrop-pact/27017723.html> (poslední přístup 11. 8. 2020).

⁸² Materiál, kde je svéráz mýtotočného uvažování pána nad současným Ruskem obsažen snad v nejzhuštěnějším podání, nalezneme nejnověji v historickém exkurzu z pera buď samotného Vladimíra Vladimiroviče, nebo jeho pro tento účel zaměstnané kamarily. PUTIN, Vladimír: The Real Lessons of the 75th Anniversary of World War II. *The National Interest*, 18. 6. 2020, viz <https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982?page=0%2C1> (poslední přístup 15. 4. 2021).

od nestoudného přirovnávání ukrajinských demokratů k *neonacistům, antisemitům a ideovým následníkům Bandery—Hitlerova pohůnka*, po osočování české strany z podobných tendencí.⁸³

Pakliže Moskva přisuzuje demokratickým revolucím v zahraničí nebo jen krokům lokálních samospráv, jako to bylo v českém případě, úmysl *falšovat historickou pravdu o rozhodujícím přínosu Sovětského svazu při rozdrčení fašistických okupantů*, vrací se tím oklikou k Brežněvovým či Gromykovým duševním pochodům, jak byly jejich projevy citovány o několik stránek výše.⁸⁴ Divize v tomto prostoru již umístěny nemá, ale sociální sítě jej dokáží zasáhnout tzv. válkami paměti, namířenými proti občanskému historickému vědomí nepřátelských zemí. Veřejná rozprava v těchto státech je ve shodě s doporučeními analytiků ruského generálního štábu záměrně ovlivňována těmito výbušnými a společnost štěpícími tématy. A zde již se pohybujeme na poli tzv. hybridní války.⁸⁵

Agresivním exportem vlastní historické optiky si Kreml značkuje terén spadající kdysi do sovětské vlivové sféry. Opomíjenou okolností, v jejímž světle je též nutno hodnotit ruské války paměti, je antikomunistické probuzení v zemích bývalého východního bloku, kde na prahu 21. století nabral na intenzitě výzkum a diskuse nad bolestivými momenty národní historie uplynulého století. To obnáší distanci vůči sovětskému dědictví a vyzdvižení národních antikomunistických odbojů stejně jako zřizování paměťových institucí. Byla to součást snahy dokončit v rovině historického vědomí zúctování s „dědictvím Jalty“, v případě postsovětského prostoru propojená s úsilím skoncovat s postkomunismem na vlně tzv. barevných revolucí.⁸⁶ Změny roku 1989 byly v mnoha postsovětských zemích odloženy o více než patnáct let, ale přesto se k nelibosti Moskvy hlásily se zpožděním ke slovu.

Tato éra byla v Rusku souběžná s opačným vnitropolitickým směřováním: ke společnosti uzavřené, podléhající zmiňované mocenské vertikále. Poté co ruská společnost poprvé reagovala na machinace tandemu Medveděv—Putin výraznými masovými protesty, stal se nejvýraznějším syndromem Putina tzv. třetího období (ve funkci prezidenta) agresivní důraz na návrat geopolitické hegemonie. Ten sloužil jako prostředek k mobilizaci společnosti, a oživení mýtu veliké „Pobědy“ mu dodávalo klíčovou legitimizační kvalitu. Současně identitárně znejistělá ruská společnost v tomto mýtu našla způsob, jak se zorientovat v nesrozumitelném světě: ztotožnila se s nadnárodní, sovětskou a velmocenskou vizí ruství.⁸⁷ Zde již jen opakujeme výše řečené: vektor rozvíjení *národní* ruské identity, slučitelnější s demokratickým modelem řízení společnosti dovnitř a konsenzuálnější vystupováním navenek, v devadesátých letech ztroskotal, aniž by se stačil rozvinout. Byl utopen v krvi Čechy, Gruzie, ukrajinského Donbasu, Krymu, Sýrie a jiných regionů v dosahu Moskvy a přehlušen dryáčnickými propagandistickými kampaněmi ve světě — vše v zápalu oné „imitační fáze“ ruských dějin. Putinovská renesance naopak oprášila nenávisť k Západu jak v geopolitickém, tak hodnotovém smyslu.

⁸³ V prvním případě viz Putinův projev po anexi Krymu v březnu 2014. Obraščenie Prezidenta Rosijskoj Federacii. *Kremlin.ru*, 18. 3. 2014, viz <http://kremlin.ru/events/president/news/20603> (poslední přístup 12. 8. 2020). V druhém například útok na českou ambasádu v Moskvě v souvislosti s demontáží Koněvova pomníku. Naše tanky budou v Praze! Ruští nacionalisté se mstí za odstranění Koněva. *iDnes*, 6. 4. 2020, viz https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/rusko-moskva-konev-nacionalismus-utok-velvyslanectvi-cr-moskva.A200406_121118_zahranicni_bur (poslední přístup 12. 8. 2020).

⁸⁴ Stíhejte bořitele pomníků, vyzval ruský ministr po odstranění Koněva. *iDnes*, 8. 4. 2020, viz https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/socha-koneva-v-praze-rusky-ministr-obrany-sojgu.A200408_210808_zahranicni_lesa (poslední přístup 12. 8. 2020).

⁸⁵ KOLESNIKOV, Andrej: Istorija pod ruž'em: nesekretnaja vojna Kremlja. *Moskovskij centr Karnegi*, 9. 4. 2020, viz <https://carnegie.ru/2020/04/09/ru-pub-81437> (poslední přístup 12. 8. 2020). KOLENOVSKÁ, Daniela: Mobilizace místo piety a smíření, s. 26.

⁸⁶ ZHURZHENKO, Tatiana: The geopolitics of memory.

⁸⁷ DOMAŇSKA, Maria: The myth of the Great Patriotic War as a tool of the Kremlin's great power policy. *Ošrodek studiów wschodnich*, 31. 12. 2019, viz <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-12-31/myth-great-patriotic-war-a-tool-kremlins-great-power-policy> (poslední přístup 13. 8. 2020).

Pokus Moskvy o vybudování eurasijského integračního modelu v odpovědi na Východní partnerství EU byl jednou z významných roznětek ukrajinského povstání koncem roku 2013 a následujících bouřlivých událostí. Neslučitelnost tohoto programu se směřováním postkomunistických zemí do euroatlantických struktur je nabíledni a v rovině války o paměť plodí repetitivní nutkání cejchovat vše, co se k ruské hegemonii otáčí zády, po sovětském způsobu jako „fašistické“.⁸⁸ Sakralizace tzv. Velké vlastenecké války se tedy stává principiální překážkou jakéhokoli smírného dialogu s národními příběhy někdejších držav. Ruská federace dává celou řadou kroků najevo, že vděk za „osvobození“, jakého se domáhá, má pro ni povahu politického zisku, ať jde o iniciativu ruského zastoupení v OSN definovat památku Velké vlastenecké války jako světové dědictví, odpor proti „rozšiřování NATO na východ“ (ve skutečnosti svobodnou alianční volbu malých národů) i za cenu odzbrojené agrese nebo snahu diktovat České republice pomníkovou kulturu.⁸⁹

Komemorace vítězství v aktuálním ruském podání nemá s porážkou nacismu nic společného. Současné Německo je sice terčem ruských subverzivních aktivit a ekonomického nátlaku, „antinacistická“ rétorika Kremlu je však pozoruhodně opomíjí. „Fašisty“ zato Kreml odhaluje v širokém pásmu zemí, na něž chce mít vliv — mezi národy, jež byly kdysi samy Hitlerovými oběťmi a jež se podílely na jeho porážce nemenší měrou než samotní Rusové. Výkony Rudé armády zjednaly každopádně Sovětskému svazu, státu s pochybnou pověstí, místo u společného stolu vedle hlavních aktérů mezinárodní politiky. Vytrhly Rusko z věkovité izolace, zato znemožnily vlastní civilizační volbu milionům „osvobozených“ na východ od padající železné opony. Ruská optika dnes upírá těmto státům jejich subjektivitu tak jako v roce 1945 a vyhrazuje jim roli pouhých kostek ve velké hře velmocí, kde není místo pro polovičatá řešení. Proto dnes také v podání dezinformačních kanálů tvoří spiknutí NATO a EU proti Rusku jakousi neodlučnou nadstavbu „neonacistického“ řádění Ukrajinců, Estonců a dalších; je jeho inspirátorem a sponzorem.⁹⁰

Jak rostly rozpory v antihitlerovské koalici, přecházela tzv. Velká vlastenecká válka ponenáhlu ve válku studenou dlouho před ukončením válečných operací. Rusko dnes po vzoru Sovětského svazu mezi oběma „válkami“ nerozlišuje a pozorovatelé v dnešním svobodném světě nedokáží dostatečně reflektovat základní psychologický motiv ruské zahraniční politiky: pocit, že Rusko navzdory vši své každoroční pompě Dne vítězství Velkou vlasteneckou válku v roce 1991 prohrálo. Toto zjištění by mělo znepokojovat všechny, jejichž dávné osvobození Rusko nedokáže pustit z hlavy. ■

⁸⁸ ZHURZHENKO, Tatiana: Russia's Never-Ending War against "Fascism". MIJNSSEN, Ivo: The Victory Myth and Russia's Identity. *Russian Analytical Digest*, 2010, 72, s. 8. PAYNE, Stanley G.: Soviet Anti-Fascism: Theory and Practice, 1921—45. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2003, 2, s. 1—62.

⁸⁹ GOLUBKOVA, Marija: Ob'javit' vsemirnym naslediem. *Rossijskaja Gazeta*, 21. 11. 2019, viz <https://rg.ru/2019/11/21/rossiia-potrebuet-priniatii-specialnoj-rezoliucii-oon-ko-dniu-pobedy.html> (poslední přístup 13. 8. 2020). DOMAŇSKA, Maria: The myth of the Great Patriotic War... K této Putinově geopolitické fobii viz BESEMERES, John: *A difficult neighbourhood. Essays on Russia and East-Central Europe since World War II*. Australian National University Press, Acton 2016, s. 398.

⁹⁰ Shrnutí těchto mentálních procesů obsahuje již ikonický Putinův projev, citovaný výše. Obraščenie Prezidenta Rosijskoj Federacii. *Kremlin.ru*, 18. 3. 2014.

STUDIE

Kultura versus společnost aneb střední Evropa a Rusko

Miroslav Vodrážka

VE SVÉ KNIZE *POSTKOMUNISMUS — ZROD HÁDANKY* POLSKÁ SOCIOLOŽKA JADWIGA STANISZKIS V SOUVISLOSTI S KULTURNÍMI KOŘENY POSTKOMUNISTICKÉ TRANSFORMACE UPOZORNILA NA ROZDÍLNÝ VZTAH MEZI KULTUROU A SPOLEČNOSTÍ V BÝVALÝCH STÁTECH SOVĚTSKÉHO BLOKU. PODLE NÍ POUZE VE STŘEDNÍ EVROPĚ JE KULTURNÍ PROSTŘEDÍ (KONKRÉTNÍ SYMBOLY A NORMY) POVAŽOVÁNO ZA JÁDRO IDENTITY SPOLEČNOSTI.¹ NAOPAK NAPŘÍKLAD V RUSKU JSOU IDENTITY SYSTÉMOVÝCH PRVKŮ ZPROSTŘEDKOVÁNY INTERPRETACÍ „CELKU“, KTERÝ JE VYSOCE IDEOLOGIZOVANÝ A FORMOVANÝ APRIORNÍM ZPŮSOBEM, TAKŽE INSTITUCIONÁLNÍ REFORMY ZAMĚŘENÉ NA REÁLNÉ PROBLÉMY NEBO UTVÁŘENÍ SUBJEKTU JSOU OB-
TÍŽNÉ.²

Toto rozlišení poskytuje i hlubší vysvětlení, proč se hudební underground mohl stát v komunistickém Československu v souvislosti s policejními a soudními represemi v roce 1976 katalyzátorem, který uspil vznik nezávislé občanské iniciativy Charta 77.³ Kontrakultura totiž pouze navázala na jádro identity společnosti ve střední Evropě, jímž je právě kulturní prostředí s konkrétními symboly a normami, a zejména potřebou utvářet specifickou subjektivitu.

Hudební underground se zde ovšem nepřipomíná náhodou, jak bude ostatně osvětleno v souvislosti s kritickou reflexí postsovětské knihy Alexeje Jurčaka na téma *last Soviet generation*. I za komunistického režimu, který byl založen na vysoce ideologizovaném *celku*, ve skutečnosti jádro identity společnosti spoluvytvářely nejrůznější přelomové sjezdy spisovatelů, výtvarné skupinové i individuální výstavy, kafkovské konference, divadelní scény, filmová díla a vlny, literární díla, jazzová a folkařská sdružení, vlny rokenrolu, rocku, punku a heavy metalu, nemluvě o široké neoficiální a zakázané vrstvě nejrůznějších kulturních artefaktů, jako byly samizdatové edice a publikace.

¹ STANISZKIS, Jadwiga: *Postkomunismus. Zrod hádanky*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006, s. 36.

² Tamtéž, s. 36.

³ V Archivu bezpečnostních složek se nacházejí dokumenty, které poukazují, že už v únoru 1976 se sestavuje dokument z oblasti výtvarného umění, jakým způsobem je v ČSSR porušována helsinská dohoda o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. ABS, f. MV-KR, svazek prověřované osoby Lumíra Čivrného, reg. č. 10281, arch. č. 812746 MV, krycí jméno Ideolog.

12

Odesláte: X. správa FMV
 Odbor: 2. odd. 1.

Operat. pracovník: Břez. Souček
 Získal: * rezident, agent, informátor, důvěrník,
 handšák, styk, oper. prac., ** cizinec

C. svazku 3510. jméno NIKOLAJ
 Číslo jednot.: VN-00572/1-1/96
 (Pauza při odeslání nímto odbor)

Výtisk č.: 4 Počet listů: 3 Přílohy: ☒ Rozdělovník: 1x sv.č.2412 1x sv.č.12050 1x l.odb. X.4 FMV 1x sv.č.10281 1x sv.2924	
---	--

v Praze dne 2.3. 1976

PŘÍSNĚ TAJNĚ - TAJNĚ
(po vyplnění)*

ZÁZNAM číslo 3/76

navazuje na záznam č. ....

Stručně podstatu poznatku:

Olbram ZOUBEK - poznatek o vypracování dokumentu o porušování "helsinské dohody" v ČSSR

<p>Schůzka konána dne <u>1.3.1976</u></p> <p>Místo schůzky: * MŠ, PS, klubovní místnost, veřejná místnost, terén</p> <p>Bezpečnost spolupracovníka: prověřen, je prověřován, neprověř., podezřelý z ne- srozumitelnosti</p> <p>Právní zpráva: * Získal spoluprac. (pracovník) o) rozhovorem s osobou, která - se popis. události zúčastnila - se o události došlo</p>	<p>Popis. událost se stala dne .....</p> <p>Spoluprac. zpráva získal: * po úkolování, z vlastní iniciativy, náhodně</p> <p>Zpráva se vztahuje: * k rozprac. v operat. svazku, k problematice, mimo proble- matiku, k úkolování</p> <p>b) přečtením dokumentu c) byl u popisované události d) popis. události se aktivně účastnil e) náhodně vyslechl</p>
--	--

1. Text   2. Operativní význam   3. Dokumentováno   4. Opatření   5. Data osob uvedených v záznamu
 6. Název operativního pracovníka na zjištěný poznatek

1. V předvánoš době byl přeměn pozván okudemickým sochařem Olbramem ZOUBEKEM, který je příbuzný zesnulého Jana PALACHA, do jeho ateliéru v Praze 2, ul. Salmovská č.7. ZOUBEK přeměna požádal, aby mu zho-
 notil jeho poslední tvorbu, neboť chce v dubnu 1976 udělat výstavu u příležitosti svých 50. narozenin. Jelikož výstava mu nebude pova-
 lens v žádné galerii, tak uskuteční tzv. "Den otevřených dveří"
 ve svém ateliéru. K této příležitosti si nechal vytisknout katalog
 výstavy a pozvánky, které rozeselel výtvarným umělcům a dalším oso-
 bám většinou praviceového a protisocialistického zaměření.

Podle názoru ZOUBEKA je rok 1976 vyhlášen opozicí jako rok
 aktivity a tudíž ZOUBEK uspořádá výstavu ve svém ateliéru. Těto

Poznámka: Každý poznatek (událost, jev) přil. na samostatný záznam
 * = podřídní platný údaj
 ** = rovněž zatříbní týká-li se v předu uvedené kategorie cizího st. přísl.

Agenturní záznam z 2. března 1976 přinášející informaci, že výtvarní umělci připravují dokument, jakým způsobem je v ČSSR porušována helsinská dohoda o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (Archiv bezpečnostních složek)

Mnozí moderní kritičtí myslitelé, jako například Friedrich Nietzsche, nahlíželi na kulturu a stát antagonisticky. Nietzsche dokonce tvrdil, že velké kultury jsou *antipolitické*⁴ a pojem *kulturní stát* je pouze moderní idea. Již delší čas jsme svědky, jak se do popředí dostává opět tendence považovat za jádro identity společnosti nikoliv kulturu, ale institucionalizované systémové prvky zprostředkované interpretací *celku*, jako je stát nebo nějaký technokratický *systém*. Tyto prvky jsou vysoce ideologizované a formované apriorním způsobem prostřednictvím pravicových i levicových názorů a postojů, které se snaží upozadovat nebo kritizovat například individualismus. I v této souvislosti se ukazuje důležitost zkoumání otázky, proč je nezbytné si připomenout v nejrůznějších souvislostech fenomén kontrakultury.

O čem vypovídá generační uctívání Lenina a Led Zeppelin, systému a psychedelického blázince?

V říjnu roku 2005 byla ve Spojených státech publikována kniha o *last Soviet generation* původně sovětského inženýra Alexeje Jurčaka, který však žije od roku 1991 v USA, kde vystudoval antropologii. Ve své práci vycházel z výzkumu materiálů ze Sovětského svazu 70. a 80. let, které se týkaly mladých lidí angažujících se v Komsomolu, což byla politická a výchovná organizace sovětské bolševické strany. Jurčak tyto dobové dokumenty shromáždil a získal v Rusku až v letech 1994 až 1998. Na základě těchto materiálů pak vykonstruoval představu o komunistickém systému od 50. let až do perestrojky, který nebyl *falešný*, ale naopak mohl dál fungovat, nebýt Gorbačova, který tento autoritativní systém oslabil.

Jurčak si předsevzal, že bude zkoumat, jakou povahu měl *pozdně sovětský systém*, který byl ještě v začátcích perestrojky v polovině 80. let považován za *věčný*, dále jaké byly *vnitřní systémové posuny* a zejména jaké *vědění tento systém produkoval a předával, jak je kódoval, jak se šířilo a jak je lidé přijímali a interpretovali*.

Pokud postsovětský badatel považuje tradičně za jádro identity a společnosti *systém*, snaží se tradičně ruským způsobem začlenit kulturu do systému, a to způsobem, který nejen z hlediska kontrakultury, ale kultury obecně vypadá spíše jako špatný vtíp, neboť Jurčak zcela vážně tvrdí, že *poslední sovětská generace*, oddaná komunistické budoucnosti a jejím hodnotám, si nemyslela, že *by se uctívání Lenina a Led Zeppelin vzájemně vylučovalo*.⁵ Jinými slovy je třeba začleňovat radikální projevy umělecké svobody do marxistického technokratického totalitarismu. Alexej Jurčak zároveň tvrdí, že generační uctívání Lenina a Led Zeppelin vyjadřovalo *deteritorializaci sovětského systému*, tedy mutaci a změnu v systému, která však tuto generaci překvapila, když k ní došlo. Ačkoliv si Jurčak formálně osvojil slovník západní postmoderny, jeho myšlení se kloní k orientální *stejnorodosti*, ze které povstal sovětský *davový člověk* a orientální tyranie státu a s ní i umrtvující jednotvárnost popírající *základy kultury*.

Podle Ortegy y Gasseta kultura není nejen tam, kde neexistuje princip občanské zákonnosti nebo režim obchodní ochrany, ale neexistuje ani tam, kde *estetické polemiky neuznávají nutnost vzdávat uměleckému dílu, co jeho jest*.⁶ Jen člověk bez estetického respektu může hájit spojení umění, které vychází z konceptu absolutní svobody, s politikou založenou naopak na totální nesvobodě. Po jednom kanadském koncertu Led Zeppelin v listopadu 1969 napsal hudební kritik Dave Fairfield, že jejich hudba se vyznačuje individuální hudební svobodou a výbušností, schopností prosazovat

⁴ NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm: *Ecce homo*. Naše vojsko, Praha 1993, s. 53.

⁵ JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo: Poslední sovětská generace*. Karolinum, Praha 2018, s. 256.

⁶ ORTEGA Y GASSET, José: *Vzpoura davů*. Naše vojsko, Praha 1993, s. 70.

vlastní myšlenky v rámci improvizace, ať už v harmonii, nebo v jejím protikladu, takže se jedná o *intelektualizaci psychedelického blázince*.⁷

Co má společného udržování totalitárního režimu s tvořivou produkcí *psychedelického blázince*? Není takové *integrální zpolitictění*⁸ znakem starého fenoménu, který Ortega y Gasset nazval *vzpourou davů*? Přední český historický revizionista Michal Pullmann s explicitním odkazem na práci Alexeje Jurčaka upravuje jeho *davovou* myšlenku, že by se *uctívání Lenina a Led Zeppelin vzájemně vylučovalo*, a ve své knize o normalizaci tvrdí, že heavy metal byl součástí *společenského konsensu*, který si mladí lidé osvojili díky *přestavbovému slovníku*.⁹ Oba autoři navíc opomíjejí, že podle Karla Marxe umění budou sice dělat všichni, ale jednotlivci se musí podřídit kolektivnímu osudu, a proto musí být *zbaveni veškeré své spontaneity*.

Socialistický marxismus a umělecká spontaneita se ontologicky vylučovaly, a proto například v období normalizace komunistický Husákův režim nedovolil koncertovat ani jediné významné západní rockové skupině, jako byli právě Led Zeppelin.

Přestože Gilles Deleuze a Félix Guattari zpopularizovali pojem *deteritorializace* a používali ho téměř *psychedelickým* způsobem, trvali na určité *kvalifikaci a povaze* tohoto pojmu, kdy rozlišují nejen různé stupně a pohyby *deteritorializace* (absolutní, relativní atd.), ale zároveň tento pohyb vážou například na *linie úniku*, na určitou formu *zrady* či *separace*.¹⁰

Pokud *last Soviet generation* byla oddaná komunistické budoucnosti, nemohla vnímat hudbu Led Zeppelin v rovině *deteritorializace*: tedy v *linii úniku, zrady* nebo *separace* od systému. Nemluvě o kontrakulturním postoji FUCK THE SYSTEM. I kdyby ale britská rocková kapela Led Zeppelin nahrála namísto písně *Stairway to Heaven* skladbu *Všechnu moc sovětům!*, nebyla by překročena ontologická propast mezi dvěma krajně odlišnými formami bytí.

Na jedné straně touha po moci uzavřeného, patologicky zkostratělého systému, a na druhé straně touha po otevřených formách lidské existence prostřednictvím extatického drivu, individualizovaného feelingu, ritualizovaného chaosu a volné improvizace, které pro svou otevřenost a nezávislost na systému umožnily vznik dalších nových hudebních proudů a stylů.

Spontánní experimentální rocková hudba založená na absolutní vnitřní svobodě, jejíž součástí byla i generační změna v sexuálním a psychedelickém chování, nemohla být *součástí étosu socialismu*¹¹ a po estetické stránce ani nemohla být *experimentálnějším chápáním komunismu*, jak tvrdí Jurčak. Ideály komunismu a avantgardní hudba britského art rocku prostě nemohly patřit *do jedné budoucnosti*.¹² Takové pojetí budoucnosti je *nehistorické*, protože se snaží věci poměřovat z uzavřeného *omezeného horizontu*.

Jurčak přehlíží, že tvořivé experimentální nebo avantgardní umění nemůže vycházet z vnějšího spojení se systémem, ale pouze z bezvýhradného odevzdání se gestu, které *vyjadřuje celé bytí*,¹³ a proto je nemožné ztotožňovat takové umění například s každodenností. Příkladně tento hybridní pokus ztělesnil socialistický realismus ve výtvarném umění. Ostatně někteří sovětští posluchači západní avantgardní rockové hudby přesně pochopili, že toto gesto v sobě nese existenciální stav

⁷ LEWIS, Dave — PALLETT, Simon: *Led Zeppelin — všechny koncerty a pak ten pásek*. Levné knihy, Praha 2011, s. 87.

⁸ ORTEGA Y GASSET, José: *Vzpouřa davů*, s. 29.

⁹ PULLMANN, Michal: *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Scriptorium, Praha 2011, s. 14.

¹⁰ DELEUZE, Gilles — GUATTARI, Félix: *Tisíc plošin*. Herrmann & synové, Praha 2010.

¹¹ JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 275.

¹² Tamtéž, s. 270.

¹³ WILSON, Peter Niklas: *Hear and now. Úvahy o improvizované hudbě*. Hudobné centrum, Bratislava 2002, s. 35.

sebepoznání a identity, neboť v této generační hudbě slyšeli *nářek vlastní duše*.¹⁴ Bohužel již ale nedokázali tento expresivní stav vnitřního sebepoznání, identity a avantgardní estetiky aplikovat na svůj konformní vlastní život v rámci komunistického systému.

Daniel Bell ve svém díle *Kulturní rozpory kapitalismu*¹⁵ napsal, že největší slabinou Marxova systému a marxismu vůbec bylo, že v něm zcela chyběla teorie kultur. Jurčakova snaha skloubit ideály komunismu a avantgardní hudbu pak je ilustrativní ukázkou toho, jak je i postsovětská generace postižena absencí teorie kultur, neboť identitu neodvozuje od kultury, ale od systému či silně ideologizovaného společenského celku.

Jurčakova teze, že *komunistická budoucnost*¹⁶ a její hodnoty jsou slučitelné s estetikou avantgardních forem rockové a jazzové hudby, vyjadřuje ve skutečnosti jednu z příčin politické i *osobní tragédie*¹⁷ mnohých příslušníků této poslední sovětské generace *zotročených duchů*, která přistoupila na *dvojí vědomí*. Tragédie *double mind* spočívala v tom, že si neuvědomili, že právě tento druh hudby navozuje především duchovní stav, který žádá, aby byl následován celostným bytím; následování systému je naopak počátkem duchovní a estetické smrti.

Významný západní učitel hovořící o totalitárním systému či *ideální obci*, řecký filosof Platón, už před více než dvěma tisíci lety varoval vládce, aby se střezili zavádět nový druh múzického umění, protože by tím ohrozili celek společnosti. Nikde se nemění múzické zákony, aniž by se zároveň měnily nejdůležitější zákony státní.¹⁸

Jurčakova *last Soviet generation* chtěla nemožné. Na jedné straně chtěla zachovat ideální komunistickou obec s Leninem a na druhé straně měnit nejdůležitější totalitární zákony, které jsou psány dějinami tělesnosti. Socialistickou tělesnost podléhající zákonům ideální obce a státním předpisům však ohrožoval skutečně jeden zvláštní převrat, nikoliv však klasicky státní, ale *převrat v senzibilitě*¹⁹ zrozené z *chaosu moderní kultury*,²⁰ a tohoto nebezpečí si byli dobře vědomi všichni aparátčící systému potlačující západní kulturu, životní styl a lidská práva.

Americký literární teoretik George Steiner už v 70. letech přesně pochopil *demolici*, s níž přišla kontrakultura a která souvisela se zvláštním vztahem k pravdě a narušením nadvlády logu ve prospěch *nové senzibility*, kterou vyjadřovala například hudba. *Artikulovaná řeč je prošpikovaná lží — prakticky každý řečový akt obsahuje nějaký klam. Hudba sice může působit pyšně a vychloubačně, může dojímat nebo vzbuzovat hrůzu, ale nikdy neklame*, tvrdil Steiner. *Přistihneme někdy Mozarta, že by svou hudbou lhal? Snad právě v tomto ohledu je hudba bytostně spřízněna s potřebami kdysi náboženského charakteru.*²¹

Jestliže Kierkegaard a Nietzsche v hudbě spatřovali modus prvotní energie a významu, pak Platón měl ústavně-politickou pravdu, že totalitární vládci se musejí obávat změn, ke kterým dochází v ontologii hudby. Z kontrakulturního pohledu však normalizační písničky a oficiální rocková hudba nebyly nevinnou záležitostí. Byly nepravdivé přesně v duchu systému, protože abdikovaly na autentičnost bytí, na *modus prvotní energie a významu*, a tím se ontologicky obnažily ve své závislosti na systému a sounáležitosti s ním.

¹⁴ JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 269.

¹⁵ BELL, Daniel: *Kulturní rozpory kapitalismu*. SLON, Praha 2000.

¹⁶ JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 260.

¹⁷ Tamtéž, s. 258.

¹⁸ PLATÓN: *Ústava*. Pravda, Bratislava 1980, s. 162.

¹⁹ BELL, Daniel: *Kulturní rozpory kapitalismu*, s. 103.

²⁰ Tamtéž, s. 172.

²¹ STEINER, George: *Na Modrovousově hradě. Několik poznámek k redefinici kultury*. Dauphin, Slavonice 2020, s. 127.

Mnohé Jurčakovy pasáže týkající se rockové hudby ve vztahu k systému jsou politicky, esteticky, a zejména ontologicky neověřitelně povrchní právě tím, jak se snaží zasnoubit prolhanou nadvládou logu s ontologickou touhou po pravdě, kterou vyjadřuje zejména avantgardní hudba. Chování sovětského režimu, který na počátku perestrojky zahájil tažení proti západní rockové hudbě, interpretuje Jurčak jako *zavádějící*,²² protože podle něho západní hudba nebyla v rozporu se socialistickou kulturou a systémem.

Už na tomto drobném generačně kulturním příkladu založeném na *uctívání Lenina a Led Zepelín* se obnažuje propastný kulturní rozdíl nejen mezi chápáním identity ve střední Evropě a v Rusku, ale i propastný kulturní rozdíl mezi beat generation, hippies generation a *last Soviet generation*. Jurčak jde ve své generační identifikaci se systémem dokonce tak daleko, že do systému zahrnuje i to, co systém překračuje, jako je například každodenní lidská tvořivost, přátelství nebo nezištnost.

Ve své komsomolské „generační“ zповědi Jurčak tvrdí, že úkol, který si ve své knize vytkl, spočívá ve dvou věcech: vyhnout se *negativním popisům socialismu*²³ a pokusit se *znovu pohlédnout na sovětský socialistický život a vrátit mu lidskou podobu*.²⁴ Součástí tohoto pohledu je však vědomý úhybný manévr, jehož výsledkem je programové bagatelizování mocenských vztahů, politických institucí, a zejména bagatelizování reálného ekonomického, technologického nebo vojenského stavu, který vedl k rozpadu systému.

Náboženství všedního dne — dělej si legraci z Brežněva, ale o Leninovi nežertuj!

Zatímco v západní ontologii člověk tradičně nalézá sebe prostřednictvím diferenciací mezi bytím a jsoucím, chaosem a řádem, v jurčakovském post-sovětském modelu člověk nalézá sám sebe v bytí samotného systému. Důsledky této ruské ontologizace systému jsou dalekosáhlé a zvláště osudové pro vytváření samotné subjektivity, která ztrácí *etický vztah* k druhému.²⁵ Podle Jurčaka je totiž *možnost odporu vůči normám* [situována] *spíše ve struktuře moci samé než ve vědomí autonomního jedince*.²⁶ Jinými slovy možnost kontrakulturního postoje FUCK THE SYSTEM není ve vědomí autonomního jedince, ale v bytí systému, což je samozřejmě nonsens, ledaže by se systém rozhodl „vyfakovat“ sám sebe.

Prvotní princip existencialismu, kde bytí předchází podstatu, protože *člověk není nic jiného než to, co ze sebe udělá*,²⁷ je v jurčakovském modelu postaven na hlavu, neboť východiskovým bodem či rámcem byl pro komsomolskou *last Soviet generation* nezpochybnitelný věčný systém, který předchází bytí.

Zatímco beat generation nebo hippies generation odvozovala svou existenci od bytí vyjadřujícího zásadní společenské „rozpory“, jak tvrdil například americký sociolog Daniel Bell ve známé knize o kulturních rozporech kapitalismu,²⁸ naopak *last Soviet generation* odvozovala svou existenci od nezpochybnitelného a „věčného“ systému, s kterým podle Alexeje Jurčaka performativně

²² JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 248.

²³ Tamtéž, s. 22.

²⁴ Tamtéž, s. 23.

²⁵ LÉVINAS, Emmanuel: *Etika a nekonečno*. OIKOYMENH, Praha 2009, s. 182.

²⁶ JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 43.

²⁷ SARTRE, Jean-Paul: *Existencialismus je humanismus*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1997, s. 19.

²⁸ BELL, Daniel: *Kulturní rozpory kapitalismu*.

souzněla. Její *primum ontologicum* nebylo ustavené jako v případě beat generation na základě její *zbitosti* či *vypadnutí ze společnosti*, nebo jako v případě hippies generation na vědění lásky a tolerance — první bytí *last Soviet generation* určoval samotný sovětský systém.

Konstrukce generace, kterou tvoří *obyčejní sovětské lidi*, se tak jeví být filosofií ontologického konformismu. Camusovsky řečeno, člověk je pouze tím, čím „je“, a to je *mravní zásada společenského konformismu*.²⁹ Zásadě tohoto politického konformismu odpovídala i společenská forma *reálně existujícího socialismu*, což je takové stávající zřízení, které zkrátka je, jež je hodnotné samo o sobě, bez konstrukce nějakého přechodu *k něčemu jinému*.³⁰ Jurčakova *last Soviet generation* je plodem totalitárního systému a výrazem *hluboce zvnitřněného konformismu*.³¹

Pro tuto Jurčakem konstruovanou, převážně komsomolskou *last Soviet generation* neexistuje rozpor mezi bytím a existencí. Náznaky subverze a rezistence jsou saturovány ideologickými nuancemi typu: *můžeš si dělat legraci z Brežněva, ale o Leninovi nežertuj*.³² Jinými slovy, tato generace mohla považovat za *prohnilý a nemorální* pouze stranický aparát, ale nikoliv systém!

Vysvětlení, proč *last Soviet generation* neviděla existující ontologické a morální rozpory, se skrývá v *náboženství všedního dne*. Ačkoliv celá řada západních myslitelů poukazovala na problém historického *všedního zploštění* (Max Weber) nebo upozorňovala na nebezpečí anonymity všedního a každodenního „ono se“, spojeného s obecným bezbřehým a nevěcným tlacháním (Martin Heidegger), Jurčak se svou *last Soviet generation* zůstává věren anachronické anonymitě všedního dne.

I sociolog Norbert Elias varoval před škodlivými následky hledat v každodennosti „všelék“, počínaje novou subjektivitou až po návrat do soukromého světa. Varoval také před tím, abychom vyjímali všední den jako autonomní specifickou sféru ze společnosti a jejích mocenských struktur, a také bychom se měli střežit toho, abychom učinili všední den univerzální kategorií, neboť potom dochází ke zvláštnímu historicky kašovitému sjednocení pod rouškou *pokojně maškarní slavnosti*.³³

Jurčak však právě tímto způsobem konstruuje novou subjektivitu poslední sovětské generace, vyjímá všední den z mocenských, zejména represivních struktur a ze všedního dne nebo obyčejných lidí vytváří univerzální kategorie. Karel Kosík ve své knize *Dialektika konkrétního*,³⁴ která se v době normalizace dostala na index zakázaných knih, takovou *metafyziku každodenního života*, respektive *náboženství všedního dne*, založené na vyprázdnění každodennosti a banalitě, kriticky analyzuje. Podle tohoto filosofa přece každý způsob lidské existence má svou každodennost a přes dobové diference existuje společný jmenovatel každodennosti v podobě tempa, rytmu nebo rozvržení života, které společně časují například ve feudální společnosti jak mnicha, tak i potulného rytíře. V každodennosti žije písař i císař, tudíž není to něco soukromého, ale spíše rozvrženost času a rytmu.

Každodennost však není protikladem výjimečnosti, nevšednosti, svátečnosti, protože každodennost mají i koncentrační tábory. Například válka obnažuje povahu každodennosti i dějin, než se však stane sama určitou každodenností, byť silně vykojejenou. Dějiny se mění, každodennost zůstává. Problémem každodennosti je podle Kosíka skutečnost, že se stává nocí odcizenosti, nevšímavosti, mechaničnosti a obeznamenosti ve vztahu k tomu, co je kontrolovatelné a takřikajíc

²⁹ CAMUS, Albert: *Člověk revoltující*. Český spisovatel, Praha 1995, s. 169.

³⁰ WALICKI, Andrzej: *Marxismus a skok do království svobody*. Argo, Praha 2019, s. 657.

³¹ Tamtéž, s. 648.

³² JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 121.

³³ WALDENFELS, Bernhard: *Znepokojivá zkušenost cizího*. OIKOYMENH, Praha 1999, s. 200.

³⁴ KOSÍK, Karel: *Dialektika konkrétního*. Academia, Praha 1963.

- 2 -

Pramen uvedl, že jeden člen skupiny "Majklův strýček" nosí téměř na všech vystoupeních tričko s nápisem "FUCK THE SYSTEM" ("seru na zřízení"). Koncertu se účastnily též jako posluchači Antonín DUCHÁČEK a několik dalších členů skupiny GARÁŽ, Jan HOŘEJŠÍ, Luboš TROUSÍLEK (herec, nást. divadlo), Daniel ZÁVORKA, Markéta JÍROVÁ (druha MIL OVA - TVRDOHLAVÍ), Renata JÍROVÁ, Jiří BAREŠ, Richard HEGER, ~~YBBIIMYKXLD~~ Vladimír LIMA (brasílský student), Daniel BERGMAN, Marek VAŠUT (herec, syn sochaře BOUDY, ~~ME~~ Herval PEREIRA (zem. brasílské občanky), Věra PEREIRA, Tomáš KUDELA, David KAPKA, Petr PIŠTĚK, Zdeana PIŠTĚKOVÁ + její sestra Jana (ARO FM - 10), Michal DOLEŽAL (dříve poznatek o styku na Jazzovou sekci).

Koncerty skupiny "Majklův strýček" ~~jsou~~ a jejich hostí jsou pořádány v různých kulturních zařízeních v Praze, schází se na nich poměrně velké množství osob z kulturního života a hnotí UNDERGROUND.

2) Zpráva informuje o UNDERGROUND party 26.3. u MELOUNA, kde vystupovala skupina "Majklův strýček" a její hosté. Poukazuje na negativní vystupování na jevišti a na některé z osob, které se na těchto koncertech scházejí.

3) - pozvánka na party,

4) Pramen byl okolován k zjištění případného dalšího vystoupení skupiny "Majklův strýček" - na zjištění osob, které se podílejí na pořádání a scénických pořadů. Osoby uvedené v záznamu budou stoprocentně, bude provedeno zák. prošetření. *Poslední dva z nich volal k reformaci a k úplné změně systému*

5) osoby uvedeny v záznamu budou ustanoveny dodatečně

6) Jedná se o poznatek, který potvrzuje dříve získanou informaci ke skupině "Majklův strýček".

Vypracoval :
nstrm. Chotěbor

Náčelník 4. oddělení 2a odboru
kpt. *Šubrt* LAMÁČKA Mil.

Agenturní záznam z 1. dubna 1988, v němž agent s krycím jménem "Ital" uvádí, že Amrit Sen, zpěvák undergroundové punkové skupiny Majklův strýček (Michael's Uncle), nosí na všech vystoupeních tričko s nápisem FUCK THE SYSTEM (Archiv bezpečnostních složek)

na dosah ruky. Z každodennosti se tak stává *náboženství všedního dne*,³⁵ neboť život se tak přeměňuje na nevědomý a nerefluktovaný mechanismus jednání a žití, kdy lidé berou vše (od věci až po politiku) prostě tak, jak to je, jako by se jednalo o známý inventář.

Ostatně Jurčák přiznává, že komsomolští přátelé, které označuje souslovím *hrdinové každodenního socialismu*, preferovali to, že se jim *žilo lehký, vedli opravdu veselý život a celkově se radovali*,³⁶ a ignorovali výzvy, jaké ztělesňuje například Solženicynův apel *nežít ve lži* nebo Havlovo volání *po životě v pravdě*. Disidentská *antisystémová* politická témata byla pro ně *bevýznamná a irelevantní*; a nepřipouštěli si ani transsubjektivní zkušenost, že *malý experimentální fakt může vrátit i tu nejkrásnější vědeckou teorii*,³⁷ stejně jako výzvu k osobní *neúčasti při lhaní*,³⁸ která může narušit prolhaný systém.

Je zbytečné příliš zdůrazňovat, že to byla právě kontrakultura, která se snažila otevřít *základky našeho mozku*,³⁹ každodenního vnímání člověka, jehož vědomí bylo naformátováno ideologickými, symbolickými a jazykovými systémy; a že k sebepočistění od *náboženství všedního dne* objevila na rozdíl od *last Soviet generation* i psychedelické klystýry.⁴⁰

Závažnější a příznačná je však skutečnost, jak Jurčakova *last Soviet generation* při svém vztahu k *náboženství všedního dne* a víře ve věčnost komunistického systému opomíná *ontologickou cizotu*⁴¹ v podobě fyzické smrti.

Dějiny sovětské každodennosti — Solženicyn, sklapni! Dělaš vlny!

Hrdinové každodenního socialismu poslední sovětské generace zůstávali k disidentskému *triviálnímu* diskursu lhostejní, protože jednak nechťeli trpět *pocitovostí psychózou*, a navíc *všem bylo všechno jasné, tak proč o tom mluvit? Bylo to nezajímavé*.⁴² Kromě toho byl pro tyto hrdiny každodennosti disident na stejné úrovni jako příslušník sovětské tajné služby — „kágébak“, protože byl *odtažitý a vypadal podezřele*.⁴³

Do této souvislosti zapadá i Jurčakem připomenutá sovětská protidisidentská anekdota vyjadřující vztah mezi sovětskou každodenností, v níž si lidé zvyknou na cokoli, a disidentem, který ji zpochybňuje a narušuje: *Dav mlčky stojí v rybníku plném hoven, která lidem sahají až po bradu. Znenadání do rybníku spadne disident. Hned začne máchat rukama a rozčilovat se: Fúj! Já to nesnesu! Jak můžete žít v takových podmínkách?! Lidé mu tiše odpoví: Sklapni! Dělaš vlny!*⁴⁴ Jurčák tento antidisidentský postoj vysvětluje tím, že *last Soviet generation* se nezajímala o hledání nějaké politické *užvaněné triviální pravdy*, ale šlo jí o *hluboké pravdy* v rámci *normálního života a dějin všedního dne*.

Takové pojetí „pravdy“ je přesně v duchu Hegelem kritizovaného vědění, kde se namísto požadovaného poznání skutečnosti prezentuje jakési bezprostřední chápání reality v podobě *absolutna poznání*. Tím se ale toto poznání stává spíše temnou nocí, v které je *každá kočka černá, toť naivnost*

³⁵ Tamtéž, s. 56.

³⁶ JURČÁK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 160.

³⁷ NICOLESCU, Basarab: *Co je realita? Úvahy nad dílem Stéphanu Lupasca*. Malvern, Praha 2019, s. 51.

³⁸ SOLŽENICYN, Alexandr: *Nežít se lží*. Konfrontation, Zürich 1974, s. 8.

³⁹ HUXLEY, Aldous: *Brány vnímání*. DharmaGaia, Praha 1996, s. 26.

⁴⁰ FURST, Peter T.: *Halucinogeny a kultura*. DharmaGaia — Maťa, Praha 1996.

⁴¹ LANDSBERG, Paul Ludwig: *Zkušenost smrti*. Vyšehrad, Praha 2014, s. 136.

⁴² JURČÁK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 156.

⁴³ Tamtéž, s. 178.

⁴⁴ Tamtéž, s. 321.

poznání, které vyšlo naprázdno.⁴⁵ Jurčakova generace si přirozeně ve svém náboženství každodennosti naivnost svého poznání, které historicky vyšlo naprázdno, nepřipouští.

Příkladem této generační *hluboké pravdy* je zpověď jedné leningradské *černé kočky* jménem Inna, která nechodila k volbám, nečetla noviny, o politice nikdy nehovořila, přesto se ale vůči disidentům vymezovala, ačkoliv prohlašovala, že na ně neměla *žádný názor*.⁴⁶ V rozporu s tím však tvrdila, že disidenti jako například Solženicyn pro ni představovali i přes své antisystémové myšlení sovětského člověka, stejně jako ti kteří byli *prosystemoví*, zatímco ona byla *organicky* mimo. V politických záležitostech pokládala vše za „jasné“, tak proč o tom ještě hovořit? Chtěla *žít lehko*, vést *veselý život a celkově se radovat*.⁴⁷ *Hluboká pravda* bezprostřednosti poznání této *černé kočky* v sovětské každodennosti přesně korespondovala se substancionalizovanou ontologickou nocí vlastní generační existence.

Jurčakovo pojetí totalitárních dějin je hybridní kombinace osobních prožitků *last Soviet generation* a upgradované postsovětské propagandy v podobě historického zkreslování života v systému. Jurčak otevřeně říká, že usiluje změnit chápání sovětského systému. Snaží se „polidštit“ sovětský systém a zpochybnit tradiční pohled, že tento systém progresivně stagnoval. V rámci svého hybridního pojetí minulosti převrací i tradiční pojetí hrdiny. Nezpochybnitelní hrdinové každodenního socialismu jsou „obyčejní lidé“, nikoliv stateční disidenti, kteří jsou popisováni na stejné úrovni jako „kágébáci“ nebo jako moralizátoři, vytvářející nepříjemné společenské vlny v dějinách každodennosti *plných hoven*.

Aby Jurčak dosáhl převrácení sociálního řádu naruby, inspiroval se známým pojetím středověké karnevalové kultury ruského literárního historika Michajloviče Bachtina, který tento typ lidové kultury osvobozuje od jakéhokoliv náboženského a církevního dogmatismu.⁴⁸ I Jurčak osvobozuje *last Soviet generation* od totalitárního světa. Karnevalově převrácená historická scéna tak umožňuje v jurčakovské představě postsovětské generaci karnevalově tancovat na hřbitově a hrobech disidentních hrdinů. Pro *last Soviet generation* jsou disidenti jen fraškovitě převrácené typy totalitárního systému. Autor této představy si však sám navlékl karnevalovou intelektuální masku a v duchu středověkých hrdinů, kteří se považovali za osoby, na něž se nevztahují obvyklé zvyklosti chování, snaží se vytvořit atmosféru bezuzdné karnevalové svobody *last Soviet generation*, kde ani po kolapsu systému neplatí žádná intelektuální zdrženlivost například ve vztahu k historické minulosti. Historie je proto karnevalově přivlastněna jako u středověkých postav, které využívaly svou roli k tomu, aby mohly porušovat obvyklé zákony, narušovat nejrůznější pravidla, a k tomu stačilo si obléknout jen masku čerta, s níž bylo možné i okrádat venkovany. Minulost je Jurčakem podobně karnevalově technokraticky uchopena a převrácena, jako by totalitární systém náležel do vlastnictví jazykových expertů-čertů.

Francouzští myslitelé jako Albert Camus nebo André Glucksmann si při svém zkoumání ruské literatury a historie povšimli, jak od druhé poloviny 19. století začalo ruské myšlení postupně formovat *nihilistické cogito*⁴⁹ a imoralismus: *nihilismus je do konce domyšlená logika velkých hodnot a ideálů*.⁵⁰ Vědecký socialismus domyslel svou nihilistickou logiku prostřednictvím gulagu a nacionální socialismus prostřednictvím Osvětmi.

Úryvek z připravované knihy o kontrakultuře

⁴⁵ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich: *Fenomenologie ducha*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1960, s. 60.

⁴⁶ JURČAK, Alexej: *Bylo to na věčné časy...*, s. 157.

⁴⁷ Tamtéž, s. 160.

⁴⁸ BACHTIN, Michail Michajlovič: *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Argo, Praha 2007.

⁴⁹ GLUCKSMANN, André: *Dostojevskij na Manhattane. Esej o globalizovanom nihilizmu*. Agora, Bratislava 2004, s. 109.

⁵⁰ NIETZSCHE, Friedrich: Fragmenty o nihilismu. *Filosofický časopis*, 1992, 4, s. 637.

Never mind the bollocks here's the

№ 3 1991

КОНТР КУЛЬТУРА

В НОМЕРЕ:

Что осталось
от Маркузе?

Мистическая охота
на Татьяну Друбич

АВТОРИЗОВАННАЯ АЛЬБОМОГРАФИЯ ГРОБ-RECORDS

ИНТЕРВЬЮ:

Егор Летов
Александр Башлачев
Jello Biafra

РОК-САМИЗДАТ:

первый опыт
тотальной систематизации
170 журналов —
от Кенигсберга до Камчатки

*Element of Crime:
Try to be Mensh!*

Морфин нынче дорог
Guitar Craft
и перспективы
"независимых"
в России

Комитет Охраны Тепла
ямайский рэггей
из Восточной Пруссии

Четверо из его народа
порнотрагедия
Свена Гундлаха

Коллектор:
магнитиздат 90/91

Our Last Spring

Конец андерграунда

Vznik Muzea paměti XX. století podpořila řada osobností a organizací. K 21. srpnu 2019 se pod deklaraci podporující založení moderní paměťové instituce podepsaly čtyři desítky organizací.

Srpnová deklarace

PODPORY ZALOŽENÍ MUZEA PAMĚTI XX. STOLETÍ V PRAZE

V letošním roce si připomínáme osmdesáté výročí nacistické okupace v březnu 1939 a třicáté výročí konce komunistického režimu v listopadu 1989. Půlstoletí vlády totalitních a autoritativních režimů na území Československa přineslo statisíce obětí a potlačování tradičních hodnot evropské civilizace. Dne 23. srpna 2019 uplyne osmdesát let od uzavření spojenecké smlouvy mezi Německem a Sovětským svazem, která obsahovala tajný dodatek o rozdělení sféry vlivu dvou totalitních režimů na evropském kontinentu. Na tuto historickou událost každoročně odkazuje Evropský den památky obětí komunismu a nacismu.

Chceme-li rozhodovat o své budoucnosti, musíme si říci, kdo jsme a odkud jsme přišli a kam chceme jít. Proto považujeme za nezbytné připomínat si nejen památku obětí totalitních režimů, ale také úctyhodnou statečnost občanů, kteří se na základě svého demokratického přesvědčení rozhodli bojovat za svobodu a aktivně se postavili na odpor proti tyranii. Vzhledem k tomu, že postupně odchází očití svědkové historických událostí XX. století, je důležité zprostředkovávat jejich životní zkušenosti nastupujícím generacím. Pochopení podstaty autoritativních způsobů vládnutí, ovládnání a kontroly společnosti, je zásadní pro poznání současných hrozeb, kterým společně čelíme. V tomto kontextu je důležité připomínat si nejen spáchané zločiny a hrdinské činy, ale také formy přizpůsobení se či otevřené kolaborace.

Pro splnění tohoto poslání považujeme za vhodné založit moderní muzeum, koncipované jako vzdělávací a otevřená kulturní instituce ve službách společnosti, která uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné i nehmotné doklady týkající se nedávné historie. V Praze, na rozdíl od mnoha světových metropolí, takové muzeum doposud nemáme. Zvolení představitelé hlavního města Prahy vyhlásili přání takové muzeum založit. Podporujeme tento projekt a nabízíme spolupráci při jeho naplnění.

V Praze, 21. srpna 2019, ve výroční den srpnové okupace Československa

Asociace českých kameramanů	Orel
Asociace soukromého zemědělství	Památník Šoa Praha, o.p.s.
Akademický klub 48	Pant, z.s.
Bez komunistů.cz	Post Bellum, o.p.s. (Paměť národa)
Centrum pro dokumentaci totalitních režimů, z.s.	Publicum commodum, z.s.
Cesta 121, občanské sdružení	Sdružení bývalých politických vězňů ČR 1948—1989
Český filmový a televizní svaz FITES, z.s.	Společnost pro výzkum zločinů komunismu, z.s.
Člověk v tísni, o.p.s.	Spolek bývalých příslušníků PTP-VTNP se sídlem v Praze, z.s.
Evropská platforma paměti a svědomí	Spolek pro vojenská pietní místa, z.s.
Konfederace politických vězňů ČR, z.s.	Spolek pro zachování odkazu českého odboje, z.s.
Junák — český skaut, z.s.	Symposion, z.s.
Mašínův statek — památník tří odbojů, z.s.	Totalita.cz
Museum Kampa — Nadace Jana a Medy Mládkových	Už nemlčíme! z.s.
Nadace Arnošta Lustiga	Vítězný únor.cz
Nezapomínejme, z.s.	
Občanské sdružení Paměť	

Zpráva o archivní rešerši pro přípravu exhumace ostatků Zdeny Mašínové

Petr Blažek — Alena Šimánková¹

PUBLIKOVANÝ DOKUMENT BYL V PROSINCI 2019 VYTVOŘEN PRO POTŘEBY PRACOVNÍ SKUPINY, KTERÁ BYLA V KVĚTNU 2019 VYTVOŘENA POD GESCÍ RADNÍ NA MAGISTRÁTU HL. M. PRAHY PRO OBLAST SOCIÁLNÍ POLITIKY A ZDRAVOTNICTVÍ MILENY JOHNOVÉ.²

Expertní skupina vznikla v souvislosti s žádostí Zdeny Mašínové o exhumaci ostatků její matky Zdeny Mašínové (1907—1956), kterou v prosinci 2018 adresovala vedení hlavního města Prahy. Podle jejího ústního svědectví byly ostatky v roce 1956 uloženy do nejsvrchnější úrovně jednoho z hromadných dětských hrobů v šachtě číslo 52. Archivní výzkum provedený v roce 2019 z iniciativy hlavního města Prahy prokázal, že ostatky paní Mašínové jsou uloženy na Ďáblickém hřbitově. Posílil také přesvědčení o tom, že příslušná šachta je v místě, které označila Zdena Mašínová mladší, ale nepřinesl jednoznačné potvrzení o umístění této šachty. Bez jasného závěru skončil také geofyzikální průzkum objednaný Správou pražských hřbitovů.

Na základě výsledků archivního výzkumu doporučili členové expertní skupiny provedení archeologické sondy, která byla pod vedením pracovníka Národního památkového ústavu Jana Havrdy uskutečněna v červenci 2020. Archeologové na vytipovaném místě odkryli část hromadného hrobu,³ v němž našli dvě zachovalé kostry dospělých lidí (staršího muže a starší ženy) a další kosterní pozůstatky. Po prozkoumání vyloučili, že by některá z nich mohla patřit Zdeně Mašínové. Bohužel pátrání po jejích ostatcích nebylo úspěšné. Na stranu druhou přinesl provedený výzkum řadu cenných poznatků o místě, kde totalitní režimy tajně ukládaly ostatky svých odpůrců a obětí.

¹ Úvodní pasáž napsal Petr Blažek. Text této studie doznal oproti originálu dílčích redakčních změn tam, kde to bylo nezbytné z hlediska stylistiky či drobných zpřesnění. Oproti originálu byl vynechán seznam literatury na jeho konci. Teprve v době, kdy již byl příspěvek odevzdán do zlomu, se našly nové dokumenty, které zpřesňují místo uložení ostatků Zdeny Mašínové. Srov. obrazovou přílohu, s. 76-77.

² Jejími členy byli zástupci Národního památkového ústavu, Národního archivu, Ústavu pro studium totalitních režimů, Archivu hl. m. Prahy, Vojenského historického ústavu, Ministerstva pro místní rozvoj ČR, Správy pražských hřbitovů, Sdružení bývalých politických vězňů a spolku Političtí vězni.cz. Skupina měla za úkol prověřit místo posledního uložení Zdeny Mašínové starší, matky bratří Mašínů, na Ďáblickém hřbitově. Autoři publikované zprávy byli členy této skupiny.

³ Hromadný hrob nemohl být prozkoumán celý, neboť na jeho části je vzrostlý strom.

V Ústavu pro studium totalitních režimů byl v lednu 2021 zahájen badatelský projekt, který se zaměřuje na dějiny tohoto tajného pohřebiště. Výzkum je koncipován jako multioborový — podílejí se na něm historici, archiváři, archeologové, antropologové a dalšími odborníci z několika výzkumných institucí a zástupci spolků sdružujících bývalé politické vězně.⁴

Zpráva o archivní rešerši je publikována se souhlasem radní hl. m. Prahy Mgr. Mileny Johnové a Zdeny Mašínové.

D 1

V Praze 23. prosince 2019

Zpráva o archivní rešerši pro přípravu exhumace ostatků Zdeny Mašínové

V květnu 2019 byla radní hl. m. Prahy pro oblast sociální politiky a zdravotnictví Mgr. Milenou Johnovou zřízena Pracovní skupina pro exhumaci ostatků paní Zdeny Mašínové.⁵ Na základě jednání této pracovní skupiny⁶ byli její členové PhDr. Petr Blažek, Ph.D. a PhDr. Alena Šimánková v červnu 2019 pověřeni Mgr. Milenou Johnovou, aby na základě předchozího doporučení Národního památkového ústavu v Praze⁷ podnikli archivní výzkum s cílem prostudovat dostupné archivní dokumenty k nakládání s ostatky Zdeny Mašínové jako součást přípravy jejich exhumace. Na základě dohody s ředitelem odboru zdravotnictví Magistrátu hlavního města Prahy Mgr. Martinem Ježkem byl archivní výzkum proveden s organizační pomocí pracovnice tohoto odboru Mgr. Petry Vinařové.⁸

Zadaný archivní výzkum byl v období od září do listopadu 2019 uskutečněn v následujících archivních i jiných institucích: Archiv hlavního města Prahy, Archiv bezpečnostních složek, Národní

⁴ Projekt Tajné pohřebiště protivníků a obětí nacistického a komunistického režimu v Ďáblicích — dějiny, paměť a současnost. Nedávno byl také publikován neúplný seznam těchto obětí, viz LOUČ, Michal: Ďáblický hřbitov. Místo paměti druhého a třetího odboje. ÚSTR, Praha 2021.

⁵ Zdena Mašínová se narodila 20. května 1907 v Olomouci jako druhé dítě Leopolda Nováka a jeho ženy Emmy, rozené Svobodové. Sestra Ctibora Nováka, matka Ctirada, Josefa a Zdenky Mašínových. Po maturitě jako první žena absolvovala obor zeměměřičství na Českém vysokém učení technickém v Praze. Dne 15. června 1929 se provdala za Josefa Mašína. Měli syny Ctirada (1930), Josefa (1932) a dceru Zdenku (1933). Poté, co se její manžel zapojil do protinacistického odboje, byla sledována gestapem. V letech 1942—1944 byla (s krátkou přestávkou v létě 1942) vězněna v pankrácké věznicí a poté v Terezíně; její spoluvězeňkyní byla právnička a politička JUDr. Milada Horáková. Po válce se snažila o uznání odbojových zásluh svého manžela, který byl popraven nacisty 30. června 1942 na kobyliské střelnici v Praze. Po válce vstoupila do KSČ, odkud vystoupila po popravě Heliodora Píky, který byl rodinným přítelem. Protestovala proti trestu smrti Milady Horákové. Dne 26. listopadu 1953 byla v souvislosti s protikomunistickou činností svých synů zatčena a vězněna v otřesných podmínkách v ruzyňské a poté pankrácké věznicí. Nejvyšším soudem v Praze byla 3. června 1955 v samostatném procesu odsouzena na 25 let žaláře; předsedou senátu byl JUDr. Jaroslav Novák. Od 14. 9. 1955 do 9. 2. 1956 byla vězněna v pardubické věznicí. Poté byla převezena do pankrácké věznice v Praze. Ve vězení podstoupila v letech 1954—1956 minimálně pět operací (v Ústřední vojenské nemocnici ve Střešovicích a v nemocnici na Pankráci). Zemřela 12. června 1956 ve vězeňské nemocnici. Její ostatky byly tajně uloženy do hromadného hrobu v Praze-Ďáblicích. V únoru 1991 byla soudně rehabilitována a v roce 1998 ji prezident Václav Havel vyznamenal Řádem Tomáše Garrigua Masaryka IV. třídy za zásluhy o rozvoj demokracie in memoriam. V roce 2019 byla na žádost Centra pro dokumentaci totalitních režimů oceněna ministerstvem obrany jako účastnice protikomunistického odboje v letech 1948—1953. Na nádvoří poděbradského zámku je umístěna pamětní deska připomínající památku Josefa a Zdeny Mašínových. Byla z iniciativy Milana Paumera odhalena 28. června 2003 vedle Pomníku obětem nacismu.

⁶ Doposud se uskutečnila tři jednání pracovní skupiny, a to v termínech 5. 5. 2019, 18. 6. 2019 a 4. 9. 2019.

⁷ Odborné vyjádření ředitele Národního památkového ústavu Ing. arch. Ondřeje Šefců (vypracoval Jan Havrda) k exhumaci ostatků paní Zdeny Mašínové na Ďáblickém hřbitově ze dne 9. 4. 2019, č.j. NPÚ-311/28262. Vyjádření bylo adresováno řediteli Správy pražských hřbitovů Karlu Koblihoovi.

⁸ Na tomto pracovišti jsou uloženy úředně získané kopie dokumentů, vyžádané pro potřeby této archivní rešerše, příslušná korespondence a zápisy z jednání výše zmíněné pracovní skupiny.

archiv, Správa Pražských hřbitovů a Ústav soudního lékařství Fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze. Využity byly také některé další archivní dokumenty, získané rešeršisty z jiných archivů či soukromých sbírek již v předchozích letech. Prostudována byla také podrobná archeologická zpráva z exhumace ostatků P. Josefa Toufara, jejímž autorem je Mgr. Jan Havrda z Národního památkového ústavu v Praze,⁹ dostupná literatura vydaná k tomuto tématu¹⁰ a zpráva Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky.¹¹

PROSTUDOVANÉ FONDY

Archiv hlavního města Prahy ke studiu zpřístupnil rozsáhlý spis založený Městskou prokuraturou Praha.¹² Obsahuje důležitou dokumentaci, shromážděnou několika úřady při vyšetřování nakládání s ostatky popravených a zemřelých politických vězňů v období komunistického režimu a jejich tajnému ukládání na různých místech, zejména na Ďáblickém hřbitově. Obsahuje doposud neznámé dokumenty, které umožňují konkrétně zjistit, co se přesně stalo s ostatky řady popravených či zemřelých vězňů ve věznici Praha-Pankrác a na dalších místech. Jedná se především o výpisy z matrik jednotlivých městských částí Prahy (knihy úmrtí), které v desítkách případů obsahují přesné odkazy na místo uložení ostatků na Ďáblickém hřbitově (u menší části dokonce s uvedením konkrétní šachty a hrobu). Doposud se mělo za to, že tyto údaje nejsou k dispozici. Spis obsahuje také velmi cenné výpovědi někdejších zaměstnanců pražských hřbitovů, kteří se v padesátých letech podíleli na ukládání těchto ostatků. Je v nich popsáno, jak byl postupně systém šachtových hrobů vytvořen. Samotné vyšetřování (vedené zpočátku JUDr. Jaroslavem Dolejším) bylo v roce 1990 zahájeno na základě oznámení ing. Jiřího Nedomy z 10. května 1990, adresovaného městskému prokurátorovi pro území hl. m. Prahy JUDr. Tomáši Sokolovi. Spis obsahuje vedle jiného cennou dobovou výpověď Zdenky Mašinové z 29. listopadu 1990, kterou je možné komparovat s později publikovanými informacemi. Uloženy jsou zde také dopis Zdenky Mašinové z 26. 8. 1990 a kopie úmrtního listu její matky, který byl vydán 26. 6. 1956. Jako místo uložení ostatků je v něm uveden hřbitov v Ďáblicích. Některé dokumenty uložené v tomto spisu (např. zápisy o výpovědích svědků, zprávy o průběhu vyšetřování, seznamy zemřelých, podněty KPV atd.) se v kopii nacházejí na jiných místech, zejména v Národním archivu, a byly také použity v některých publikacích, aniž by byl uveden jejich původní zdroj. Dne 1. 1. 1995 byl spisový materiál převzat Úřadem pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR pod sp. zn. ÚDV 102/Vv-94. Podle vyjádření jeho ředitele PhDr. Václava Bendy z 21. 2. 1995, které je součástí spisu Městské prokuratury Praha, *dosavadním šetřením nebylo zjištěno, že by v souvislosti s pohřbíváním osob na Ďáblickém hřbitově došlo k trestnému činu.*¹³

⁹ HAVRDA, Jan: Nálezová zpráva archeologické asistenci při exhumaci ostatků P. J. Toufara, Praha 8, Ďáblický hřbitov ppč. 576/1, Výzkum NPÚ ú.o.p v hl. m. Praze č. 2014/38. Srov. HAVRDA, Jan: Archeologická zpráva o nalezení ostatků P. Josefa Toufara. In: DOLEŽAL, Miloš: *Krok do tmavé noci. Příběhy faráře Josefa Toufara, jeho vrahů a číhošťského zázraku, se zprávami archeologa, antropologů a soudního lékaře o exhumaci a identifikaci těla P. Josefa Toufara*. Nezávislý podmelechovský spolek, Praha 2015, s. 596—619; HAVRDA, Jan: Na svátek sv. Anežky České 13. listopadu 2014 v 15.52 (poznámky archeologa k příběhu nalezení ostatků P. Josefa Toufara). In: DOLEŽAL, Miloš (ed.): *Návrat P. Josefa Toufara do Číhoště po 65 letech ve fotografiích a textech*. Nezávislý podmelechovský spolek, Praha 2017, s. 92—97.

¹⁰ Jedná se především o knihy Jana Kalouse, Bořivoje Čelovského, Zory Dvořákové a Miloše Doležala.

¹¹ Nezákonné nakládání s ostatky politických vězňů, 25. 11. 2016, č. j. ÚDV-643/TC-2014-260011. Tato zpráva je spolu s dalšími dokumenty o Ďáblickém pohřebišti přístupná na stránce www.jmenamrtvym.cz.

¹² *Archiv hlavního města Prahy (AHMP)*, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90.

¹³ Ke stejnému závěru ÚDV došel také při novém šetření v roce 2016. Srov. Nezákonné nakládání s ostatky politických vězňů, 25. 11. 2019, č. j. ÚDV-643/TC-2014-260011.

V **Národním archivu** byly prověřeny následující fondy:

- Fond KPV ČR: karton obsahující mimo jiné dokumenty vztahující se k pohřbívání zemřelých a popravených vězňů. Jedná se z větší části o duplicity a kopie ze spisu Městské prokuratury Praha sp. zn. Vlk 16/90 (např. zápisy o výpovědích svědků, zprávy o průběhu vyšetřování, seznamy zemřelých, podněty KPV).
- spisy z pozůstalosti bývalého předsedy Dokumentační komise KPV Oty Stehlíka: také se zde nacházejí především kopie části materiálů Městské prokuratury Praha. Nejvíce písemností se vztahuje k pohřbívání na hřbitově v Praze-Motole, na jehož objevení a pietní úpravě se Ota Stehlík podílel. Ke hřbitovu Praha-Ďáblice nebyly nalezeny žádné nové informace.
- fondy justice (Generální prokuratura, Ministerstvo spravedlnosti, Státní prokuratura, Státní soud): PhDr. Alena Šimánková při částečném pracovním studiu neuspořádaných materiálů vyhledala dokumenty týkající se problematiky výkonu absolutního trestu a nakládání s ostatky a soustředila je do dvou kartonů. Nachází se zde řada dokumentů týkajících se převozu popravených osob, kopie vnitřních předpisů pro nakládání s ostatky popravených, zabitých a zemřelých politických i jiných vězňů v období III. republiky a období komunistického režimu.
- fond Správa Sboru nápravné výchovy (SSNV): nalézají se zde osobní vězeňské spisy Zdenky Mašíkové a dalších osob, které zemřely v roce 1956 a podle zvláštní matriky byly v tomto roce pohřbeny ve společných hrobech v Ďáblicích. Spisy obsahují důležité dokumenty, zejména ohledací listy, záznamy o předání těla k soudní pitvě, ale nikoliv záznamy o konkrétním místě pohřbu. Vězeňské spisy osob narozených na Slovensku (s výjimkou několika popravených) se v tomto fondu nenacházejí. V případě zemřelého Michala Dilonga (zemřel 24. 10. 1956), který byl odsouzen k trestu smrti, ale podle záznamů před popravou spáchal sebevraždu, je ve zvláštní matrice jako místo pohřbu uvedeno *SHD* (zkratka pro *společný hrob Ďáblice*), ale spis obsahuje záznam o zničení urny. Fond SSNV také obsahuje dokumenty z roku 1990 k prověřování oznámení o společných hrobech obětí z 50. let 20. století a žádost o zajištění součinnosti s orgány Městské prokuratury Praha. Žádosti byly adresovány náčelníku Inspekce náčelníka SNV ČR. Bohužel se doposud písemnosti z činnosti této inspekce kromě některých jednotlivin nenalezly. Ve Správním archivu ve Skutči neví, kde se spisy inspekce nacházejí. Dohledány také nebyly spisy z roku 1968, kdy se pozůstalí snažili nalézt ostatky zemřelých vězňů (SNV tehdy byl součástí ministerstva vnitra). Ve fondu jsou také uloženy seznamy zemřelých, obviněných a odsouzených od roku 1948—1968.
- fond MV ČR /ČSR — odbor pro národní výbory: zde se nachází spis o zřízení zvláštní matriky, do které se zapisovali popravení či zemřelí vězni ve věznicích na Pankráci. Výpisy z této matriky, která je nyní uložena v oddělení matrik a státního občanství Městské části Praha 4, jsou dochovány ve výše uvedeném spise Městské prokuratury Praha.

V **Archivu bezpečnostních složek** se nachází dokumentace k vyšetřování smrti P. Josefa Toufara v roce 1968, kterou prováděla Komise ministra vnitra (č.j. KM-242/68). Uložena je ve fondu Inspekce ministra vnitra.¹⁴ Popisuje dobovou situaci na Ďáblickém hřbitově, kopii desek a vybraných stránek polohové knihy nazvané *Společné hroby* od 7. III. 1943. Její součástí jsou také cenné dobové snímky, které byly na místě pořízeny v srpnu 1968.¹⁵

¹⁴ ABS, f. A 8/1 (Inspekce ministra vnitra), inv. jedn. 1453.

¹⁵ Otištěny jsou v knize DOLEŽAL, Miloš (ed.): *Návrat P. Josefa Toufara do Čihoště...*, s. 68—69.

V **Ústavu soudního lékařství v Praze 2** byly získány dokumenty dokládající pohyb ostatků Zdeny Mašíňové a Štefanie Galvánkové (Ciganíkové), Zikmunda Krupy, Josefa Nováka a Michala Dilonga, zemřelých v pankrácké věznici přibližně ve stejné době, aby bylo možné ověřit relevantnost údajů z jiných pramenů. Záznamy k těmto osobám č. 808, 1019, 1089 a 1169 se nacházejí v Deníku pitvy 1956—1961. Odpovídají údajům získaným z výpisů z matrik pro potřeby vyšetřování po roce 1989 a informacím získaným z osobních vězeňských spisů, které jsou uloženy v Národním archivu. V Ústavu soudního lékařství byla také získána kopie doposud neznámé zprávy o pitvě Zdeny Mašíňové, která byla provedena 16. června 1956.

V archivu **Správy pražských hřbitovů** byl prostudován Index zemřelých Ďáblice z let 1918—1971. Jedná se však o osoby pohřbené na hřbitově v Praze-Ďáblicích do jednotlivých hrobů, nikoliv o index hrobů šachtových, kde byla Zdena Mašíňová pohřbena.

Ve **Vojenském ústředním archivu** se nachází spis Hlavní vojenské prokuratury Praha, kde by měla být uložena dokumentace z vyšetřování vztahujícího se k Ďáblickému hřbitovu v roce 1968.¹⁶ Teprve v polovině prosince bylo získáno zplnomocnění Magistrátu hl. m. Prahy pro archivní šetření, které bude provedeno v lednu 2020.

OKOLNOSTI SMRTI ZDENY MAŠÍŇOVÉ A POHYB JEJÍCH OSTATKŮ

Dne 9. června 1956 se podle dobové zprávy vězeňského lékaře MUDr. Václava Straky výrazně zhoršil zdravotní stav Zdeny Mašíňové, která se v této době nacházela od dubna 1956 ve vězeňské nemocnici na Pankráci¹⁷: *Hlásím nález dnešního zdravotního stavu u odsouzené č. 42166 Zdenky Mašíňové, nar. 20. 5. 1907. Jak již [bylo] sděleno 11. 4. 1956, jde u jmenované o nevlýčitelnou a rychle rostoucí rakovinu orgánů břišních. Dnešního dne došlo ke komatosnímu stavu, nemocná již nevnímá s výjimkou krátkých stavů jasného vědomí a jest pravděpodobné, že její život je sečten na hodiny, nejvýše na dny. Jakékoliv lékařské zákroky jsou vzhledem k stanovené diagnóze bezúčelné.*¹⁸

Podle ohledacího listu Zdena Mašíňová zemřela v úterý 12. 6. 1956 ve 20.30 hod. ve vězeňské nemocnici v Tábořské ulici č. 988 nedaleko hlavní budovy věznice Praha-Pankrác. Jako hlavní nemoc vedoucí ke smrti určil vězeňský lékař MUDr. Václav Straka karcinom dělohy (Carcinoma uteri), který doprovázely metastázy několika vnitřních orgánů.¹⁹ Ve stejný den, 12. 6. 1956, tedy patrně několik hodin před smrtí Zdeny Mašíňové, zaslal náčelník pankrácké věznice v Praze kpt. Otto Tvrz²⁰ její dceři do Olomouce dopis s následujícím oznámením: *Oznamujeme, že zdravotní stav Zdenky Mašíňové, nar. 20. 5. 1907, je vážný.*²¹

Ve čtvrtek 14. 6. 1956 informovala pankrácká věznice Generální prokuraturu o úmrtí Zdeny Mašíňové: *Dne 12. června 1956 zemřela ve zdejší ústavní nemocnici.*²²

¹⁶ Mělo by se jednat o sp. zn. 1 HVn 3113/68. Některé dokumenty jsou v kopii uloženy ve spise Městské prokuratury Praha, založeném v roce 1990.

¹⁷ K dějinám pankrácké věznice blíže KÝR, Aleš — KAFKOVÁ, Alena: Pankrácká věznice v období historických změn (1889—1993). *Historická penologie*, 2009, 3, s. 1—92.

¹⁸ *Národní archiv (NA)*, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašíňová, zákl. č. 42166, Zdrav. Stav Mašíňové Zdenky, 9. 6. 1956, č. j. NZ 1015/56.

¹⁹ *NA*, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašíňová, zákl. č. 42166, Léčebný a ohledací list — Zdenka Mašíňová, 12. 6. 1956.

²⁰ Otto Tvrz byl náčelníkem pankrácké věznice v letech 1955—1960.

²¹ *NA*, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašíňová, zákl. č. 42166, Oznámení o vážném stavu Zdeny Mašíňové, adresováno Zdeně Mašíňové v Olomouci, 12. 6. 1956, č. j. NZ-23904/4-56.

²² *NA*, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašíňová, zákl. č. 42166, Úmrtí — Mašíňová Zdenka, 14. 7. 1956, č. j. NZ-41-56.

Ve stejný den, 14. 6. 1956, náčelník pankrácké věznice v Praze kpt. Otto Tvrz zaslal oddělení VB Městskému oddělení MV Olomouc dálnopis, ve kterém žádal o vyrozumění Zdenky Mašínové o úmrtí její matky: *Žádám, aby Zdenka Mašínová, bytem Olomouc, ulice Jana Švermy 1, dcera odsouzené Zdenky Mašínové, nar. 20. 5. 1907, byla vyrozuměna, že její matka zemřela a že pohřeb bude vypraven věznicí. Pokud by potřebovala úmrtní list, nechť si tento vyžádá na MV — SNZ Praha 2. Její návštěva není nutná také proto, že záležitost pozůstalosti bude projednána příslušným státním notářstvím. Žádáme, aby k vyrozumění došlo neprodleně.*²³

Rovněž 14. 6. 1956 byly ostatky Zdeny Mašínové předány pankráckou věznicí Pohřebnímu ústavu Ústředního národního výboru hl. m. Praha pro převoz k soudní pitvě v Ústavu soudního lékařství v Praze 2: *Předáváme k předání k soudní pitvě mrtvou Mašínovou Zdenku (nar. 20. 5. 1907). Současně přikládáme dvojmo léčebný a ohledací list jmenované. Případné vydání mrtvého těla k pohřbení příbuzným je vázáno jen na náš pokyn.*²⁴ Na dokumentu je rukou napsaná poznámka: *Odvoz otevřeným vozem, vzhledem k obtížím pohř. ústavu.*²⁵

Podle dobové dokumentace uložené v Ústavu soudního lékařství Fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze provedl v sobotu 16. 6. 1956 pitvu zemřelé Zdeny Mašínové Dr. Pech. V pitevním protokolu je jako příčina úmrtí uvedeno: *Zdenka Mašínová zemřela rakovinou střev s metastázemi do jater a okruží.*²⁶ V pitevní zprávě je dále uveden jako nemoc *Icterus*, tedy žloutenka.²⁷

Stejně údaje jsou uvedené v Deníku pitvy 1956—1961, který je rovněž uložen v Ústavu soudního lékařství Fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze: *Mašínová Zdenka, 49 r., * 20. 5. 1907 v Olomouci, byt Číněves 7 okr. Poděbrady, v domácnosti, vdova, † 12. 6. 1956 v 20 hod. 30 min. v Praze 14, č. 988, stav po operaci střeva [nečitelná pasáž], Náhlé úmrtí, Ca jater, Sešlost Metastázy, ca [karcinom] do [nečitelné slovo] a střev.*²⁸

Údaje o smrti Zdeny Mašínové, její příčině a uložení ostatků na Ďáblickém hřbitově jako ve výše zmíněných dokumentech jsou rovněž zaznamenány ve výpisu z matriky, pořízené pro potřeby vyšetřování Městské prokuratury v roce 1990. Jedná se o Knihu úmrtí MNV v Praze XIV., dílčí matrika sv. I/1, která byla vedena od 1. října 1953 do srpna 1960. V příslušném řádku je uvedeno: *38/14 / Zdeňka [!] Mašínová / Nováková 20. 5. 07 / 12. 6. 56 Olomouc / Číněves 78, Poděbrady/ vdova / v do. / rakovina střev s metastázemi do jater a okruží, nemoc. MV / 26. 6. 56 SHD.*²⁹ Bohužel zde není — jako u některých osob zemřelých v jiných letech — uvedena konkrétní šachta a číslo hrobu. Z dobové archivní dokumentace není jasné, kdy se uskutečnil převoz pitvaného těla z Ústavu soudního lékařství na Ďáblický hřbitov. Podle záznamu získaného z knihy zemřelých to mělo být 26. 6. 1956, což je datum, kdy byl také vystaven úmrtní list, který byl následně zaslán pozůstalým a který byl patrně poslán společně s ostatky do Ďáblic.³⁰ Vzhledem k tomu, že se sovy

²³ NA, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašínová, zákl. č. 42166, Mašínová Zdenka — žádost o vyrozumění, adresována oddělení VB Městskému oddělení MV Olomouc, 14. 6. 1956, č. j. NZ-24138/4-56.

²⁴ NA, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašínová, zákl. č. 42166, Mašínová Zdenka — předání k soudní pitvě, 14. 6. 1956, č. j. NZ-24138/4-56.

²⁵ NA, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašínová, zákl. č. 42166, Mašínová Zdenka — předání k soudní pitvě, 14. 6. 1956, č. j. NZ-24138/4-56.

²⁶ *Ústav soudního lékařství Fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy (ÚSL FVL UK)*, Pitevní protokol Zdeny Mašínové, č. p. 689, 16. 6. 1956. Kopii pořídil pro potřeby Magistrátu hlavního města Prahy 16. 10. 2019 MUDr. Otto Boubelík.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ *ÚSL FVL UK*, Deník pitvy 1956—1961.

²⁹ AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90, Dokumentace — výpisy z matrik.

³⁰ Podle výpovědi bývalého hlavního Ďáblického hrobníka Jaroslava Křápa z 18. 6. 1968 byly rakve či bedny s lidskými ostatky dodávány společně s úmrtním listem. AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90, Protokol o výpovědi Jaroslava Křápa, 18. 6. 1968, sp. zn. 1 HVn 3113/68.

ostatků z ústavů a nemocnic do Ďáblic konaly každé pondělí, pak je první reálný termín buď 18. 6. 1956, což byly ovšem pouhé dva dny po pitvě (s tím, že předchozí den byla neděle a nebyl možná čas nahlásit převoz), či se odehrál pravděpodobně až o týden později, tedy 25. 6. 1956.³¹

Podle záznamu uloženého v osobním vězeňském spise se do pankrácké věznice dostavila Emma Nováková, která se zde 13. 7. 1956, tedy přibližně měsíc po smrti své dcery Zdeny Mašínové, snažila zjistit bližší okolnosti: *Dne 13. 7. 1956 dostavila se do věznice č. 2 Praha matka ods. Mašínové, Nováková Ema [!], nar. 1878, bytem Jeseník-Lázně a dotazovala se na úmrtí své dcery. Byla vyrozuměna, na jakou nemoc zemřela a že pohřeb byl proveden věznicí č. 2 Praha. Na dotaz, proč nebyla mrtvola vydána pozůstalým, bylo odpovězeno, že se dopustila závažného trestného činu, proto že nebylo povoleno vydání zemřelé. Dále bylo sděleno, že je pohřbena ve společném hrobě v Praze. Paní Nováková vzala toto sdělení na vědomí s tím, že je spokojena a že již nebude v této záležitosti činit jakékoliv další opatření.*³²

SVĚDECTVÍ ZDENKY MAŠÍNOVÉ

Nejstarší zachované písemné svědectví o přesném místě uložení ostatků Zdeny Mašínové na Ďáblickém hřbitově bylo napsáno a publikováno krátce po pádu komunistického režimu. Dne 21. 1. 1990 navštívila Ďáblický hřbitov Zdenka Mašínová v doprovodu spisovatelů Petra Placáka a Oty Rambouska, který byl od poloviny 80. let blízkým přítelem jejích bratrů Ctirada a Josefa Mašínových.³³ Účastník protikomunistického odboje, spoluzakladatel K-231 a exilový spisovatel Ota Rambousek popsal v článku pro exilový časopis *Západ*, jak tehdy vypadalo místo, kde podle svědectví Zdenky Mašínové byly v roce 1956 uloženy ostatky její matky: *Celé místo bylo naprosto zpustlé. Hustý porost, padlé stromy, silné větve působily hrůzným dojmem. Tato část hřbitova připomínala spíše neošetřený les někde za vesnicí než místo posledního odpočinku nevinných novorozeňátek. Neboť i ty zde leží. Položili jsme pár květin na údajný hrob paní Mašínové. V 56. roce, zase oklikami a zase za úplatek, bylo dceři řečeno, že matka leží na tomto místě, nejhluběji a mezi osmi spolupohřbenými je i chlapeček, Petříček [!] ³⁴ Baumruk, který se dožil tří dnů.*³⁵ U článku je otištěna fotografie místa, kde jsou podle svědectví Zdenky Mašínové uloženy ostatky její matky.³⁶

Dne 26. srpna 1990 Zdenka Mašínová v reakci na výzvu vyšetřovatele otištěnou o den dříve v *Lidových novinách* zaslala dopis Městské prokuratury Praha. Popsala v něm svoji zkušenost o společných hrobech v Ďáblicích a uvedla zásadní informaci — číslo příslušného šachtového hrobu, které se v souvislosti s uložení ostatků své matky již v roce 1956 dozvěděla přímo na Ďáblickém hřbitově, patrně od vedoucího hrobníka Jaroslava Křápa: *Moje matka, Zdena Mašínová, nar. 20. 5. 1907, byla zatčena v r. 1953 pro obvinění spoluviny s činností svých dvou synů, Ctirada a Josefa a odsouzena r. 1955 na dobu 25 let. Jako těžce nemocná zhoubným nádorem byla vězněna v samovazbě*

³¹ Srov. ABS, f. A 8/1, inv. jedn. 1453, Závěrečná zpráva ve věci hromadného pohřbívání na hřbitově v Ďáblicích,

³² NA, f. SSNV, Osobní spis Zdena Mašínová, zákl. č. 42166, Záznam o návštěvě Emmy Novákové ve věznici č. 2 Praha, 13. 7. 1956.

³³ Srov. RAMBOUSEK, Ota: *Jenom ne strach*. Revolver revue (edice RR č. 4), Praha 1990.

³⁴ Správně Pepíček Baumruk, na náhrobní desce jsou životní data 29. 6. — 1. 7. 1956. Jeho matkou nebyla politická vězeňkyně. Příbuzné se podařilo při tomto šetření vypátrat.

³⁵ RAMBOUSEK, Ota: N-991. Udušení oběšením. *Západ*, 1990, 4, s. 3. Časopis je dostupný v elektronické podobě na webové stránce https://www.ustrcr.cz/data/pdf/casopis_zapad/1990_4.pdf.

³⁶ Fotografie zachycující Zdenku Mašínovou, Otta Rambouska a Petra Placáka, jak hledí na náhrobek Pepíčka Baumruka. Snímek, který umožňuje identifikaci místa podle stromů, se dochoval v archivu Ctirada Mašina a byl následně také otištěn v knize MAŠÍN, Ctirad — MAŠÍN, Josef — PAUMER, Milan: *Cesta na severozápad*. Academia, Praha 2010, s. CXX.

v ruzyňské kobce po řadu měsíců bez lékařské pomoci. Po rozsudku byla vězněna měsíce v Pardubicích a zemřela posléze 12. 6. 1956 v nemocnici na Pankráci.

Její smrt byla mně, jako dceři, oznámena v noci ústně dvěma příslušníky VB bez jakýchkoli dalších údajů. Po obtížném pátrání v Ruzyni a na Pankráci jsem se jenom dozvěděla, že její pozůstatky mi nebudou vydány a jinak, že se mám obrátit na úřadovnu ministerstva vnitra v Hyberské ulici, kde na mé naléhání mi teprve bylo řečeno, že moje matka byla pohřbena v Ďáblicích.

Tam mi zaměstnanec hřbitovní správy ukázal plánec s jedním z několika hromadných hrobů pro 32 osoby na levé straně hřbitova (od vchodu) poblíž hřbitovní zdi, označený tehdy č. 52 a tak jsem zjistila místo matčina pohřbení. Na moji žádost byl až později mi zaslán úmrtní list. Na místě hrobu nebyla povolena jakákoli úprava nebo označení. Během let se místo propadalo, číslo zmizelo, a prostor získal podobu, jakou si udržuje dodnes. Za celá léta jsem se nesetkala s někým, kdo by měl tušení, že se tu nalézá pohřebiště politických vězňů z padesátých let.

O těchto hromadných hrobech se začalo psát až po listopadu 1989 mj. v Nezávislém informačním servisu, kde o něm psal Petr Placák, nebo ve Večerní Praze J. Tomeš, sdělila jim mně známé skutečnosti a P. Placák přislíbil, že místo bude důstojně upraveno. Podobný názor jsem vyslechla také na konferenci Konfederace politických vězňů v Praze t.r. Při svých občasných návštěvách hřbitova však bohužel zjišťuji, že stav celého místa se nalézá ještě stále v bývalém stavu.³⁷

Na základě dopisu byla Zdena Mašínová předvolána vyšetřovatelem Městské prokuratury JUDr. Jaroslavem Dolejším k podání svědecké výpovědi. Výslech se uskutečnil 29. 11. 1990 od 16.40 do 17.45 hod. v kanceláři č. 12 na pracovišti oddělení vyšetřování prokuratury v Lazarské ulici 4 v Praze 1. Zdenka Mašínová přišla v doprovodu svého manžela Rudolfa Martina, který byl následně výslechu přítomen. Zdenka Mašínová při něm podle protokolu vypověděla: *Moje matka Zdenka Mašínová, nar. 20. 5. 1907 byla poprvé zatčena v době okupace v r. 1942, propuštěna byla v srpnu 1942, zatčena v lednu.*

Otec byl důstojníkem čs. armády — gen. i. m. Josef Mašín — a ten byl popraven v r. 1942.

Moji bratři Ctirad a Josef Mašín se z odkazu svého otce zúčastnili odboje v letech 1950—53, kdy opustili republiku.

Matka byla opětovně zatčena v listopadu 1953, což navazovalo na činnost jejích synů, kteří opustili republiku. Byla odsouzena 3. 6. 1955 k 25 letům odnětí svobody. Byla vězněna v Ruzyni, na Pankráci a v Pardubicích.

Matka byla již od r. 1951 těžce nemocná, měla zhoubné onemocnění. Operacím se podrobila již před vězněním, i v průběhu věznění byla operována zřejmě i na Pankráci, ale po zatčení byla poprvé operována ve vojenské nemocnici ve Střešovicích, v době jejího věznění byla hrubě zanedbána lékařská péče o ni, to bylo ve věznici v Ruzyni, údajně o ní měli tvrdit, že simuluje a 11 měsíců byla ponechána bez řádné lékařské péče.

Matka byla po rozsudku přesunuta do věznice v Pardubicích, zde byla cca 1 měsíc a pak byla opět přesunuta do nemocnice na Pankráci. Toto vím z korespondence.³⁸ Zde byla opětovně operována a její zdravotní stav se rapidně zhoršoval.

Já jsem pak byla tentýž den, co matka zemřela, tj. 12. 6. 1956 vyrozuměna dvěma uniformovanými příslušníky SNB o tom, že matka zemřela. V té době jsem byla v Kolíně u příbuzných.

Na dotaz, zda mi bude posláno nějaké vyrozumění, mi ti příslušníci řekli, abych jela do Prahy na ministerstvo vnitra. Já jsem hned následujícího dne jela do Ruzyně, odtud na Pankrác, odtud mne

³⁷ AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90, Dopis Zdenky Mašínové, adresovaný Městské prokuratuře Praha, 26. 8. 1990.

³⁸ Srov. dopisy Zdenky Mašínové z vězení, otištěné v knize MAŠÍNOVÁ, Zdena — MARTIN, Rudolf: *Čtyři české osudy. Tragický úděl rodiny Mašínovy*. Paseka, Praha — Litomyšl 2001, s. 113—144.

poslali na vnějšek do Hybernské, jednalo se o rohovou budovu sousedící s bankou, na rohu Senovážné ulice. Zde se mnou hovořil nějaký příslušník v civilu a to pouze na vrátnici a po telefonickém rozhovoru mi bylo řečeno, že matka byla pohřbena na hřbitově v Ďáblicích. V této souvislosti musím však podotknout, že mi bylo již následujícího dne po její smrti sděleno, že již na Ďáblickém hřbitově byla pohřbena, přičemž z úmrtního listu, který byl vystaven 26. 6. 1956 vyplývá, že byla pohřbena 26. 6. 1956.

Nyní si již nepamatuji, zda bezprostředně po návštěvě na vnějšku ještě téhož dne, či až později a s jakým odstupem jsem na tom Ďáblickém hřbitově, zde jsem hovořila se zřízencem na tomto hřbitově, který mi v kanceláři, která se nacházela v budově tvaru věže — napravo od hlavního vchodu, nechal nahlédnout do nějaké knihy — plánu, ve kterém byl zakreslen společný hrob a místo, kde je matka uložena, řekl mi, že v tomto hrobě je uloženo 32 zesnulých, a pamatuji si, že číslo hrobu, ve kterém má být matka uložena, je 52.

Já jsem se pak do těch míst šla podívat, pamatuji si, že jednotlivé hroby měly odhadem rozměry cca 3,2 metry. Jednotlivé tyto hroby byly označeny čísly — deskami s číslem. Pokud jsou mi vyšetřovatelem předestřeny fotografie s vyznačením čísel (pozn. vyš. str. 15, 16 spisu MV č.j. KM-242/68), k tomu uvádím, že takovéto čísla na jednotlivých hrobech skutečně byla, byla na nízkých tyčích. Tato čísla, pokud si pamatuji, tam byla u jednotlivých hrobů až asi do začátku 70. let.

Já abych poznala, resp. si zapamatovala, kde jen ten hrob 52, kde byla matka uložena, tak jsem si zapamatovala podle toho, že později v místech tohoto hrobu se pak ocitla cedulka se jménem Pepíček BAUMRUK, nar. 29. 6. 1956 a + 1. 7. 1956. Těto desky jsem si všimla asi při druhé nebo třetí návštěvě hřbitova, to bylo ještě téhož roku, co byla matka pohřbena. Ta deska dítěte byla rozměrů tak 20 × 20 cm, byl to černý onyx. Pokud jsem se byla nyní na hřbitově podívat, tato deska dítěte tam stále ještě je.

Ještě si vzpomínám, že ten zřízenec hřbitova mi říkal, že je dán zákaz na tyto hroby umísťovat jakoukoli desku.

Ještě chci doplnit, že když jsem byla na tom vnějšku v Hybernské, tak jsem žádala o vydání těla matky, ale právě na to mi bylo řečeno, že byla pohřbena v Ďáblicích.

Pro potřeby vyšetřovatele mu předkládám k oxeroxování úmrtní list mé matky Zdeny Mašínové.

To je vše, co mohu k celé věci uvést, protokol souhlasí s mojí výpovědí, nežádám změn, oprav ani doplnění.³⁹

Jak je v citovaném protokolu uvedeno, Zdenka Mašínová poskytla vyšetřovateli Městské prokuratury Praha JUDr. Jaroslavu Dolejšímu také k oxeroxování úmrtní list matky, který získala již v roce 1956. Je v něm uvedeno, že byl vystaven na základě údajů zapsaných v Knize úmrtí Obvodního národního výboru v Praze 14 ve svazku 171 ročníku 1956, na straně 38. Jako příčina smrti je zde uvedena rakovina střev s metastasami do jater a okruží. Jako místo a datum pohřbu je pak uvedeno Na hřbitově v Praze 8 — Ďáblicích dne 26. června 1956.⁴⁰

Zdenka Mašínová popsala okolnosti, za kterých se postupně dozvěděla o smrti své matky a uložení jejích ostatků, později rovněž v knize, která vyšla v roce 2001. Příslušná pasáž z této publikace opakuje stejné informace, které jsou popsány ve svědecké výpovědi Zdenky Mašínové z 29. listopadu 1990: *Zprávu o konci jejího utrpení i života přišli mi oznámit 12. června 1956 do bytu tety Jarmily v Kolíně dva uniformovaní policisté, kteří jinak nic bližšího nevěděli. Krutou ironií jsem až poté na svoji olomouckou adresu dostala dopis, zasláný z věznice č. 2 — Praha na Pankráci, č.j. NZ 23904/4-56, datovaný v den, kdy moje matka zemřela, 12. června 1956, tohoto znění: ‚Oznámujeme, že zdravotní stav Zdenky Mašínové, nar. 20. 5. 1907, je vážný. Náčelník: [podpis nečitelný]‘.*

³⁹ AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90, Protokol o výpovědi Zdenky Mašínové, 29. 11. 1990, čj. OVS Vk 16/90.

⁴⁰ AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90, Úmrtní list Zdeny Mašínové, 26. 6. 1956. Srov. NA, f. SSNV, Osobní spis Zdeny Mašínové, zákl. č. 42166, Oznámení o vážném stavu Zdeny Mašínové, adresováno Zdeně Mašínové v Olomouci, 12. 6. 1956, č. j. NZ-23904/4-56.

Ještě z Kolína jsem tedy pátrala v Praze ve věznici na Pankráci a v Ruzyni, abych něco podrobnějšího zjistila. Nakonec mne odkázali na úřadovnu ministerstva na rohu Hybernské a Senovážné, kde mi sdělili, že mrtvá maminka nám nebude vydána, protože již byla pohřbena a že co do místa uložení mám požádat ‚Pohřební službu‘ o její úmrtní list.

Na tomto listě byla uvedena již zde citovaná diagnóza⁴¹ i místo pohřbení — hřbitov v Ďáblicích na okraji tehdejší Prahy. Tam, na hřbitovní správě, jež měla tehdy ještě kanceláře v pravém ze dvou kubistických přístavků u vchodu do hřbitova, mi ukázali plánec hrobů⁴² i místo, při levé cestě poblíž zdi, kam byli již v době nacistické okupace pohřbíváni hromadně popravení, možná také parašutisté, zahynuvší v kostele sv. Karla Boromejského, a od padesátých let pak popravení vězni komunistického režimu, vězňové, kteří zemřeli v době vazby, jako moje matka, ba i novorozenci, kteří se tam občas narodili i zemřeli a jimž jedině bylo dovoleno označit místo hrobu. Hned vpravo od cesty byla tehdy ještě znát nakupená půda na hromadném hrobě třiceti dvou odsouzenců, ze kterých jedním byla Zdena Mašínová. Tento hrob nesměl být nijak vyznačen, poznávala jsem jej podle později umístěné desky se jménem novorozeněte Pepička Baumruka. Sem jsem od té doby chodívala za svou maminkou.

Zdenka Mašínová hovořila o Ďáblickém hřbitově také při dalších příležitostech. Dne 23. 10. 2009 poskytla rozhovor, který je publikován na webovém portálu Paměť národa. Zmínila v něm, jak ostatky byly do příslušného šachtového hrobu vhozeny: *Pár dnů potom ona zemřela, což mi přišla sdělit opět policie v noci, že zemřela, aniž by udali místo, kde bude pochována, takže já jsem se rozjela do Prahy a zjišťovala jsem, chodila jsem od jedné věznice ke druhé, aby mi sdělili, kde zemřela, kde bude pochována. Až teprve na policejní stanici, kam mě někdo poslal, ať se jdu zeptat na policejní stanici v Hybernský ulici, tam po dlouhý době čekání nakonec jeden policajt mi potajmu víceméně řekl, ať jdu do Ďáblic za hrobníkem se zeptat, kdy tam byla převezena. Takže jsem jela do Ďáblic, já tenkrát ani vůbec nevěděla, kde to je, a tam za úplatek hrobník mi sdělil, že byla bez rakve pochována se dvaatřiceti dětmi, které zemřely ženám na pankrácký věznici v té době, a protože jim chybělo... Ty šachty byly po dvaatřiceti v té době, takže tam dali její ostatky. Že nesmím [místo] označit, ale byl aspoň tak laskav, že mi ukázal ten plánec, kde údajně měla ležet. Takže já jsem tam čtyřicet let chodila potom, tato místa v těch Ďáblicích se zavázela rumem, odpadem z celého hřbitova, takže to bylo smetiště. Takže na to smetiště jsem chodila k tomu hrobu. A poznávala jsem to vždycky jenom proto, že nějaká rodina jistého malého dítěte, nějakýho Pepička Baumruka, tam dala malinkou destičku, tak jsem poznala to místo, jinak to později už vůbec nebylo k poznání. Takže to byl konec mé matky.*⁴³

Patrně v roce 2010 poskytla rozhovor pracovníkům Ústavu pro studium totalitních režimů, ve kterém podobným způsobem jako v předchozím citovaném rozhovoru popsala, jak se dozvěděla o okolnostech uložení ostatků matky v Ďáblicích: *A tam za úplatek hrobník mi sdělil, že byla bez rakve pochována v hrobě s dvaatřiceti dětmi, které zemřely ženám v pankrácké věznici v té době. Protože jim [tam ještě k doplnění jedno tělo] chybělo, šachty byly po dvaatřiceti, tak tam dali její ostatky. Řekl, že to místo nesmím označit, ale byl alespoň tak laskav, že mi ukázal ten plánec, kde měla údajně ležet. Takže jsem tam pak čtyřicet let chodila na to místo. Tato místa v Ďáblicích se zavázela rumem, odpadem z celého hřbitova. To bylo smetiště. Takže na tom smetišti jsem jedině chodila k tomu hrobu.*⁴⁴

⁴¹ Rakovina střev s metastázemi do okruží a jater. MAŠÍNOVÁ, Zdena — MARTIN, Rudolf: *Čtyři české osudy*, s. 144.

⁴² Na schůzce 25. března 2019 Zdenka Mašínová při jednání s představiteli hl. m. Prahy o možné exhumaci ostatků své matky uvedla, že v polohové knize, do které v roce 1956 nahlédla v kanceláři zaměstnance hřbitova, byla její matka uvedena jako poslední v uvedeném šachtovém hrobě č. 52. Ostatky by se tedy měly nacházet v horní vrstvě. MAŠÍNOVÁ, Zdena — MARTIN, Rudolf: *Čtyři české osudy*, s. 145.

⁴³ Čtyři rozhovory natočené se Zdenkou Mašínovou pro tento portál v letech 2009—2018 jsou dostupné na webové stránce <https://www.pametnaroda.cz/cs/masinova-zdena-1933>.

⁴⁴ ÚSTR, projekt Paměť a dějiny totalitních režimů. Rozhovor se Zdenkou Mašínovou (1933), <https://www.ustrcr.cz/uvod/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu/odbojova-skupina-bratri-masinu/zdena-masinova/>. Velmi podobné vzpomínky poskytl v roce 2006 Jan Broj, syn popraveného

Všechny vzpomínky Zdeny Mašínové publikované po roce 1989 jsou konzistentní a jednotlivé verze se liší pouze v míře podrobnosti. Obsahují zásadní informaci o čísle šachtového hrobu, kterou Zdena Mašínová zjistila patrně krátce po tajném uložení ostatků své matky na toto místo. Umožňují společně s dalšími prameny, zejména dobovými fotografiemi z let 1968 a 1990, určit místo šachtového hrobu, v němž by měly být ostatky Zdeny Mašínové uloženy.

SYSTÉM POHŘBÍVÁNÍ V ŠACHTOVÝCH HROBECH

Pro poznání systému tajného pohřbívání v severní části Ďáblického hřbitova je klíčová dokumentace z vyšetřování, které v roce 1968 vedly Komise ministra vnitra a Hlavní vojenská prokuratura v souvislosti s vyšetřováním smrti P. Josefa Toufara.

V rámci vyšetřování byl 10. 6. 1968, tedy 12 let od smrti Zdeny Mašínové, vyslechnut bývalý vedoucí hrobník z Ďáblického hřbitova Jaroslav Křáp (nar. 26. 2. 1907). V červnu 1956 to byl patrně on, kdo Zdeně Mašínové ukázal místo, kde byly ostatky její matky uloženy. Jaroslav Křáp v roce 1968 podrobně popsal systém šachtových společných hrobů: *Pracoval jsem v letech 1948—1958 jako vedoucí hrobník na hřbitově v Ďáblicích (pražský hřbitov). Je mi známo, že na tomto hřbitově se hromadně pochovávaly osoby v několika šachtách. Šlo jednak o osoby dodávané ústavem soudního lékařství, jednak pathologicko anathomickými ústavy nemocnic. Vím, že mezi mrtvolami byly i některé popravené osoby. Pamatuji si konkrétně na mrtvolu gener. Danieloviče, který měl být popraven [!]⁴⁵ a byl rovněž v jedné ze šachet našeho hřbitova pochován. Do šachet na hřbitově v Ďáblicích se pochovávalo vlastně ještě za protektorátu. Šlo o šachty hluboké asi 2 m, kam se rakve, příp. bedny a pozůstatky ukládaly v 4 vrstvách nad sebou. V každé šachtě bylo 10 rakví v jedné vrstvě, dříve se pozůstatky kladly do velkých rakví po dvou, takže některé šachty byly až 4 m široké a 6 m dlouhé. Z anatomického ústavu např. chodily rakve nebo bedny normalizované velikosti s označením, že jsou v nich uloženy ostatky ze 2 až 3 těl. Žádná z mrtvol nebyla označena, jako by šlo o popravu.*

Když jsem ujal funkce, zavedl jsem za tím účelem přesnou evidenci způsobu pohřbívání. Ke každé mrtvole jsem do knihy zapsal vždy ústav, odkud mrtvola pocházela, dále jméno osoby, pokud bylo známo a konečně datum uložení do hrobu. Rakve k nám byly dodávány očíslovány křídou, vždy s příslušným úmrtním listem. Sám jsem ještě zařídil, že rakve byly označovány průběžně kovovými štítky s čísly, takže byl přesný přehled o uložení jednotlivých osob. Zápisy o pohřbívání ve formě indexu a polohové knihy by se měly nacházet, pokud nebyly mezi tím zničeny, jednak na hřbitově v Ďáblicích, jednak v kanceláři Pohřební služby Praha 8, Ul. čsl. armády u Bulovky. Na nějaká konkrétní jména popravených obětí s výjimkou gen. Danieloviče si nepamatuji. Toto poslední jméno mi utkvělo v paměti, jelikož jsem později, přesný termín již nevím, se s. Josef [!] Houškou z Prahy Holešovic, Tovární ul. č. 6 k požadavku manželky popraveného zajišťoval přenesení pozůstatků gen. Danieloviče do rodinného hrobu na místním hřbitově v Ďáblicích.⁴⁶ Za jakých okolností došlo k určení, že hromadné pohřbívání

politika Stanislava Broje. Srov. BLAŽEK, Petr — KUBÁLEK, Michal: „Chtěl jsem mít svobodné zemědělce ve svobodné zemi.“ Sedlák a politik Stanislav Broj. In: BLAŽEK, Petr — KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948—1960 a středoevropské souvislosti*. Dokořán — Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha 2008, s. 156—182.

⁴⁵ Vojtech Danielovič byl v dubnu 1952 odsouzen ke 12 letům vězení. Zemřel 1. 9. 1955 ve vězeňské nemocnici na Pankráči.

⁴⁶ Vedle gen. Danieloviče měly být z Ďáblického pohřebiště exhumovány další osoby, včetně popravených mjr. Josefa Pohla a vojína Oldřicha Fialy. HAVRDA, Jan: Archeologická zpráva o nalezení ostatků P. Josefa Toufara, s. 601. Dalším exhumovaným byl bývalý velitel StB Osvald Závodský, popravený v roce 1954. Pozůstalým byla předána urna s popelem jeho ostatků, které byly v souvislosti s rehabilitací v roce 1964 exhumovány z šachty č. 35 (toto číslo je také uvedeno v knize úmrtí). Urna byla v roce 1964 na hřbitově strašnického krematoria. Rodina má k dispozici fotografii hřbitova z 60. let, kde jsou vidět označené šachty č. 34, 35 a 36. Sdělení Petra Závodského (syna Osvalda Závodského), 9. 1. 2020.

se má konat v Ďáblicích, nevím. Neznám žádný doklad, kterým to bylo ustaveno. Jen na vysvětlenou, s. Houška byl mým představeným z Pohřební služby. Manželka po gen. Danielovičovi si přenesení těla svého manžela sama hradila. Na hřbitově je hodně podobných šachet, přesný jejich počet neznám. U všech šachet byla čísla na bílém natřeném plechu, černá čísla. Nedávno jsem se byl na hřbitově podívat a zjistil jsem, že je vše v dezolátním stavu. Hroby se propadají, nejsou označeny.

Na jednotlivých úmrtních listech nebylo nikdy vyznačeno, že jde o popravu. Nemohu proto říci, kolik mrtvol tohoto druhu je v těchto šachtách pochováno, nevím ani, kdy se s tímto způsobem pochovávání popravených skoncovalo.

Vzpomínám si ještě, že na jednotlivé ohledací listy mrtvol jsem pozůstalým vyznačoval datum a místo pohřbení, čili jsem je nepřímou informoval, kde se těla nacházejí.⁴⁷

Cenné informace z období pražského jara jsou rovněž uvedeny v Závěrečné zprávě ve věci hromadného pohřbívání na hřbitově v Ďáblicích, která je výsledkem dobového vyšetřování okolností smrti P. Josefa Toufara⁴⁸ a dalších obětí komunistického režimu ministerstvem vnitra. Jejím autorem byl příslušník StB mjr. František Machara, který tehdy působil v komisi pro zjišťování a posuzování případů nezákonného postupu příslušníků Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy.⁴⁷ Na základě šetření přímo na místě a výpovědi svědků, včetně tehdejšího správce Ďáblického hřbitova, uvedl, že se skupinové hroby nacházejí v prostoru osmého hřbitova, asi 150 metrů od hlavního vchodu na hřbitov. Uvedl, že se šachtové hroby nacházejí po obou stranách aleje, v její dolní části a většina vlevo od aleje za další řadou stromů v blízkosti levé hřbitovní zdi. Prostor se pro tyto účely začal podle jeho zjištění využívat od 7. srpna 1943 v důsledku nedostatku místa na Vinohradském hřbitově v Praze.

Mjr. František Machara popsal v uvedené zprávě podrobně organizaci svozu ostatků a jejich ukládání: *Společné pohřby byly organizovány tím způsobem, že po nahlášení počtu mrtvých uvedenými ústavy nebo nemocnicemi⁴⁹ správě Ďáblického hřbitova, což se dělo každé pondělí, byl proveden pohřebními vozy dispečerské služby v Karlíně svoz rakví nebo beden na hřbitov v Ďáblicích. Podle pořadí pak byly rakve, či bedny hned skládány do připravených společných hrobů, pokud tyto nebyly již rozdělaný z předchozího týdne. Šachty měly rozměry 5 × 2 m a byly hluboké asi 2 ½ m. Rakve se skládaly do řady a pak na sebe do čtyř vrstev, poloh. Jednotlivé polohy se prokládaly hlínou, neboť při jednom pohřbu se zpravidla udělala z jedné řady o deseti rakvích jedna poloha, která se lehce posypala hlínou, na tuto pak příští týden, resp. následující týden se ukládaly rakve další, tak jak byly přivázeny. Do jedné šachty bylo vždy ukládáno 40 rakví nebo beden, přičemž v mnoha případech byly v jedné rakvi nebo bedně uloženy pozůstatky až 24 zemřelých osob, zejména dětí. Za těchto okolností byly pak do jedné šachty někdy uloženy pozůstatky 200 i více zemřelých osob, či dětí.*

Uvedené hromadné pohřbívání bylo prováděno až do září 1961. O tomto způsobu pohřbívání jsou na správě Ďáblického hřbitova, nacházející se přímo na hřbitově, zachovány záznamy ve třech knihách, indexech a dvou velkých tzv. polohových knihách. V indexech jsou v abecedním pořádku vyznačena jména všech osob a dětí, které byly do šachet pohřbeny. Je v nich uveden rok narození, den úmrtí, den pohřbu a číslo šachty. Podobně jsou vedeny záznamy v polohových knihách. Na základě jejich údajů je možno zjistit, odkud byl mrtvý jménem, pod jakým číslem tam byl veden, kdy byl pohřben, číslo rakve dané správou hřbitova, číslo šachty, uvedení vrstvy — polohy a konkrétní místo

⁴⁷ AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90, Protokol o výpovědi Jaroslava Křápa, 18. 6. 1968, sp. zn. 1 HVn 3113/68.

⁴⁸ V souvislosti s tajným uložením ostatků P. Josefa Toufara v roce 1950 nakreslil plánec tehdejší situace šestnácti tehdy existujících šachtových hrobů v Ďáblicích příslušník StB Josef Skerl. Plánek je uložen v ABS, f. ZV (Zvláštní vyšetřovací spisy), ZV-122 MV. Přetištěn je například v knize DOLEŽAL, Miloš (ed.): *Návrat P. Josefa Toufara do Čihoště...*, s. 66. K mjr. Františku Macharovi blíže DOLEŽAL, Miloš: *Krok do tmavé noci*, s. 380—381.

⁴⁹ Ve zprávě jsou uvedeny následující instituce, odkud pocházely lidské ostatky: Ústav soudního lékařství v Praze, patologické a anatomické ústavy v Praze a některé pražské nemocnice.

v řadě rakví uložených v té které vrstvě — poloze. Exhumaci pozůstatků určitého zemřelého je snad možno provést v tom případě, pokud se šachta nepropadla a nedošlo tedy k sesutí rakví a zbylých pozůstatků. Jestliže již k sesutí nastalo, je prakticky nemožné identifikovat pozůstatky konkrétní zemřelé osoby.

Obhlídkou místa společných hrobů bylo zjištěno, že většina z nich je označena bílými tabulkami a černými velkými číslicemi. Tabulky jsou připevněny na obyčejných dřevěných tyčích. Mnohé z nich jsou však povaleny, nebo pohozeny. Hroby staršího data jsou označeny železnými deskami hvězdicovitého tvaru, značně již zrezivělými, na nichž čísla nejsou zřetelná. Značná část společných hrobů je propadlá, některé z nich až 1 m pod úroveň terénu. Je patrné, že nejsou ošetřovány, neboť jsou velmi zanedbané a jejich celkový stav je možno vůbec označit za dezolátní.⁵⁰

Několik dnů po šetření mjr. Františka Machary mělo dojít k požáru domku hřbitovní správy na Ďáblickém hřbitově, při kterém údajně shořela zmíněná dokumentace včetně polohové knihy. O této události však nejsou v prostudovaných archivech dochovány žádné písemné materiály. Každopádně se tato dokumentace, s výjimkou kopie několika stránek týkající se uložení ostatků v šachtě číslo 16 (XVI.), doposud nenašla.⁵¹

Další významné informace o historii společných hrobů na Ďáblickém hřbitově byly získány až po roce 1989, kdy se také toto místo významně proměnilo. Postupně byly odstraněny malé křížky a pomníčky, které sem umístili pozůstalí převážně v letech 1944 až 1956. Na celkem 51 z nich se dochovala jména pohřbených, na některých byla ještě v roce 1990 dokonce čitelná i data narození a úmrtí. Seznam původních pomníčků společně s plánkem aktuálního stavu větší části tohoto místa vytvořil v roce 1990 Ing. Jan Ratiborský. Místo odstraněných pomníčků bylo z iniciativy bývalých politických vězňů, zejména Stanislava Stránského (předsedy Sdružení bývalých politických vězňů), umístěno celkem 247 kamenných desek se jmény popravených, symbolicky připomínajících oběti komunistického režimu, z nichž však mnozí byli pohřbeni jinde nebo byly jejich ostatky zpopelněny a urny s popelem byly povětšinou zničeny či rozptýleny v Praze-Motole atd. Celý prostor byl postupně pietně upraven a v roce 1992 bylo odhaleno Čestné pohřebiště popravených a umučených obětí komunismu v 50. letech. Další úpravy se z iniciativy SBPV uskutečnily v letech 1991—2001.⁵² Zdena Mašínová v roce 1994 nechala na Ďáblickém hřbitově postavit náhrobní kámen se jménem své matky. Je umístěn podle jejích vzpomínek na místě, o kterém jí bylo v roce 1956 zaměstnancem hřbitova řečeno, že se zde nacházejí ostatky její matky. Náhrobek Pepíčka Baumruka, který se nacházel na Ďáblickém hřbitově podle jejích vzpomínek již od roku 1956, byl nahrazen novým náhrobkem (stejným jako u dalších 40 dětských náhrobků, které obsahují celkem jména 43 dětí) přibližně na stejném místě, kde byl původní náhrobek.⁵³ Od jara 1990 Městská prokuratura Praha z iniciativy Ing. Jiřího Nedomy vyšetřovala okolnosti tajného ukládání ostatků popravených a zemřelých politických vězňů z období komunistického režimu na Ďáblickém hřbitově. I když bylo v rámci vyšetřování shromážděno velké množství dokumentace, nevznikla žádná důkladná zpráva

⁵⁰ ABS, f. A 8/1 (Inspekce ministra vnitra), inv. jedn. 1453, Závěrečná zpráva ve věci hromadného pohřbívání na hřbitově v Ďáblicích, 9. 8. 1968, č. j. KM-242/68. Součástí dokumentace v uvedené inventární jednotce je rovněž Zpráva o provedeném šetření ve dnech 22. a 23. 7. 1968 ve věci tzv. společných hrobů na Ďáblickém hřbitově (pražském), 23. 7. 1968, č. j. KM-242/68, kterou vypracoval mjr. František Machara. Faksimile této zprávy je dostupné na webové stránce <https://www.cdtr.cz/cs/pohrebiste-v-dablicich/>.

⁵¹ Srov. PROUZOVÁ, Šárka: Nezákoně nakládání s ostatky politických vězňů, 25. 11. 2016, č. j. ÚDV-643/TČ2014-260011. Tato zpráva o šetření Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR je dostupná na webové stránce https://www.cdtr.cz/pdf/zprava_UDV_vysetrovani_2017.pdf.

⁵² HAVRDA, Jan: Archeologická zpráva o nalezení ostatků P. Josefa Toufara. In: DOLEŽAL, s. 600—601; kol. autorů: *Návrh na vymezení rozsahu národní kulturní památky*. NPÚ, Praha 2015, rukopis. Plánek je otištěn v knize DOLEŽAL, Miloš (ed.): *Návrat P. Josefa Toufara do Čihoště...*, s. 71.

⁵³ Srov. kol. autorů: *Návrh na vymezení rozsahu národní kulturní památky*.

a nakonec bylo v roce 1995 vyšetřování Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu ukončeno bez hmatatelného výsledku.⁵⁴ Pro potřeby tohoto vyšetřování vznikl v roce 1990 také seznam 31 osob (z toho 12 dětí), který vznikl přepsáním údajů na původních náhrobcích, umístěných příbuznými na Ďáblickém hřbitově.⁵⁵ Není mezi nimi ovšem uveden Pepíček (Josef) Baumruk, podle jehož náhrobní desky se Zdenka Mašínová orientovala při svých návštěvách Ďáblického hřbitova, ačkoliv je jeho existence jednoznačně doložena na počátku roku 1990. Důvodem může být, že se nejednalo o hlavní část šachtových hrobů, která je umístěna u severní hřbitovní zdi. Vyšetřovatelé většinu osob identifikovali a potvrdili, že jejich ostatky byly skutečně na Ďáblickém hřbitově uloženy. Nepodařilo se jim identifikovat a osvětlit smrt některých z dětí a také ověřit informace o údajném pohřbívání ostatků dětí, které zemřely vězeňkyním v pankrácké nemocnici.⁵⁶

V listopadu 2014 byla úspěšně provedena exhumace ostatků P. Josefa Toufara. V samostatné zprávě postup prací podrobně popsal archeolog NPÚ Praha Jan Havrda, který se na exhumaci podílel a je nyní současně členem pracovní skupiny pro přípravu exhumace ostatků Zdeny Mašínové. Potvrdil vedle jiného systém šachtových hrobů a jejich systematické označování, které v roce 1968 popsal bývalý vedoucí Ďáblických hrobníků Jaroslav Křáp a vyšetřovatel StB mjr. František Machara.⁵⁷

V současné době je z původních 70 až 72 společných hrobů patrné pouze 48. Ty mají podobu mělkých sníženin až prohlubní, které vznikly v důsledku sesednutí výplně hrobových jam několik let po jejich zasypaní. Prohlubně se nacházejí pouze u severní hřbitovní zdi, nikoliv na místě, kde se podle informací Zdeny Mašínové nachází šachtový hrob č. 52.⁵⁸

ZÁVĚR

Na základě dobových archivních dokumentů byly provedeným archivním výzkumem rekonstruovány okolnosti smrti Zdeny Mašínové a následný pohyb jejích ostatků. Podařilo se jednoznačně doložit, že místem jejich uložení je Ďáblický hřbitov. Podařilo se také na základě dalších tří osob zemřelých v roce 1956 v pankrácké věznici vzájemně ověřit správnost údajů uváděných v knize zemřelých a dobové dokumentaci v Ústavu soudního lékařství VFN UK v Praze.

Informace o konkrétním místě na Ďáblickém hřbitově, kde mají být ostatky Zdeny Mašínové uloženy, poskytla v minulosti její dcera, která se tuto informaci dozvěděla přímo na místě již v roce 1956. Má se podle její výpovědi z roku 1990 jednat o šachtový hrob číslo 52. Uvedené číslo podle komparace s dalšími případy přibližně odpovídá.⁵⁹ Zdenka Mašínová také určila přesnou polohu šachtového hrobu č. 52. Jako identifikační bod, podle kterého se již od roku 1956 orientovala, označila náhrobek Pepíčka Baumruka, jehož přesné místo je možné určit na základě fotografie z počátku roku 1990, kde jsou vidět stromy, které se nacházejí na místě doposud.

⁵⁴ Dokumentace je uložena ve spise AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90.

⁵⁵ AHMP, f. Městská prokuratura Praha, sp. zn. 2 Kn 271/90, Žádost Městské prokuratury Praha o ztotožnění osob, adresovaná Státnímu ústřednímu archivu v Praze, 19. 7. 1990, č. j. Vk 16/90-52.

⁵⁶ Srov. dokument Dagmar Průchové *Nesmíš plakát*. Československá televize Praha 1990.

⁵⁷ HAVRDA, Jan: Archeologická zpráva o nalezení ostatků P. Josefa Toufara, s. 596–612.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Systém označování šachtových hrobů byl zaveden tak, že číslování zde bylo prováděno chronologicky. Na základě exhumace ostatků Josefa Toufara je známo, že šachta číslo 16 byla naplněna v prvních měsících roku 1950. Ve výpisu z knihy mrtvých je nejvyšší uvedené číslo šachty udáno u Josefa Mahrly (9. 11. 1896 — 9. 4. 1954), který byl 27. 4. 1954 pohřben v šachtě č. 36. Přibližně za čtyři roky se tedy na Ďáblickém hřbitově naplnilo dvacet šachet, průměrně tedy okolo pěti šachet za rok, což zhruba odpovídá i číslování šachet u dalších známých konkrétních případů včetně Zdeny Mašínové.

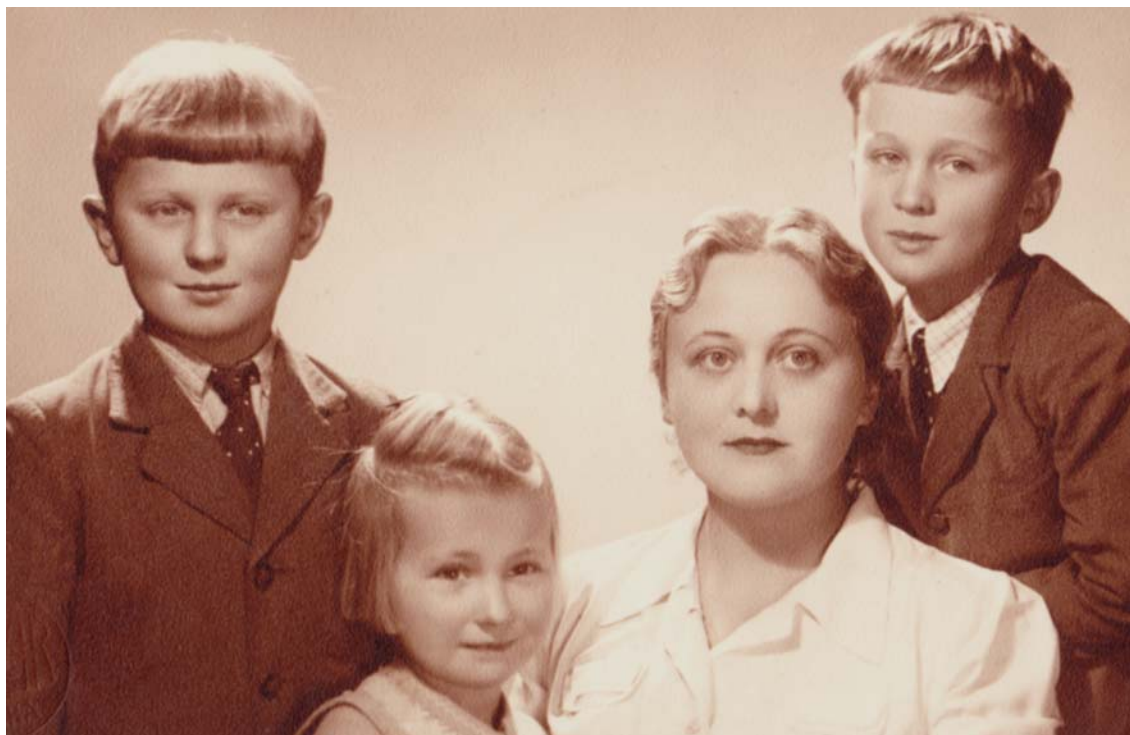
Doporučujeme komparovat tyto zjištěné informace s údaji uváděnými Ing. Jiřím Ratibořským v roce 1990 (plánek a seznam pomníčků), případně dalšími zdroji, které mohou být uloženy například v archivu Sdružení bývalých politických vězňů či spisovně Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky (jeho zástupce se bohužel jednání pracovní skupiny doposud vůbec neúčastnil). Jedná se především o potvrzení lokalizace šachtového hrobu č. 52, která je pro případnou exhumaci ostatků Zdeny Mašínové nutná. Navrhujeme proto úřední cestou také oslovit matriky jednotlivých městských pražských částí, zda se v knihách zemřelých osob z roku 1956 nenachází údaje o Josefu (Pepíčkovi) Baumrukovi (29. 6. 1956 — 1. 7. 1956), neboť v dostupné dokumentaci jsme tuto informaci nenašli. V lednu 2020 provedeme šetření ve Vojenském ústředním archivu, kde bude prostudována dokumentace Hlavní vojenské prokuratury z roku 1968.

V rámci archivního výzkumu se podařilo identifikovat u minimálně dvaceti dalších osob popravených či zemřelých v pankrácké věznici, v jakém šachtové hrobě byly v letech 1950—1954 tajně uloženy jejich ostatky (jedná se o šachty č. 16—36). Vzhledem k tomu, že ve stejném období byly v těchto šachtových hrobech uloženy ostatky dalších desítek popravených či zemřelých politických vězňů a velké množství ostatků dalších osob, doporučujeme vedení hl. m. Prahy o této skutečnosti bezodkladně informovat vládu České republiky a vyzvat ji k součinnosti při přípravě exhumace těchto osob, neboť se jedná o mimořádně závažnou záležitost.

Vzhledem k tomu, že současná podoba pohřebiště neodpovídá zjištěným faktům, doporučujeme připravit návrh jeho budoucí úpravy jako významného paměťového místa (totéž doporučujeme i pro obdobné místo na hřbitově v Praze-Motole). Současně navrhujeme ve spolupráci s Muzeem paměti XX. století a případně dalšími institucemi důkladně zpracovat historii této části Ďáblického hřbitova, vytvořit seznam osob, jejichž ostatky zde byly prokazatelně uloženy, připravit webové stránky s informacemi atd. ■

Svatba Josefa Mašina a Zdeny Novákové v Olomouci, 15. června 1929 (archiv Zdeny Mašínové)

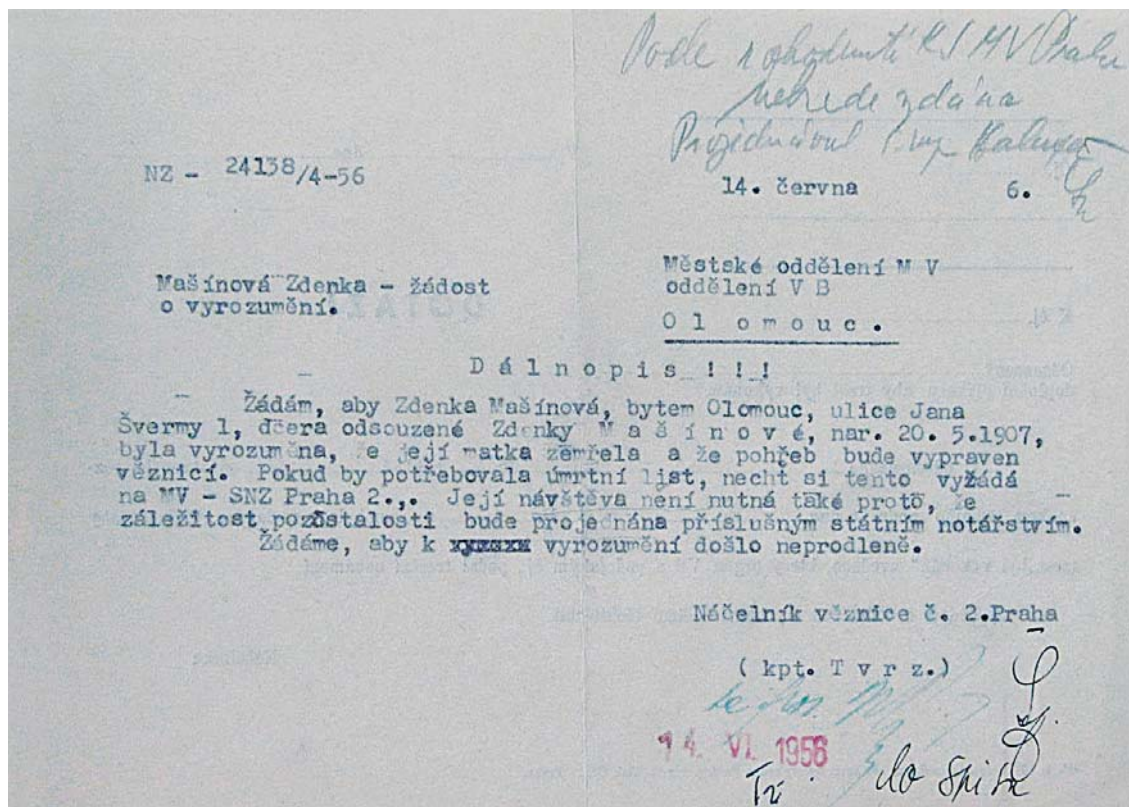
Zdena Mašínová se svými dětmi Ctiradem, Zdenou a Josefem, okolo 1940 (archiv Zdeny Mašínové)

Zdena Mašínová se v roce 1945 stala členkou Svazu bojovníků za svobodu (archiv Zdeny Mašínové)

Zdena Mašínová po zatčení Státní bezpečnosti v roce 1953 (Archiv bezpečnostních složek)

Dálnopis náčelníka pankrácké věznice v Praze kpt. Otto Tvrze s žádostí o vyzoomění Zdenky Mašínové o úmrtí její matky, 14. června 1956 (Národní archiv)

Rok: 1956 . Číslo ohledacího listu: Číslo pitevního protokolu:

Léčebný a ohledací list

1. Jméno osobní (křestní): Zdenka 2. Datum narození: 20.5.1907
(u neznámých mrtvol přibližné stáří)

Jméno rodové (příjmení): Mašínová
(při změně jména též jméno dřívější, u dosud bezjmenných jména obou rodičů případně pouze matky)

3. Rodiště (obec): Olomouc (ulice, číslo)
 (okres): Olomouc (kraj, u cizinců stát)

4. Bydliště (obec): Činčvas (ulice, číslo) 78
 (okres): Poděbrady (kraj, u cizinců stát)
(u narozených bydliště matčino)

5. Jméno osobní a rodové pozůstalého manžela: Josef Mašín artev POZ.

6. Jméno osobní a rodové rodičů zemřelého: Ing. Leopold Novák POZ.
Ema Nováková POZ. Svobodová

7. a) základní (hlavní) nemoc: <u>Carcinoma uteri</u> <u>St. p. hysterectomia</u>	*Trvání nemoci	** Znak <u>176</u>
b) komplikace, která vedla k smrti: <u>metastasis ad 1) ovar., lymphoglandulas ovar. locales, Cachexia gravis, literus obstructi</u> <u>ves sa comp. sicut ductus obliterati</u>		<u>179</u> <u>176</u>
c) bezprostřední příčina smrti: <u>Carcinoma uteri</u>		

*) přibližná trvání nemoci od počátku do smrti.
 **) znak Podrobného seznamu Mezinárodní statistické klasifikace nemocí, úrazů a příčin smrti (1949).

V Praze dne 12.6. 1956.

MUDr. Václav Stráka
 Razítko a podpis lékaře (oběť) (lékaře)

8. Pohlaví: žena 9. Rodinný stav: vдова

10. Státní příslušnost: Čsl. 11. Národnost: česka 12. Nábož. vyznání: řím.kat.

13. Povolání a postavení v povolání	Druh povolání (výrobní odvětví)	Postavení v povolání (samostatný, úředník, dělník a pod.)
a) zemřelého	<u>v domácnosti</u>	<u>manželská povinnost</u> <u>XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX</u>
b) živitele, jde-li o dítě		<u>v domácnosti</u>
c) manžela, jde-li o manželku, jež neměla vlastní povolání		
d) dřívější povolání, jde-li o osobu na odpočinku		
e) někdejšího manžela, jde-li o vdovu, jež neměla vlast. povolání		

14. Kým, kde a od kdy byl zemřelý léčen? Praha 14, Taborská 980.

15. Kde nastalo úmrtí: Praha 14, Č. 100 16. Místo úmrtí: letlo
(doma, v lůžku, při převozu, na ulici a pod.)

17. Datum úmrtí: 12.6.1956 20.30
(hodina, den, měsíc, rok)

18. U dětí: a) mrtvě narozených . . . . .
 b) zemřelých do jednoho roku: donošené-nedonošené . . . . .
 do 24 hod. po porodu: délka života v hod.:
 do 14 let: byli rodiče spolu oddáni? ano — ne.

Při narození váha v gr.: délka v cm:

Má matka výdělečné povolání a jaké?

Čís. list. 434.
Státní tiskárna v Praze

Ohledací list zemřelé Zdeny Mašínové, 12. června 1956 (Národní archiv)

výpověď, protože kádrovák prý jí řekl, že sestra teroristů nemůže být zaměstnána při složce tak vysokého úřadu jako je KNV. Dále spolupracovnici prosila o radu zda má či nemá podstoupit ještě jednou operaci levé ruky, aby s ní mohla lépe hýbat, když lékaři říkají, že mohou, ale nemusí být výsledky kladné. Za hovoru jí přinesla ukázat fotografie, které sebou vzala do Prahy, aby si je spolupracovnice mohla prohlédnout. Jednalo se o fotografie otce, btraří, matky a ROŠARA. Při prohlížení fotografií dotázala se je spolupracovnice je-li něco nového. Zdenka odpověděla, že právě dostaly z USA balík a že se dozvěděly, že Cirad a Josef snad ještě v Japonsku nejsou. Toto se měly dozvědět od PAUMERU. Jinak prý neví nic nového. V balíčku, který obdržely bylo hlavně jídlo. Dále prý jim známí vyprávěli, že zahraniční rozhlas vysílal nekrolog/ za Zdenku MAŠÍNOVOU st., v němž prý se říkalo, že Ctírať a Josef MAŠÍN byli letos vyřazeni z akademie.

Pak Zdenka MAŠÍNOVÁ spolupracovnici prosila, bude-li mít čas, aby se zašla podívat na hřbitov do Ďáblic, kde se jim podařilo najít přesnou polohu matčina hrobu. Jakýsi známí inženýr, který se léčil v Jeseníku, poradil Emě NOVÁKOVÉ, že jest-li, že zaplatí hrobníku /možná, že prý je to správce/ najde jim hrob. Tak se také stalo. Řekl jim přesně v kterou dobu byla Zdenka MAŠÍNOVÁ pochována a že při tom nebyl nikdo přítomen. Že byla pochována pod číslem 13 /t.j. číslo z pitvy/, ale jejich číslo že má 7, že jsou nad ní ještě dvě vrstvy pochovaných, celkem vždy čtyry vrstvy po 8 li-dech. že časem si tam mohou dát desku se jménem, možná

Až po pokusu o nalezení ostatků Zdeny Mašínové v roce 2020 se podařilo najít zásadní archivní pramen k tomuto tématu. Jedná se o zprávu StB s informacemi od tajné spolupracovnice s krycím jménem „Dana“, která se 23. srpna 1956 setkala se Zdenou Mašínovou ml. v Kolíně. V publikovaných

- 3 -

308
203 314

že později bude možná i exhumace a převoz. Při tomto rozhovoru přišla i Jarmila TŘEŠTÍKOVÁ. Obě velmi srdečně zvaly spolupracovníci, aby u nich zůstala na oběd. TŘEŠTÍKOVÁ poté znovu hovořila o tom, jakou starost měla Zdenka, když přijela z Prahy s tím, že za ní spolupracovnice nepřišla. Ema NOVÁKOVÁ prý byla rozhodnuta jet v neděli do Prahy a pátrat po ní. Mimo to prý jí NOVÁKOVÁ vzkazuje, že jí najisto v Jeseníku očekává a velmi se těší na její návštěvu. Dále Zdenka vyprávěla, že dostala velmi krásný dopis od ROUŠARA z Leopoldova, ve kterém jí mimo jiné píše, aby zůstala jeho dcerou. Tento dopis prý spolupracovníci při příštím setkání ukáže. Jako další starost, kterou spolupracovníci řekla je ta, že chtějí podniknout něco ohledně majetku, který byl zabaven, protože prý mezi věcmi byly ^{1 věc} její a NOVÁKOVÉ. Čekají prý, až bude u notáře pozastalostní řízení po Zdence MAŠÍNOVÉ st.. Při předběžném rozhovoru jim však notář řekl, že nemůžou o nic jednat, protože všechn majetek Z. MAŠÍNOVÉ byl zabaven. ŠVEDOVI děti však pomocí poručnického soudu, také dostaly část majetku rodičů, který podléhal zabavení.

Při odchodu spolupracovnice dala jí Zdenka MAŠÍNOVÁ ml. balíček, dáreček prý od babičky pro ní a pro její děti. Byly v něm háčkované rukavice a kakao z USA pro děti. Rukavice prý pro ní pletla sama NOVÁKOVÁ. Při zpáteční cestě jí šla Zdenka vyprovodit a domluvily se, že si budou pravidelně každých 14 dnů psát.

351/

pro J. J. J.

K.

247

pasážích dokumentu je uvedeno, že by ostatky její matky měly být v hromadném hrobě v Ďáblicích, a to až ve třetí vrstvě. Ve spise (ABS, f. H, H-700) jsou ještě dvě další zprávy z roku 1956, ve kterých jsou další informace o Ďáblicích (Archiv bezpečnostních složek)

2 kn 271/90 (48.)

Titl.
Městská prokuratura hl. m. Prahy
Legerova 13
Praha 2-Nové Město

Městská prokuratura Praha
Došlo: 27 VIII. 1990
příloh 26

Věc: hromadné hroby polit. vězňů 26 srpna 1990

Na vaši výzvu z L.N. z 25/8 1990 jako rodinný příslušník postižených represemi z padesátých let sděluji vám informace o mně známých společných hrobech na ďáblickém hřbitově v Praze.

Moje matka, Zdena Mašínová, nar. 20.5.1907 byla zatčena r. 1953 pro obvinění spoluviny s činností svých dvou synů, Ctirada a Josefa a odsouzena r. 1955 na dobu 25 let. Jako těžce nemocná zhoubným nádorem byla vězněna v samovezbě v ruzyňské kobce po řadu měsíců bez lékařské pomoci. Po rozsudku byla vězněna měsíce v Pardubicích a zemřela posléze 12.6. 1956 v nemocnici na Pankráci.

Její smrt byla mně, jako dceři, oznámena v noci ústně dvěma příslušníky VB bez jakýchkoli dalších údajů. Po obtížném pátrání v Ružyni i na Pankráci jsem se jenom dozvěděla, že její pozůstatky mi nebudou vydány a jinak že se mám obrátit na úřadovnu ministerstva vnitra v Hyberbaské ulici, kde na mé naléhání mi teprve bylo řečeno, že matka byla pohřbena na hřbitově v Ďáblicích.

Tam mi zaměstnanec hřbitovní správy ukázal plánec s jedním z několika hromadných hrobů pro 32 osoby na levé straně hřbitova /od vchodu/ poblíž hřbitovní zdi, označený tehdy č. 52 a tak jsem zjistila místo matčina pohřbení. Na moji žádost byl až později mi zaslán úmrtní list. Na místě hrobu nebyla povolena jakákoliv úprava nebo označení. Přes let se místo propadalo, číslo zmizelo, a prostor získal podobu, jakou si podržuje dodnes. Za celá léta jsem se nesetkala s někým, kdo by měl tušení, že se tu nalézá pohřebiště politických vězňů z padesátých let.

O těchto hromadných hrobech se začalo psát až po listopadu 1989 m.j. v Nezávislém informačním servisu, kde o něm psal P. Placák, nebo ve Večerní Praze J. Tomeš, sdělila jsem jim mně známé skutečnosti a P. Placák přislíbil, že místo bude důstojně upraveno. Podobný názor jsem vyslechla také na konferenci Konfederace politických vězňů v Praze v květnu t.r. Při svých občasných návštěvách hřbitova však bohužel zjišťuji, že stav celého místa se nalézá ještě stále v bývalém stavu.

S pozdravem
Zdena Mašínová
Zdena Mašínová,
Konstantinovy lázně 129,

349 52

Dopis Zdeny Mašínové adresovaný městské prokuratuře v Praze s informacemi o tajném pohřebišti v Ďáblicích, 26. srpna 1990 (Archiv hlavního města Prahy)

Vpravo: Fotografie Zdeny Mašínové z rodinného alba s daty narození a úmrtí, které napsala její dcera (archiv Zdeny Mašínové)

Zdena Mašínová na místě, kde mají být podle sdělení pracovníka hřbitova z roku 1956 uloženy ostatky její matky, 26. června 2019 (foto Petr Blažek)

Zdena Mašínová na místě archeologické sondy, 15. července 2020 (foto Petr Blažek)

Archeologové odkrývají hromadný hrob, 15. července 2020 (foto Petr Blažek)

Pohled na místo exhumace, 15. července 2020 (foto Petr Blažek)

Sto let od vzniku Komunistické strany Československa

Miloslav Bednář

Před sto lety se v květnu 1921 od Československé sociálně demokratické strany dělnické ustavila její již održena část jako Komunistická strana Československa, hlásící se ke Komunistické internacionále, řízené totalitní Komunistickou stranou Ruska (bolševiků). Od té doby jí byla takto mimostátně podřízena a stala se politickou stranou zastoupenou v parlamentu první československé republiky. Její souvislá existence a struktura představovala zárodek pozdějšího nastolení více než čtyřicetileté komunistické diktatury, tedy faktické likvidace československého demokratického právního státu a počátku dlouhodobého, pružně se vyvíjejícího masového totalitního teroru.

Ve dvacetiletém období masarykovské republiky se Komunistická strana Československa na politické scéně od svého vzniku soustavně projevovala jako cizorodý prvek, souvisle zaměřený proti existenci samostatné republiky a proti jejím demokratickým základům. KSČ podléhala vnějšímu, exteritoriálnímu řízení komunistickou diktaturou sovětského Ruska, později přejmenovaného na Sovětský svaz (celým názvem Svaz sovětských socialistických republik, tj. SSSR). Dělo se tak jednak prostřednictvím Komunistické internacionály, jednak i přímo podle pokynů vůdců ruské, resp. sovětské komunistické strany. Po neúspěšném pokusu o svržení demokratické moci v roce 1920 nastoupilo po založení KSČ soustavné úsilí podřít a oslabovat společenský a politický demokratický konsensus republiky, tedy důvěru v československou demokratickou státnost, s cílem ji rozložit a následně odstranit ve prospěch komunistické diktatury, v marxistické terminologii demagogicky označované jako diktatura proletariátu. Výrazný vliv KSČ byl v tomto

směru patrný v československém kulturním a intelektuálním životě a rovněž ve studentském prostředí. S tímto cílem se českoslovenští komunisté dopouštěli i násilných veřejných provokací, zejména během demonstrací stávkujících dělníků, aby záměrně vyvolávali tvrdé policejní zákroky, jež způsobily smrt některých demonstrantů (například při duchcovské stávce 4. února 1931), kterou poté komunisté důrazně propagandisticky využili a dosud demagogicky lživě využívají ke znevěrohodnění prvorepublikové demokracie (Masaryk prý „dal střílet do dělníků“). Komunistická strana Československa pod ruským řízením soustavně napadala československou branou moc a zahraniční politiku, zejména její určující západní ukotvení. KSČ ve své propagandě vykreslovala komunistické Rusko jako vzor pokroku, který by Československo mělo následovat. Šířila své heslo „Ne Masaryk, ale Lenin“.

Sovětská diktatura v zahraniční politice v zásadě převzala tradiční ruskou velmocenskou politiku a s ní spjatou propagandu. Ideologicky nahradila církevně laděný ruský imperialismus totalitním imperialismem marxisticko-leninským a stalinským. Komunistická strana Československa se u nás stala trvalým nositelem této novoruské transformované propagandy. Obecně vůči republice v první řadě ztělesňovala principiálně a kontinuálně nepřátelskou párou kolonu Kremle.

KSČ v zásadě věrně kopírovala pružný pohyb a postupné obraty sovětské komunistické strany, tedy jí řízené ruské komunistické velmoci. Tato skutečnost se nápadně projevovala od konce 20. do začátku 40. let dvacátého století. Po VI. kongresu Komunistické internacionály (1928) se v komunistickém prostředí povinně šířil Stalinův termín „sociálfašismus“ a příkazované povinnosti boje proti němu, používaný v komunistickém hnutí k označení politické praxe sociálně demokratických stran, jejichž vůdcové spolupracovali v tzv. buržoazních (tj. demokratických) vládách, v komunistickém ideologickém žargonu s představiteli „fašizující buržoazie“. Tento nový obrat v komunistickém hnutí stanovil prioritu boje proti sociálně demokratickým stranám a ne proti nacistickému hnutí a fašismu. Komunisté tak v Německu

zásadním způsobem přispěli jak k nástupu nacismu k moci, tak rovněž k jeho převaze v československém pohraničí s většinou německé populace, kde nacismus prosazovala Henleinova Sudetoněmecká strana. Tyto dramatické skutečnosti muselo nakonec vzít oficiálně na vědomí i Stalinovo vedení a vedení Komunistické internacionály (Kominterny). Komunisté od roku 1934 přestali termín „sociálfašismus“ užívat. V roce 1935 jej Komunistická internacionála na svém VII. kongresu okázale zavrhl, aby se opět pružně přeorientovala, a to tentokrát pro změnu na vytváření tzv. jednotné lidové fronty proti fašismu. V rámci uvedeného obratu se KSC náhle proměnila v jakéhosi státotvorného odpůrce nacismu a obránce republiky před jeho hrozbou. To ale jen do té doby, než se Sovětský svaz 23. srpna 1939 dohodl s Německem na neútočení a koordinované dobytelské politice, jako bylo v tajném dodatku v Moskvě uzavřené smlouvy společné dobytí a rozchvácení Polska. Komunistická internacionála pohotově vyzvala komunisty po celém světě k neúčasti v protiněmeckém odboji. KSC Stalinův příkaz věrně plnila nezapomenutelnými výzvami nebojovat proti „německým proletářům v uniformě“. Další obrat o 180 stupňů pak KSC provedla poté, co se Sovětský svaz a Německo v listopadu 1940 v Berlíně nedohodly na dělení zájmových sfér ve světě. Hitler požadoval celou Evropu bez výjimky, ale Stalin si prostřednictvím Molotova neústupně nárokoval Bulharsko s jižním Rumunskem. Nacistické Německo pak 22. června 1941 napadlo Sovětský svaz a Stalin opět rázem změnil dosavadní platnou linii Kominterny na boj proti nacismu a spojení takto vzniklého komunistického odboje s již dávno aktivně působícím demokratickým odbojem proti německé okupaci. Komunistická strana Československa jeho rozkaz opět splnila, a to včetně orientace na pozdější převzetí vedoucí úlohy v protiněmecké opozici jakýmikoliv prostředky, aby se tak zbavila poválečné politické konkurence. Bylo to nezřídka vydávání nekomunistických, demokraticky smýšlejících odbojářů do německých rukou k likvidaci jak na území Protektorátu, tak i u vězňů v koncentračních táborech.

Komunistická strana Československa si během své dlouholeté legální existence za první republiky vybudovala silný a dobře fungující organizační aparát, jenž se po druhé světové válce po přílivu nových členů stal základem jejích aktivit namířených proti státní samostatnosti a závažně limitovaným demokratickým principům poválečného Československa. Po komunistickém puči 25. února 1948 dynamicky postupující masový teror na více než čtyřicet let sevřel Československo, všechna odvětví státu a společnosti. Celá země se tak dostala pod zničující totalitní nadvládu KSC.

Komunistická strana Československa zavedla systém koncentračních táborů, kde věznila a zabíjela demokratické odpůrce. Kvůli zastrášení většiny obyvatelstva pořádala okázalé soudní procesy, v nichž zmanipulovaná a znetvořená justice exemplárně odsuzovala aktivní demokraty k smrti a dlouhodobým trestům odnětí svobody. Ve školství, na všech pracovištích, na veřejných místech a vůbec v obytných aglomeracích zřídila systém soustavného udávání a dohledu nad chováním a životem obyvatel. Postupně zlikvidovala veškeré soukromé vlastnictví ve prospěch nařízeného státního anebo družstevního. Odpůrce svého likvidačního postupu věznila a jejich rodiny násilně přesídlovala. Veškerý život společnosti se tak po generace dostal pod její značně účinnou kontrolu.

Při výrazném posílení rusofilství jako výsledku převážně sovětského osvobození Československa od nacistického Německa na konci druhé světové války a poválečném souběžném nastolení komunistické politické a mocenské převahy za sovětského dohledu se pod komunistickým vedením v poválečné československé třetí republice organizovaně šířila komunistická verze tradiční ruské imperiální propagandy. Po komunistickém převratu v Československu KSC okamžitě odstranila limitovanou demokracii třetí republiky a likvidovala její právní stát. V nastolené diktatuře se i komunistická verze tradiční ruské imperiální propagandy stala součástí povinné a soustavně vnucované ideologie pro všechny. KSC jako tradiční pátá kolona Kremle začala fungovat jako oficiální mocenské centrum země. Tak rovněž započala éra

téměř 42 let trvajících období soustavného, vícegeneračně souvislého vymývání mozků komunisticky natřenou a zarámovanou propagandou ruského imperialismu. Pro ni charakteristické vykreslování demokratického Západu, a to zejména USA a NATO, jako takřka ďábelského kapitalistického imperialisty a agresora se v důsledku soustavného působení účinně zahnázilo i v mnoha jinak vnějškově demokraticky, liberálně a příznačně i libertariánsky orientovaných myslích. Výsledně znetvořené a silně zakořeněné uvažování o světě a s ním spjatá závažná politická dezorientace se naplno ukázaly po odstranění komunistické totality koncem roku 1989. Nesouhlas s diktaturou KSČ a anti-komunistický integrální odpor i odboj demokratů proti ní zpravidla vycházely z jednotlivých, demokraticky orientovaných rodinných prostředí, jež si v těžkých dobách dlouhodobého útlaku udržela svébytnost. Po komunistické měnové reformě z 1. června 1953, jež radikálně zbídačila většinu obyvatelstva, se projevil v masovější podobě. Nejznámější je spontánně vzniklé neozbrojené povstání v Plzni, kde měli před komunistickým pučem mezi dělníky tradičně silné postavení sociální demokraté. Komunistická moc se tak výrazného projevu masového odporu zalekla a brzy pružně změnila svou politiku. De facto v zásadě úspěšně převzala Heydrichův postup proti českému odboji: na jedné straně nepřipustit drastický masový propad životní úrovně širokých vrstev a na druhé straně nelítostně a okázale potírat projevy odporu. Proto se Československu v roce 1956 vyhnula vlna masových protikomunistických povstání v Polsku a Maďarsku.

Ve druhé polovině 60. let se nicméně začala šířit vlna nespokojenosti, tentokrát v samotné KSČ. Část její původně fanaticky oddané mladší generace, jež ale stačila zažít prvorepublikovou demokracii, se po veřejném odhalení masové zločinnosti v Sovětském svazu začala vyrovnávat s vlastním špatným svědomím ideologicky zaslíbených zastánců komunistických zločinů. Značně nelogicky se však přitom ideově upnula k nereálné představě možného skloubení komunistické ideologie a praxe s prvky demokratické civilizace. Nicméně s cílem jejího prosa-

zení v aktivní součinnosti cílevědomě jednala. Počátkem roku 1968 se v KSČ dostala k moci a ve společnosti se tak náhle otevřel prostor pro reálnou obnovu svobody slova a shromažďování. Ten československá společnost záhy spontánně zaplnila svobodným občanským jednáním. Dosavadní systém komunistické nadvlády se tak postupně začal hroutit. Proto Sovětský svaz 21. srpna 1968 uskutečnil vojenský vpád Československa. Po následném ozbrojeném únosu reformně zaměřených členů vedení KSČ okupační armádou je donutil ke kapitulaci a postupné restauraci komunistické totality. KSČ ji oficiálně označovala jako normalizaci, resp. konsolidaci. Její úspěšné sevření československé společnosti se v souladu s předchozí metodou totalitního ovládnutí, úspěšně zavedenou po nepokojích roku 1953, opět zaměřilo na kombinaci uspokojování konzumních a sociálních potřeb s masivním sociálně psychologickým terorem, cílícím na selektivní umožňování vzdělávání mládeže podle chování rodičů, výběrové přidělování bytů i možnosti cestovat do zahraničí. Otevřené projevy odporu byly komunistickou mocí okázale postihovány tvrdou policejní perzekucí, uskutečňovanou Státní bezpečností, a oživeným komunistickým soudnictvím.

Začátek konce totalitní nadvlády nastal až poté, kdy americká ofenzivní politika prezidenta Ronalda Reagana donutila do defenzivy zahané sovětské vedení k ústupu. V březnu 1985 došlo k takto nepřímému vynucenému nástupu komunistického vůdce Michaila Gorbačova, reformně orientovaného podle vzoru naivních československých reformních komunistů z roku 1968, a komunistická nadvláda v Sovětském svazu se začala rozvolňovat. KSČ tak pozvolna začala ztrácet sovětskou oporu, s níž stála a padala. Gorbačov nakonec ustoupil před pokračujícím Reaganovým tlakem na změnu režimu a rovněž odmítl intervenčně zachraňovat Sovětským svazem dosud spolehlivě jištěné satelity středovýchodní Evropy. Naopak v nich propagoval uvolnění poměrů ve prospěch naivní vize zdemokratizované komunistické hegemonie. Komunistická strana Československa takový tlak nemohla dlouhodobě ustát. Po brutálním poli-

cejním zásahu proti studentské demonstraci v Praze 17. listopadu 1989 a Gorbačovově hrozbě sovětským vojenským zákrokem proti případnému nasazení československé armády proti masovým demonstracím KSČ ponechala volnou ruku vyjednávání mezi dosud pronásledovanými demokratickými disidenty vedenými Václavem Havlem a předsedou komunistické federální vlády Ladislavem Adamcem. Ta nakonec vyústila ve faktické převzetí moci disidentskou opozicí, jež v zemi ukončilo více než čtyřicetiletou éru vlády KSČ a institucionálně obnovilo demokracii.

Bilance komunistické diktatury je otřesná. Zanechala za sebou tisíce zavražděných, statisíce vězňených a perzekvovaných, miliony zničených lidských existencí, zaostalou ekonomiku, rozšířené, totalitní komunistickou ideologií prostoupené a znetvořené pojetí světa a v neposlední řadě dodnes ve všech oblastech společnosti a státu působící tradici mravního úpadku, rozkladu a jejich cynické manipulace. Totalita KSČ soustavně likvidovala zejména humanitní vědní obory a nahrazovala je svou marxistickou ideologickou doktrínou. V reakci na nastolení a dlouhodobé trvání její nadvlády československou společnost závažně oslabil a hluboce poškodil souvislý a významný emigrační odliv mozků na demokratický Západ, srovnatelný s pobělohorským obdobím.

Její dlouhodobé důsledky, úzce spjaté s fenoménem masové členské základny KSČ a snahou o rehabilitaci minulosti komunistického angažmá mnoha českých rodin jsou v České republice přirozeně dodnes patrné. Dokonce i v akademické historiografii se nyní projevují v podobě arogantně revizionistického ideologického proudu, zaměřeného na relativizování komunistické zločinnosti, zejména na soustavné neodborné popírání dynamické totalitní podstaty diktatury v Československu hlavně při výzkumu a interpretaci každodenního života. Zde je zjevné i jeho sepětí se západními neomarxistickými akademickými trendy, obdobně neodborně a neinformovaně orientovanými na idealizaci a bagatelizaci komunistických diktatur (např. Michal Pullmann, Muriel Blaive). Dosud zdaleka neukončené vyrovnávání s komunistickou dikta-

turou se ukazuje na její nekritické adoraci a demagogické obhajobě. Promítá se i do podobně laděného vychvalování nynější ruské postkomunistické diktatury. Týká se stále existujících komunistických diktatur a je rovněž očividné v emotivním, komunistickou éru značně připomínajícím antiamerikanismu. Na politické scéně České republiky tento typ názorových orientací vyjadřuje a soustavně šíří především Komunistická strana Čech a Moravy jako nástupnická organizace KSČ. Přitom nápadně přejímá její prvorepublikovou taktiku a strategii. To se v poslední době projevilo například v jejím houževnatém úsilí oslabit obranyschopnost republiky a její důvěryhodnost v NATO naštěstí pouze načas prosazeným omezením financování Armády České republiky. ■

Je lepší si vybrat těžkou cestu...

S HANOU KORDOVOU MARVANOVOU,
PŘEDSEDKYNÍ SPRÁVNÍ RADY, O MUZEU
PAMĚTI XX. STOLETÍ

Veronika Bendová

Kdy a jak se vlastně zrodil nápad, že Praha by měla mít nějaké muzeum totality nebo nesvobody? Hrály roli nějaké domácí či zahraniční inspirace?

Myšlenka, že nemáme žádnou paměťovou instituci, která by se věnovala totalitním režimům dvacátého století, mě napadala už dávno. Bavili jsme se o tom s lidmi s bývalého disentu i s kolegy z koalice Spojené síly pro Prahu (tu tvořila uskupení Starostové a nezávislí, TOP 09 a KDU-ČSL). V roce 2018 jsme měli založení muzea nesvobody i ve volebním programu. Třeba Polsko bylo v tomto pro mne velmi inspirativní, například jejich Muzeum Varšavského povstání je nesmírně působivé a Poláci mají takových velkorysých institucí víc: Muzeum druhé světové války, Muzeum polských Židů Polin nebo Evropské centrum Solidarity v Gdaňsku... Přišlo mi to jako dluh, jako bychom si na rozdíl od Polska nebo Maďarska neuměli vážit a připomínat ty, kteří bojovali a umírali za svobodu této země. Muzea věnovaná dvacátému století jsou třeba i v Izraeli nebo v New Yorku.

Jak vypadala diskuse o založení muzea? Byly na stole nějaké alternativy?

Ta diskuse trvala asi rok, bavili jsme se o tom, jestli by muzeum mělo založit hlavní město Praha, jestli by zakladatel měl být jeden, nebo by jich mělo být víc. Ne všichni byli nakloněni tomu, aby se jednalo o klasickou „kamennou“ instituci, padaly i názory, že události minulého století lze přece připomínat i jen virtuálně na síti. Nakonec se podařilo prosadit vznik muzea

jako nejen paměťové a osvětové, ale i klasicky sbírkotvorné a vzdělávací instituce.

Proč jste nakonec zvolili formu zapsaného ústavu?

Jelikož muzeum pracuje na poli novodobé historie, a to je oblast, jejíž výklad je dnes už zase do jisté míry politikum, zapsaný ústav nám přišel jako nejlepší forma, protože zajišťuje na rozdíl třeba od příspěvkové organizace relativní nezávislost na zakladateli.

Co považujete za nejdůležitější úkol muzea?

Připomínat minulost atraktivním způsobem. Tedy tak, aby to návštěvníka a zejména mladé lidi zaujalo, vtáhlo, aby si dokázali tu dobu představit — nejen události, ale i morální i existenční křížovatky a dilemata lidí, co v těch časech žili. A aby si to dokázali představit tak živě, jako by se to dělo jim samotným. A k tomu je potřeba využívat moderní nástroje, audiovizuální prvky, interaktivní prvky. Moc bych si přála, aby výsledek dokázal být podobně sugestivní jako třeba zmíněné Muzeum Varšavského povstání. Nesmí to být muzeum jen pro historiky. Musí umět oslovit běžného člověka a musí k němu mluvit srozumitelným a přitažlivým způsobem.

Sídlem Muzea paměti XX. století se stal Dům pážat na pražských Hradčanech. Jaké mělo toto místo výhody a jaké případně nevýhody?

Za prvé se jednalo o dům, který Praha vlastnila a v době, kdy se o sídle muzea jednalo, byl prázdný. Za druhé se nachází na krásném a dobře přístupném místě na pomezí Hradčan a Nového světa, za třetí se jedná o palác, kterým šla historie, který má svou „duši“. Nevýhodou bylo, že co do výstavních prostor je ve srovnání se zmíněnými velkoryse pojatými světovými muzejními domy spíše skromný.

Jsou v dlouhodobějším horizontu jiné plány na umístění skutečně velké a důstojné expozice?

Ano, výhledově počítáme s tím, že by Muzeum paměti XX. století mělo sídlo na jedné z tribun strahovského stadionu. Strahov nejen že je neuvěřitelně prostorný a dosud se vlastně nenašlo

pro takto mimořádnou stavbu žádné využití; ale důležitá je tu i symbolická rovina: jedná se o místo, které je samo součástí paměti dvacátého století. Na Strahově se konaly už prvorepublikové všesokolské slety, za druhé světové války tu bylo shromaždiště židovských obyvatel, čekajících na transporty, po válce naopak Němců, kteří měli být odsunuti, pak socialistické spartakiády, po revoluci tu byl slavný koncert Rolling Stones, který symbolicky završil pád komunismu a návrat svobody. Zkrátka tudy doopravdy šly dějiny. Muzeum by mělo připomínat historii formou zážitků, a tomu toto místo napomáhá.

Vy sama jste se v 80. letech zapojila do opozičních aktivit, které vám přinesly obvinění z pobuřování a šest měsíců strávených ve vězení. Kde a kdy se vzalo v mladé právniče rozhodnutí opustit život v bezpečí šedé zóny a pustit se do konfrontace s režimem?

Pocházím z Rýmařova a dá se říci, že teprve ve chvíli, kdy jsem přišla na konci roku 1979 do Prahy, jsem zjistila v úplnosti, v jakém režimu to žijeme a co ten systém mnoha lidem dělá. Teprve v Praze jsem se díky vysílání Hlasu Ameriky a Svobodné Evropy dozvěděla, že jsou tu roky zavření političtí vězni. Studovala jsem práva a postupně ve mně narůstal odpor k režimu, který právo nedodržel, ale přímo pošlapával. A docházelo mi, že když bude člověk jen mlčet a přihlížet, tak se na tom bezpráví vlastně podílí také.

Mělo na rozhodnutí se angažovat vliv i vaše rodinné prostředí nebo výchova?

Myslím, že ano. I když se naše rodina nedala označit jako disidentská, moje maminka, profesorka na gymnáziu v Bruntále, odmítala učit podle oficiální propagandy. Když mi bylo devět let, máma tehdy nastudovala se svými studenty Vest pocket revue Voskovce a Wericha. Jenže ti na začátku normalizace přestali být politicky přijatelní a jejich hry byly zakázány. Maminka to odmítla respektovat, trvala na uvedení představení před veřejností. Když jí to zakázali, na protest odešla z gymnázia. Potom už mohla učit jen na základních nebo učňovských školách, pak

ji vyhazovali i z těchto míst, takže skončila nakonec jako uklízečka. Ale vždycky mě učila, že je lepší si vybrat těžkou cestu, než tu lehkou — a že člověk si musí vždycky dokázat stát za svým, i přes překážky.

Myslíte, že lze tyto zážitky a zkušenosti zprostředkovat generacím, které se narodily po revoluci? A jakým způsobem nejlépe?

Myslím, že to lze a že právě to by mělo být úkolem Muzea paměti XX. století — dokázat, aby si dnešní děti a mladí lidé dokázali představit na svém vlastním osudu, co by se jim bývalo mohlo v té době stát; že ten systém likvidoval každého, kdo se ozval, každého, kdo chtěl žít jen trochu po svém. A likvidoval lidi všemi možnými způsoby — profesně, existenčně, vězněním, vydíral přes děti, odpíral vzdělání a byl ještě i v 80. letech schopen hrubého násilí a brutálního zstrašování.

Mnoho statečných lidí během dvacátého století dávalo v sázku svůj vlastní život nebo svou osobní svobodu, protože svoboda jako taková pro ně principiálně představovala ten nejvzácnější statek. Umíme si my, Češi, vážít svobody? A chceme ji vůbec mít?

Myslím, že potřeba svobody je bytostně lidská a společná, jinak by nebylo možné, že za ni lidé například za heydrichiády nasazovali svůj život i životy svých blízkých. To jsou věci, které nesmí být zapomenuté, protože tihle hrdinové — ať už známí nebo neznámí — byli přece také Češi, Moravané nebo Slezané. Nebyli jsme jen švejkové nebo kolaboranti, to je devastující a nepravdivý mýtus, který podle mého mrzačí naše národní sebevědomí a představuje urážku všech, kteří za nás umírali. Problém se svobodou je ten, že v časech, kdy je pro nás samozřejmá, máme tendenci zapomínat, že samozřejmá vůbec není a že o ni můžeme zase rychle přijít. Koneckonců tlaky na naši svobodu cítíme i dnes ze zemí jako Rusko nebo Čína. Proto považuji za důležité si kritické momenty z historie připomínat a učit se z nich. A souzním s autorem výroku, že ten, kdo nezná svou minulost, je bohužel odsouzen si ji zopakovat. ■

Vězněm socialistického nápravného zařízení

Pavel Vošický

Ještě téhož dne jsem se ocitl v ruzyňském nápravném zařízení. V samotné věznici, když anton zastavil uprostřed zdí a bloků vězeňských budov, jsem s překvapením zíral na moře mnohobarevných západních osobních aut s cizokrajnými licencemi. Byly to patrně estébácké sledovačky nebo lákadla na české důvěřivce. Bachaři mě nejdříve odvedli do jakési kanceláře s velkými a určitě ne jednosměrnými zrcadly. Uprostřed místnosti stál vysoký květináč s nějakou umělou kytkou. A to už jsem, oblečen do vězeňského „úboru“, za doprovodu bachaře, který neustále volal „behom, behom“, zdolával schody směřující kamsi vzhůru. Když jsme měli někoho potkat, musel mě bachař postavit čelem ke zdi. Pak jsme zatočili, nevím ve kterém patře do chodby a můj dobrodinec mi otvíral celou. Nařídil mi chodit, prstem ukázal na umyvadlo umístěné v záchodě a bouchnul za sebou dveřma. Zvenčí ještě jenom zařval „chodit, boha jeho, chodit!“ Uvnitř bylo jen dřevěné štokrdle, sklápěcí stůl a o zeď opřená matrace. A já chodil kolem dokola jako velbloud v manéži, protože sedět na tom štokrdletu bylo zakázáno. Takže jsem chodil až do večere, kterou jsem však nedostal, stejně tak jako u kontrášů v Plzni. Řekl bych, že ač mě to příliš nermoutilo, uvědomil jsem si, že jsem tam dva dny nic nejedl. V deset večer jsem musel odevzdat brýle, které nocovaly na chodbě před celou. Celou noc mi svítilo do obličej ostré světlo a ruce jsem musel mít položené venku na dece. Ale proč o tom vedu řeč: protože mým největším zážitkem těch dvou výjimečných dnů byl ten estébácký autosalon cizích značek ve dvoře.

Ráno vždycky začínalo kopnutím do dveří a řevem, oznamujícím nám dodatečně „budíček“. Ke snídani mi byla přistrčena miska cikorkového kafe a něco jako houska. Pak omytí, příjem

brýlí a zubního kartáčku. Za chvíli už jsme pochodovali na výslech.

V celkem spartánsky vyhlížející kanceláři za dvěma stoly seděli dva. Nevěděl jsem, kdo z nich byl hodný a který zlý, ale na dvoře zčista jasně něco hlasitě bouchlo, ozvala se strašná rána a ten „zlý“ se pousmál a oznámil mi: „Už jsou tady“!?! Já na to spořádaně odpověděl: „Kdyby chtěli, byli by tady už 6. května 1945!“ Ten, co mi oznamoval, že už jsou tady, zcepeněl a já si pak celkem nikterak nepřekvapen vývojem osahával čelisti, který tento výslech zázrakem přežily, s výjimkou krvácejících dásní. Naštěstí mi bylo tím „hodným“ umožněno opustit sedačku v rohu místnosti a vypláchnout si ústa a dokonce i dlouze vykloktat. Následoval samotný výslech, sem tam i „den volna“, ale pak se to hned dohánělo s ještě větším zápalem.

V samovazbě jsou nejdepresivnější soboty a neděle. Ráno se udělala *cimérka*, pak ještě následoval odchod do sprch, oběd a *cihla* na večeři. A vy jste tam na té cele najednou sám a sám. Ty víkendy tam prostě byly strašný, protože jste věděli, že ani ten estébák se tam dva dny neobjeví. On se na vás vykašle a jede si s manželkou a dětma někam na výlet. Ale za chvíli jsem si řekl, že si na takový výlet odjedu taky. Nedaško od vězení jsem najednou uslyšel dunění přistávajícího letadla a uvědomil jsem si, že to nemůže být nic jiného než ta slavná DC-7C od skandinávského SASu. Přiletěla z Kopenhagenu, natankuje, nabere nové cestující a za chvíli poletí dál kolem jižního pobřeží Evropy, dál do Dakaru v Africe, Recife v jižní Americe a já si v ní sedím v první třídě, přede mnou na stolku nějaký exotický nápoj a já se koukám zvědavě z okna. Letíme přes Rio de Janeiro do Santiága a tam se otočíme zpátky směrem do Evropy. Po dvou dnech v deset hodin večer, když odjíždí od šraňák ruzyňského nádraží poslední vlak do Kladna, je náhle houkání lokomotivy přehlušeno řvoucími motory mojí DC-sedmičky, která po přistání v Praze směřuje zpět do Kopenhagenu. Byl jsem na výletě na třech kontinentech.

Večer dne 7. listopadu 1959 se patrně z blízkého sálu nebo tělocvičny začaly ozývat tóny Internacionály a já jsem se ve vězení stal nechtěným posluchačem bachařsko-estébáckého

pěveckého tělesa, oslavujícího Velkou říjnovou socialistickou revoluci. Já byl z toho zážitku nadšen, protože tohleto by si nevymyslel ani Tristan Tzara.

Po skončení výslechů mi bylo předloženo k podpisu prohlášení, že proti mně nebylo během výslechů použito nezákonných prostředků. A šup do transportu do Plzně k vojenskému soudu. Já už zase v uniformě, ostatní v muklovských hadrech, bylo tam dokonce pár důstojníků bez distinkcí a v poutech. Na Bory jsme dorazili pozdě odpoledne, už za tmy. Ale nebyli jsme jediní, kdo tam ten večer přicestoval. V té době se totiž zavíraly lágry, například Rovnost, Svornost, Bytíz, Bratrství a jejich dosavadní osazenstvo začalo být umísťováno do pevných věznic. Panoval tam neuvěřitelný zmatek. „Pořádek“ zjednali až bachaři, kdy nás začali řadit do skupin podle doprovodných papírů. My z Ruzyně jsme vůbec nic neměli, ale ti z lágrů za sebou tahali balíky a rance s osobními věcmi. Sem

tam byly k vidění berle, hole a slyšet tichý nářek starších muklů, kteří si neměli kam sednout a už nemohli ani stát. Mně bylo dvacet let, ale oni byli v kmetském věku, který jim už žádnou velkou naději do budoucna nedával. Možná, že tam v lágrech už ani nefárali, ale za ta léta si už na ten život tam zvykli a teď tohle! Neradostno vzpomínat — ale ještě neradostněji zapomínat.

Tu noc jsem byl oblečen do vězeňského mundúru a odveden do jakési přechodné cely se slamníky, do které pak ještě přišlo několik jiných muklů. Spali jsme tam jen jednu noc. Ráno jsme pod dohledem bachařů odpochovali do prostorné kanceláře, kde jsme se všichni postavili do řady. Před námi usedli dva bachaři za dlouhými kancelářskými stoly. Byla to tzv. přidělovací komise. My jsme se jeden po druhém postupně přibližovali ke stolům, až na nás došla řada. Ten přede mnou na otázku „Jaké je vaše zaměstnání?“ odpověděl, že je technický kontrolor; ale náhle byl viditelně zaražen, když ho přidělili,

Akademický malíř PAVEL VOŠICKÝ se narodil 11. května 1939 v Praze. V letech 1954 až 1958 vystudoval střední uměleckoprůmyslovou školu v Turnově, obor umělecké kovářství a zámečnictví. V roce 1959 byl za „antisocialistické“ a „antisovětské“ projevy při výkonu základní vojenské služby odsouzen k dvěma letům vězení. Propuštěn byl při tzv. amnestii prezidenta republiky v květnu 1960. Po propuštění dokončil vojenskou službu jako příslušník technických praporů. V letech 1963 se mu napotřetí podařilo dostat na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou, kde studoval v ateliéru prof. Adolfa Hoffmeistera. V roce 1969 krátce po absolvování vysoké školy odešel do exilu. V roce 1976 se stal občanem USA. Pracoval jako grafik, podílel se vedle jiného na prezidentské kampani Jimmyho Cartera v roce 1976 a na volební kampani Willyho Brandta do Evropského parlamentu v roce 1979. V první polovině devadesátých let se přestěhoval zpět do vlasti, žije v Praze. Vystavoval své obrazy a kresby ve Vídni, Norimberku, New Yorku a Praze. V roce 1990 vyšla kniha *Leninskou cestou*, kterou připravil společně s Petrem Steinerem. V roce 2020 mu byla udělena cena Pavla Faiereisla — Fragmenty paměti.

přes tu výrazně vyslovenou techniku, dolů k horníkům na šachtu ve Zbůchu. Když nevěřicně odcházel od stolu, zatočila se mi z toho hlava. Začal jsem se trást, takže jsem musel vzbudit u členů komise domněnku, že se právě setkali s ratlíkem. Když jsem se po chvílce poněkud zkonsolidoval, zeptali se mě, jaké je moje zaměstnání. Odpověděl jsem, že mám maturitu na průmyslovce a tu uměleckost jsem jim zatajil. Oni se na chvilku podívali do svých lejster a přidělili mě k něčemu, co se jmenovalo, pokud si vzpomínám, Technický ústav ministerstva vnitra.

Tam na Borech se už žádné výsledky nekonalily. A tak se pokusím popsat, co ten ústav vlastně byl zač. V podstatě to bylo vězeňské projekční pracoviště závodu ZVIL, tedy původně plzeňské Škodovky, kde se alespoň v době, kdy jsem tam byl, pracovalo na projektu válcovacích tratí, pro jakéhosi pákistánského či indického zákazníka. Vedoucí mi přidělil stůl na straně u okna a velmi rychle, bez velkých cavyků mi dodal štos předkreslených A4, na kterých jsem měl doplňovat jakési mně neznámé detaily. Já o těch věcech neměl ani ponětí, ale solidarita těch souzených spolupracovníků, inženýrů a techniků a také to, že jsem byl taky „politický“, způsobila, že jsem za nějaký čas mohl pracovat jako kopista u rýsovacího prkna. Za nějakou dobu se začali exotičtí zákazníci u našich soudruhů dotazovat, co že to vlastně ten ZVIL znamená. Protože ten kontrakt sjednávali se Škodovkou a ne s nějakým ZVILem. A tak se každý technický dokument začal značit tím předválečným kruhem s indiánskou čelenkou na šipce. Já to znal a už jsem to na všechny formáty rutinně kreslil perem a černou tuží — tedy ta staronová loga bývalé Škodovky. Měli jsme obdržet razítka, ale po dobu mého působení na Borech žádná slíbená razítka nikdy nedorazila. Já jsem se na celém oddělení stal jejich autorizovaným výrobcem.

Na pracoviště jsme odcházeli kolem identifikačního stolu, kde se po oznámení jména příslušníkům vězeňského dozoru muselo odpovědět příslušným číslem dotyčného mukla. Já měl číslo 11924. Náhle se na pracoviště začalo z cel odcházet daleko dřív než obvykle a vracelo se na celý mnohem později, protože nám, vězňům

Obálka knihy Pavla Vošického (2021)

i bachařům, začal haprovat plán. Každý musel v rámci vyhlášeného protiplánu zvýšit počet požadovaných formátů A4, takže se ten plán ještě více vzdaloval, neplnil a bachaři a výchovné autority začali zuřit a používat známých slovních obrátů, jako „soudruzi odsouzení — tohle není nic jiného než uměle vyvolávaná šturmovština, ne-li přímá sabotáž!“. Bylo nám oznámeno zaražení vězeňských vycházek „studenou dírou“ a zaražení poštovního styku a návštěv. My už jsme dávno věděli, že těm bachařům vůbec o nějaký plán nejde, ale jde jen o ohrožení jejich požitků, o které by přišli.

Naší cele se říkalo Kreml, protože tam seděli členové protektorátní vlády, kolaboranti z retribučních soudů, západní i východní vojáci, slovenští vojáci z jejich národního povstání i z jednotek Slovenského štátu, kteří bojovali proti Sovětům na východní frontě. Na jiných celách seděli komunisti v nemilosti — Eugen Löbl a lidé z procesů v 50. letech. V rohu Kremlu jsem měl

Své práci musí Pavel Vošický leccos obětovat. Mezi jeho přáteli a známými nebudu asi sám, kdo si není jistý, zda jeho trvalý zájem o komunistické tvarosloví nepřekročil hranice pouhé legrace. Tolik Leninů tady vidíme! Co když se autor jejich nakupením kochá? Cítíme samozřejmě, že jde o ironii, ta je však u Vošického podvrtná oběma směry, na-levo i napravo, ve vztahu k minulosti i k perspektivám budoucnosti. Co si vlastně opravdu myslí? A zde se dostáváme k podstatě pravého umění, jež rozhodně nespočívá ve „správném“ přesvědčení, ale v tajemství.

Z předmluvy Viktora Šlajchrtů ke knize vzpomínek Pavla Vošického

V soudní síni Vojenského obvodového soudu v Plzni jako první rezignovaně vypovídal obžalovaný, který se snažil poukázat na absurditu vznesené obžaloby. Po něm předstoupili tři svědci (Josef Lavička, Jaroslav Petřík a Josef Adamec), kteří s Pavlem Vošickým sloužili u stejné vojenské posádky. Potvrzovali své výpovědi, v nichž monotónně uváděli protistátní výroky svého „spolubojovníka“. Poté předseda senátu přečetl několik svědeckých výpovědí, protokol o domovní prohlídce a posudky. Na závěr obžalovaný provedl stručnou sebekritiku a ocenil zaslané posudky, které pro něho vyzněly kladně. Soudní parodie dospěla do konce. Vynesený rozsudek zněl: odsouzen k úhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 18 (osmnáct) měsíců nepodmíněně.

Z doslovu Petra Blažka ke knize vzpomínek Pavla Vošického

„svůj“ brloh i já. U toho rohu byly lavice, na kterých se večer co večer scházela debatní společnost: Viktor Frídman, major Pepa Hýbler, Pavelka, Buňka z Mladé Boleslavi, Bittner z Liberce, Jožo Šumichrast, Tonda Měrka, generál Kováč ze SNP, a hlavně dýmající Čejka — prostě nóbl společnost.

Pro ilustraci uvádím úryvky z debatního kroužku dole pode mnou. Byl to jeden nepřerušovaný tok informací za druhým. Během toho jsem často usínal, ale v paměti mi zůstávají jejich úryvky. Někdo z diskutujících třeba řekl: „Bavoři pečou preclíky, Francouzi dělají dobrý vína a my Čechové jsme nejlepší na světě v tom, jak někomu vysvětlit, proč to nebo ono nejde udělat“... nebo někdo jiný: „Staří žalmisté říkali, že chceli nás Bůh oslovit, osloví nás ústy pacholety. Zrovna tak, pokud chtějí bolševici oslovit západní politiky, osloví je ústy pana doktora Beneše. Pamatuješ si, jak Dr. Beneš v Bílém domě F. D. Rooseveltovi tvrdil, že Rusko po válce bude

demokratická země, že zrušíli Kominternu a že není nutno se jich obávat?“ Pak následoval smích, protože někdo řekl, že v tomhle světě to někdy vypadá, jako kdyby vždycky ten největší pitomec ve třídě to dotáhl nejdál. „Jó, pánové... to všechno vědí jiní a ty nám to asi neřeknou“ — a do toho Čejka — „je-li to pravda, tak Winston Churchill, ač se tím sám příliš neřídil, měl prohlásit, že největší předností politika je umění odejít včas. To někteří v tomto světě jaksí moc neumějí. Neumějí to dodnes a vypadá to tak, jakoby si to strádali na dobu, kdy budou moct za sebou hlasitě třísknout dveřma. To, aby ten odchod měl náležitý důraz. Ale ono to obyčejně dopadne tak, jako když byl Stalinem a jeho kohortou vyloučen Lionel Trocký z politbyra nebo jak se tomu tenkrát říkalo. Tak Trocký na to zařval do toho velkého kremelského sálu na plný pecky: ‚Vzpomeňte si na mě — když Leon Trocký odchází z Kremle a třískne za sebou dveřma, tak se otřese celá Evropa!, celej svět!‘

Salvation Army (1980)

A otočil se k velkým polstrovaným kremelským dveřím, sáhl na kliku, těžko, horko těžko je s námahou otevřel, protáhl se na druhou stranu, pokusil se je za sebou zabouchnout, nešlo to, tak to zkusil podruhé a ani to pitomý klapnutí se nezozvalo. Soudruh Stalin a celý politbyro se pobaveně rozřehtalo.“

Pavelka zase vyprávěl, že v roce 1919 se sokolské jednotky přiblížily do oblasti „Pod Prešpurkem kraj Dunaja sú kasána malovaná“... a francouzské nebo české výzvědné služby zjistily, že povstalecké komunistické jednotky Bély Kuna se chystají druhý den tu Bratislavu napadnout a dál pochodovat na Slovensko. Vojenský velitel našich vojsk na Slovensku přišel na nápad distribuovat čerstvě dorazivším sokolům krém na boty černé barvy, aby si s tím krémem namazali obličej a ruce a přes noc pustili na druhou stranu do Pešti svého zvěda. Ten měl rozhlašovat po maďarských vojenských částech, že do Bratislavy právě dorazil pluk senegalských střelců, kteří byli známí tím, že svým protivníkům řezali hlavy. Takže ten útok Bély Kuna na

Hornů Zem se nikdy neuskutečnil. Jo, krém na boty a senegalští střelci byli podle jeho soudu náš největší vojenský triumf v historii. Ovšem, pokud na ten nápad nepřišli ti Francouzi, pod kterými ti senegalští vojáci sloužili.

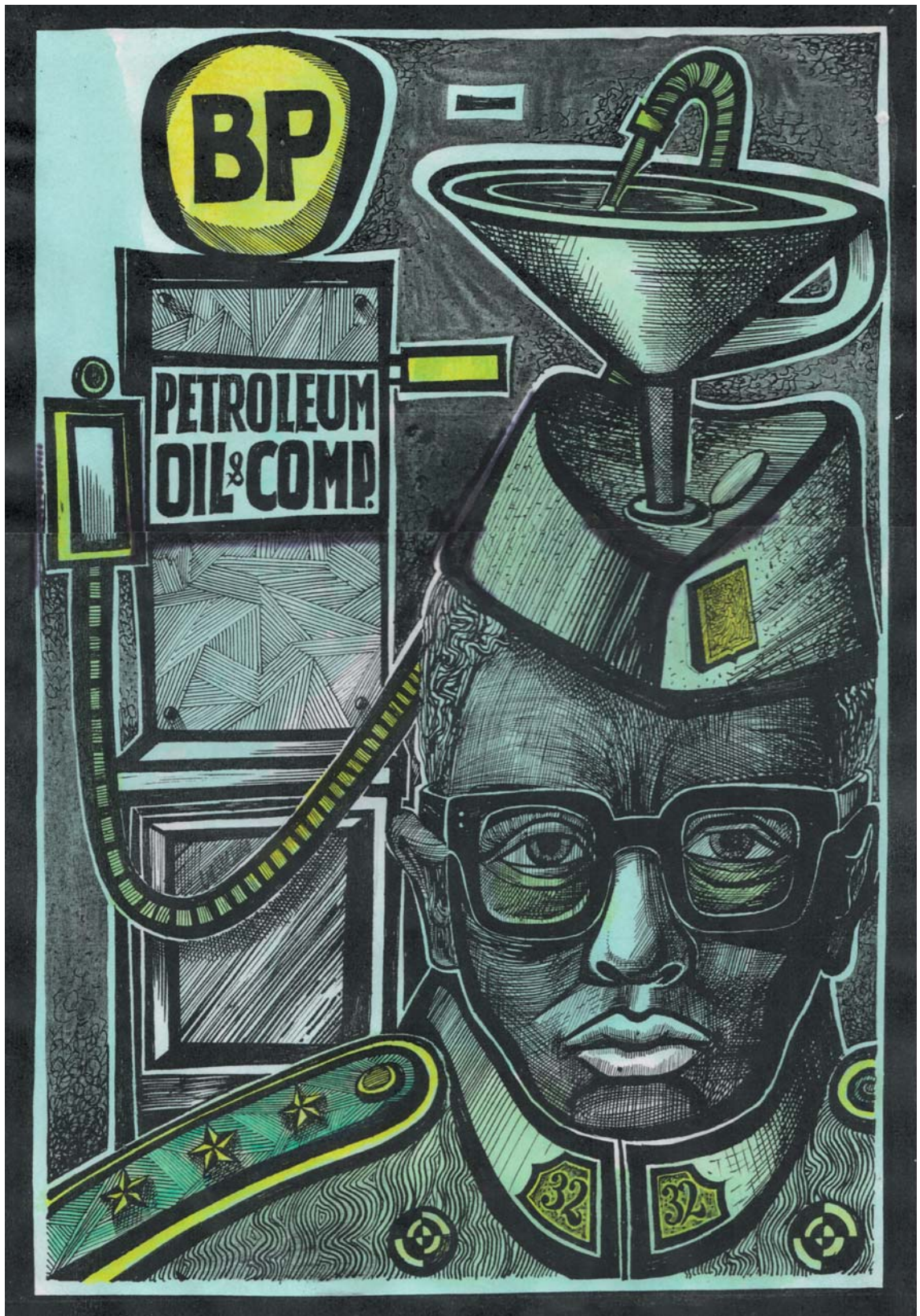
A takové a podobné řeči se tam vedly.

Vezměme to teď z jiného soudku. Jednou ráno při čekání v řadě na ranní toaletu mi generál Kováč řekl, že to tady na Borech jednoho dne vypadalo jako něco, co vybočovalo z běžných vězeňských poměrů. Všem totiž bachaři rozdali dotazník, jehož obsahem byla jen jedna jediná otázka: „Cítíte se být Čechem, nebo Němcem?“ Je jasné, že zdrcující většina z jasně spekulativních důvodů odpověděla, že Čechem. A dál se už nic nedělo. Za čas byli z našich řad odveleni všichni ti, co se deklarovali jako Němci, všichni zmizeli neznámo kam. Teprve po dlouhé době jsme se dověděli, že už jsou všichni dávno doma, v Západním Německu. A všichni ti, co vsadili na nesprávnou kartu, obrazně řečeno utřeli hubu. Mezitím se Kováč došoural na tu toaletu a příběhu byl konec. Později mi došlo, že to byl výsledek smlouvy mezi kancléřem Konradem Adenauerem a politbyrem v Moskvě, jejíž součástí bylo i propuštění všech státních příslušníků Německé spolkové republiky ze SSSR a všech zemí tehdejšího „socialistického tábora“.

Fridman ze Ženevy byl takový veselý stařík, jemuž byly povoleny balíčky, které pravidelně dostával od švýcarského červeného kříže. On ten balíček vždycky otevřel a položil na stůl uprostřed cely. Bývaly v něm fíky, zabalené do celofánu, všelijaké exotické krabičky s vitamíny, cizí cigarety, keksy, čokoláda, a podobně. A on se o všechno s náma podělil. Měl údajně něco společného s těmi bratry Fieldovými nebo Oatisem.

Z knihy vzpomínek Pavla Vošického Tak kde jsou ti Američani?, kterou připravilo k vydání Muzeum paměti XX. století.

V letošním roce muzeum také uspořádalo výstavu kreseb Pavla Vošického

Národní zátiší (1960)

Národní divadlo (1983)

Neslavný odvoz (1986)

Příběh fotografie signatářů Charty 77 v kavárně Slavia (28. ledna 1977)

Petr Blažek — Radek Schovánek

Vrcholem dehonestáční kampaně proti signatářům Charty 77 bylo shromáždění členů uměleckých svazů 28. ledna 1977 v Národním divadle v Praze. Na shromáždění přečetla herečka Jiřina Švorcová provolání *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*, které vyjadřovalo loajalitu komunistickému režimu. Pro označení uvedeného prohlášení se vžil název Anticharta. Na závěr akce účastníci shromáždění připojili své podpisy pod výše uvedené prohlášení. Československá televize odvysílala setkání přímým přenosem na prvním programu. Záznam byl navíc reprízován o dva dny později ve večerních hodinách na druhém programu.¹

Přicházející účastníky zmíněného shromáždění pozorovalo z protější kavárny Slavia několik signatářů Charty 77. Někteří přišli na oblíbené místo předtím, než zamířili na výslech do Bartolomějské ulice, kde sídlilo několik útvarů Státní bezpečnosti. Ve Slavii s nimi sedělo také několik příslušníků Správy sledování StB (krycím názvem IV. správy FMV), kteří od ranních hodin sledovali Jana Patočku (akce „Kanál-5“), Pavla Kohouta a Jeleny Mašínovou (akce „Dialog“). Ve Slavii vedle nich byli také signatáři Charty 77 František Kriegel, Riva Krieglová, Ludvík Vaculík, Irena Dubská a Zdeněk Mlynář. Všechny tajně zachytila na jedné fotografii

členka sledovací skupiny, por. Jana Kožíšková, která podle záznamu měla na sobě hnědou čepici, hnědé kalhoty, béžový svetr, hnědou kabelku a černý kabát. Ve Slavii vypila jednu kávu a jeden džus.

Unikátní snímek se zachoval na velmi úzkém negativu — tajný fotoaparát byl pravděpodobně zabudován v zapalovači. V archivu byl objeven v roce 2006 při studiu dochovaných svazků IV. správy SNB.²

D 1

1977, 28. ledna, Praha — Záznam o sledování Jana Patočky příslušníky IV. správy FMV v akci „Kanál-5“

[...]

V 09.10 hodin zašel do kavárny Slávie. Zde byl přivítán Vaculíkem a společně odešli ke stolu, kde seděl Mlynář, Dubská, Kriegel, Krieglová a starší žena. K tomuto stolu si sedl KANÁL-5 a Vaculík si přisedl k vedlejšímu stolu, kde již seděl Landovský.

V 09.25 hodin přišel do kavárny Kohout se svou manželkou, přesedl si ke stolku Mlynáře. Společně se dosti hlučně bavili a často se hlasitě smáli. Diskusi vedl Mlynář.

V 09.45 hodin opustil Kohout s manželkou uvedenou vinárnu. Po hodině se Kohout s manželkou vrátili a opět si sedli k Mlynáři. Kohout vyndal z tašky několik obálek (dopisy), celá společnost tyto četla a diskutovala o nich. Během doby Vaculík přišel k jejich stolku, něco k nim prohodil a opět se vrátil zpět ke stolku, kde byl Landovský. Vaculík četl Dikobraz, ukazoval jej Landovskému a smáli se!

[...]

ABS, f. SL-MV, svazek krycí jméno „Kanál-5“

¹ Blíže k tématu zejména BLAŽEK, Petr (ed.): „Kéž je to všecko ku prospěchu obce!“: Jan Patočka v dokumentech Státní bezpečnosti. Academia — OIKOYMENH, Praha 2017; BLAŽEK, Petr: Rituál loajality: Shromáždění umělců v Národním divadle v Praze 28. ledna 1977 jako vrchol propagandistické kampaně proti signatářům Charty 77. *Divadelní revue*, 2019, 3, s. 7—28; KŘEMEN, Pavel: Nové poznatky ve výzkumu tzv. Anticharty. *Paměť a dějiny*, 2020, 2, s. 56—67.

² Srov. BLAŽEK, Petr — SCHOVÁNEK, Radek: *Prvních 100 dnů Charty 77. Průvodce historickými událostmi*. Academia, Praha 2018, s. 260—274.

Horní část titulní strany deníku *Mladá fronta*, 29. ledna 1977 (archiv Petra Blažka)

Fotografie Jana Patočky, kterou používali příslušníci IV. správy FMV pro jeho identifikaci (Archiv bezpečnostních složek)

3

X. správa FMV, 2. odbor, 2. odd. operativní úřad úst Schvaluji:

Čj. VN-0013/1.1.77 Náč. X.S-FMV generál JED. S. Karel Vladimír (Funkce, hodnost a příjmení se vypisuje 1x1 slovy)

Přílohy: _____

Dne 10.1.1977

PRISNE TAJNE! 2201 dopr. 64

Návrh na sledování

Zádám o sledování v akci (krácí název) KAML - 5

Číslo a druh svazku _____

důvod rozpracování nepřítelská osoba

po dobu 1 dnů, počínaje dnem 10.1.77 od 7,30 hodin.

Jméno Prof. Jan příjmení PATOČKA narozen 1.6.1907

národnost česká st. příslušnost česká stav _____

zaměstnání důchodce _____

magist. vozidla SPZ _____ typ _____ garáže _____

bytem Praha 6, Tomanova 1951/44

Za akci odpovídá a osobně projedná s n. j. Soubkup

bude k dosažení na telefonní lince 8819 nebo 230 sekretariát

Zastupuje s. Dvořák a telefonem 8819

Důvod a cíl sledování: Důležité údaje pro přípravu sledování, předcházení, zabránění, odhalování a dokumentaci trestné činnosti vzhledem ke dohledání cíle sledování, zejména převládající činnost osob, rodinné nebo přátelské vztahy, odd. příslušníci ap.

Signatář tzv. CHARTY 77 - sledování před jeho předvením k vyšetření.

Podpis operativního pracovníka _____ dne _____

Doporučující _____ dne _____

(Uvádí se funkce, hodnost, jméno a příjmení)

MV č. s. 880

Návrh na sledování mluvčího Charty 77 Jana Patočky, 10. ledna 1977 (Archiv bezpečnostních složek)

Kavárna Slavia 28. ledna 1977. Zleva František Kriegel, Ludvík Vaculík, Riva Krieglová, Irena Dubská, Jelena Mašínová, Pavel Kohout, Zdeněk Mlynář a Jan Patočka. Fotografii pořídila pracovnice IV. správy FMV por. Jana Kožíšková při sledování Jana Patočky (Archiv bezpečnostních složek)

D 2

1977, 28. ledna, Praha — Záznam o sledování Pavla Kohouta příslušníky IV. správy FMV v akci „Dialog“

[...]

V 09.25 hodin Dialog s manželkou zašli do kavárny Slávie. Zde se posadili ke stolu, kde již seděl Mlynář, Dubská, Kriegel, Krieglová, Patočka, a jedna starší žena. U vedlejšího stolu seděl Landovský, Vaculík.

V 09.45 hodin opustili Dialog s manželkou uvedenou kavárnu a pokračovali po Národní třídě do ul. Na Perštýně.

[...]

ABS, f. SL-MV, svazek krycí jméno „Dialog“.

Příslušnice StB Jana Kožíšková na snímku z roku 1966 (Archiv bezpečnostních složek)

DEPOZITÁŘ

Pražský pomník maršála Koněva

Petr Blažek

JEDNÍM Z VÝRAZNÝCH ARTEFAKTŮ V PŘIPRAVOVANÉ STÁLÉ EXPOZICI MUZEA PAMĚTI XX. STOLETÍ BUDE BRONZOVÁ SOCHA SOVĚTSKÉHO MARŠÁLA IVANA STĚPANOVIČE KONĚVA, KTERÁ BYLA PŮVODNĚ UMÍSTĚNA OD POČÁTKU 80. LET NA NÁMĚSTÍ INTERBRIGÁDY V PRAŽSKÉ BUBENČI. ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH MARŠÁLA KONĚVA A OSUDY ZMÍNĚNÉ SOCHY BUDOU ZASAZENY DO ŠIRŠÍHO HISTORICKÉHO KONTEXTU KONCE DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY, SOVĚTIZACE ČESKOSLOVENSKA A JEJÍCH DŮSLEDKŮ.

Pomník měl původně vzniknout k třicátému výročí konce druhé světové války. Rada Národního výboru hl. m. Prahy rozhodla svým usnesením z 16. dubna 1974 při této příležitosti vypsát hned tři soutěže najednou — kromě Koněvova monumentu měla vzniknout také Fučíkova socha a plastika Slovenského národního povstání. Soutěž uspořádala ve spolupráci s Českým fondem výtvarných umění a v součinnosti se Svazem českých výtvarných umělců. Dopředu byla určena podoba pomníku: *Bude řešen jako stojící figura maršála Koněva, provedená v bronzu. Součástí soutěžního úkolu je vyřešení soklu a bezprostředního okolí pomníku v rozsahu odpovídajícím konkrétnímu umístění.*¹

Do soutěže, která se odehrávala pouze několik let po srpnové okupaci Československa, se přihlásili pouze dva zájemci (pro srovnání šest návrhů bylo u sochy Fučíka a pět návrhů u plastiky Slovenského národního povstání), jejichž návrhy soutěžní komise vedená ředitelem Galerie hl. m. Prahy Drahomírem Kotkem pro realizaci nevybrala, neboť je nepovažovala za dostatečně kvalitní: sochař Vladimír Relich a sochařka, grafička a medailérka Jarmila Truhlíková-Spěváková.² Nízký počet přihlášených nesouvisel snad pouze s nechutí k soutěženému tématu či předem dané svazuující figurální formě, ale také údajně s vytížeností známých sochařů.³

Rada Národního výboru hl. m. Prahy se na návrh soutěžní komise rozhodla v červenci 1975 vypsát novou soutěž, do které následně přizvala sedm autorů: Františka Adámka, Jana Hánu, Jana Kavana, Karla Kolumka, Zdeňka Krybuse, Vladimíra Relicha a Jarmilu Truhlíkovou-Spěvákovou. Podmínky zůstaly stejné jako u první soutěže. Rozpočet plastiky neměl přesáhnout 1 200 000 Kčs.

¹ *Galerie hlavního města Prahy (GHMP)*, f. Pomníky spravované GHMP, kart. 6, Soutěž na návrh pomníku maršála I. S. Koněva pro Prahu.

² Tamtéž. Protokol o jednání poroty soutěže na návrh pomníku I. S. Koněva pro Prahu.

³ ŠINDELÁŘ, Jan: Dnes už bez šeríků, s. 45.

Maršál Koněv na slavnostním shromáždění na Staroměstském náměstí 6. června 1945 (archiv Petra Blažka)

Pamětní deska maršála Koněva byla na Staroměstské radnici umístěna v letech 1946—2017 (archiv Petra Blažka)

Odhalení pomníku se mělo uskutečnit nejpozději v dubnu 1980, tedy před pětatřicátým výročím osvobození.⁴

Do druhého kola soutěže byly porotou vybrány návrhy Vladimíra Relicha (spolupracoval s architektem Vladimírem Tůmou) a Zdeňka Krybuse (s architektem Josefem Saalem). Porota následně 2. června 1977 vybrala návrh poslední dvojice. Ve svém hodnocení uvedla: *Porota jednomyslným rozhodnutím vybrala toto dílo pro realizaci s tím, že autor v další práci bude znovu studovat fyziognomii hlavy tak, aby portrét vystihl přesněji skutečnou podobu a věk maršála I. S. Koněva v době příchodu do Prahy. Dále porota doporučuje autorovi zabývat se znovu detailem držení květin, dotvořit je do působení přirozenosti.*⁵

IVAN STĚPANOVIČ KONĚV (1897—1973) — sovětský vojevůdce. Narodil se 28. prosince 1897 v rodině ruského rolníka v obci Lodejno. Původním povoláním byl lesní dělník a tesař. V roce 1917 jako poddůstojník ruské armády vstoupil do bolševické strany. V Rudé armádě zpočátku pracoval jako vojenský komisař. Podílel se na masových represáliích, zejména proti rolníkům. Od poloviny 20. let působil ve velitelských funkcích. Od června 1941 po německém útoku na SSSR velel vojskům Rudé armády. Od května 1944 byl velitelem 1. ukrajinského frontu. Jeho vojska se účastnila karpatsko-dukelské operace, osvobodila koncentrační tábor v Osvětimi, podílela se na berlínské operaci a poté osvobodila značnou část severních, střední a východní Čechy. Dne 9. května 1945 vstoupily pod jeho velením jednotky Rudé armády do Prahy. Dne 28. května 1945 byl maršál Koněv jmenován čestným občanem Prahy.⁶ Dne 6. června 1945 byl prezidentem Edvardem Benešem vyznamenán Řádem Bílého lva. V květnu 1946 byla na Staroměstské radnici v Praze odhalena jeho pamětní deska. V roce 1947 byla po něm pojmenována ulice v Praze 3, huť v Kladně a důl v Dřínově. V letech 1945—1946 byl hlavním velitelem Střední skupiny vojsk na území Rakouska. Poté byl hlavním velitelem sovětských pozemních vojsk a zástupcem ministra ozbrojených sil. Od roku 1950 byl hlavním inspektorem Sovětské armády a zástupcem ministra vojenství. Od roku 1951 byl velitelem Karpatského vojenského okruhu. V letech 1955 až 1960 byl velitelem spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy. V roce 1956 velel sovětským jednotkám, které rozdrtily maďarské povstání. V letech 1960 až 1961 a 1962 až 1973 působil ve Skupině generálních inspektorů Ministerstva obrany SSSR. V letech 1961 až 1962 stál v čele sovětských vojsk v NDR (ve stejné době byla zahájena stavba Berlínské zdi). Ve dnech 8.—14. května 1968 se v Praze zúčastnil oslav osvobození Československa v čele početné vojenské delegace, která prováděla průzkum pro přípravu vojenské invaze. Maršál Koněv zemřel 21. května 1973 v Moskvě.⁷

⁴ GHMP, f. Pomníky spravované GHMP, kart. 6, Podmínky soutěže na návrh pomníku maršála Sovětského svazu I. S. Koněva.

⁵ Výběru se jako členové poroty zúčastnili náměstek primátora hl. m. Prahy ak. malíř Josef Kilián, vedoucí odd. kultury NVP dr. Adolf Svoboda, ředitel GHMP ak. sochař Dobroslav Kotek, inspektor pro kulturu ONV Praha 6 Miloš Kopecký, prof. ing. arch. dr. Jindřich Krize, ak. arch. Václav Hilský, ak. sochař Jiří Kryštůfek, zástupce NPV ak. mal. Jiří Michálek,

Diplom čestného občanství města Prahy maršálu Koněvovi, 28. května 1945 (Archiv hlavního města Prahy)

Rada Národního výboru hl. m. Prahy vzala 19. července 1977 výsledky soutěže na vědomí a pověřila Galerii hl. m. Prahy realizací sochařské části. Celý pomník měl postavit podnik Výstavba hlavního města Prahy. Po komplikovaném jednání s autorem návrhu, který neúspěšně požadoval oddálení termínu, byla podepsána smlouva na celkovou částku 385 000 Kčs.⁸

Stejně jako při první soutěži bylo stanoveno, že pomník bude umístěn na tehdejším náměstí Interbrigády. Místo bylo zvoleno patrně z několika důvodů. Nedaleko se nacházelo sovětské velvyslanectví a hotel International, kde byly většinou ubytovány sovětské delegace. Poblíž byly také hlavní objekty ministerstva obrany. Někdejší názvy okolních ulic a náměstí, které odkazovaly na legionářskou, ruskou exilovou či prvorepublikovou vojenskou tradici, byly již tehdy dávno minulostí. Původně se ovšem zvažovala jiná místa, jak to dokládají dvě vyjádření Odboru územního plánování a architektury Národního výboru Praha, v nichž se uvažovalo o náměstí Družby v Praze 6 před již zmíněným hotelem International a prostoru Koněvovy třídy v Praze 3. Nakonec zvolená lokalita při třídě Jugoslávských partyzánů byla zpočátku také uváděna, ale jako méně vhodné řešení.⁹

Krybusův návrh figurální sochy v nadživotní velikosti¹⁰ její formou i použitou ikonografií přímo navazoval na poválečný socialistický realismus, který opět ožil v 70. a 80. letech v režimem

ak. sochař Miroslav Pangrác, ing. arch. Dagmar Císařová a ing. arch. Vlastimil Durdík. Přítomni byli také pplk. PhDr. Jaroslav Vegner, zástupce Dilo-VS Daniela Martínková, za GHMP Vladimír Nejezchleb a ing. arch. Milada Pinová. GHMP, f. Pomníky spravované GHMP, kart. 6, Protokol o jednání poroty užší soutěže na návrh pomníku I. S. Koněva pro Prahu, 6. 6. 1977.

⁶ AHMP, Sb. fotografií (157), I 1642, Diplom čestného občanství města Prahy maršálu Koněvovi, 28. 5. 1945.

⁷ Blíže FIDLER, Jiří: *Koněv. Osvoboditel, nebo okupant?* Universum, Praha 2019.

⁸ Tamtéž. Usnesení RNVP hl. m. Prahy ze dne 19. 7. 1977 č. 321. Srov. ŠINDELÁŘ, Jan: *Dnes už bez šerifiků*, s. 45.

⁹ AHMP, f. Výtvarná rada NVPM, kart. 1, inv. č. 9, 20. 11. 1973; *Muzeum paměti XX. století*. Sběrka dokumentů k pomníku I. S. Koněva, Stanovisko Komise pro ochranu památkového fondu druhé poloviny 20. století, NPÚ-310/87340/2019.

¹⁰ Bronzová socha měří na výšku 3,55 m. Umístěna byla na čtyřmetrovém žulovém podstavci.

N á v r h DOPORUČENÉ

Upřesnění hospodářské smlouvy č. 303/M11-77/47

VÁS NAVRH SMLOUVY **3520/77 z 11.7.77**
 NAŠE POTVRZENÍ

I. Strany a jejich odpovědní zástupci

Objednavatel **Galerie hl.m.Prahy, Mickiewiczova 1, Praha 6**
 Odpovědný zástupce objednavatele

Dodavatel Dílo - podnik Českého fondu výtvarných umění, Praha 1
 středisko: Výtvarná služba, Praha 1, Politických vězňů 7
 (dále jen Dílo - ČFVU)
 Odpovědný zástupce dodavatele: Dr. Jiří Sluštický

Odvolání odpovědných zástupců stran je účinné vůči druhé smluvní straně dnem, kdy jí bude doručeno písemné oznámení o této změně.

II. Bankovní spojení:

Peněžní částka ve smlouvě uvedená je splatna objednavatelem na účet Díla - ČFVU a SBČS Praha 1, účet č. 11-4913-5.

Název účtu objednavatele
 Peněžní ústav **Praha 6** Čís. stavby
 Směr. čís. Čís. účtu **4-06-4302-7**

III. Předmět smlouvy

**pomník maršála SBR I.S.Koněva pro Prahu 6-
 nám.Interbrigády**

definitivní model plastiky maršála Koněva v měř.1:1 v sadře
 pro odlití do bronzu
 výška včetně plinty 350 cm /figura 330cm, plinta 20 cm/
 autorský dozor při realizaci a osazení
 bez dopravy - zajistí si na svůj náklad objednavatel

IV. Práci provede - výtvarník pověřený na základě usnesení umělecké komise (§ 6 a 7 vyhlášky 149/61 Sb.):

ak.soch. Zdeněk Krybus, Nad alejí 18, Praha 6-Petřiny

V. Dodací lhůty

30.11.1979

VI. Cena:

Dílo(a) je(jsou) zadáno(a) za celkovou částku	385.000.-	Kčs
ke kteréžto částce bude připočtena 6% obchodní přírážka	23.100.-	
podle výnosu MŠK 816/59 § 9, odst. 3	408.100.-	Kčs
	celkem	Kčs

slovy **čtyřistaosmdesátjedno tisíc Kčs**

St. 14-5400-72

V uvedené ceně nejsou zahrnuty náklady za práce pomocné (řemeslné práce, lešení, doprava apod.), ani náklady za potřebné pomocné prostředky.

VII. Místo plnění

Praha

VIII. Další plnění

1. Bude-li objednavatel sám nebo z nařízení vyšších orgánů požadovat změny nebo doplňky, nebo nedodá-li potřebné podklady, resp. podklady, jejichž nutnost se objeví během provádění prací ve lhůtě požadovaných, vyhrazuje si Dílo - ČFVU možnost změny dodacích lhůt, případně změnu ceny.
2. Objednané dílo bude sledováno a posuzováno uměleckou komisí jmenovanou ve smyslu § 6 a 7, vyhl. 149/61 Sb., která rovněž provede ohodnocení úměrnosti honoráře vzhledem k vykonanému dílu.
3. Dílo - ČFVU vyhrazuje si ve smyslu vyhl. č. 22/67 Sb. vystavování splátkových - zálohových listů takto:

1. splátka - návrhy	r. 1977/78	148.400.-
2. splátka - def. model 1:1	30.11.79	254.400.-
konečná fakt.-po osazení/aut.dozor/		5.300.-

4. Ve smyslu vyhlášky SBČS č. 85/66 o platebním styku souhlasí objednavatel, aby fakturované částky byly vybrány inkasním příkazem z jeho účtu.
5. Objednavatel žádá - nežádá, aby byl zván k účasti při jednání umělecké komise.
6. Nedojde-li z důvodů na straně objednavatele k úplné realizaci výtvarné práce, sjednané touto hospodářskou smlouvou, zavazuje se objednavatel, že zaplatí Dílo - ČFVU vzniklou škodu ve smyslu zák. 109/1964 Sb.
7. Modely a návrhy zůstávají jako tvůrčí pomůcka majetkem autora.
8. Objednavatel má právo k užití tohoto díla k účelu v této smlouvě vymezenému a bere na vědomí, že k dalšímu nebo jinému užití díla je zapotřebí souhlasu autora (§ 12 autorského zákona).
9. Pro vztahy smluvních stran touto smlouvou založené platí v dalším právní předpisy, které upravují závazkové poměry mezi socialistickými organizacemi, vznikající z hospodářských smluv.

27.9.1977

V Praze dne .....

v Praze..... dne 10.10.1977

DÍLO - ČFVU
středisko Výtvarná služba
Pobřeží, Poštůvkých věžů 7
Tel. 268741, 268742, 268743, 268744

dodavatel

GALERIE HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY
Mickiewiczova 1
160 00 Praha 6 - Vřetecany

objednavatel

Milešnerová

Vyřizuje .....

tel. 268741-4

protežované umělecké tvorbě. Motiv šeríku byl převzat z pomníku Sbratření, který vytvořil prof. Karel Pokorný v letech 1947—1951 pro náměstí v České Třebové. Sousoší znázorňující objetí českého civilisty a sovětského vojáka bylo jako replika později umístěno také ve Vrchlického sadech v Praze.¹¹

Krybus s tímto dílem, které je kritiky ceněno, svému učiteli pomáhal. Monument Koněva navrhl obdobně jako jeho učitel rovněž v nadživotní velikosti. Krybus sám přitom mnoho figurálních velkých soch do poloviny 70. let nevytvořil, což se patrně odrazilo na slabé kvalitě jeho díla. Výjimku tvořil bronzový pomník Klementa Gottwalda, který byl osazen v roce 1960 v tehdejší Gottwaldově (dnešním Zlíně). Ve stejném roce, kdy vyhrál soutěž o podobu Koněvova pomníku, vytvořil sochu Antonína Zápotockého pro pražské náměstí tehdy pojmenované po tomto komunistickém prezidentovi (dnes náměstí Winstona Churchilla). Oba pomníky byly odstraněny v roce 1990.¹²

Architektonické řešení pomníku navrhl ve spolupráci se Zdeňkem Krybusem architekt Josef Saal. Vzhledem k jeho neshodám s porotou, která opakovaně odmítla původní koncepci s kruhovým

ZDENĚK KRYBUS (1923—2007) — akademický sochař. Narodil se 21. srpna 1923 v Kojetíně. Vyrůstal bez rodičů, kteří zemřeli v jeho raném mládí. V roce 1942 studoval na Škole umění ve Zlíně u prof. Vincence Makovského. Původně chtěl být malířem. V letech 1944 až 1945 pracoval v dílnách barrandovských filmových ateliérů v Praze. V letech 1945—1949 studoval na Akademii výtvarných umění v Praze v ateliéru monumentálního sochařství prof. Karla Pokorného. V letech 1951 až 1954 byl jeho aspirantem a v letech 1954 až 1955 asistentem. V letech 1972 až 1975 pracoval jako docent na katedře výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Vytvořil řadu angažovaných pomníků a plastik. Zemřel 3. ledna 2007 v Praze.

Maketa Koněvova pomníku a jeho autor Zdeňk Krybus na náměstí Interbrigády (Galerie hlavního města Prahy)

¹¹ Pražská replika byla původně v roce 1960 umístěna před Fantovu budovu Hlavního nádraží. V souvislosti se stavbou metra linky C byla dočasně přemístěna do budovy Federálního shromáždění. V roce 1988 byla umístěna při hlavní cestě ve Vrchlického sadech poblíž Bolzanovy ulice. Blíže ŠINDELÁŘ, Jan: Dílo nade všechna slova vypovídající. Příběh sousoší Sbratření. *Paměť a dějiny*, 2020, 2, s. 3—14.

¹² Blíže MALÁ, Alena (ed.): *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců*. Sv. VI. Výtvarné centrum Chagall, Ostrava 2001.

8

30. 11. 1978

Odbor kultury NV hl. m. Prahy,
k rukám s. insp. Michálka,

Staroměstské nám. 4,
P r a h a 1 - Staré Město.

podklady pro jednání komise
ÚV KSČ o pomníku I. S. Koněva

690/78

Vážený soudruhu inspektore,

v příloze Vám zasíláme jako podklad pro jednání komise ÚV KSČ 1 paré architektonické studie na výstavbu pomníku maršála SSSR I. S. Koněva v Praze 6 - Dejvicích na náměstí Interbrigády u Třídy Jugoslávských partyzánů.

Vítězný návrh na pomník od autorů zasl. umělce akademického soch. Zdenka Krybusa a ing. arch. Vratislava Růžičky vyšel ze soutěže vypsané radou NVP dne 8. 7. 1975. Výsledek soutěže byl vzat radou NVP na vědomí dne 19. července 1977 pod č. 321.

Výtvarná rada NVP schválila výsledek soutěže na své zasedání dne 12. 9. 1978. Model pomníku v hlíně v měřítku 1 : 1 a architektonicko-výtvarné řešení schválila komise ČFVU pro spolupráci architekta s výtvarníkem v atelieru autora dne 16. 6. 1978. Ideová rada MK posoudila model i architekturu v atelieru autora a schválila je 11. 10. 1978.

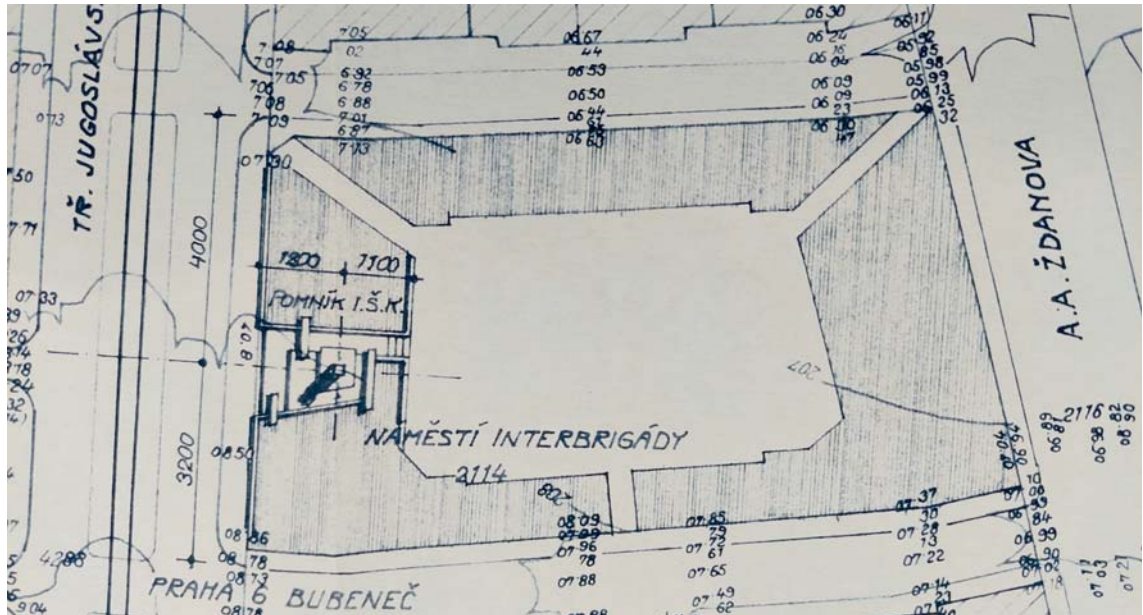
Informujeme Vás o tom, že model v hlíně i architektonické řešení jsou připraveny k případné prohlídce v atelieru autora v Praze 6 - Sedlci. Zasl. umělec Zdeněk Krybus nám sdělil, že fotografickou dokumentaci předal osobně v požadovaném počtu na ÚV KSČ s. Horákovi a na MV KSČ s. Pavlové.

Dobroslav Kotek, ak. soch.
ředitel Galerie hl. m. Prahy

Příloha: 1 paré architektonické studie

Galerie hlavního města Prahy
10200 Praha 6 - Vršovice

Michálka
30. 11. 78

Detail jednoho z plánů vytvořených architektem Vratislavem Růžičkou v roce 1978 (Galerie hlavního města Prahy)

platů a komolým kuželem a žádala skromnější řešení,¹³ se nakonec Krybus rozhodl spolupráci s ním ukončit, což oznámil porotě 14. prosince 1977.¹⁴ V lednu 1978 byl osloven zkušený architekt Vratislav Růžička (1929—1990),¹⁵ který po srpnu 1968 patřil k nejvíce protežovaným tvůrcům (vedle jiného pracoval pro sovětské velvyslanectví v Praze). Růžička akceptoval všechny připomínky poroty a v červnu 1978 odevzdal architektonický návrh, za nějž podle smlouvy obdržel celkem 75 000 Kčs.¹⁶ Výsledný návrh pomníku včetně architektonického řešení schválily následně odborné komise Národního výboru hl. m. Prahy, ministerstva kultury ČSR a ÚV KSČ.¹⁷

V průvodní zprávě k projektu Růžička v létě 1978 navrhl, aby součástí pomníku byla bronzová deska obsahující výsostně ideový text informující o zásluhách I. S. Koněva a Rudé armády na našem osvobození. Dva návrhy textu napsal pracovník Vojenského historického ústavu Jaroslav Vegner, který se také jako konzultant účastnil práce poroty. Krybus již na podzim 1978 dokončil hliněný model pomníku, jehož podobu schválili členové Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky při Ministerstvu kultury ČSR.¹⁸ Stavbu pomníku, která začala 25. února 1980, zajišťoval

¹³ GHMP, f. Pomníky spravované GHMP, kart. 6, Protokol o jednání poroty užší soutěže na návrh pomníku I. S. Koněva pro Prahu, 6. 6. 1977; Tamtéž. Zápis z konzultace poroty soutěže na návrh pomníku I. S. Koněva s autorem architektonického řešení vítězného návrhu — ak. architektem Josefem Saalem, 20. 7. 1977; Tamtéž. Dopis Josefa Saala náměstkovi primátora hl. m. Prahy Josefu Kiliánovi, 23. 9. 1977; Tamtéž. Protokol o jednání poroty soutěže na návrh pomníku I. S. Koněva pro Prahu — architektonická část, 17. 11. 1977.

¹⁴ Tamtéž. Dopis Zdeňka Krybuse porotě soutěže pro postavení pomníku I. S. Koněva v Praze 6, 14. 12. 1977.

¹⁵ Tamtéž. Dodatek. Zápis z jednání mezi autorem výtvarné části pomníku, zasloužilým umělcem Zd. Krybusem, a ak. arch. V. Růžičkou ze dne 24. 1. 1978.

¹⁶ Tamtéž. Zápis o odborném jednání umělecké komise pro spolupráci architekta s výtvarníkem, konaném dne 30. 6. 1978 v klubu Mánes; Tamtéž. Hospodářská smlouva o dodávce výtvarného díla, 26. 7. 1978.

¹⁷ Tamtéž. Dopis ředitele GHMP Dobroslava Kotka odboru kultury NVP, 30. 11. 1978.

¹⁸ Tamtéž. Dopis s informací o jednání Ideové rady pro péči o památníky, pomníky a pamětní desky zřízené při ministerstvu kultury ČSR, 17. 10. 1977.

Zpráva ČTK o odhalení pomníku maršála Koněva v Bubenči 9. května 1980

V Praze odhalen pomník maršála Koněva

PRAHA 9. května (ČTK) — Při příležitosti oslav 35. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou byl v pátek na náměstí Interbrigády v Praze odhalen pomník maršála Ivana Stěpanoviče Koněva, dvojnásobného hrdiny Sovětského svazu, hrdiny ČSSR a čestného občana hlavního města Prahy.

Po státních hymnách ČSSR a SSSR přivítal na slavnostním aktu pražský primátor Zdeněk Zuska předsedu vlády ČSSR Lubomíra Štrougala a další členy předsednictva ÚV KSČ Vasilu Biláka, Karla Hoffmanna, Václava Hůlu, Aloise Indru, Antonína Kapka, Josefa Kempného a Josefa Korčáka, kandidáta předsednictva ÚV KSČ Miloše Jakeše, tajemníky ÚV KSČ Mikuláše Beňa, Jana Fojtíka, Josefa Hamana a Josefa Havlína a členku sekretariátu ÚV KSČ Marii Kabrhelovou. Odhalení pomníku se zúčastnili také zástupci orgánů a organizací Národní fronty, generalita ČSLA a další představitelé našeho politického, veřejného a kulturního života.

Přítomni byli rovněž velvyslanec SSSR v ČSSR Alexandr Botvin, delegace Sovětské armády a Sovětského výboru bývalých účastníků války vedená hrdinou Sovětského svazu generálem armády Alexandrem Lučinským a velitel Střední skupiny sovětských vojsk v ČSSR generálplukovník Dmitrij Jazov.

Mezi hosty byli další představitelé zastupitelských úřadů socialistických zemí v Československu.

Slavnostní projev přednesl člen předsednictva ÚV KSČ a vedoucí tajemník městského výboru KSČ v Praze Antonín Kapek. S pozdravným projevem poté vystoupil hrdina Sovětského svazu generál armády Alexandr Lučinskij.

Pomník je dílem zasloužilého umělce akademického sochaře Zdeňka Krybuse. Bude navždy připomínat historické májové dny roku 1945.

Slavnostní akt byl zakončen Internacionálou.

Rudé právo, roč. 60, č. 110 (12. 5. 1980), s. 2.

národní podnik Konstruktiva, kamenické práce provedl Průmysl kamene z Příbrami a samotná bronzová socha byla odlita v Závodech umělecké kovovýroby (Zukov) Praha. Samotná stavba na náměstí Interbrigády byla zahájena na konci března 1980. Podle předávacího protokolu byly náklady na stavební práce vyčísleny ve výši 1 841 000 Kčs.¹⁹

Odhalení pomníku bylo naplánováno na 9. květen 1980 v 10 hodin dopoledne. Již od 5. května 1980 byl monument střežen příslušníky SNB z příslušné obvodní správy, kteří měli také zajistit omezení veřejné hromadné dopravy a odstranění eventuálních parkujících vozidel.²⁰ Slavnostní odhalení se odehrálo bez komplikací a v typickém dobovém duchu. Pódium, řečnický pultík a červenou zakrývací roušku připravil podnik hl. m. Prahy PRAGOPROPAG.²¹ Ozvučení akce zajistilo Ředitelství

¹⁹ ŠINDELÁŘ, Jan: Dnes už bez šeríků, s. 46.

²⁰ GHMP, f. Pomníky spravované GHMP, kart. 6, Dopis ředitele GHMP Dobroslava Kotka OS SNB Praha 6, 2. 4. 1980.

²¹ Tamtéž. Dopis ředitele GHMP Dobroslava Kotka podniku hl. m. Prahy PRAGOPROPAG, 1. 4. 1980.

Antonín Kapek při odhalení Koněvova pomníku (Archiv hlavního města Prahy)

Odhalení Koněvova pomníku 9. května 1980 (Muzeum paměti XX. století)

telekomunikací Praha.²² Hlavní kulisu vytvořili pionýři z okolních škol a čestná vojenská stráž. Akce se zúčastnila většina stranického a státního vedení s výjimkou generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSSR Gustáva Husáka. Důvodem byl patrně jednak další program související s oslavami konce druhé světové války včetně velké manifestace na Letenské pláni a večerní recepce na Pražském hradě, ale také předchozí pohřeb jugoslávského vůdce Josipa Broze Tita 8. května 1980. V Bubenči byl naopak přítomen sovětský velvyslanec Alexander Botvin, vedoucí sovětské delegace gen. Alexander Lučinskij a velitel okupačních sovětských vojsk v Československu genplk. Dmitrij Jazov. Hlavní projev přednesl vedoucí tajemník pražského městského výboru KSČ a člen předsednictva ÚV KSČ Antonín Kapek. Jak druhý den informovalo *Rudé právo*, *slavnostní akt byl zakončen Internacionálou*.²³

Až dva měsíce po odhalení byla stavba zkolaudována odborem výstavy Obvodního národního výboru v Praze.²⁴ A ještě o několik dnů později byla na místo instalována bronzová deska s nápisem, která se do slavnostního odhalení nestihla dokončit, neboť Městský výbor KSČ v Praze schválil text oslavující maršála Koněva s velkým zpožděním. Návrh zhotovil ředitel Galerie hl. m. Prahy, sochař Dobroslav Kotek. Deska měla rozměr 230 x 52 cm, odlita byla v podniku Českého fondu výtvarného umění Dílo. Byl na ni dvojjazyčný nápis: *Významný vojevůdce maršál Sovětského svazu Ivan Stepanovič Koněv, dvojnásobný hrdina Sovětského svazu a hrdina Československé socialistické republiky, velitel vojsk 1. ukrajinského frontu, která zachránila 9. května 1945 Prahu před zničením*.²⁵

Pomník následně udržovala Galerie hl. m. Prahy, která ho měla ve svém vlastnictví třicet let. Několikrát se dočkal rekonstrukce. Usnesením Zastupitelstva hl. m. Prahy z 25. března 2010 byl předán do vlastnictví Městské části Praha 6.²⁶

²² Tamtéž. Dopis ředitele GHMP Dobroslava Kotka Ředitelství telekomunikací Praha, 1. 4. 1980.

²³ V Praze odhalen pomník maršála Koněva. *Rudé právo*, 12. 5. 1980, s. 2.

²⁴ GHMP, f. Pomníky spravované GHMP, kart. 6, Kolaudační rozhodnutí, 12. 6. 1980.

²⁵ GHMP, f. Pomníky spravované GHMP, kart. 6, Zápis o předání a převzetí bronzové desky a nápisu na soklu pomníku I. S. Koněva pro Prahu 6 ze dne 16. 6. 1980.

²⁶ Muzeum paměti XX. století, Sběrka dokumentů k pomníku I. S. Koněva, Usnesení Zastupitelstva hl. m. Prahy z 25. 3. 2010.

Koněvova socha s vysvětlujícími tabulkami v roce 2018 (Wikimedia Commons)

Na rozdíl od jiných pomníků z komunistického období Koněvova socha přežila vlnu jejich odstraňování po roce 1989, která také zasáhla Leninovu sochu na nedalekém Vítězném náměstí (v letech 1952—1990 neslo název náměstí Říjnové revoluce). V dokumentaci k pomníku je bez bližších podrobností uvedeno, že o odstranění pomníku usilovalo jedno z místních sdružení Občanského fóra.²⁷ Jedním z důvodů neúspěchu zmíněného návrhu byla patrně přítomnost Sovětské armády na československém území až do června 1991 a vliv předchozí oficiální interpretace událostí spojených s Pražským povstáním a koncem druhé světové války.

Koněvův monument byl naopak v roce 1991 odstraněn v polském Krakově, kde byl přitom odhalen teprve v roce 1987. Socha byla převezena do ruského města Kirov, kde byla restaurována a instalována na náměstí.²⁸

Přibližně od roku 2015 se Koněvův pomník stal předmětem velkého konfliktu, do nějž postupně stále silněji promlouvala také ruská strana zejména prostřednictvím ministerstva zahraničí. Plastika byla opakovaně polévána červenou barvou a popisována nápisy odkazujícími na

V souvislosti s opakovaným pomalováním pomníku byla Koněvova socha v létě 2019 zakryta plachtou (foto Petr Blažek)

²⁷ Doslova je zde uvedeno: *Pomník je velmi kontroverzním uměleckým dílem, v 90. letech žádalo Občanské fórum Baterie jeho odstranění, ke kterému však nedošlo. Každoročně dochází k jeho poškozování jak vandaly, tak poškozování vědomému s politickým podtextem. Muzeum paměti XX. století, Sběrka dokumentů k pomníku I. S. Koněva, Usnesení Zastupitelstva Městské části Praha 6 č. 120/19, Příloha technické parametry.*

²⁸ Koněvovy sochy jsou také na Slovensku (Svidníku), na Ukrajině (Charkov) a v Rusku (Kubinka v Tverské oblasti, Bělgorod, Nižnij Novgorod, Omsk a Vologda).

Koněvova socha s vysvětlujícími tabulkami v roce 2018 (Wikimedia Commons)

potlačení maďarské revoluce v roce 1956 či srpnovou okupaci Československa. Autoři těchto nápisů však nebyli zjištěni; nabízí se tedy otázka, zda se nejednalo o záměrnou provokaci.

Vedení městské části Praha 6 bylo v reakci na rostoucí napětí oběma stranami vyzýváno, aby pomník odstranilo, či naopak ponechalo na svém místě. Nejdříve zvolilo kompromisní řešení, když na návrh starosty Ondřeje Koláře rozhodlo v roce 2018 o vytvoření nových desek v češtině, angličtině a ruštině s informacemi o kariéře maršála Koněva včetně jeho podílu na zločinech Sovětského svazu. Znění vysvětlujícího textu navrhl vojenský historik Eduard Stehlík: *Maršál Ivan Stepanovič Koněv velel 1. ukrajinskému frontu, jehož jednotky byly nasazeny k závěrečnému útoku na Berlín a osvobodily severní, střední a východní Čechy a jako první vstoupily 9. května 1945 do Prahy. Na podzim 1956 řídil potlačení maďarského povstání sovětskou armádou a jako velitel Skupiny sovětských vojsk v Berlíně se v roce 1961 podílel na řešení tzv. druhé berlínské krize výstavbou Berlínské zdi. V roce 1968 osobně zaštitil zpravodajský průzkum před vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa.*

Proti textu se v otevřeném dopise v lednu 2018 společně ohradili velvyslanci Ruska, Běloruska, Arménie, Ázerbájdžánu a Kazachstánu, kteří kritizovali postup místních politiků: *Natolik zásadní otázky státní politiky nemůžou být ponechány orgánům místní samosprávy. Počítáme s porozuměním a podporou v otázce zachování pomníku I. S. Koněva v původní podobě.*²⁹

Zmíněný kompromis v podobě tabulek nepomohl zastavit eskalaci konfliktu o pomník, v jehož blízkosti se začaly konat pravidelně demonstrace. Pomník byl opět několikrát pomalován. Dne 12. září 2019 proto rozhodlo Zastupitelstvo městské části Praha 6 o definitivním přemístění sochy maršála Koněva z původního místa a vypsání otevřené výtvarné soutěže na zhotovení *památníku osvobození Prahy na konci druhé světové války*. Rada městské části byla současně pověřena nalezením důstojného uplatnění Koněvovy sochy, *nejlépe v některé z paměťových institucí.*³⁰

²⁹ MOŠPANOVÁ, Eva: Pražskou sochu maršála Koněva řeší velvyslanci i ruské ministerstvo. Česká strana neskrývá překvapení. *iROZHLAS.cz*, 4. 1. 2018, viz https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/socha-marsala-koneva-tabulky-rusko-velvyslanectvi-ministerstvo_1801041200_mos (poslední přístup 26. 9. 2021).

³⁰ *Muzeum paměti XX. století*, Sbirka dokumentů k pomníku I. S. Koněva, Usnesení Zastupitelstva městské části Praha 6 č. 120/19 ze dne 12. 9. 2019, Pomník maršála Ivana Stepanoviče Koněva.

depozitář

Koněvova socha uložená ve skladu uměleckých předmětů v roce 2020 (foto Petr Blažek)

Návrh umístění sochy I. S. Koněva v Domě pážat vytvořil v roce 2020 architekt Tomáš Hradečný (Wiki-media Commons)

Pomník nikdy nebyl zapsán v Centrální evidenci válečných hrobů, spravované Ministerstvem obrany České republiky podle zákona č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech.³¹ Stoupenci setrvání Koněvova pomníku na náměstí Interbrigády se přesto pokusili jeho přesun zastavit tím, že požádali o jeho prohlášení za nemovitou kulturní památku. Národní památkový ústav tyto žádosti v listopadu 2019 odmítl s odkazem na postoj příslušné komise, podle níž se jedná o nedostatečně kvalitní umělecké dílo.³²

Městská část Praha 6 postupně jednala s několika institucemi o využití sochy po jejím plánovaném přesunu z původního místa. Po neúspěšném jednání s Vojenským historickým ústavem a Galerií hl. m. Prahy nabídla po osobní schůzce 20. ledna 2020 nakonec tento artefakt Muzeu paměti XX. století, které krátce předtím založilo hlavní město Praha jako zapsaný ústav.³³ Po souhlasu správní rady muzea 3. dubna 2021 byla následně uzavřena smlouva s Městskou částí Praha 6 o výpůjčce na deset let.³⁴

Dne 3. dubna 2020 nechalo vedení městské části Praha 6 Koněvovu sochu přemístit do skladu uměleckých předmětů Artex Art Save. Zde čeká na stavební úpravy Domu pážat, aby zde mohla vzniknout stálá expozice Muzea paměti XX. století, jíž bude součástí. Situace okolo Koněvovy sochy se postupně uklidnila, i když ruská strana opakovaně prostřednictvím ministra zahraničí Sergeje Lavrova žádala, aby byla socha umístěna buď na území ruského velvyslanectví v Praze či na pohřebišti sovětských vojáků na Olšanských hřbitvech. ■

³¹ Blíže webové stránky Ministerstva obrany ČR, viz <https://www.valecnehroby.army.cz/evidence-valecnych-hrobu> (poslední přístup 26. 9. 2021).

³² *Muzeum paměti XX. století*, Sběrka dokumentů k pomníku I. S. Koněva, Stanovisko Komise pro ochranu památkového fondu 20. století Národního památkového ústavu ze dne 5. 11. 2019, č.j. NPU-310/87340/2019.

³³ *Muzeum paměti XX. století*, Sběrka dokumentů k pomníku I. S. Koněva, Dopis místostarosty Městské části Praha 6 Mgr. Jana Laciny.

³⁴ *Muzeum paměti XX. století*, Zápis ze zasedání správní rady Muzea paměti XX. století konaného dne 1. 7. 2020.

Rubaška darovaná Janem Palachem Jiřímu Mejstříkovi

Rubaška byla ruská vojenská košile, která se používala jako pracovní oděv. Jiří Mejstřík ji získal darem od Jana Palacha, který mu ji přivezl ze studentské brigády v Sovětském svazu v roce 1968. Rubašku Palach Mejstříkovi předal v září 1968 na studentské koleji VŠE v Praze na Jarově. Oba dva tehdy studovali Vysokou školu ekonomickou v Praze. Jan Palach zde bydlel (převážně v budově D) jako student oboru ekonomika zemědělství v letech 1966—1968 a strávil zde vět-

šinu svého vysokoškolského studentského života včetně období pražského jara. Právě liberální prostředí VŠE poloviny 60. let prohloubilo v Janu Palachovi zájem o politiku. Kolej dnes nese jeho jméno a jeho osud připomíná i pamětní deska. Jiří Mejstřík je členem skupiny přátel a bývalých spolužáků Jana Palacha a o tuto pamětní desku se zasloužil. Jádrem skupiny jsou účastníci studentského pracovního tábora v Kazachstánu v roce 1967 a další bývalí studenti, známí Jana Palacha aktivní během událostí let 1968/1969.

Přír. č. MPXX-2/2020/1, bavlna, SSSR, 1968, získáno darem od Jiřího Mejstříka, spolužáka Jana Palacha (foto: Marta B. Myšková)

Na studentskou brigádu na celině v Kazachstánu v roce 1967, které se také zúčastnil Jan Palach, přivezli jako pracovní oblečení bednu s vojenským šatstvem. Rubaška, vrchní vojenská košile uzavřená na stojacím límci, kterou jsem si vybral a chtěl přivést jako suvenýr, se mi však ztratila. Janu Palachovi jsem pomáhal při organizaci studentské pracovní skupiny, kterou vedl v SSSR v roce 1968, a požádal ho, pokud se naskytne obdobná možnost, o přivezení rubašky. Jan ji přivezl a v září 1968 jsem si ji vyzvedl na koleji VŠE.

Ze vzpomínek Jiřího Mejstříka v roce 2020.¹

¹ Archiv autora, e-mail Jiřího Mejstříka adresovaný Petru Blažkovi, 5. května 2020.

Z pozůstalosti Bedřicha Hostičky. Potvrzení primátora hl. m. Prahy o účasti v bojích o Staroměstskou radnici

Potvrzení pražského primátora Petra Zenkla (podepsané náměstkem tehdejšího primátora Ladislavem Pičmanem) o účasti Bedřicha Hostičky v bojích o Staroměstskou radnici v květnu 1945.

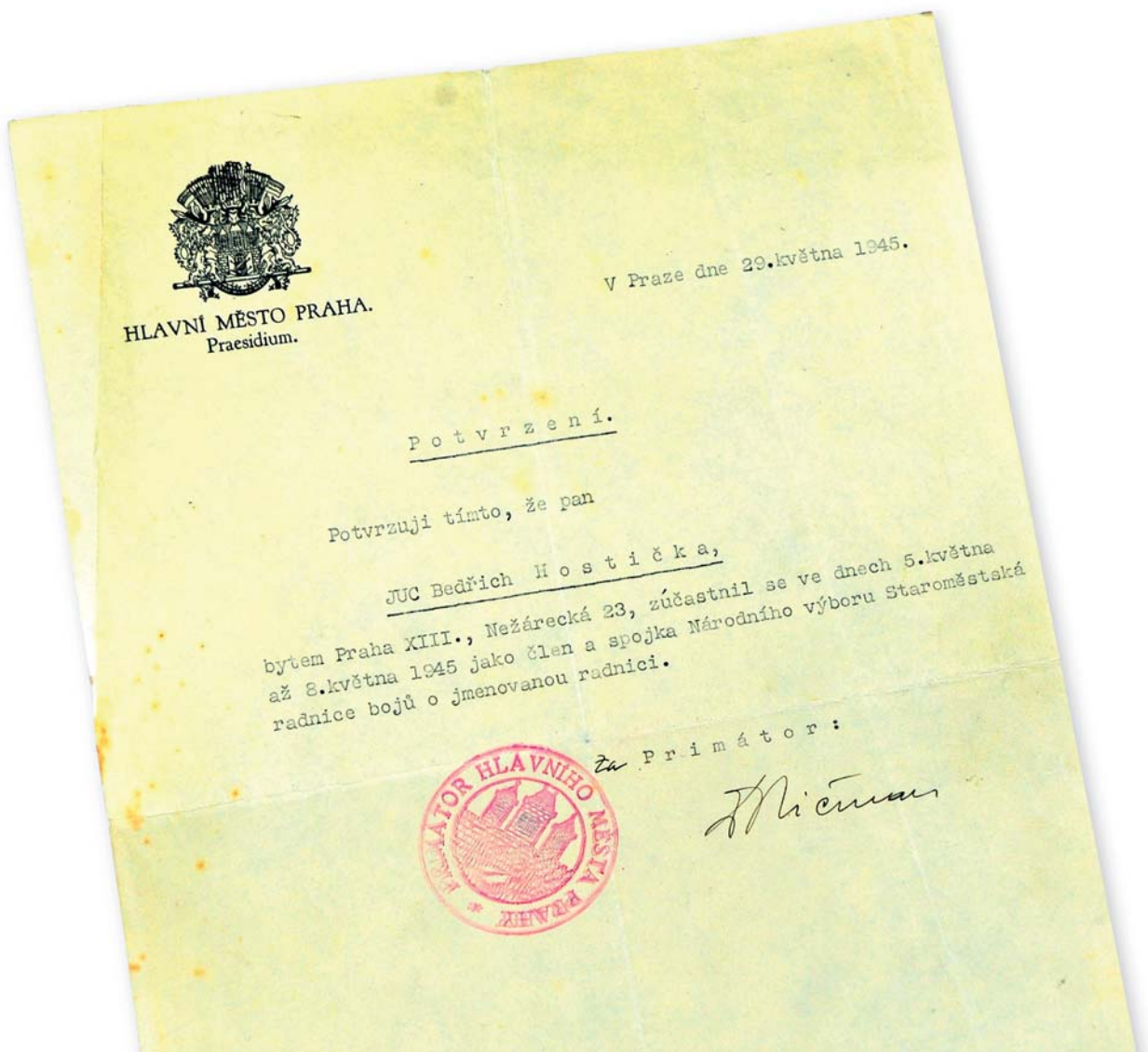
Ladislav Pičman patřil k protikomunistickému křídlu ČSSD. V únoru 1948 podpořil stanovisko, aby se sociální demokracie připojila k demisi nekomunistických ministrů, a brzy poté byl zbaven všech funkcí.

V dubnu 1954 byl zatčen, obviněn z velezrady a vyzvědačství a ve velkém procesu s „pravíčovými“ sociálními demokraty v říjnu 1954 odsouzen k 25 letům odnětí svobody.

Ve vězení záhy brzy duševně onemocněl a byl opakovaně hospitalizován v psychiatrické léčebně. V květnu 1960 byl propuštěn na základě amnestie. Zemřel v roce 1977 v Praze.

Bedřich Hostička byl právník a tajemník Československé strany lidové. V politickém procesu s Miladou Horákovou a spol. byl odsouzen k trestu žaláře na 28 let. Propuštěn byl v roce 1963. V roce 1968 odešel do švýcarského exilu. Zemřel v roce 1996 ve městě Egg u Curychu.

Přír. č. MPXX-3/2020/21, papír, Československo, 1945, získáno darem od Miroslava Jonáka (foto Marta B. Myšková)

Vzpomínka na Jana Vodňanského

Jaroslav Suk

S jeho tvorbou jsem se setkal ve vězení na Ruzyňi. Na vycházky jsme chodili s hochy, kteří velice pokročilým způsobem, mj. horolezeckými výkony a s použitím vysílaček, vykrádali hračky a zámky. A tito inteligentní vykradači měli Vodňanského verše velmi v oblibě. Situační kontrasty pro jeho vkus naprosto patřičné.

Táňa Fišerová mi o něm vyprávěla, když si vzala Skoumala a s Vodňanským vystupovala, jaký je to originální člověk. Když se učil anglicky, tak měl po bytě všude rozmístěné cedulky se slovíčky, aby si je neustále oživoval. Ale mám na Honzu Vodňanského hlavně vzpomínky z Výboru pro propuštění Jaroslava Kukala, Václava Havla a Pavla Landovského. Kromě praktických projednávaných věcí tam, v pokoji u Bendů, kde se později zakládal VONS, vládla neuvěřitelně stimulující veselá atmosféra. Vtipy se nesly mezi Rudou Battěkem, Vodňanským, Ivanem Medkem, Janem Vladislavem, Vlastou Chramostovou... Na stanici autobusu jsme chodili spolu, takže jsem mu vyprávěl, jak dětem doma čteme *Šlo povidlo na vandr*, a on opáčil: *Jen aby se z toho nezbláznily*.

Tenkrát vystupoval se Skoumalem na Chmelnici, kde se vděčné obecenstvo skoro válelo po zemi. My jsme si to nahrávali na magnetofon a přehrávali dokolečka. Pak jim vystupování na nějakou dobu zatrhli a Roubalovi uspořádali pro ně malou scénu u sebe doma, a jelikož jsme bydleli blízko, tak jsme taky byli v obecenstvu.

Po revoluci byl jedním z nejvýstřednější tanečnicích ve Španělském sále, když tam vyhrávali Plastici. Teď tam takové tance a tak svobodná individua nepěstují.

U Kamily Bendové jsem ho ještě párkrát potkal na jejím salonu a vždycky tam z něho čišela moudrost a sranda. Hlavně si cením jeho umění jazykového, těch kalamburů a zvěčnělých úsloví.

Jan Vodňanský (foto Petr Novák, Wikimedia)

To je ono, Desdemono! Eidam — už vám pro něj pajdám. A zejména Freude, Freude, Freude, vždycky na tě dojde! Už jsou tam nahoře se Skoumalem i s Táňou Fišerovou. Díky za zkrášlení těch ponurých dob!

Fagervik, 25. března 2021

Chronologický přehled činnosti Muzea paměti XX. století v roce 2020

Jan Kalous

Muzeum paměti XX. století je instituce zřízená na základě usnesení Zastupitelstva hlavního města Prahy č. 9/9 z 19. září 2019. Účel a předmět činnosti zapsaného ústavu je definován v člancích 4 a 5 zakládací listiny jako *zachování historické paměti v souvislosti se vznikem, existencí a pádem totalitních režimů na území Československa a dále pak připomínat odpůrce a oběti totalitních režimů a přispět k pochopení modelů autoritativního vládnutí*. Muzeum je deklarováno jako instituce paměťová, sbírkotvorná, vzdělávací a osvětová.

Muzeum v říjnu 2020 získalo od hl. m. Prahy formou pronájmu jako dočasné sídlo Dům pážat pánů z Martinic na Hradčanech, které v současnosti upravujeme pro zahájení činnosti. Během roku 2020 jsme v souladu s Plánem činnosti na rok 2020, schváleného Správní radou Muzea paměti XX. století 6. března 2020, připravili a uskutečnili řadu projektů. Na všech akcích jsme prezentovali hl. m. Prahu jako našeho zakladatele. Je nutné konstatovat, že činnost muzea byla narušena závažnou epidemiologickou situací na území České republiky, která postupně vedla v některých případech ke zrušení, časovému přesunu nebo změnám způsobu uskutečnění naplánovaných akcí. V situaci, kdy nebylo možné konání veřejné debaty, byla zvolena forma videozáznamu pomocí několika kamer, profesionálního střihu a použití archivních pramenů včetně fotografií ČTK. Stejným způsobem či streamováním byl v listopadu 2020 uskutečněn třídní festival dokumentárních filmů o XX. století *Nezlomní a obětovaní* a program k výročí 17. listopadu, kde bylo kromě

Sídlo Muzea paměti XX. století, Dům pážat (foto Martin Pikous)

dvou výstav poprvé formou on-line prohlídky ukázáno také dočasné sídlo Muzea.

V průběhu roku 2020 Muzeum uskutečnilo tyto akce určené pro veřejnost:

- 26. února 2020** — ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze
Mene Tekel: diskuse České ozvěny díla George Orwella (on-line)
- 4. května 2020** — ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla
debata *Kdo skutečně osvobodil Prahu?* (on-line)
- 11. května 2020** — ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla
debata *Maršál Koněv a 20. století* (on-line)
- 18. května 2020** — ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla
debata *Maršál Koněv v umění a propagandě* (on-line)
- 25. května 2020** — ve spolupráci s Knihovnou Václava Havla
debata *Pomníková diplomacie a hybridní válka* (on-line)
- 8. června 2020** — ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze
debata *Dr. Milada Horáková a největší politický proces* (on-line)
- 15. června 2020** — ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze
debata *Soudní rehabilitace jako cesta k nápravě?* (on-line)
- 16. června 2020** — ve spolupráci s místopředsedou Senátu Parlamentu ČR Jiřím Oberfalzerem a Společností pro výzkum zločinů komunismu
kulatý stůl *Vyšetřování smrti Jana Masaryka*
- 25. června 2020** — ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze
debata *Snahy o potrestání zločinů komunismu* (on-line)

červen—říjen 2020

dokumentární film *Únor 1948*

21. srpna 2020

debata *Oživení občanské společnosti v období pražského jara aneb co zničila srpnová okupace* (on-line)

5. října 2020 — ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze

debata *Československo a fenomén hranic: historická perspektiva* (on-line)

12. října 2020 — ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze

debata *Československo a fenomén hranic: státní hranice a právo* (on-line)

19. října 2020 — ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze

debata *Československo a fenomén hranic: filosofický a psychologický pohled* (on-line)

10.—12. listopadu 2020 — ve spolupráci s Polským institutem v Praze a Bio Oko festival dokumentárních filmů o 20. století
Nezломní a obětovaní (on-line)

17. listopadu 2020 — ve spolupráci s Polským institutem v Praze a knihovnou Libri prohibiti

výstavy k 17. listopadu (on-line) *Rok zázraků. Československo a rozpad sovětského bloku a Nemějte strach! Církev a cesta střední Evropy ke svobodě*

září—listopad 2020 — ve spolupráci se Smart Guide
virtuální prohlídková trasa *Prahou února 1948*

1. prosince 2020

kniha Petr BLAŽEK — Filip POSPÍŠIL — Roman LAUBE: *Lennonova zeď v Praze. Studie, rozhovory, dokumenty*

2. prosince 2020 — ve spolupráci s Museem Kampa
debata *Lennonova zeď v Praze* (on-line)

Debata *Kdo skutečně osvobodil Prahu?* Zleva Jan Kalous, Pavel Žáček, Eduard Stehlík, Pavel Kmoch (foto Martin Pikous)

Diskuse *České ozvěny díla George Orwella* v rámci festivalu Mene Tekel. Zleva Petr Blažek, Jan Kalous, Jiří Šesták (foto Martin Pikous)

Debata *Dr. Milada Horáková a největší politický proces.* Zleva Petr Blažek, Jan Kuklík, Martin Vadas, Petr Koura (foto Martin Pikous)

Procházka Prahou února 1948 (foto Marta B. Myšková)

Předání cen festivalu dokumentárních filmů o 20. století *Nezломní a obětovaní*. Zleva v zadní řadě Maciej Ruczaj, Jiří Šesták, Petr Blažek; v přední řadě — Hana Kordová Marvanová, Olga Sommerová, Paulina Skavova (foto Marta B. Myšková)

Debata *Oživení občanské společnosti v období pražského jara aneb co zničila srpnová okupace*. Zleva Jaroslav Šebek, Vít Fojtek, Jan Kalous, Petr Blažek (foto Marta B. Myšková)

Jaroslav Hutka a 17. listopad v Domě pážat (foto Petr Blažek)

Kulatý stůl Vyšetřování smrti Jana Masaryka

Jan Kalous

Místopředseda Senátu Parlamentu České republiky Jiří Oberfalzer ve spolupráci s Muzeem paměti XX. století a Společností pro výzkum zločinů komunismu uspořádal 16. června 2020 ve Frýdlantském salóňku Valdštejnského paláce kulatý stůl pod názvem Vyšetřování smrti Jana Masaryka.

Na podzim 2019 zahájilo Městské státní zastupitelství v Praze již páté vyšetřování smrti nejpopulárnějšího československého politika své doby. Co přesně vedlo ke znovuootevření vyšetřovacích úkonů? Co nového se v této souvislosti objevilo? Hned v úvodu jednání Jiří Oberfalzer prohlásil: *Jan Masaryk skončil tragickou smrtí. My v podstatě dosud přesně nevíme, co bylo její příčinou, nebo neznáme všechny okolnosti, které k té smrti vedly. Zcela jistě ty podstatné ano. Byl to začátek komunistické diktatury, on byl jistě politik nepohodlný.*

Ředitel Muzea paměti XX. století Jiří Šesták upozornil přítomné na nutnost připomínat si důležité momenty dějin dvacátého století. *Jeden z takových velmi dramatických příběhů je právě smrt Jana Masaryka, jedné z nejvýznamnějších osobností tehdejší doby. Můžeme se na tuto smrt dívat, že spolu se smrtí Edvarda Beneše končí období poválečné snahy o znovuoobnovení parlamentní demokracie Československa, která již v tom období třetí republiky utrpěla značné šrámy, únorem 48 se definitivně ukončila tato demokratická cesta nebo snaha o obnovení demokracie v Československu,* řekl Jiří Šesták v úvodním proslouvu.

Historik Muzea paměti XX. století Jan Kalous ve svém příspěvku připomněl výsledky dosavadních čtyř vyšetřování smrti československého ministra zahraničních věcí Jana Masaryka. Dvě z nich proběhla před listopadem 1989. První šetření hned v roce 1948 bylo ukončeno s tím, že

šlo o sebevraždu. Druhé vyšetřování v letech 1968 až 1969 skončilo konstatováním, že verze sebevraždy a nešťastné náhody měly ve stopách zajištěných na místě činu stejnou oporu. Objasněním byla bezpečně vyloučena vražda. V pořadí třetí vyšetřování v 90. letech v Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu dospělo k závěru, že Jan Masaryk čelil v noci z 9. na 10. března 1948 nelegálně prováděné domovní prohlídce, kterou provádělo pětičlenné komando složené z bývalých partyzánů. Při pokusu uniknout z bytu po římsce ale Masaryk spadl. Poslední vyšetřování v letech 2001 až 2004, opět Úřadem dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, skončilo závěrem, že Masaryk byl 10. března 1948 v blíže nezjištěném čase mezi půlnocí a ránem ve svém služebním bytě v Černínském paláci zavražděn neznámými pachatelí. Vyšetřovatel se argumentačně opřel o znalecký posudek z oboru forenzní biomechanika, který konstatoval, že k pádu Jana Masaryka došlo působením vnější síly, přičemž se na něm podílela minimálně jedna osoba. *Jeho smrt se dodnes stala předmětem nejrůznějších úvah, spekulací a celkem čtyř oficiálních vyšetřování. Ta dospěla ke čtyřem různým závěrům. Záhada smrti nejpopulárnějšího politika své doby se tím ale nikdy zcela neuzavřela. Širší veřejnost si stále kladla a klade otázku: Co přesně se v sídle ministerstva zahraničních věcí odehrálo v noci z 9. na 10. března 1948? Máme naději, že se to někdy dozvíme?* uvedl Jan Kalous.

Jeden z iniciátorů nového vyšetřování, Martin Čermák (společně s Janem Špičkou ze Západočeské univerzity v Plzni), přiblížil ve svém vystoupení metodiku a přístup při řešení problému smrti Jana Masaryka. Podle něj brali v úvahu čtyři důkazní momenty: fotodokumentaci z druhého nádvoří Černínského paláce z 10. března 1948, náčrtek kriminální ústředny z 11. března 1948, pitevní protokol podepsaný profesorem Františkem Hájkem a vlastní měření. V úvahu brali také meteorologickou situaci právě v noci z 9. na 10. března 1948. Podle pitevního protokolu, na který se Martin Čermák odvolával, došlo následkem pádu k rovnoměrnému poškození skeletu. Dále je zřejmé, že Masaryk vzhledem k nálezům krve v břišní dutině a v plicích dopadl na nádvoří evidentně živý.

Účastníci jednání kulatého stolu
(foto Marta B. Myšková)

Zleva ředitel muzea Jiří Šesták, místopředseda Senátu Parlamentu České republiky Jiří Oberfalzer, Václava Janděčková a Jindřich Grulich (foto Marta B. Myšková)

Martin Čermák představuje svou verzi smrti Jana Masaryka (foto Marta B. Myšková)

Jindřich Grulich hovoří o svém setkání s Vilibaldem Hofmannem, naslouchá Václava Janděčková (foto Marta B. Myšková)

Během svých měření se zabývali nalezením, respektive určením přesné polohy těla. A mohl se Jan Masaryk dostat na místo nálezu vlastními silami, nebo pouze za přispění další osoby či osob? Martin Čermák a Jan Špička dospěli ke zcela odlišným závěrům než odborný znalec během posledního vyšetřování. Podle nich mohl Masaryk na místo, kde bylo jeho mrtvé tělo později nalezeno, dopadnout sám. Martin Čermák popsal mechanismus pádu takto: [...] *prvotní náraz bude na ty paty. Deformují se paty. Pak přijde ta kyčel, tedy ta pánev, mírné zapružení těla dovnitř. To jsou ty obratle a jednotlivá žebra. Nyní se nám začíná posouvat dozadu. Tady se poprvé udeřil do hlavy, když už největší energie z toho pádu byla absorbována do oblasti pány a kotníků. Takto nám to vykreslil ten soft-*

ware. Opět jsem to konzultoval s Ústavem soudního lékařství. Podle pitevního protokolu, to je ono, takhle padal. Takhle dopadl Jan Masaryk.

Václava Janděčková, která také podala podnět k novému otevření případu a o smrti Jana Masaryka aktuálně připravuje knihu, se zamýšlela nad tím, co lze v této kauze považovat za nezpochybnitelná, tzv. tvrdá fakta. Upozornila na osobnost Vilibalda Hofmanna, příslušníka kriminální ústředny, který se ráno 10. března 1948 pohyboval v Černínském paláci a později o tom poskytl důležité svědectví. Podle Václavy Janděčkové nebylo možné spolehnout se ani na dobovou dokumentaci případu. Ostatně příslušníci Kriminální ústředny byli z místa činu ministrem vnitra Václavem Noskem vykázáni a dvěma fotografům, kteří zde pořizovali snímky,

byl materiál zabaven. Byl to tentýž Nosek, který ještě před provedením zásadních kriminalistických úkonů oznámil sebevraždu ministra zahraničních věcí. A jsou z dnešního hlediska provedené expertízy z roku 1948 vůbec věrohodné? Podle Jandečkové se v případě objevuje řada otazníků, na které dodnes nemáme jednoznačné odpovědi. Důležité dokumenty by se mohly nacházet nejen v ruských, ale také britských archívech. *Prostě jsou to otazníky, nad kterými bychom měli uvažovat, vyřešit je. Hlavně jsem chtěla říci, že ten případ je potřeba brát jako celek. Nejde se na to dívat matematicky, ale z pohledu nějakých posudků, které vezmou tvrdá fakta a jiná svědectví, brát jako domněnky,* uvedla.

Důležitý podklad pro otevření vyšetřování smrti Jana Masaryka tvoří nahrávka, kterou v květnu 1968 pořídil Jindřich Grulich s Vilibaldem Hofmannem. Grulich se kulatého stolu zúčastnil a objasnil okolnosti vzniku nahrávky, která byla posléze puštěna. Velmi zajímavá je část, kde Hofmann mluví o svém svědectví během vyšetřování smrti Jana Masaryka v roce 1968. Hofmann zde říká: *Když mi ji pak později ukázal, ten prokurátor, povídám: „To není původní snímek, to už je nebožtík upraven k fotoграфování.“ Všimnul jsem si, že holenní kosti po takzvaném domnělém dopadu mu vyběhly pryč, pata, celé chodidlo s patou bylo posunuto u obou noh kupředu a nártý roztržštěné. Ve vzdálenosti asi 15 cm od dopadu jeho noh jsem tam našel čtyři kůstky, vyhrězlé kůstky palců, tedy články jo nártu. Požádal jsem jednoho z kolegů o čistý kapesník, svázal jsem to do uzlíčku a položil na zem vedle na pokyn policejního lékaře.* Jindřich Grulich ale upozornil ještě na jednu zásadní věc — poloha mrtvého těla Jana Masaryka údajně směřovala hlavou ke zdi, byla tedy diametrálně jiná, než se až dosud soudilo.

V následující diskusi vystoupili:

- Jiří Markovič;
- syn Vilibalda Hofmanna Zdeněk, jehož otcu sdělil, že v případě smrti Jana Masaryka šlo o vraždu;
- Pavel Carbol;
- Michal Muravský z Městského státního zastupitelství;

- Jan Bydžovský, jehož otec byl později Státní bezpečností donucen přiznat podíl na smrti Jana Masaryka; Václava Jandečková o této záležitosti napsala knihu. Jan Bydžovský k případu svého otce uvedl: *Představa, že by můj otec se podílel na něčem takovém děsivém, nedovedu si představit, že by potom mohl vůbec žít;*

- Petr Blažek;

- Iveta Svobodová s dotazem na žádost o dohledání dokumentů k případu z dílny britských tajných služeb.

Jiří Šesták ve svém závěrečném slově s jistou nadsázkou řekl: *Jako ředitel Muzea paměti XX. století, snad mě napadá, že můžeme k tomu pomoci tím, že máme teď v zápůjčce sochu maršála Koněva. Bude-li ruská strana příliš usilovat o její vydání, tak můžeme to třeba podmínit zpřístupněním archivů k Janu Masarykovi. Nevím, s jakým úspěchem.*

Jiří Oberfalzer glosoval možnost zpřístupnění dokumentů k Masarykovu případu nejen výměnou za předání sochy maršála Koněva, ale jako jistý bonus by se podle něj daly přiložit i sochy Vladimira Iljiče Lenina a Josifa Stalina. Uvedl i svůj názor: *Musím na závěr říct, že nepochybuji o tom, že ve smrti Jana Masaryka mají prsty komunisté, a nejspíš tedy jejich sověšči, oni tomu říkali poradci. [...] Pochybnosti, které tady jsou, ale představa, myslím, že žádná z těch okolností, které tady byly zmíněny, nevede k tomu, že by Jan Masaryk spáchal sebevraždu jako připravovaný akt reakce na politickou situaci, případně nějakou osobní, psychickou situaci.*

Pro Muzeum paměti XX. století byla tato akce první, jíž se široce účastnila odborná veřejnost. Muzeum chce i v dalším období své činnosti otvírat aktuální a důležitá témata z historie a diskutovat o nich.

Přepis a záznam kulatého stolu Vyšetřování smrti Jana Masaryka lze nalézt na webových stránkách Muzea paměti XX. století (<https://www.muzeum20stoleti.cz/vysetrovani-smrti-jana-masaryka-zaznam-a-prepis-kulateho-stolu/>) a Společnosti pro výzkum zločinů komunismu (<https://www.zlocinykomunismu.cz/zaznam-kulateho-stolu-vysetrovani-smrti-jana-masaryka-ze-dne-16-6-2020/>). ■

Nová polská interaktivní muzea inspirací pro Muzeum paměti XX. století

Studijní cesta do partnerských muzeí v Polsku

Vít Fojtek

Sedmičlenná delegace pracovníků Muzea paměti XX. století podnikla ve dnech 7. až 11. září 2020 pracovní a studijní cestu do vybraných polských muzeí věnujících se historii dvacátého století. Jedním z cílů této cesty bylo i vytvoření bližších partnerských vazeb Muzea paměti XX. století s těmito podobně zaměřenými organizacemi a srovnání časových a finančních horizontů realizací muzeí a jejich expozic a v neposlední řadě podoba těchto expozic a další způsoby prezentace. V centru pozornosti bylo také to, jakým problémům tyto instituce ve svých začátcích čelily, jakým způsobem ovlivňovala jejich chod podoba či forma jejich založení, případně jak se jim podařilo skloubit jejich funkci vzdělávací a paměťovou či vzpomínkovou. Navštívena byla čtyři muzea ve Varšavě (Katyňské muzeum, Muzeum Varšavského povstání, Muzeum dějin polských Židů POLIN a Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky), dvě v Gdaňsku (Muzeum druhé světové války a Evropské centrum Solidarity) a jedno v Gdyni (Muzeum emigrace). Návštěva polských muzeí obdobného charakteru a poslání vycházela i z koncepce, se kterou byl v roce 2019 zvolen ředitel Muzea paměti XX. století, a měla by posloužit i jako určitý vzor co do reflexe použité metodiky, zpracování tématu či vzdělávací činnosti, práci s veřejností apod.

Polin. Muzeum dějin polských Židů, Varšava. Replika dřevěné synagogy v Gwoździeci ze 17. století. Jedno z nejpoptulárnějších míst expozice (foto Marta B. Myšková)

POLIN. MUZEUM DĚJIN POLSKÝCH ŽIDŮ, VARŠAVA

Muzeum dějin polských Židů POLIN ve Varšavě prezentuje tisíc let života Židů v polských zemích (od příchodu židovských kupců na polské území kolem roku 960 našeho letopočtu až po současnost). Stojí v historickém centru varšavské židovské čtvrti a pozdějšího varšavského ghetta. Myšlenka na založení muzea se zrodila v polském Spolku židovského historického institutu, který byl po druhé světové válce po dlouhá léta jedinou institucí v Polsku, která se zabývala shromažďováním dokumentace a výzkumem dějin Židů na polském území. Inspirací bylo také např. Muzeum holocaustu ve Washingtonu, otevřené v roce 1993.¹ Projekt muzea postupně

¹ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. Historia: od Idei, przez OHEL do Muzeum POLIN, viz <https://polin.pl/pl/about-the-museum/historia-od-idei-przez-ohel-do-muzeum-polin> (poslední přístup 7. 7. 2021).

Polin. Muzeum dějin polských Židů, Varšava.
Budova muzea (foto Marta B. Myšková)

získával ohlas v celém Polsku i v zahraničí a také podporu dárců, jak individuálních, tak i institucionálních. Vlastní práce na něm započaly v roce 1995 a formálně bylo muzeum založeno² jako partnerství veřejného a soukromého sektoru v lednu 2005.³ Z veřejných prostředků byla uhrazena stavba budovy a její vnitřní vybavení⁴, celkem ve výši 180 milionů zlotých. Veřejný sektor⁵ platí i podstatnou část ročního rozpočtu muzea. Ze soukromých prostředků je financována organizace postupu tvorby stálé expozice. Spolku židovského historického institutu se podařilo získat na tento účel 145 milionů zlotých a v letech 2005—2014 pak Spolek poskytl také dalších 20 milionů zlotých na vzdělávací a veřejné programy muzea.⁶ V roce 2005 byla na projekt budovy vyhlášena mezinárodní architektonická soutěž (jednoetapová). Zaregistrovalo se do ní 245 architektů z 36 zemí světa. Ze 119 podaných žádostí bylo vybráno jedenáct týmů, které mohly své projekty představit mezinárodní po-

Polin. Muzeum dějin polských Židů, Varšava.
Hitler v Praze. Polský tisk reflektuje situaci v souvislosti s německou okupací a zánikem Československa v březnu 1939 (foto Vít Fojtek)

rotě.⁷ První cenu nakonec získal tým finského architektonického studia Lahdelma & Mahlamäki. Základní kámen muzea byl položen 26. června 2007.⁸

Muzeu se postupně dařilo získávat další finance od soukromých osob a nadací (z USA, SRN, Velké Británie i Polska). Povedlo se vytvořit širokou mezinárodní podpůrnou síť ne-

² Z iniciativy tehdejšího primátora Varšavy Lecha Kaczyńskiego.

³ Jednotlivými partnery jsou Spolek Židovského historického institutu, město Varšava a polské ministerstvo kultury a národního dědictví. Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich, viz <https://polin.pl/pl/o-muzeum> (poslední přístup 21. 7. 2021).

⁴ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. Partnerstwo publiczno-prywatne, viz <https://polin.pl/pl/partnerstwo-publiczno-prywatne> (poslední přístup 7. 7. 2021).

⁵ Zastoupený městem Varšavou a ministerstvem kultury a národního dědictví.

⁶ Tamtéž.

⁷ V této porotě zasedli architekti, zástupci Spolku Židovského historického institutu a polského ministerstva kultury a národního dědictví.

⁸ Finské studio si k sobě vybralo partnerské polské architektonické studio, jímž se stala Autorska Pracownia Architektury Kuryłowicz & Associates. Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. Historia: od Idei, przez OHEL do Muzeum POLIN.

Polin. Muzeum dějin polských Židů, Varšava. Čekárna na nádraží z 19. století
(foto Marta B. Myšková)

zbytnou k zisku financí potřebných pro realizaci stálé expozice.⁹ Stálá expozice je jádrem muzea. Tisíciletá historie polských Židů je zde vyprávěna z různých úhlů a mnoha hlasy.¹⁰ V roce 2016 bylo Muzeum za stálou expozici oceněno titulem Evropského muzea roku (EMYA 2016), což bylo o to cennější, že se tuto expozici podařilo realizovat bez významného počtu sbírkových předmětů.¹¹ Oficiální otevření budovy muzea se uskutečnilo 19. dubna 2013, slavnostní otevření stálé expozice pak 28. října 2014.¹² Neúplnost a nedostatek historických pramenů vedla k rozhodnutí vytvořit narativní muzeum, tj. muzeum, v němž bude východiskem spíše příběh než sbírka.¹³ Muzeum slouží i jako místo setkávání s minulostí a současností židovské kultury.¹⁴ Jeho posláním je uchovávat a připomínat historii polských Židů, bojovat

proti antisemitismu, diskriminaci a vyloučení, za podpory vzájemného porozumění a respektu. Tím, že bylo postaveno v srdci někdejší židovské Varšavy, kterou Němci během druhé světové války proměnili v ghetto, a také tím, že naproti jeho budově stojí Památník hrdinů ghetta, byl vytvořen jedinečný prostor pro vzpomínání a reflexi. Památník vzdává hold boji a utrpení polských Židů, Muzeum zase připomíná jejich historii a chce ukázat, že navzdory zločinným záměrům organizátorů šoa to neznamenovalo konec židovského života a kultury v Polsku. Složitě dějiny polských Židů tak mají návštěvníkovi ukázat svou aktuálnost a posloužit jako důležitý zdroj cenných zkušeností.¹⁵ Muzeum má být moderní kulturní institucí, která propaguje myšlenky pravdy, otevřenosti a tolerance.¹⁶ V roce 2018 navštívilo stálou expozici muzea 350 tisíc návštěvníků, komentované prohlídky absolvovalo 65 tisíc osob.¹⁷

≈

M U Z E U M P R O K L E T Ý C H V O J Á K Ů A P O L I T I C K Ý C H V Ě Z Ň Ů P O L S K É L I D O V É R E P U B L I K Y (V M O K O T O W - S K É V Ě Z N I C I), V A R Š A V A

Muzeum připomíná osudy tzv. prokletých vojáků¹⁸, členů polského podzemního protikomunistického odboje po druhé světové válce, úděl politických vězňů Polské lidové republiky a polskou cestu k nezávislosti v letech 1945—1989.

⁹ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. O muzeum.

¹⁰ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. Misja i wizja, viz <https://polin.pl/pl/o-muzeum/misja-i-wizja> (poslední přístup 21. 7. 2021).

¹¹ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. O muzeum.

¹² Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. Historia: od Idei, przez OHEL do Muzeum POLIN.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. O muzeum.

¹⁵ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. Misja i wizja.

¹⁶ Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. O muzeum.

¹⁷ A audioprůvodce muzeum nabízí v jedenácti jazycích. Polin. Muzeum Historii Żydów Polskich. Raport roczny 2018, viz https://www.polin.pl/pl/system/files/attachments/raport_polin_web_06.02.2019_caly.pdf, s. 12—14.

¹⁸ Tzv. prokletí vojáci byli příslušníci polského protikomunistického odboje (členové hnutí Polského podzemního státu), zformovaného na konci druhé světové války a pokračujícího v ozbrojeném boji proti stalinské vládě v Polsku až do 50. let.

Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky, Varšava Budova muzea (foto Marta B. Myšková)

Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky, Varšava. Model Mokotowské věznice (foto Marta B. Myšková)

Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky, Varšava. Jedno z míst poprav mokotowské věznice s viditelnými stopami od kulek (foto Marta B. Myšková)

Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky, Varšava. Ředitel muzea Jacek Pawłowicz vypráví o svém vlastním věznění v mokotowské věznici v 80. letech dvacátého století (foto Marta B. Myšková)

Bylo založeno v roce 2016 v prostorách věznice, bývalého vazebního vězení, které se nachází ve varšavské čtvrti Mokotów. Věznice má od svého otevření pro polský národ zvláštní význam spojený s represí. Byla postavena na příkaz ruských úřadů v letech 1902—1904, v době, kdy tato část Polska byla součástí carského Ruska. Za druhé světové války ji nacisté plně využívali jako žalář a popraviště. Projevilo se to zvláště v roce 1944, kdy vypuklo Varšavské povstání a nacisté postříleli např. během jediného dne 800 mokotowských vězňů.¹⁹ Po válce polští komunisté

z věznice udělali ústřední výslechové, vězeňské a popravčí středisko pro členy poválečného protikomunistického hnutí a všechny odpůrce nového režimu. Ve věznici s pověstí nejhoršího polského vězení tak byli zavíráni, mučeni a popraveni polští vlastenci, představitelé opozice a odboje za druhé světové války i v dobách komunistického režimu. Věznice se stala jedním z nechvalně známých symbolů budování a následného upevňování komunistické moci v Polsku. Mezi hrdiny podzemního Polska, popravenými ve věznici, jsou např. i generál August Emil

¹⁹ Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL. Od carskiej turmy do peerelowskiej katowni, viz <https://www.muzeumrakowiecka37.pl/historia-rakowieckiej> (poslední přístup 21. 7. 2021).

Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky, Varšava. Cela generála „Nil“, jednoho ze symbolů polského boje za nezávislost, vězněného v SSSR a popraveného ve vykonstruovaném politickém procesu v mokotowské věznici roku 1953 (foto Marta B. Myšková)

Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky, Varšava. Cela Witolda Pileckého, spoluzakladatele Tajné polské armády, který se nechal dobrovolně zavřít do Osvětimi; také účastníka Varšavského povstání. Po válce jej komunisté v mokotowské věznici mučili a popravili (foto Marta B. Myšková)

Fieldorf „Nil“²⁰ či Witold Pilecki.²¹ Uvznění tam byli ještě v 80. letech dvacátého století i četní členové Solidarity a další aktivisté.²² Mezi vězně tohoto posledního období patřil i současný ředitel muzea Jacek Pawłowicz.²³ V říjnu 2016 byla vyhlášena mezinárodní soutěž na architektonickou koncepci muzea (modernizaci stávajících prostorů mokotowské věznice a rozšíření o nové objekty pro potřeby muzea). Výsledky soutěže byly vyhlášeny o tři měsíce později, v lednu 2017.²⁴ Vítězem se stalo polské architektonické studio M.O.C. Architekci z Katowic.²⁵

Posláním relativně nedávno založeného muzea je tedy propagace historie polského hnutí za nezávislost od roku 1943 do roku 1989. Muzeum o ni usiluje moderní formou a v současnosti zaměřuje své projekty výstav či komentovaných prohlídek zejména na mladou generaci. Návrh stálé expozice muzea byl prezentován v únoru 2019. Cílem je stát se jedním z důležitých polských muzeí. Silnou stránkou expozice má být možnost navštívit autentické cely či vidět, jak vypadaly výslechy v době stalinismu. Stálá expozice bude rozdělena na tři hlavní části, věnované prokletým vojákům,

²⁰ Generál August Emil Fieldorf „Nil“ je jedním ze symbolů polského boje za nezávislost. Byl zástupcem velitele polské Zemské armády, vězněn v SSSR už v letech 1945—1947 a později znovu v Polsku 1950—1953. Popraven ve vykonstruovaném politickém procesu v mokotowské věznici 1953.

²¹ Witold Pilecki byl voják, který spoluzaložil odbojovou skupinu Tajná polská armáda a nechal se dobrovolně zavřít do Osvětimi, aby získal zpravodajské informace a zorganizoval odboj mezi vězni. V Osvětimi přežil takřka tři roky a ještě se mu podařilo uprchnout a zúčastnit se Varšavského povstání. Po válce jej komunisté v mokotowské věznici mučili, a když nic neprozradil, popravili jej zastřelením.

²² Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL. Od carskiej tiumry do peerelowskiej katowni.

²³ Informace poskytl autorovi Jacek Pawłowicz, ředitel Muzea prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky ve Varšavě. Varšava, 8. 9. 2020.

²⁴ Służba Więzienna. Centralny Zarząd Służby Więziennej. Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL. Konkurs na opracowanie koncepcji architektonicznej Muzeum, viz <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/konkurs-na-opracowanie-koncepcji-architektonicznej-muzeum-muzeum> (poslední přístup 7. 7. 2021).

²⁵ Oddział Warszawski SARP (Stowarzyszenie Architektów Polskich). Wyniki Konkursu na Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL w Warszawie, viz https://sarp.warszawa.pl/sarp_konkurs/wyniki-konkursu-na-muzeum-zolnierzy-wyklętych-i-wiezniow-politycznych-prl-w-warszawie/ (poslední přístup 7. 7. 2021).

politickým vězňům a fungování represivního bezpečnostního aparátu.²⁶ V první části stálé expozice, věnované polským prokletým vojákům, se návštěvník seznámí s historií protikomunistického odboje, s okolnostmi, které vedly ke vzniku fenoménu protikomunistického podzemí, s tím, jaké existovaly podzemní odbojové organizace, kde vyvíjely svou činnost, a také s tím, jak vypadal každodenní život těchto příslušníků odboje. A v neposlední řadě také s tím, co nakonec prožívali vojáci podzemí za zdi věznic.²⁷

Část výstavy zasvěcená politickým vězňům bude představovat v chronologickém pořadí nejdůležitější politické procesy, které se v Polsku odehrály od poloviny 40. let dvacátého století. Návštěvníci se seznámí s postupnými politickými krizemi v období Polské lidové republiky a s jejich důsledky pro demokratickou opozici. V budově bývalého vazebního pavilonu pak bude umístěna expozice věnovaná tajné policii pro celou dobu jejího fungování v komunistickém Polsku. Ukáže mimo jiné metody práce příslušníků bezpečnostních složek a jejich trestnou činnost. Tyto tři expozice doplní část umístěná v tzv. Desátém pavilonu, nejvíc neblaze proslulém, kde bude zrekonstruováno vězení z období stalinismu a bude vybudováno rovněž tzv. místo národní paměti. Celková plocha všech čtyř expozic bude činit přibližně 7000 metrů čtverečních. Muzeum tak bude jedním z největších muzejních projektů v Polsku.²⁸ Jeho součástí bude i vzdělávací centrum, místo pro setkávání veteránů a badatelů a prostor pro dočasné výstavy.²⁹

KATYŇSKÉ MUZEUM, VARŠAVA

Muzeum bylo založeno v roce 1993 polským ministerstvem národní obrany jako připomínka masové vraždy tisíců polských válečných i civilních zajatců (polské vojenské elity a inteligence) sovětskými vojáky v dubnu a květnu 1940.³⁰ Sídli v bastionu bývalé ruské pevnosti z devatenáctého století ve Varšavě a je součástí Muzea polské armády, které se nachází v téže pevnosti. Je místem dokumentace katyňského masakru, vzpomínek na něj, poctou jeho obětem a také institucí vzdělávací. Autoři ukazují katyňský masakr jak v kontextu evropských a světových dějin, tak i z pohledu jednotlivců — jednotlivých důstojníků a jejich rodin. Expozice kombinuje prostory symbolické s těmi, jež využívají moderní komunikační prostředky. To umožnilo důstojně zdokumentovat katyňský masakr a vzdát současně hold jeho obětem vytvořením pietního místa. Hrdiny tu však nejsou pouze oběti zločinu, ale také všichni ti, kteří po dlouhá desetiletí bojovali za odhalení pravdy o Katyni. Muzeum se tak stalo místem rozjímání členů rodin, jež kvůli událostem na jaře 1940 o někoho přišly, ale i místem setkávání těch, kteří se chtějí seznámit se základními informacemi o tomto zločinu z moderně koncipované expozice a ze vzdělávacích programů speciálně uzpůsobených pro mladé lidi.³¹ Svou expozici muzeum vztahuje dále i k historii polských ozbrojených sil a pomáhá popularizovat znalosti o polské vojenské historii. Patří k tzv. historicko-martyrologickým muzeím. Jejich úkolem je prezentovat v expozi-

²⁶ Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL. Prezentacja Wystawy stałej w Muzeum na Rakowieckiej, viz <https://www.muzeumrakowiecka37.pl/budujemy-muzeum> (poslední přístup 21. 7. 2021).

²⁷ Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL. Projekt Wystawy stałej, viz <https://www.muzeumrakowiecka37.pl/projekt-wystawy-stalej> (poslední přístup 21. 7. 2021).

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Muzeum Żołnierzy Wyklętych i Więźniów Politycznych PRL. Prezentacja Wystawy stałej w Muzeum na Rakowieckiej.

³⁰ Události souhrnně známé pod názvem katyňský masakr proběhly blízko vsi Katyň nedaleko ruského Smolenska a současně i v dalších dvou městech — Kalininu (dnes Tver) v ruské Kalininské oblasti a v Charkově na severovýchodní Ukrajině.

³¹ Muzeum Katyńskie. O muzeum. Budowa Muzeum, viz http://www.muzeumkatynskie.pl/pl/23224/budowa_muzeum_katynskiego.html (poslední přístup 21. 7. 2021).

Katyňské muzeum, Varšava. Zleva: Jan Samohýl, oddělení historického vzdělávání Muzea paměti XX. století; Terezie Jenisová, vedoucí kanceláře Muzea paměti XX. století v letech 2020—2021; Vít Fojtek, vedoucí oddělení sbírek a výstavnictví Muzea paměti XX. století; Jiří Šesták, ředitel Muzea paměti XX. století v letech 2019—2020; Sławomir Frątczak, vedoucí Katyňského muzea; další pracovník Katyňského muzea; Petr Blažek, člen správní rady Muzea paměti XX. století; Jan Kalous, vedoucí oddělení historického vzdělávání Muzea paměti XX. století (dnes jeho ředitel) (foto Marta B. Myšková)

cích muzea katyňský masakr prostřednictvím muzeálií-relikvií vykopaných z hrobových jam. Snaží se cílit zvláště na mladou generaci a pokouší se do jisté míry formovat i její vlastenecké postoje. Muzeum plní též roli archivu, jehož zdroje zahrnují dokumenty získané při exhumacích, sbírku korespondence mezi tábory a rodinami válečných zajatců, sbírku dokumentů týkajících se katyňského masakru, sbírku osobních a rodinných dokumentů, které jsou památkou na zavražděné, či sbírku rozhovorů, ve kterých přeživší vzpomínají na zahynulé, a konečně i sbírku fotografií zavražděných, pořízených ještě před válkou, nebo fotografií s topografickou dokumentací míst činu a válečných hřbitovů.³²

Projekt na adaptaci části bývalé citadely na muzeum byl vybrán 8. dubna 2010. Do soutěže

Katyňské muzeum, Varšava. Historicko-martyrologická část muzea. Presentace muzeálií/relikvií vykopaných z hrobových jam (foto Marta B. Myšková)

Katyňské muzeum, Varšava. Ředitel muzea Paměti XX. století v letech 2019—2020 Jiří Šesták v pietním místě Katyňského muzea (foto Marta B. Myšková)

bylo přihláшено 22 projektů. Vyhrál návrh polského designérského studia Maksa Sp. z o.o.³³ Budova muzea postoupila do finále soutěže o Cenu Miese van der Rohe 2017, získala Grand Prix Brick Award 2017³⁴ a v roce 2019 byla v Bukurešti vyhodnocena jako nejlepší veřejná budova ve střední a východní Evropě.³⁵ Plánované náklady na vybudování Katyňského muzea se v roce 2013 odhadovaly na přibližně 87,5 milionu

³² Muzeum Katyńskie. O muzeum. Misja Muzeum Katyńskiego, viz http://www.muzeumkatynskie.pl/pl/23221/misja_muzeum_katynskiego.html (poslední přístup 21. 7. 2021).

³³ Muzeum Katyńskie. O muzeum. Budowa Muzeum.

³⁴ Grand Prix Brick Award je cena primátora Varšavy za architekturu.

³⁵ Získala první místo ve své kategorii East Centric Architecture Triennale Award — ocenění, které se uděluje jednou za tři roky během Trienále architektury.

Katyňské muzeum, Varšava. Multimediální sál muzea s prezentací rekonstrukce předválečných osudů zavražděných vojáků
(foto Marta B. Myšková)

Katyňské muzeum, Varšava. Vedoucí muzea Sławomir Frątczak u památníku se jmény polských vojáků zavražděných sovětskými orgány
(foto Marta B. Myšková)

zlotých.³⁶ Nedaleko Katyňského muzea ve Varšavské citadele má být v letošním roce otevřena další nová muzejní instituce — Muzeum polské historie, které se má s plochou budov 44 700 m² stát největším muzeem v Polsku, s odhadovanou investiční cenou 659 milionů zlotých.³⁷

M U Z E U M V A R Š A V S K É H O P O V S T Á N Í, V A R Š A V A

Muzeum Varšavského povstání ve Varšavě je samosprávnou kulturní institucí města Varšavy, jež byla založena původně v roce 1983 jako Muzeum a archiv Varšavského povstání v rámci Historického muzea města Varšavy. Z politických důvodů však byla výstavba muzea po mnoho let znemožňována. Poprvé se o jeho potřebě mluvilo už v roce 1956, v době politického uvolnění po smrti Stalina, ale k založení nedošlo. Až v roce 1981 byl založen Společenský výbor pro výstavbu Muzea Varšavského povstání a začala práce na tvorbě sbírkového fondu muzea, nicméně činnost výboru byla přerušena zavedením stanného práva v prosinci 1981. V roce 1984 byla vyhlášena soutěž na návrh Muzea povstání a o deset let později byl dokonce položen základní kámen ke stavbě, ale stavba nezačala a projekt se naplno rozjel až v roce 2002. Tehdy primátor Varšavy Lech Kaczyński rozhodl o výstavbě muzea k šedesátému výročí vypuknutí povstání. A to se nakonec splnit podařilo. Muzeum bylo otevřeno 31. července 2004. Byly vypsány architektonické soutěže.³⁸ První z nich

³⁶ Rozpoczęła się budowa Muzeum Katyńskiego w Warszawie, 10. 10. 2013, viz <https://dzieje.pl/aktualnosci/rozpoczela-sie-budowa-muzeum-katynskiego-w-warszawie> (poslední přístup 3. 4. 2021). Od ledna 1990 se podařilo vybrat formou sbírky Vojenským fondem památky zavražděných vojáků polské armády 33 milionů zlotých na konzervaci exhumovaných předmětů, další částky věnovaly muzeu polská Katyňská nadace a Rada pro ochranu míst bojů a mučednictví. Největší finanční úsilí vynaložilo Muzeum polské armády. Drobné částky pocházely také ze sbírky katyňských rodin. Historia Muzeum Katyńskiego, viz http://www.muzeumkatynskie.pl/pl/23227/historia_muzeum_katynskiego.html (poslední přístup 3. 4. 2021).

³⁷ Termín otevření Muzea polské historie ve Varšavě byl již dvakrát posunut: z roku 2019 na rok 2020 a naposledy na rok 2021. Wielki projekt za 659 mln zł. Tak będzie wyglądać Muzeum Historii Polski, 17. 10. 2017, viz <https://forsal.pl/artykuly/1078812,muzeum-historii-polski-wartosc-inwestycji-termin-realizacji-wizualizacje.html> (poslední přístup 3. 4. 2021).

³⁸ Do soutěže se přihlásilo více než padesát prací. KOWAL, Paweł: Jak budowališmy Muzeum? O Muzeum. Historia, viz <https://www.1944.pl/artykul/historia,4513.html> (poslední přístup 7. 7. 2021).

Muzeum Varšavského povstání, Varšava. Návštěvník má možnost procházet se ulicí okupované Varšavy (foto Marta B. Myšková)

Muzeum Varšavského povstání, Varšava. Z ulice se lze dostat přímo do tajné tiskárny, kde můžete dostat leták ještě vonící barvou (foto Marta B. Myšková)

Muzeum Varšavského povstání, Varšava. Zástupce ředitele muzea Paweł Ukielski ukazuje kalendárium, kde se návštěvník může dozvědět, co se stalo v jednotlivé dny povstání (foto Marta B. Myšková)

Muzeum Varšavského povstání, Varšava. Propagační předměty muzea (foto Marta B. Myšková)

(na návrh muzea) vyhrál krakovský architekt Wojciech Obtulowicz a druhou, za návrh expozice, vyhrál tým architektů ve složení Mirosław Nizio, Jarosław Kłaput a Dariusz Kunowski. Muzeum bylo otevřeno v srpnu 2004.³⁹ Vybudování muzea stálo celkem 50 milionů zlotých.⁴⁰ Nachází se v bývalé tramvajové elektrárně, památce industriální architektury z počátku dvacátého století, která jako jedna z mála přežila zničení

Varšavy po porážce povstání. Muzeum Varšavského povstání je jedním z nejmodernějších interaktivních muzeí v Evropě. V expozici jsou propojeny obraz, světlo a zvuk. Četné multimediální prvky spolu s propracovaným interiérovým designem přibližují realitu povstání, prezentovanou zejména velkoformátovými fotografiemi, monitory a počítačovými simulacemi, ale i reálnými zbraněmi, obrněnými vozy, auty či letadlem.

³⁹ PRUCHNIK, Tymoteusz: The Warsaw Uprising Museum. Warsaw Institute, 31. 1. 2017, viz <https://warsawinstitute.org/the-warsaw-uprising-museum/> (poslední přístup 7. 7. 2021).

⁴⁰ Superbiznes, Muzeum II Wojny Światowej to najdroższe muzeum w historii Polski, 30. 1. 2017, viz <https://superbiz.se.pl/wiadomosci/muzeum-ii-wojny-swiatowej-najdrozsze-muzeum-w-historii-polski-aa-pa6a-aZgH-2Apt.html> (poslední přístup 7. 7. 2021).

Muzeum Varšavského povstání, Varšava.
Replika letounu Liberator nad přednáškovým sálem (foto Marta B. Myšková)

Muzeum Varšavského povstání, Varšava.
Významnou součástí expozice je památník s hroby povstalců a Pamětní zeď v Parku svobody, který obklopuje budovu muzea, na níž jsou vyryta jména téměř 11 tisíc povstalců, kteří padli v bojích (foto Marta B. Myšková)

Návštěvník postupuje jednotlivými tematickými místnostmi, jež jsou řazeny chronologicky.⁴¹ Na celkové ploše více než 3000 m² zachycuje stálá expozice jak vlastní boje, tak i každodenní život během povstání,⁴² a to s pomocí více než 800 výstavních předmětů a kolem 1500 fotografií, filmů a zvukových nahrávek. Při potlačení povstání padlo více než 200 tisíc civilistů a 85 procent města bylo srovnáno se zemí. Návštěvník má možnost dobře se seznámit i se složitou mezinárodní situací v době vypuknutí povstání, po jeho potlačení a v poválečných letech (včetně osudů povstalců za již nastoleného komunistického režimu). Je vyprávěn i příběh dnů povstání předcházejících, s navazujícími etapami povstání, a to až do té doby, než povstalci opustili Varšavu.⁴³ Ve druhé části expozice je zachycen příběh spojeneckých výsadek, jehož vyvrcholením je působivá prezentace repliky amerického

bombardéru Liberator B-24J polského pilota kapitána RAF Zbigniewa Szostaka, který s ním byl sestřelen nad Německem. Je vyroben v měřítku 1:1 a nese v sobě i originální části letounu. Část expozice je věnována i nepříteli — Němcům a jejich spojencům. Můžeme nahlédnout do jejich akcí ve Varšavě, jak jsou zdokumentovány v oficiálních textech z doby povstání i v soukromých zápiscích. Následují přehrávky vyprávění očitých svědků událostí ze srpna a září 1944 z vlastního audiovizuálního archivu mluvené historie muzea. Zvláštní atrakcí je pak věž muzea, ze které je hezký výhled na okolní novodobou Varšavu.⁴⁴ Expozice je zacílena i na mladého a dětského diváka. Muzeum si vzalo za cíl vyprávět příběh Varšavského povstání starý desítky let, a to takovými prostředky a jazykovými prvky, jaké používá mladá generace, ve smyslu koncepce muzeí „vnoučat a prarodičů“.⁴⁵ Děti

⁴¹ Muzeum Powstania Warszawskiego. Ekspozycja, viz <https://www.1944.pl/artukul/ekspozycja,4500.html> (poslední přístup 7. 7. 2021).

⁴² Warsaw Rising Museum. Exhibition, viz <https://www.1944.pl/en/article/exhibition,4994.html> (poslední přístup 7. 7. 2021).

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ I tvůrci expozice patřili mezi generaci dětí a vnuků povstalců. KOWAL, Paweł: Jak budowaliśmy Muzeum? Jak poznamenal Paweł Kowal, historik, politik a jeden ze spoluvůrců muzea: *Rozhodli jsme se přesvědčit varšavské povstalce, aby s námi muzeum spoluvytvářeli. Přesvědčit je, aby používali počítače, animace a plazmové obrazovky. Při jedné z návštěv zahraničních muzeí nám bylo řečeno, že pokud chceme, aby mladí lidé chodili do našeho muzea, musí být jako počítačový program, jako moderní televize.* Tamtéž.

mají příležitost se o povstání dozvědět prostřednictvím sledování divadelní hry nebo si vyzkoušet např. roli skautů, kteří pomáhali s poštou či jako zdravotníci, zahrát si stolní hry nebo si pohrát s replikami starých hraček. Významnou součástí expozice je památník s hroby povstalců a Pamětní zeď v Parku svobody, který obklopuje budovu muzea.⁴⁶ Za prvních deset let existence navštívilo muzeum 4,6 milionu návštěvníků.

MUZEUM DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY, GDAŇSK

Posláním Muzea druhé světové války v Gdaňsku je sdělení příběhů válečných obětí i hrdinů (kteří často bývají zapomínáni nebo odsouváni na okraj). Snaží se je prezentovat atraktivním způsobem, s využitím moderních technologií, představit specifickou polskou zkušenost z této války v kontextu velké politiky, ale i lidských pohledů na válečnou realitu a „noční můry“ okupace Polské republiky dvěma totalitními režimy.⁴⁷ Stálá expozice muzea, umístěná 14 metrů pod zemí, tento příběh tragické polské zkušenosti z druhé světové války prezentuje v rozsahu od okolností vzniku této války a jejích důsledků po oběti, hrdiny, obyčejné lidi i pachatele. Výstavu tvoří tři hlavní narativní celky. Jsou nazvány Cesta k válce, Hrůza války a Dlouhý stín války a dělí se dále na osmnáct tematických sekcí, rozčleněných podle potřeby ještě do menších prostor s prezentací konkrétních událostí nebo problémů.⁴⁸ V expozici je téměř 3000 exponátů a 260 multimediálních modulů, ve kterých se návštěvníci mohou seznámit s dobovými fotografiemi a filmy, záznamy rozhovorů s pamětníky, podívat se na interaktivní mapy válečných front

Muzeum druhé světové války, Gdaňsk. Zleva Terezie Jenisová, vedoucí kanceláře Muzea paměti XX. století v letech 2020—2021; Grzegorz Berendt, zástupce ředitele Muzea druhé světové války v Gdaňsku (dnes pověřený řízením muzea); Jiří Šesták, ředitel Muzea paměti XX. století v letech 2019—2020; Jan Kalous, vedoucí oddělení historického vzdělávání Muzea paměti XX. století (dnes jeho ředitel); Vít Fojtek, vedoucí oddělení sbírek a výstavnictví Muzea paměti XX. století; Petr Blažek, člen správní rady Muzea paměti XX. století; Jan Samohýl, oddělení historického vzdělávání Muzea paměti XX. století
(foto Marta B. Myšková)

nebo změn státních hranic. Je tu také prostor zachycující každodenní život a část věnovaná dětským návštěvníkům nazvaná Cestování časem. Muzeum bylo založeno výnosem polského ministerstva kultury a národního dědictví 1. září 2008. V roce 2009 byla vypsaná mezinárodní soutěž na stálou expozici, kterou vyhrálo belgické studio Tempora z Bruselu. Má plochu přes 5000 m², což z ní činí jednu z největších expozic svého typu na světě.⁴⁹ V rámci její koncepce autoři bohatě použili scénografické formy a originální výstavní řešení. Jejich

⁴⁶ Muzeum Powstania Warszawskiego. Ekspozycja.

⁴⁷ Muzeum II Wojny Światowej. O nas. Nasza Misja, viz <https://muzeum1939.pl/nasza-misja/4370.html> (poslední přístup 7. 7. 2021).

⁴⁸ Muzeum II Wojny Światowej. Informacje o wystawie głównej, viz https://muzeum1939.pl/informacje-o-wystawie_glownej.html (poslední přístup 21. 7. 2021).

⁴⁹ Tamtéž.

Muzeum druhé světové války, Gdaňsk. Likvidace Československa. Adolf Hitler na Pražském hradě, 16. 3. 1939 (foto Marta B. Myšková)

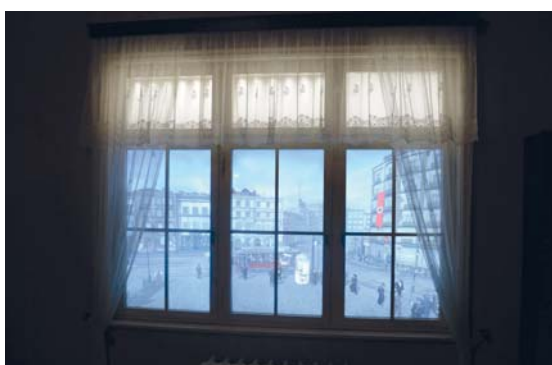
Mapa rozdělení Polska mezi SSSR a nacistické Německo z 28. 9. 1939, modře podpis J. V. Stalina, červeně J. von Ribbentropa (foto Marta B. Myšková)

Muzeum druhé světové války, Gdaňsk. Válečná propaganda na území Protektorátu Čechy a Morava (foto Marta B. Myšková)

Muzeum druhé světové války, Gdaňsk. Ulice po bombardování a ztráty na životech vybraných zemí za druhé světové války (foto Marta B. Myšková)

Muzeum druhé světové války, Gdaňsk. Pohled z okna městského bytu během německé okupace Polska (foto Marta B. Myšková)

pomocí se jim podařilo vytvořit prostor k tomu, aby se návštěvníci mohli s expozicí (a jejím historickým kontextem i individuálními válečnými lidskými osudy) emocionálně ztotožnit.⁵⁰ Vybudování muzea stálo přibližně 450 milionů zlotých.⁵¹ V roce 2018 došlo v tehdy asi rok staré expozici k několika změnám v souvislosti s politickými změnami v Polsku.⁵²

EVROPSKÉ CENTRUM SOLIDARITY, GDAŇSK

Myšlenka vzniku muzea⁵³ v gdaňské loděnici, místě vzniku nezávislých odborů Solidarity, které by dokumentovalo polskou cestu ke svobodě, se zrodila v březnu 1998.⁵⁴ Evropské centrum Solidarity bylo nakonec založeno v listopadu 2007 jako kulturní instituce města Gdaňsk, Ministerstva kultury a národního dědictví Polské republiky, samosprávy Pomořského vojvodství, Nezávislého samosprávného odborového svazu „Solidarita“ (Solidarność) a Nadace Centrum Solidarity. Na koncepci muzea byla v roce 2007 vypsána mezinárodní architektonická soutěž, které se zúčastnilo 58 architektonických týmů z celého světa. Vítězem se stalo místní gdaňské architektonické studio Fort Architektci.⁵⁵ Povrch budovy je vyroben z povětrnostně odolné oceli Corten, jejíž rezavá

Evropské centrum Solidarity, Gdaňsk. Zleva Petr Blažek, člen správní rady Muzea paměti XX. století; Jiří Šesták, ředitel Muzea paměti XX. století v letech 2019–2020; Magdalena Charkin Jaszczka, zmocněnkyně ředitele Evropského centra Solidarity pro mezinárodní záležitosti a protokol; Andrzej Trzeciak, zástupce ředitele Evropského centra Solidarity; Wit Fojtek, vedoucí oddělení sbírek a výstavnictví Muzea paměti XX. století; Jan Kalous, vedoucí oddělení historického vzdělávání Muzea paměti XX. století (dnes jeho ředitel); Jan Samohýl, oddělení historického vzdělávání Muzea paměti XX. století; Terezie Jenisová, vedoucí kanceláře Muzea paměti XX. století v letech 2020–2021 (foto Marta B. Myšková)

barva v sobě nese odkazy na prvky lodí vyráběných v loděnicích či zkorodovanost komunistického systému. Muzeum bylo otevřeno v srpnu 2014. Stálá expozice má plochu téměř

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Bylo to o 90 milionů zlotých více, než se původně podle projektu předpokládalo. OLEJARZYK, Piotr: Otwarcie Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Minister kultury nie wziął udziału w uroczystościach. Wiadomości Onet, viz <https://wiadomosci.onet.pl/trojmiasto/gdansk-otwarcie-muzeum-ii-wojny-swiatowej/r4dp8j4> (poslední přístup 21. 7. 2021).

⁵² Bylo to v souvislosti se změnou vlády v Polsku. Nová vláda pod vedením strany Právo a spravedlnost vyměnila ředitele muzea a požadovala změny ve smyslu posílení „polského pohledu“ v neprospěch „širšího mezinárodního kontextu“. Došlo i k soudnímu sporu: odvolaný ředitel Paweł Machciewicz polskou vládu kvůli změnám v expozici zažaloval. Ve sporu jej podpořil např. známý americký historik a odborník na východoevropské dějiny Timothy Snyder. Ke změnám v expozici podrobněji srov. např. DANĚK, Viktor: Polská vláda zasahuje do muzea druhé světové války. Chyběl v ní „polský pohled“, říká vedení. *iRozhlas*, 7. 4. 2018, viz https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/gdansk-muzeum-druhe-svetove-valky-polsko-vlada-pravo-a-spravedlnost-expozice_1804072013_haf (poslední přístup 21. 7. 2021). Došlo také ke sloučení muzea s menším Muzeem Westerplatte, připomínajícím německý útok a počátek druhé světové války.

⁵³ Oficiální název muzea je Evropské centrum Solidarity.

⁵⁴ Přišel s ní polský historik Jerzy Kukliński a předseda městské rady v Gdańsku Paweł Adamowicz. S podporou Lecha Wałęsy a gdaňského arcibiskupa Tadeusze Gołowského pak Adamowicz 29. prosince 1999 inicioval vznik muzea. Ten podpořila v roce 2005 i deklarace 22 premiérů a prezidentů EU. Europejskie Centrum Solidarności, Historia, viz <https://ecs.gda.pl/title,History,pid,28.html> (poslední přístup 3. 4. 2021).

⁵⁵ Tamtéž.

Evropské centrum Solidarity, Gdaňsk. Budova muzea, celkový pohled
(foto Marta B. Myšková)

3000 m² a je umístěna v sedmi sálech.⁵⁶ Expozice vypráví chronologicky uspořádané příběhy historie Solidarity a změn ve střední a východní Evropě, které pomohla nastartovat. Českou linku v expozici tvoří zmínka např. o Milanu Kunderovi nebo o československých událostech roku 1968 a 1989 či setkání představitelů Charty 77 se zástupci Solidarity.⁵⁷ Používají se k tomu archivní exponáty, dokumenty, rukopisy, fotografie, videoprezentace a interaktivní instalace. Vystaveno je téměř 1800 exponátů. Mezi ty významné patří např. desky s jednadvaceti klíčovými požadavky stávkujících,⁵⁸ kulkami prodávěná bunda Ludwika Piernického,⁵⁹ původní psací stůl Jacka Kuroně,⁶⁰ mostový jeřáb, na kterém pracovala Anna Walentynowiczová⁶¹ nebo jeden z „papamobilů“ papeže Jana Pavla II.⁶² Výstavba Evropského centra Solidarity stála 231

Evropské centrum Solidarity, Gdaňsk. Sál Zrození Solidarity, uprostřed kabina mostového jeřábu, na kterém pracovala Anna Walentynowiczová, jejíž propuštění bylo jedním z důvodů vypuknutí stávk
(foto Marta B. Myšková)

Evropské centrum Solidarity, Gdaňsk. Sál Moc bezmocných. Zajímavá je práce s fotografiemi. Návštěvník si může na panelu navolit snímky „pro“ a „proti“, vidět nejprve propagandistické fotografie a poté realitu
(foto Marta B. Myšková)

⁵⁶ Sály nesou jména Zrození Solidarity, Moc bezmocných, Solidarita a naděje, Válka se společností, Cesta k demokracii, Triumf svobody, Kultura pokojných změn.

⁵⁷ Problematická minulost Milana Kundera podobně jako např. informace o tajné spolupráci Lecha Wałęsy v expozici výslovně zmiňovány nejsou — expozice je tak v tomto smyslu laděna spíše konsenzuálně.

⁵⁸ Tyto požadavky visely v roce 1980 na bráně loděnice a jsou dnes zapsány i na seznamu světového dědictví UNESCO.

⁵⁹ Ludwik Piernicki byl dvacetiletý instalatér loděnice, který byl zastřelen při cestě do práce během polských protestů v prosinci 1970. Ty byly vyvolány mimo jiné náhlým zdražením klíčových potravin a nakonec byly brutálně potlačeny armádou a polskými Lidovými milicemi (Milicja Obywatelska). Při tom byly zabity více než čtyři desítky osob.

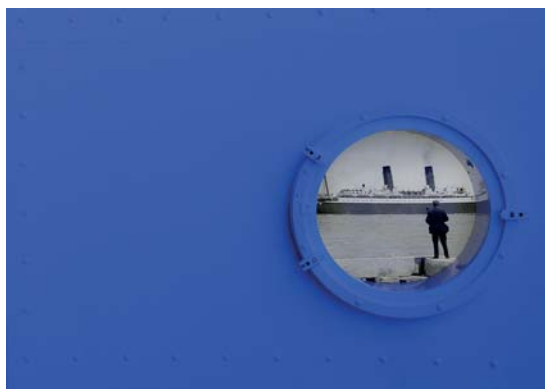
⁶⁰ Jacek Kuron byl jeden z opozičních vůdců. Byl vězněn komunistickým režimem, po roce 1989 se stal významným polským politikem a ministrem několika vlád.

⁶¹ Propuštění jeřábnice Anny Walentynowiczové se stalo jedním z důvodů vypuknutí stávk v docích.

⁶² Europejskie Centrum Solidarności (ECS), Wystawa stała, viz https://ecs.gda.pl/title,Wystawa_stala,pid,20.html (poslední přístup 3. 4. 2021).

Evropské centrum Solidarity, Gdaňsk. Sál Moc bezmocných. Velkoplošná fotografie Bratrské přátelství (foto Marta B. Myšková)

Muzeum emigrace, Gdyně. Pohled okýnkem lodi na imigrační stanici, Ellis Island (foto Vít Fojtek)

milionů zlotých (tj. přibližně 53,3 milionu eur), přičemž zhruba polovinu (cca 107 milionů zlotých) poskytla Evropská unie a zbývající prostředky zaplatilo ze svého rozpočtu město Gdaňsk.⁶³ Na přípravě obsahu stálé expozice se podílelo téměř 30 lidí.⁶⁴ Za pět let od otevření měla stálá expozice jeden milion návštěvníků.⁶⁵

M U Z E U M E M I G R A C E , G D Y N Ě

Muzeum emigrace je dalším ze současných moderních polských interaktivních muzeí. Založeno bylo v roce 2012 jako kulturní instituce místní samosprávy v Gdyni. Nachází se v gdynském přístavu v budově historické námořní sta-

nice osobní lodní dopravy,⁶⁶ kde v meziválečném období kotvily polské transatlantické parníky včetně legendární lodi Batory. Modernistická budova stanice, která byla součástí širší emigrační struktury,⁶⁷ byla během druhé světové války značně poškozena a na svou rekonstrukci si počkala sedmdesát let.⁶⁸ Na celém světě žije v současnosti více než 20 milionů lidí polského původu. To je více než polovina současné polské populace. V průběhu posledních dvou století vznikly polské komunity ve všech zemích světa. Největší koncentrace Poláků je ve Spojených státech (asi deset milionů lidí), další polští krajané se nacházejí v Brazílii (přibližně tři miliony osob), Německu (cca dva miliony), ve Francii a v Kanadě (přibližně po jednom milionu). Stálá expozice muzea chce zvětšit povědomí o tomto fenoménu, jednom z nejdůležitějších

⁶³ Europejskie Centrum Solidarności, History, viz <https://ecs.gda.pl/title,Jezyk,pid,28,lang,2.html> (poslední přístup 3. 4. 2021).

⁶⁴ Mezi ně patřili historikové, archiváři a politologové. Expozici dodalo konsorcium společností Qumak SA a Maciej Lubocki Multimedia Art & Education. Zvlášť byl řešen koncept herního oddělení, prostoru pro zábavu a vzdělávání dětí. Vytvořila je Grupa Smaczego z Gdaňsku. Europejskie Centrum Solidarności, History.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Námořní stanice, dokončená v roce 1933, byla ve své době jednou z nejmodernějších svého druhu v Evropě a chloubou meziválečného Polska.

⁶⁷ Vedle budovy námořní stanice to byl emigrační tábor Grabówek a karanténní nemocnice Babie Doły.

⁶⁸ Po válce ve stanici fungovala osobní námořní doprava postupně ve stále skromnější podobě. V roce 1988 byla z provozu vyřazena poslední polská osobní zaoceánská loď. V roce 2014 byla, i za podpory Evropské unie, někdejší sláva stanice obnovena. Opět zde každoročně kotví i největší výletní loď z celého světa. Muzeum Emigracji w Gdyni. Wiedza. Budynek Dworca Morskiego w Gdyni — siedziba Muzeum, viz, <https://polska1.pl/wiedza/dworzec-morski/> (poslední přístup 3. 4. 2021).

Muzeum emigrace, Gdyně. Cesta exulanta po vystoupení z lodi vlakem do vnitrozemí USA (foto Vít Fojtek)

v polských dějinách, připomenout památku milionů lidí, přiblížit, co museli cítit při opuštění své země, představit, co znamenalo opustit zemi na konci devatenáctého století, v období světové války, za komunismu či na počátku jednadvacátého století.⁶⁹ Stálá expozice muzea, otevřená pro veřejnost na ploše 2500 m² v roce 2015,⁷⁰ prezentuje v Polsku takto uceleně a široce fenomén emigrace ze země poprvé. Přibližuje zkušenosti a pocity lidí, kteří opouštěli svou vlast a cestovali do neznáma, s jejich obavami

i nadějami za posledních dvě stě let. Uvažuje o důvodech a důsledcích emigrace, nad změnami, které emigranti (a exulanti) zažívali. Jsou to příběhy o městu Gdyně, o polských zaoceánských lodích, významných polských emigrantech, známých často již pouze v zahraničí a v Polsku pozapomenutých. Je o polské diaspoře, o polské identitě a jejích mnoha podobách, je i o fenoménu návratu.⁷¹ Mezi zajímavostmi, které na návštěvníka expozice čekají, patří např. rozměrný model polské zaoceánské lodi *Batory*.⁷² Patřila mezi největší svého typu na světě a stala především symbolem spojení mezi Polskem a svobodným světem. Návštěvník se také dozví, jak na počátku dvacátého století emigranti (a exulanti) z Polska do Spojených států amerických cestovali, ať už po železnici nebo dlouhou plavbou přes Atlantik. Uvidí, jaké to bylo na imigrační stanici na Ellis Islandu, či může zažít, jaké bylo vybudovat nový život v cizí zemi. Expozice končí v současnosti. Na jejím konci si návštěvník může poslechnout záznamy vzpomínek polských emigrantů a exulantů z celého světa.⁷³ Rekonstrukce budovy námořní stanice a její transformace na muzeum, dokončená v polovině roku 2014, stála přes 49 milionů zlotých (asi 332 milionů Kč). Téměř polovinu z nich poskytla Evropská unie.⁷⁴

Cestu do vybraných polských muzeí bylo možné uskutečnit i díky finančnímu příspěví od Polského kulturního institutu v Praze, který uhradil ubytování všech účastníků výpravy. Vedle navázání důležitých vazeb mezi muzejními institucemi podobného zaměření jako Muzeum paměti XX. století navštívili pracovníci muzea během své cesty i režiséra, producenta, scénáristu a ředitele festivalu dokumentárních filmů *Niepokorni*,

⁶⁹ Muzeum Emigracji w Gdyni. Home. We're opening on May 16! 17. 4. 2015, viz https://polska1.pl/en/we_re_opening_on_may_16/ (poslední přístup 3. 4. 2021).

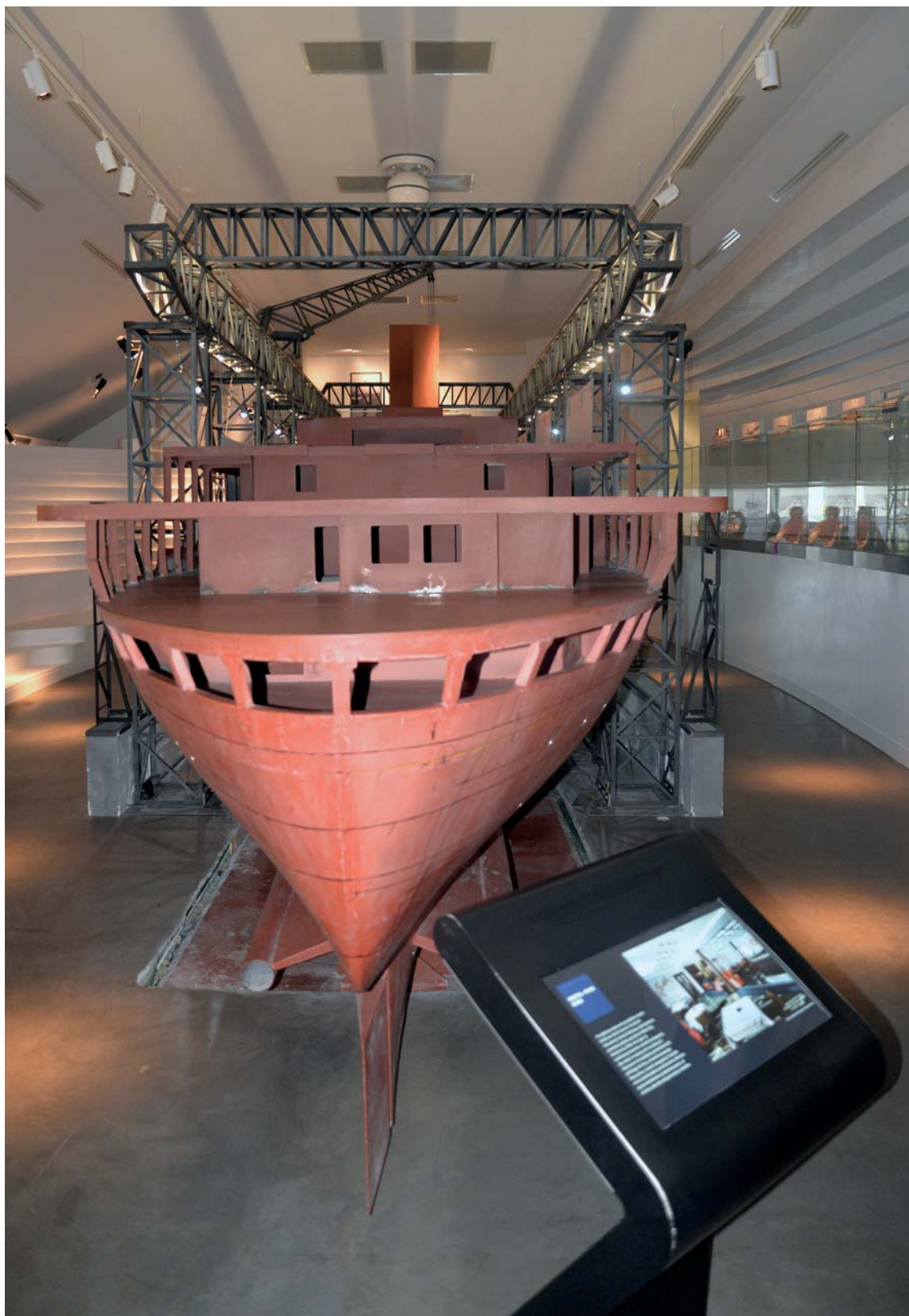
⁷⁰ V polské Gdyni se otevírá muzeum emigrace. *Archiweb (ČTK)*, 17. 05. 2015, viz <https://www.archiweb.cz/n/zahranicni/v-polske-gdyni-se-otevira-muzeum-emigrace> (poslední přístup 3. 4. 2021).

⁷¹ Muzeum Emigracji w Gdyni. Wystawy. Wystawa Stała, viz <https://polska1.pl/wystawy/wystawa-stala/> (poslední přístup 3. 4. 2021).

⁷² Největšího svého typu na světě.

⁷³ Poslední vlnou polské emigrace byl odchod téměř dvou milionů Poláků do země Evropské unie po polském vstupu do EU v roce 2004. Tamtéž.

⁷⁴ V polské Gdyni se otevírá muzeum emigrace.

Muzeum emigrace, Gdyně. Model polského parniku Batory (foto Vít Fojtek)

Část expozice věnovaná polské diaspoře ve světě (foto Vít Fojtek)

Niezlomni, Wyklęci (Nepokoření, nezlomní, prokletí) v Gdyni Arkadiusze Gołębiewského. Gołębiewským založený významný polský festival se stal inspirací i pro mezinárodní přehlídku dokumentárních filmů Muzea paměti XX. století, festival *Nezlomní a obětovaní*, jehož první ročník proběhl v listopadu 2020 a polský režisér byl na tomto festivalu věnovaném dramatickým událostem a historickým osobnostem dvacátého století oceněn první udělenou cenou Strážce paměti.

Ze sedmi navštívených muzeí byla tři postavena nově (Muzeum dějin polských Židů Polin, Muzeum druhé světové války, Evropské centrum Solidarity) a u čtyř dalších (Katyňské muzeum, Muzeum Varšavského povstání, Muzeum prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky, Muzeum emigrace) došlo (či dojde) k nějaké formě rekonstrukce a dostavby historického objektu. Velikostí expozice se u navštívených muzeí jedná o řádově desetinásobně větší plochu, než jsou současné možnosti dočasného sídla Muzea paměti XX. století, Domu

Muzeum emigrace, Gdyně. Část expozice věnovaná vysílání Radia Svobodná Evropa (foto Marta B. Myšková)

Muzeum emigrace, Gdyně. Budova muzea (bývalé námořní stanice v Gdyni) (foto Marta B. Myšková)

pážat na Hradčanech, jehož prostory pro expozici mají zhruba 300 m². Časově trvalo vybudování Muzea dějin polských Židů Polin osm let a jeho stálá expozice byla otevřena za devět let od jeho založení. Expozice Muzea prokletých vojáků a politických vězňů Polské lidové republiky se teprve tvoří,⁷⁵ u Katyňského muzea trvalo vybudování muzea do současné podoby dvacet čtyři let. Muzeum Varšavského povstání bylo dokončeno deset let od položení základního kamene, Muzeum druhé světové války v Gdaňsku devět let od založení, Evropské centrum Solidarity za sedm let, Muzeum emigrace v Gdyni za tři roky. Takřka všechna navštívená muzea měla nějakou formu pietního místa či památníku připomínajícího oběti totalitních režimů, ať už ty dlouhodobě vězněné či zavražděné a popravené. Jedním z nejpůsobivějších byly ty v Katyňském muzeu a v mokotowské věznici. Právě Katyňské muzeum může být s jis-

tou rezervou určitým měřítkem srovnání pro Muzeum paměti XX. století co do velikosti, funkce nebo provedení pietního místa. Přínos z návštěvy ostatních expozic byl však neméně významný. Obecně lze shrnout, že proces vzniku navštívených muzeí nebyl jednoduchý, trval často řadu let a byl náročný jak po finanční stránce, tak po stránce politické dohody mezi zakladateli těchto institucí, kombinující státní, regionální, městské a i soukromé subjekty. Z mého hlediska na jejich finální podobu pozitivně zapůsobilo rovněž konání architektonických soutěží, často mezinárodních, ale i kombinace spolupráce mezi historiky, architekty, audiovizuálními experty i scenáristy se smyslem pro dramatické podání tématu. Inspiraci z návštěvy vybraných polských muzejních institucí lze hodnotit jako přínosnou a přeje muzeu paměti XX. století při budování jeho vlastních expozic nejen v tomto ohledu hodně štěstí. ■

⁷⁵ Znáám je návrh expozice a proběhla mezinárodní architektonická soutěž na podobu muzea.

Filmový festival dokumentárních filmů Nezломní a obětovaní

Jan Samohýl

Muzeum paměti XX. století uspořádalo ve dnech 10. až 12. listopadu 2020 první ročník přehlídky historických dokumentárních filmů. Tyto dokumenty reflektují především příběhy dvou totalitních režimů dvacátého století v Československu — období nacismu a období komunistické totality. Název této přehlídky vystihuje hlavní myšlenku festivalu. Připomíná dramatické a mnohdy i tragické osudy lidí, kteří jedné či druhé totalitě vzdorovali i za cenu osobních obětí. *Název filmové přehlídky je inspirován polským — „nezlomní a obětovaní“ je část názvu polského festivalu. Chceme tím názvem ukázat, že nás skutečně zajímají konkrétní lidé dvacátého století a jejich příběhy. Tento název by se měl objevovat i v následujících ročnících, připomněl spoluautor programu festivalu, historik Petr Blažek.*

Pro muzeum je připomínka událostí dvacátého století jedním ze základních témat. Reflektovat dramatické události minulého století je hlavní poslání muzea. *Jsem rád, že tento první ročník festivalu Nezlomní a obětovaní je vrcholem našeho ročního úsilí. Je to jakýsi dárek k prvním narozeninám — jak našemu muzeu, tak i všem těm, kteří nám fandí a kteří nás podporují. Jsme také u zrodu tradice, která nás tady bude provázet několik let — co se týká historie dokumentárních filmů o dvacátém století, řekl ředitel muzea Jiří Šesták.*

Přehlídka filmů byla složena z českých, slovenských a třech polských dokumentárních filmů. Festival představil snímky tvůrců, vedle jiných Olgy Sommerové, Martina Vadase, Heleny Třeštíkové, Pavla Štingla, Kristiny Vlachové, Veroniky Tóthové a Arkadiusze Gołębiowského. Festival dokumentárních filmů je i symbolickým začátkem spolupráce s obdobným festivalem v polské Gdyni, která by měla být v příštích letech intenzivnější. Proto již letos muzeum spolupracovalo s Polským institutem, který zajistil

zapůjčení polských filmů. Ředitel Polského institutu v Praze Maciej Ruczaj kvitoval rovněž vznik muzea, potažmo jeho první větší událost: *Naše účast na festivalu je pochopitelná s ohledem na to, že ve střední Evropě nás spojuje určitá sdílená zkušenost. Životní zkušenost kontaktu se dvěma totalitními režimy, nejdříve německým nacismem a potom sovětským komunismem. Stejně tak se naše dějiny v mnoha ohledech ve dvacátém století protínají, proto jsme na festival zařadili dokument Slyšte můj křik o Richardu Siwiewovi, který je jakýmsi předobrazem Jana Palacha a jehož hrdinský a statečný čin sebeupálení, byl motivován právě invazí v srpnu 1968 a byl odpovědí polského vlastence na invazi do Československa.*

Přehlídka proběhla v pražském kinu Bio Oko. Vzhledem ke koronavirové pandemii byl program včetně debat přenašen online. Před každým filmem zazněl krátký úvod historika, který připomněl kontext a situaci, o které film hovoří, a téměř po každém filmu proběhla debata s tvůrci některých filmů a historiky. Divák se tak mohl dozvědět důvody vzniku dokumentu a různé souvislosti spjaté s filmovým příběhem. *Jsem velmi rád, že se festival podařilo uspořádat i v takto složité době. Moc mě těší, že se podařilo odvysílat všechny snímky bez jakýkoliv technických problémů. A především, že se dívali diváci,*

První ročník festivalu byl vysílán on-line z pražského kina Bio Oko (foto: Marta B. Myšková)

reakce byly pozitivní a doufáme, že nám zachovají přízeň i příští rok. A přijdou ostatní, kteří se nemohli dívat přes internet, uvedl Petr Blažek.

Zájem o festival, ale i o práci muzea vyjádřila také předsedkyně správní rady Muzea paměti XX. století a radní hlavního města Prahy Hana Kordová Marvanová: *Jsem přesvědčena, že film a umění může působivě přiblížit hrůzy totalitních režimů a jejich zničující vliv na osudy lidí. V jednotlivých dokumentárních filmech mohli diváci sledovat to, jak totalitní režimy a hrůzy války či věznění ovlivnily osudy konkrétních lidí a také to, že konkrétní lidé mají vždy možnost se proti zvůli a nespravedlnosti postavit. Pro nás všechny je to velký příklad a domnívám se, že na tyto osobnosti a na oběti a na hrdiny nesmíme zapomínat, právě z toho důvodu, aby bylo jasné, že se nemusíme žádné totalitě podřizovat, ale že totalitě můžeme také vzdorovat a můžeme jejímu nástupu zabránit.*

V rámci přehlídky byly také předány dvě ceny tvůrcům filmových dokumentů. Režisérka dokumentárních filmů Olga Sommerová získala cenu festivalu za celoživotní dílo. *Mám radost, že jsem dostala cenu Tvůrce paměti od filmové přehlídky historických dokumentů. Při přebírání jsem taky řekla, že si ji zasloužím, protože jsem natočila takřka třicet filmů o lidech nezlomných a obětovaných. Patnáct let jsem byla takřka posedlá tím, abych zaznamenala oběti totalitních režimů, zvláště komunismu, a ukázala je světu jako vzory naší historie. Myslím si, že se musíme dívat zpátky do naší historie, abychom ji nemuseli opakovat a abychom si uhájili svobodu.*

Druhá cena Strážce paměti — cena za činnost usilující o obranu a obhajobu paměti putuje do Polska. Byla udělena Arkadiuszi Gołębiowskiemu, polskému kameramanovi, režisérovi, producentovi a scenáristovi. Ve své tvorbě se koncentruje hlavně na dokumenty s důrazem na poválečnou historii Polska. Je autorem a producentem filmů o polské cestě ke svobodě (*Rozbity kamień, Sny stracone, sny odzyskane, Historia Kowalskich, Kwaterna Ł a Dzieci kwatery „Ł”*) a autorem mnoha kulturních a vzdělávacích iniciativ. Působí jako ředitel festivalu dokumentárních filmů *Niepokorni, Niezłomni, Wykłęci* v Gdyni. Právě tento festival byl inspirací pro naši filmovou přehlídku v České republice.

Zleva první ředitel Muzea paměti XX. století Jiří Šesták a iniciátor vzniku festivalu *Nezlomní a obětovaní* Petr Blažek při jeho zahájení 10. listopadu 2020 (foto Marta B. Myšková)

V prvním ročníku festivalu historických dokumentárních filmů o dvacátém století bylo uvedeno celkem dvacet jedna dokumentárních filmů a jeden film hraný. Jednalo se o osmnáct českých filmů, tři polské a jeden slovenský. Tento jediný hraný film *Katyň* z roku 2007 od slavného polského režiséra Andrzeje Wajdy byl zařazen jako závěrečný snímek festivalu.

Většina filmů české proveniencie byla zapůjčena Českou televizí, menší část pocházela od autorů filmů osobně. Úspěšný průběh festivalu ocenil i ředitel muzea Jiří Šesták: *Rád bych zároveň poděkoval všem, kteří se podíleli na přípravě tohoto festivalu a věnovali tomu nemalé úsilí. Jsem rád, že díky této snaze festival dopadl technicky velmi dobře a divácky sympaticky. I v této nelehké době měl festival vysokou sledovanost. Chtěl bych poděkovat vedení hlavního města Prahy jako našemu zakladateli a podporovateli, dále Polskému institutu, který s námi spolupracoval při přípravě festivalu a také České televizi za pomoc při zajišťování filmů.*

Filmovou přehlídku dokumentárních filmů *Nezlomní a obětovaní* během tří dnů navštívilo online kolem čtyř tisíc diváků, což je vzhledem ke složité situaci velký úspěch. Odezva nejen na vybrané filmy, ale na celkové zvládnutí festivalu byla jen pozitivní. Z konkrétních ohlasů vybíráme dva zajímavé a inspirativní: *Nebudeme-li tyto příběhy sdělovat svým dětem, nezbude nic,*

na co můžeme být hrdí. Aktéry těch příběhů byli živí lidé, žili a žijí mezi námi, jsou to skuteční, ne románoví hrdinové. A my mnohdy ani netušíme nic o jejich skromnosti, o jejich soukromí, protože dlouho, i po devětaosmdesátém, byly jejich životy tabu. A druhý ohlas reagoval na otázku, co vnímal respondent jako přínosné pro dnešní dobu: Tento festival je obrovsky důležitý, na tato témata se nesmí nikdy zapomenout, na to, kolik lidských životů bylo zmařených, na to, jaká zvinstva se děla. Nejsou to samozřejmě témata jednoduchá, ale myslím si, že velice potřebná. Na výpovědi pamětníku jen tak nezapomenu.

V listopadu 2021 se konal druhý ročník festivalu dokumentárních filmů *Nezломní a obětovaní*. Uskutečnil se ve dnech od 10. do 14. listopadu 2021. Tento ročník probíhal nejen v kině Bio Oko, ale první a poslední den nově i v Domě pážat na Hradčanech, v němž se bude po nutné rekonstrukci nalézat stálá expozice a sídlo Muzea paměti XX. století. Kromě projekcí se mohli návštěvníci těšit i z výstavy výtvarníka Pavla Vošického, komentovaných ukázek propagandistických filmů nebo koncertu.

Vzhledem k tomu, že v květnu 2021 uplynulo sto let od vzniku Komunistické strany Československa, byl letošní ročník festivalu zaměřen převážně na dokumenty vracející se k době komunistické éry — počínaje portréty stranických prominentů, uvíznuvších v smrtící smyčce, kterou sami pomáhali plést, přes úvahy nad tím, co byla tzv. šedá zóna, až k příběhům lidí, kteří se ve všeobecné depresi 70. let rozhodli žít svůj život svobodně — ať už se jednalo o univerzitní profesory nebo undergroundové hudebníky. I letos se objevily na programu nejen české snímky, ale i filmy z Polska, Maďarska a Běloruska. Hlavní část festivalu vrcholila projekcí slavného francouzského filmu Costy Gavrasy *Doznání*, který byl natočen v roce 1970 podle stejnojmenné knihy Artura Londona. Stejně jako loni byly neoddelitelnou součástí festivalu diskuse s historiky i režiséry. A protože Muzeum paměti XX. století považuje vzdělávání za jedno ze svých prioritních posláních, na program byly letos zařazeny speciální tematické dopolední bloky pro školy. Už nyní je patrné, že školy mají o tuto formu přibližování minulosti zájem. ■

Muzeum jako edukační médium

Jan Samohýl

Na podzim roku 2019 vzniklo v Praze Muzeum paměti XX. století. Vznikla paměťová instituce reflektující minulé století v jeho historických, politických, společenských a kulturních kontextech, ale vznikla tím zároveň možnost se nově a aktuálně podívat na fenomén dvacátého století. Fenomén, který opakovaně vyvolává diskuze, otázky, ale také potřebu odborné reflexe, zvláště se zřetelem na mladou generaci. S existencí každého muzea je spojena výzva, jak předávat informace veřejnosti a zvláště mladým lidem. Tedy jak naplnit jeho vzdělávací a výchovnou roli. V dnešní muzejní pedagogice je zřejmý požadavek, aby tato informace nebyla povrchním sdělením, ale aby se stala hlubokým a zvnitřněným prožitkem (z latinského *in — v; forma — tvar, smysl*). Tento prožitek se pak má dotýkat poznání, pochopení, ale i emocí a životních postojů.

Podle Usnesení Zastupitelstva hlavního města Prahy č. 9/9 z 19. září 2019 patří k cílům zapsaného ústavu Muzeum paměti XX. století (podle článků 4 a 5) *zachování historické paměti v souvislosti se vznikem, existencí a pádem totalitních režimů na území Československa a dále také připomínat odpůrce a oběti totalitních režimů a přispět k pochopení modelů autoritativního vládnutí*. Muzeum má tedy cíl badatelský, odborný, ale vzhledem k utrpení mnoha lidí v minulém století také roli pietní. To jsou momenty velmi důležité, ale důležitá je i rovina prezentační či spíše edukační. Muzeum je také deklarováno jako *instituce paměťová, sbírkotvorná, vzdělávací a osvětová*. Právě tato rovina edukační je důležitým úkolem muzea. V současné době pracujeme na nové expozici a zároveň realizujeme různé činnosti, které se také mají obracet na žáky a studenty škol všech stupňů Proces prezentace muzea tedy nekončí vystavením sbírkových předmětů. Prezentace

slouží ke zprostředkování poznání, k edukaci a celkové interpretaci tématu širší veřejnosti. Také proto se do muzejních expozic zavádějí inovativní, didaktické a další prvky, jež posilují jejich výpovědní hodnotu.

V tomto textu bych se chtěl v souvislostech současné muzejní pedagogiky, moderní tvorby expozice, ale také vzhledem ke své letité praxi pedagoga krátce zamyslet nad parametry nové paměťové instituce z hlediska edukace. Základní vizí nového muzea by mělo být „muzeum jako edukační prostředek“. Vedle teoretického nastínění budoucího muzea a jeho expozice s důrazem na jeho edukační roli se v závěru textu podíváme na dnešní situaci a možnosti. Další činnosti muzea mimo vlastní expozici jsou významné zvláště v dnešní době, kdy standartní výuka ve školách probíhá formou distančního vzdělávání.

Muzeum jako prostředek předávání poznání a hodnot

Muzeum musí primárně usilovat o předávání vědění a hodnot návštěvníkům. Zároveň musí mít také ambice formovat názory a postoje, a to zvláště u mladé generace. Vzdělávání je přirozenou potřebou každého člověka, která se více nebo méně rozvíjí v průběhu celého života. Pochopitelně jsou podstatné okolnosti a další souvislosti, které tuto potřebu formují. Touto potřebou rozumíme přirozený potenciál člověka k poznávání a permanentnímu rozvoji svých znalostí, schopností, postojů a názorů. Život člověka, a to zvláště v mladším věku, provází potřeba poznávat, touha po sebenaplnění, tendence k prohlubování svých životních zkušeností, promýšlení všech kontextů emocionálního, sociálního a duchovního života. Poznávání historických momentů, zvláště událostí a dramát minulého století, jsou zřejmým motivem hledání odpovědí na základní otázky, které si v životě klademe. Jistě, vzdělávací potřeby jsou u různých lidí rozdílně intenzivní, dá se však předpokládat, že návštěvníci muzeí patří k lidem, kteří obecně tyto potřeby pociťují silněji. Zároveň mají snahu tyto momenty rozvíjet

u svých rodinných příslušníků, svých žáků či studentů a podobně.

Současná muzejní pedagogika si velmi dobře uvědomuje problematický vztah mezi informacemi a poznáním. Poznání sice obsahuje dané informace, ale nelze jej redukovat jen na ně. Informace mohou zůstat jen v povrchní rovině a nestanou se hlubší součástí myšlení lidí, kteří expozice navštěvují. Jako překonaný tedy chápeme formalistický přístup k expozici, kdy je návštěvník seznamován jen se samotným vystavovaným předmětem. Proces poznávání významně posiluje přístup kontextuální, kdy přistupujeme k tématu v různých souvislostech. Tedy předměty se dávají do kontextu s myšlenkami doby, hodnotami a dalšími sociálními a historickými okolnostmi.

Vystavované předměty vstupují do interakce s návštěvníkem, a to má zásadní význam pro edukaci. Vystavovaný předmět zároveň nemá informovat jen o sobě, nýbrž i vyvolávat otázky. Právě kladení si otázek a hledání odpovědí je způsobem formování člověka v silném slova smyslu. Tyto postoje pak napomáhají posilovat demokratickou kulturu ve společnosti, svobodné postoje občanů a společenské hodnoty.

Každá muzejní expozice může být pokládána za edukační médium. Avšak instituce, která se zabývá tématy dvacátého století, je významněji prostředkem sdělování a sdílení jmenovaných hodnot. V realizaci kontextuálního přístupu v tvorbě moderní expozice jsou důležité i moderní prostředky a metody. Expozice musí vycházet návštěvníkům aktivně vstříc a odpovídat na jejich vzdělávací potřeby. V souvislostech řečeného promýšlíme takovou expozici, která by byla účinná a podnětná jako edukační médium. Jedná se o různé nabídky zajímavých témat, konkrétních podnětů v podobě muzeálií, ale i didaktických a zábavných exponátů. Způsoby prezentace v kontextech také významně návštěvníkům usnadňují pochopení témat expozice. Je potřeba zohledňovat různé cílové skupiny, návštěvníky s handicapem a především celkové vyznění muzea. Celkový „zážitek muzea“ je dalším klíčovým tématem.

Optimální prožitek a klima muzea

Každé muzeum usiluje o celkový optimální prožitek (tzv. flow effect) celého muzea. Na tomto výsledku se podílí řada faktorů, které musejí být zohledněny při tvorbě expozice, ale také při realizaci celého muzea ve všech kontextech, včetně propagace, PR a podobně. Řada těchto faktorů funguje jen ve vzájemné kooperaci, ale také vyžaduje určitou reflexi a spolupráci návštěvníků. V dnešní době se hovoří často o přátelském a uživatelsky přívětivém muzeu. Toto se týká celého muzea, nejen expozice samotné. Vize „přátelského muzea“ musí být zohledněna při samotné tvorbě expozice. Týká se to nápaditosti, interaktivity, edukačního potenciálu, ale i citlivosti vůči různým cílovým skupinám návštěvníků. K celkovému dobrému klimatu muzea přispívají doprovodné akce, snadná orientace a přístup do budovy, odpočinkové zóny, prvky vhodné pro rodiny a děti, tedy celková péče o návštěvníky. V konkurenci různé kulturní nabídky a pestrých možností trávení volného času, zvláště v Praze, se dnešní muzea musejí prosadit nejen kvalitou vlastních expozic, ale také schopností je profesionálně prezentovat.

V případě paměťových institucí, které se orientují na dramatická témata dvacátého století je významný i určitý prostor pro pietu a kontemplaci. Tyto přístupy jsou diskutované v dnešní muzeologii. Rozlišujeme typ muzea kontemplativního a typ muzea aktivního. Někdy se také rozlišuje mezi expozicí introvertní a extrovertní. Muzeum kontemplativní zdůrazňuje usebraní a promyšlení impulzů a témat. Naopak aktivní muzeum představuje zajímavé problémy, vyzývá k tvorbě, reakci a celkovému aktivizování návštěvníka. V našem případě je vhodná kombinace obou přístupů, a to i vzhledem k cílovým skupinám, jako jsou školy.

V hledání optimálního prožitku používají autoři expozic také tzv. „wow“ efekt. Tedy jakýsi překvapivý, silný prožitek. Podle našeho názoru by tento zážitek měl být přenechán exponátům a vlastnímu myšlení návštěvníků. Zvolené metody, zvláště v tak myšlenkově a emotivně náročném tématu, jako je dvacáté století, je třeba vždy pečlivě vztáhnout k cílům a celkové vizi muzea. Pro

celkový úspěch expozice jsou edukačně významné i takové metody jako neformálnost prostředí, originalita sbírkových předmětů, odborná kvalita zpracovaných informací a podobně. Přesto rozhodující je vlastní osobní pochopení, přijetí a zpracování nabízených témat návštěvníkem. Atmosféra a klima muzea představuje důležitý prvek jeho efektivity a jeho zprostředkování edukace a formativních účinků expozice.

Muzejní expozice se oproti jiným typům výstav vyznačuje specifickým charakterem exponovaných předmětů a souvisejících prvků. V první řadě se jedná o muzeálie, často originální vystavované exponáty. To s sebou nese vyšší míru autenticity a s ní sílu prožitku a oslovení návštěvníka. Prvek prezentace autentických objektů zvláštního významu a práce s těmito objekty je snad nejpodstatnějším aspektem muzejní prezentace. Z hlediska poznávacích procesů bývá tím, co ji činí účinným edukačním médiem.

Vedle muzejních exponátů rozlišujeme také objekty nemuzeální hodnoty: jedná se o kopie, faksimile, reprodukce, odlitky, rekonstrukce, modely, makety a podobně. Tyto exponáty mohou mít ale významné didaktické nebo zábavní využití. Zde je možno použít nových médií a interaktivity. Umístění těchto předmětů do expozice může být řešením problému „nedotknutelnosti“ sbírkových předmětů a nemožnosti poznávat je jinak než vizuálně. Pro edukaci jsou tyto metody velmi užitečné, a to nejen pro svou názornost. Poznávání je účinnější, můžeme-li do něj zapojit všechny smysly. Působení těchto exponátů doplňuje vystavované muzeálie, v současné době tyto způsoby vystavování nacházíme v expozicích častěji a z hlediska vzdělávání návštěvníků jsou klíčové. Didaktické exponáty napomáhají porozumění prezentovaným skutečnostem a celkově významně podporují návštěvníkovo aktivní osvojování informací a témat v muzeu.

Expozice z hlediska účinku na diváka a cílových skupin

Expozice můžeme posuzovat také podle účinku na diváka, určitým způsobem „plánovat“ typ zážitků, které v něm expozice vyvolává. Vzhledem

k tématu muzea je potřeba rozlišovat a kombinovat celou škálu prožitků, od intelektuálních po kognitivní, duchovní, emocionální, sociální, ale také relaxační. Aktuální prostory Domu pážat v Praze tyto možnosti nabízejí. Pro tvorbu expozice je ale také důležité hledisko podle návštěvnických skupin.

Velmi obecné třídění cílových skupin vycházející z nejčastěji zohledňovaných skupin, pro které je určena realizovaná expozice. Obvykle se dělí na dospělé návštěvníky, děti a mládež, resp. rodiny s dětmi, školní skupiny diferencované podle vzdělávacího stupně včetně vysokoškoláků, ale také seniory a osoby s handicapem (rozlišujeme ty s postižením hybnosti, návštěvníky se zrakovým, sluchovým postižením apod.). Pochopitelně, že stálá expozice musí být určena co nejširší cílové skupině návštěvníků a zároveň každý by si měl najít to „své“.

V současné době významně posiluje účinek expozice interaktivita a nová média v expozicích. Zároveň se do muzejních expozic zavádějí inovativní didaktické prvky, jež posilují jejich výpovědní hodnotu. Interaktivita především znamená, že návštěvník může do expozice skutečně aktivně vstoupit a realizovat nějakou aktivitu, manipulovat s vystavenými předměty či didaktickými prvky v expozici. Aktivizující prvky se stávají významnou pomocí pedagogům.

K tomu v dnešní době přispívají nová média v expozicích. Tedy uplatnění interaktivity je mnohdy spojeno s novými digitálními technologiemi. Někdy se obě metody vhodně propojují. K moderním přístupům dnes patří například: informační a herní kiosky, videoprojekce, zvukové smyčky, speciální efekty, simulace a podobně. Expozice se tak stává nejen jednou z hlavních prezentačních forem muzea, ale také jako prostředí, v němž se návštěvníci mohou vzdělávat nebo se mohou účastnit řízeného edukačního procesu. Pro školní skupiny expozice posiluje různé přístupy iluzivnosti a narace.

Jedním ze znaků moderního muzea je vytváření co nejpríznivějších podmínek, které zohledňují návštěvníky s handicapem. Mohou se vytvářet speciální výstavy určené primárně různým skupinám handicapovaných, např. nevi-

domým; na straně druhé je vhodné integrovat různé speciální expoziční prvky do běžných expozic.

Muzeum jako výzva a šance

Založením Muzea paměti XX. století stojíme před významnou výzvou, která je důležitou možností a šancí. Současnost je mimo jiné charakteristická vlnou politického populismu a různých extremistických projevů. Mezi ně patří i relativizace tragických událostí dvacátého století, jak událostí období nacismu, tak zvláště období komunistické totality v mediálním prostředí, ve kterém se různé informace proměňují a není snadné rozlišit objektivitu a pravdivost sdělení. Naše paměťové instituce stojí před výzvou, která se týká právě tohoto prostředí, tedy vstupu do pomyslného trhu idejí, a to s odborným a relevantním pohledem. Činnost muzea se tak nemůže týkat jen budované expozice, která je jistě prioritní.

V oblasti vzdělávání je naše muzeum aktivní v tvorbě různých produktů, se kterými chceme vyjít za studenty a žáky dnešních škol. V tom je zásadně důležité nadšení a společné naladění pro věc s pedagogy základních a středních škol. Důležitá je i spolupráce s vysokoškolskými studenty, zvláště těmi z pedagogických fakult. Zde se nabízí možnost spolupracovat s budoucími učiteli, například prostřednictvím lektorských praxí. Naše muzeum v současnosti připravuje přibližně hodinové debaty na klíčová témata dvacátého století, aktuálně jich nabízíme dvanact. Vedle toho připravujeme dvacetiminutové dokumentární filmy jako výukové programy, které mohou být využity ve výuce a dobře odpovídají rámcovým vzdělávacím programům.

Právě očekávané vzdělávací výstupy jsou důležitým kritériem tvorby edukačních programů. Ve vzdělávací oblasti „člověk a společnost“, která se týká vyučovaných předmětů dějepis, základy společenských věd, popřípadě občanská výchova, se očekávají konkrétní kompetence studentů a žáků. Právě tyto kompetence směřují k demokratické kultuře, respektu vůči druhým a vlastní odpovědnosti za život společnosti. Jde

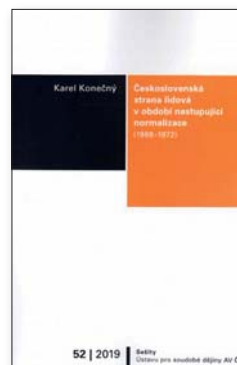
především o rozpoznávání postojů ohrožujících lidskou důstojnost nebo odporujících základním principům demokratického soužití. Autoři vzdělávání RVP očekávají i schopnost žáka být odolným vůči myšlenkové manipulaci a zároveň být schopen odhalovat kořeny společenských jevů, dějů a změn. Pochopení a interpretace historických událostí dvacátého století může jednoznačně tyto kompetence podporovat. Tématem vzdělávání může být i hledání paralel mezi minulými a současnými událostmi a jejich porovnávání s obdobnými či odlišnými jevy a procesy v dnešní době, a to i v evropském měřítku. Formativní role muzea, jak jsme o ní mluvili v úvodu, může být naplňována v utváření pozitivního hodnotového systému opřeného o historickou zkušenost a jejich pochopení a interpretaci.

Muzeum paměti XX. století stojí před mnoha úkoly, chce relevantně odpovídat na dnešní potřeby společnosti, zvláště škol. Může se stát moderním edukačním prostředkem a také prostorem setkání historie a současnosti. A tím podporovat demokratickou kulturu v naší společnosti. ■

Recenze

Karel KONEČNÝ:
Československá strana lidová v období nastupující normalizace (1969—1972).

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2019, 182 stran

Jak výrazně se proměnila Československá strana lidová (dále ČSL) po srpnové okupaci? Šlo o změny vynucené, nebo v zásadě provedené „dobrovolně“? Jednalo se o restauraci starého, nebo o proměnu pobřežnového vedení strany? Kteří aktéři výrazně ovlivňovali změny uvnitř ČSL? Jak se tyto proměny odrazily v jednotlivých krajských, okresních či místních organizacích, v lidoveckém tisku, v poslaneckých klubech uvnitř tehdejších zákonodárných sborů (Federální shromáždění, Česká národní rada) a v Národní frontě? Odpovědi na všechny uvedené otázky se pokouší najít nová studie olomouckého historika Karla Konečného.

Karel Konečný se ve své výzkumné činnosti zaměřuje na dějiny nekomunistických politických stran (Československé strany lidové a Československé strany socialistické) a československý exil po únoru 1948 a na odraz „velkých československých dějin“ v regionální historii. Jako pedagog působil na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kde byl tajemníkem Centra pro československá exilová studia. Nyní vede Katedru společenských věd na Pedagogické fakultě UP. Publikoval řadu cenných monografií a studií, mj. o významných osobnostech ČSL, např. v autorském kolektivu, o Janu Šrámkovi.¹

¹ TRAPL, Miloš — KONEČNÝ, Karel — MAREK, Pavel: *Politik dobré vůle. Život a dílo mgra Jana Šrámka*. Vyšehrad, Praha 2013.

Recenzovaná kniha byla vydána jako 52. Sešit Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Zabývá se zvláštním, nezvykle dynamickým obdobím let 1968—1972 uvnitř Československé strany lidové. Text je chronologicky a přehledně rozčleněn do šesti kapitol a dále dílčích podkapitol. Kniha je doplněna o seznam pramenů a literatury a jmenný rejstřík. Autor ji opatřil bohatým poznámkovým aparátem s odkazy nejen na zdroje informací (včetně osobních svědectví některých významných členů ČSL), ale také na některé sekundární, nicméně podstatná upřesnění či doplnění. Bohužel trochu postrádám seznam zkratk.

V úvodu Konečný přesně vymezuje cíl publikace, tj. ve stručnosti představit komplikovanost dění a událostí uvnitř jednoho z politických subjektů Národní fronty v období těsně po okupaci ČSSR v srpnu 1968. Současně kriticky, ale výstižně glosuje prameny a dříve vydanou literaturu, včetně té ideologicky poplatné době svého vzniku. Záběr knihy je širší než vypovídá její název. Autor se totiž zabývá děním uvnitř ČSL již mezi dubnem a srpnem 1968. Zasaduje ho do hlubších souvislostí. Z nich je patrné, jak výrazná společenská očekávání ohledně tzv. polednové politiky KSC reflektovaly centrální, krajské, okresní a místní organizace ČSL. Souviselo to samozřejmě s debatou o minulosti a odpovědnosti za celou škálu problémů, o kterých se dříve nemluvilo, např. o perzekuci členů ČSL, kteří nesouhlasili s pounorovým směřováním země, represí katolické církve nebo násilnou kolektivizací. Taková diskuse byla nepochybně ovlivněna také mírou otevřenosti, která pronikala jak do jednotlivých pater stranického aparátu, tak do stranického tisku (*Lidová demokracie*). Tuto debatu vedli nejen do strany se navrátilí a v politických procesech 50. let perzekvovaní členové strany, ale také výrazně posilující členská základna², která volala

po změně charakteru Národní fronty. Někteří lidovci tehdy chtěli, aby zde existující politické strany byly postaveny na stejnou úroveň; tedy aby KSC nedominovala tak, jak bylo doposud zavedeno. Změnami procházelo jak nejvyšší vedení strany, tak i jednotlivé organizace. Jasně patrné to bylo z přípravy programových dokumentů strany, z příprav sjezdu ČSL, na kterém by bylo zvoleno nové vedení, sesazení dosavadního předsedy Josefa Plojgara³, růstu angažovanosti některých členů strany, včetně snahy obnovit církevní život a orelské organizace, příprav oslav založení strany i připomínky 100. výročí narození Jana Šrámka a z vysoké aktivity mladých lidovců. Nicméně zřejmá byla současně také jakási obezřetnost či opatrnost. Například nový program strany byl představen až v polovině května 1968, v 50. letech perzekvovaní politici byli drženi v nižších úrovních stranického aparátu mimo jiné s argumentem, že více by se mohli případně zapojit až po komplexní rehabilitaci.

Nadějné nadechnutí před srpnem 1968 skončilo okupací a následně tvrdě prosazovanou tzv. normalizací. Jestliže změny (ve smyslu ústupu od polednového vývoje) uvnitř KSC byly po srpnu zřetelné, pak v ČSL se sice projevil s jistou prodlevou, ale podobně zdrcujícím způsobem. Musela je zaregistrovat i širší veřejnost. Spočívaly například ve znovuzavedení cenzury, ve změnách v redakci stranického tisku, v postupném relativizování předsrpnových postojů, v odvolávání odsuzujících prohlášení reagujících na okupaci ČSSR, ve vnitřní erozi proreformních sil. Již nebylo možné hovořit o stejné — rovnocenné pozici KSC a ČSL; nyní již bylo opět zřejmé, kdo je v zemi pánem — tedy že KSC dominuje a ČSL a Československá strana socialistická se jí napříště budou programově i personálně podřizovat. V ČSL vše vyvolávalo rozpaky, nicméně odklon od reformních pozic byl evidentní. Jistě existovaly obavy z odchodu

² Na začátku roku 1968 ČSL registrovala kolem 22 000 členů; v červnu 1969 bylo členů ČSL již více než 90 000. Viz recenzovaná kniha, s. 18.

³ Josef Plojhar (1902—1981), římskokatolický kněz. V letech 1939—1945 vězněn v koncentračních táborech Buchenwald a Dachau, 1945—1948 předseda krajské organizace Československé strany lidové (ČSL) v Českých Budějovicích, 1946—1968 poslanec Národního shromáždění, 1948—1968 ministr zdravotnictví, 1951—1968 předseda ČSL, 1951—1968 předseda Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva, 1969—1981 poslanec Federálního shromáždění ČSSR, 1969—1981 čestný předseda ČSL.

některých členů, kteří (ať již mladí nebo ti, kteří v roce 1968 znovuobnovili své členství) opouštěli ČSL znechucení politickým vývojem. Plojhar a jeho spojenci opět zvedali hlavy a domáhali se důležitých pozic ve vedení strany. Proponovaný sjezd byl z vůle KSČ v říjnu 1969 na neurčito odložen, aby se nakonec konal až v červnu 1972. Jistě zde existovali členové, kteří hodlali za stranu a její pobřežnový vývoj a program dále bojovat. Ale, jak již to bývalo tehdy obvyklé, odvaha žít nezávisle upadala a administrativní a represivní tlak narůstal. Příkladem nastupující normalizace ve vedení ČSL byla mj. kritika poslanců Federálního shromáždění za ČSL Miroslava Svobody a Anny Míkové, kteří se zdrželi hlasování při schvalování smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na československém území v říjnu 1968. Zbytečné byly argumenty, že pro takovou smlouvu nemohli hlasovat, když její součástí nebyl jasný termín odchodu okupačních jednotek. Byli zbaveni mandátu. Na stránkách stranického tisku pak bylo možné sledovat nejen oslavné texty v souvislosti s výročím V. I. Lenina (v kontrastu vůči Janu Šrámkovi), ale také teze o pevnosti spojení se SSSR a vděčnosti za „bratrskou internacionální pomoc“ v srpnu 1968.

Změny v ČSL se v průběhu let 1969—1971 sice neodehrávaly tak razantně jako v aparátu KSČ, ale jednoznačně sledovaly zájmy komunistické strany, podléhaly její supervizi (mj. také prostřednictvím tajemníků a výborů Národní fronty) a umožňovaly nejvyšším představitelům režimu, aby rozhodovali např. o vedoucích postech v ČSL. Nelze se divit, že nadšení a iniciativa řady členů, tolik typická pro pobřežnovou dobu roku 1968, se změnila v pachutí a znechucení. Řada z nich stranu opustila, aniž by se účastnili okresních a krajských konferencí, na nichž byli odhalováni „exponenti pravicových sil“ v ČSL, odvolávány dřívější názory a postoje a čteny předem připravené referáty s řadou odkazů na programové dokumenty KSČ (později mj. i na *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*). Výměna stranických legiti-

mací nabyla administrativní podoby, nicméně je třeba říci, že členové znechucení posrpnovou politikou opustili ČSL již dříve. Beznadějnost či bezskrupulóznost doby je snad více než jasně demonstrována na případě nejdříve šéfredaktora *Lidové demokracie*, později ústředního tajemníka a posléze v letech 1973—1980 předsedy ČSL Rostislava Petery, o kterém někteří jeho spolustraníci zjistili, že se v době okupace choval jako kolaborant, když publikoval v aktivistickém tisku texty ve stylu nejtvrďší nacistické propagandy. Za normálních okolností by byl člověk s takovou minulostí dále v politice neuplatnitelný. Petera ale naopak svůj vliv posiloval a v hierarchii strany a režimu mocensky stoupal. Údajně se o jeho pokračující kariéru zasloužil přímo první tajemník KSČ Gustáv Husák.

Mám-li něco Konečného publikaci vytknout, pak pouze to, že se jeho konstatování, že některé významnější postavené funkcionáře a placené pracovníky aparátu nepřetržitě sledovala Státní bezpečnost, což se jistě dělo i budováním agenturní sítě, neopírá o konkrétnější informace, jež by tuto tezi zpřesnily. Jaký byl tedy rozsah takové aktivity StB? Podobně je tomu i v závěru publikace, kde autor tvrdí, že řada vyloučených či vypuzených členů ČSL se na počátku normalizace dostala do vznikajících seznamů nepřátelských osob. Škoda že pro doložení svého tvrzení neuvádí žádný příklad. V části, kde více hovoří o čistkách, které se v ČSL od centrální po místní organizace odehrávaly na počátku 70. let, se zřejmě nedopatřením objevuje špatný časový údaj v souvislosti s tehdejšími Východočeským krajem (místo 1971 se tam nelogicky píše o roce 1979). Další výhrada se týká členění textu. Považuji za nešťastné, když je tak zajímavá a čtivě napsaná práce (přítom ale při dodržení vědeckých zásad) zneřehledněna tím, že velké části splývají do dlouhého souvislého odstavce.

Přes zmíněné drobnosti ale hodnotím Konečného publikaci jako výbornou. Těším se na avizované pokračování, které by mělo postihnout tentokrát *bezčasí vrcholné normalizace*.⁴

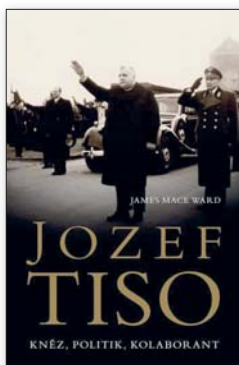
Jan Kalous

⁴ Recenzovaná kniha, s. 171.

Recenze

James Mace WARD:
*Jozef Tiso. Kněz,
politik, kolaborant.*

**Slovart, Praha 2018,
416 stran**

Andrzej KRAWCZYK:
*Kněz prezidentem.
Slovensko Jozefa
Tisa.*

**Academia, Praha
2019, 361 stran**

V průběhu let 2018—2019 se na pultech českých knihkupectví objevily dvě mimořádné studie zasvěcené postavě Jozefa Tisa, katolického kněze, slovenského nacionalisty, kariéristického politika a spojence nacistického Německa. Autorem první biografie je americký badatel, druhou rozsáhlou studii napsal polský historik. Ačkoliv od konce druhé světové války v Evropě uplynulo letos již 75 let, představuje hodnocení Tisovy osobnosti dodnes stálý předmět někdy více či méně vyhraněných sporů. Proč tomu tak je? Odpovědi lze nalézt právě v obou recenzovaných knihách.

Americký historik James Mace Ward se rozhodl naučit se pro účely napsání své disertační

práce slovensky a maďarsky. Tvrdí to v úvodu knihy *Jozef Tiso. Kněz, politik, kolaborant* český historik Jan Rychlík. Ward prostudoval snad veškeré dostupné prameny a literaturu. Stalo se tak za zvláštní situace 90. let, kdy debata o interpretaci a politickém odkazu katolického kněze, který se jako jediný stal mimo Vatikán nejvyšší státní autoritou, kulminovala.¹ Ward tak svým způsobem nabízí nezaujatý, fundovaný a přitom také nesmírně zajímavý pohled. Kniha se dočkala pozitivního ohlasu. Hned v úvodu recenze musím konstatovat, že se tak i podle mého názoru stalo oprávněně.

Polský historik, pedagog a diplomat Andrzej Krawczyk působil po roce 2000 v České republice i posléze na Slovensku jako velvyslanec. Soudobými politickými dějinami se dlouhodobě zabývá. Podobně jako Ward se tématu velice pečlivě věnoval. Oceňuji, že závěry formuluje naprosto jednoznačně. Tiso pro něj není ani jednoznačně kladnou, ani jen zápornou postavou. Podle mého názoru se také proto snaží zasadit události, kterým Jozef Tiso čelil, do souvislostí. Výsledkem je zajímavá výpověď o vývoji slovenského politického života v první polovině 20. století.

Oba autoři volí chronologickou metodu biografické studie s přesahy, ve kterých podrobněji objasňují dobový a místní kontext. Tento přístup považují za velmi dobrý. Wardův text přechází střídavě (ale nikoliv rušivě) z češtiny do slovenštiny. Tím se zdůrazňuje autenticita některých dokumentů a svědectví aktérů. Obě knihy jsou přehledně a logicky členěny. Wardova má osm kapitol; vedle toho obsahuje mapovou a obrazovou přílohu, předmluvu, úvod, závěr, poznámku ke zdrojům (bohužel jinak ale nemá přehledné zpracování pramenů a literatury), seznam zkratk, poznámky a jmenný rejstřík. Krawczykova kniha je členěna do devíti kapitol; dále zde najdeme úvod, obrazovou přílohu, mapu, výčet důležitých dějinných momentů v jakési datové zkratce, výběrovou bibliografii a jmenný rejstřík. Obě publikace jsou zpracovány velmi pečlivě.

¹ Myslím si, že asi neobjektivnější pohled na postavu Jozefa Tisa nabídl slovenský historik Ivan Kamenec. Viz KAMENEC, Ivan: *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso 1887—1947*. Premedia, Bratislava 2013.

Co lze říci o hlavním aktéru příběhu — slovenském římskokatolickém knězi a politikovi Jozefu Tisovi? Narodil se 13. října 1887 v Bytči a po studiích teologie ve Vídni se zdálo, že se před ním otevírá slibná kariéra v církvi. Ovládal několik světových jazyků, psával do maďarského církevního tisku. Později mu tuto skutečnost připomínali jeho političtí soupeři, kteří se ho snažili představit jako maďaróna. Mladý Tiso se stal profesorem morální a pastorální teologie a v letech 1920—1923 byl biskupským tajemníkem v Nitře. Od roku 1924 se jeho domovem stala fara v Bánovcích nad Bebravou. Církevní dráha ale byla přerušena jeho angažováním se v politice. Od poloviny 20. let patřil k nejznámějším představitelům Slovenské ľudové strany, pozdější Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSLS). Čechoslovakismus mu neimponoval, vnímal ale argumenty, které stály u zrodu této politické koncepce (oslabení požadavků německé, polské a maďarské národní menšiny). Tiso usiloval o přenesení části pravomocí na slovenské orgány. Nejdříve se tak dělo v tisku, posléze od roku 1925 v parlamentu, kde vystupo-

val mj. jako místopředseda strany a ještě později v letech 1927—1929 jako ministr zdravotnictví a tělesné výchovy. Vládní angažmá, od kterého si tolik sliboval, ale nenaplnilo jeho představy. Přesto se dál v Národním shromáždění dožadoval jakési formy slovenské politické autonomie. Jako by si neuvědomoval, že pokud by k tomuto vývoji došlo, pak by bylo legitimní udělat to samé v Sudetech, na Těšínsku a na jižním Slovensku. Tiso se snažil prezentovat jako umírněný ve svých požadavcích. Ve skutečnosti ale často stál za řadou protičeských útoků a provokací, k jakým například došlo při Pribinových oslavách v roce 1933. Přímo či nepřímou řídil různé kampaně na stránkách nacionalistického tisku. Po smrti Andreje Hlinky² v roce 1938 se stal předsedou HSLS. Dále upevňoval svou pozici v aparátu strany, snažil se o tlumení radikálů, jakými byli například Vojtěch Tuka³ nebo Alexander Mach.⁴ Jeho konkurentem byl také bývalý šéfredaktor *Slováka* Karol Sidor.⁵ Po Mnichovu 1938 se jisté Tisovy naděje začaly naplňovat. Od října 1938 do 9. března 1939 stál v čele slovenské autonomní vlády. Dne 13. března 1939 jednal

² Andrej Hlinka (1864—1938), slovenský římskokatolický kněz a politik dlouhodobě prosazující slovenskou autonomii v rámci ČSR. V letech 1918—1938 byl předsedou Slovenské ľudové strany (od roku 1925 Hlinkovy slovenské ľudové strany) a v letech 1919—1938 poslancem Národního shromáždění. Více viz např. LETZ, Róbert: *Andrej Hlinka vo svetle dokumentov*. Post Scriptum, Bratislava 2014.

³ Vojtech Tuka (1880—1946), slovensko-maďarský politik, právník. Politicky se angažoval v HSLS, byl redaktorem *Slováka*. Tvrdil, že Martinská deklarace z října 1918 měla tajnou doložku, podle níž se Slováci s Čechy dohodli na společném státě na dobu deseti let; bez následné nové právní úpravy bude prý soužití obou národů ve společném státě nulitní. V lednu 1929 byl Tuka zatčen a v říjnu 1929 za protistátní činnost a špionáž ve prospěch Maďarska odsouzen na 15 let do vězení. V červnu 1937 byl na základě prezidentské milosti z vězení propuštěn. V době Slovenského štátu byl předsedou vlády a ministrem zahraničních věcí. Prosazoval úzké spojení s nacistickým Německem. Po druhé světové válce byl znovu postaven před soud a v srpnu 1946 popraven. Více viz např. HERTEL, Maroš: *Vlastizrada alebo pomsta? Kauza Vojtech Tuka a spol.* In BYSTRICKÝ, Valerián — ROGULOVÁ, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov. Súdny, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*. Veda, Bratislava 2013, s. 66—82; ILLÝOVÁ, Zuzana — MALATINSKÝ, Michal: *Dva procesy s Vojtechom Tukom*. Wolters Kluwer, Praha 2017; FEDORČÁK, Peter: *Tuka proti republike — proces z roku 1929*. Maročin PT, Bratislava 2018.

⁴ Alexander Mach (1902—1980), slovenský politik a publicista, funkcionář HSLS. Za Slovenského štátu byl v letech 1939—1940 šéfem Úřadu propagandy, v letech 1938—1945 zástupcem a posléze hlavním velitelem Hlinkových gard, v letech 1940—1945 ministrem vnitra a v letech 1940—1944 náměstkem předsedy vlády. Podílel se na deportacích slovenských Židů do koncentračních táborů. V březnu 1945 utekl do Rakouska, kde byl zajat Američany a vydán do ČSR. V dubnu 1947 byl odsouzen k 30 letům vězení. V roce 1968 byl amnestován, žil v Bratislavě a psal paměti. Více viz např. HRUBOŇ, Anton: *Alexander Mach. Radikál z povolania*. Premedia, Bratislava 2018.

⁵ Karol Sidor (1901—1953), slovenský politik a publicista, funkcionář HSLS. Ve 30. letech byl šéfredaktorem *Slováka*. Usiloval o autonomii Slovenska, byl předním ideologem strany. V roce 1938 se stal hlavním velitelem Hlinkovy gardy. Od prosince 1938 do března 1939 působil v česko-slovenské vládě. Od 11. do 14. března 1939 byl předsedou slovenské autonomní vlády. Odmítl na nátlak nacistů vyhlásit Slovenský štát. Několik týdnů po vyhlášení samostatnosti byl ministrem vnitra, brzy ale odešel mimo hlavní politický proud — byl jmenován velvyslancem ve Vatikánu. Po roce 1945 žil v Itálii a v USA. Od roku 1948 byl předsedou Slovenské národní rady v zahraničí. V ČSR byl v roce 1947 v nepřítomnosti odsouzen k 20 letům vězení. Více viz např. KÁZMEROVÁ, Lubica — KATUNINEC, Milan: *Dilemy Karola Sidora*. Kalligram, Bratislava 2006.

s Adolfem Hitlerem o dalším osudu Československa. Příliš dobrých možností ale na výběr neměl — buď vyhlásí nezávislý slovenský stát, nebo bude pohlcen Maďarskem. Tiso se rozhodl pro první variantu. Tak vznikla Slovenská republika, ovšem plně pod dohledem a patronátem Německa.⁶ Tiso byl v říjnu 1939 zvolen jejím prezidentem. HSLS se také s jeho přispěním stala státostranou. On sám se transformoval do podoby nejen duchovního vůdce; ve svých rukou soustředil rozhodující státní a stranické funkce. HSLS mu v roce 1942 přiznala oficiální titul Vůdce. Jako spojenec nacistického Německa se podílel na napadení Polska a SSSR, válku vyhlásil i Velké Británii a USA. Nesl politickou odpovědnost za všestrannou perzekuci židovského obyvatelstva a za arizaci jeho majetku, včetně transportů do nacistických vyhlazovacích táborů. Dokonce za „likvidaci“ každého jednoho ze slovenských Židů slovenský stát Německu zaplatil; šlo o tzv. kolonizační poplatek ve výši 500 německých marek. V této záležitosti ignoroval i apely papeže Pia XII.⁷ Když pak bylo po kurské bitvě v roce 1943 zřejmé, že Německo ve válce neuspěje, opřel se Tisův režim ještě více o německé patrony. S jejich pomocí krvavě potlačil Slovenské národní povstání. V dubnu 1945, když už se boje odehrávaly přímo na území Slovenska, uprchl nejdříve do Rakouska a poté do Bavorska, kde se ukrýval v klášteře v Altöttingu. Američané ho následně vydali československým úřadům. Od 2. prosince 1946 do 15. dubna 1947 se Tisův případ projednával před Národním soudem v Bratislavě.⁸ Tiso, který před soudem vystupoval nikoliv jako kněz, ale spíše jako politický dogmatik přesvědčený o své neomylnosti, byl odsouzen k trestu smrti. Žádost o milost byla prezidentem Edvardem Benešem zamítnuta. Ještě

před tím byla 16. dubna projednána ve vládě. Pouze šest ministrů doporučovalo trest zmírnit (šlo o zástupce Československé strany lidové a slovenské Demokratické strany); sedmáct jejich kolegů z ostatních stran Národní fronty hlasovalo pro výkon trestu. Jozef Tiso tak byl popraven v brzkých ranních hodinách 18. dubna 1947 na dvoře Justičního paláce v Bratislavě.

V čem tkví přínos Wardovy knihy? Autor nepoužívá šablony ani kontrast v tom smyslu, že by nějaký politik byl líčen jen jako hodný a proti němu by stál jiný aktér příběhu s pouze negativními adjektivy. Dívá se na aktéry událostí strážlivě, snaží se pochopit a čtenáři přiblížit jejich filosofii a hodnotový svět. Sleduje proměny české a slovenské politiky ve víru událostí 20. a 30. let dvacátého století. Nelze proto říci, zda například Tisovo rozhodnutí odejít ze slibně se rozvíjející církevní dráhy a věnovat se politickému angažmá bylo chybou či nikoliv. Monsignore Tiso totiž byl ochoten měnit své postoje v závislosti na proměně vnitropolitické a zahraničně-politické konstelace ČSR. Byl ochoten vstoupit do československé vlády a aktivistickým způsobem doufat v proměnu česko-slovenského vztahu. Současně je zřejmé, že Tiso vnímal roli a důležitost médií, často publikoval ve stranickém tisku a vystupoval při nejrůznějších příležitostech. Také vnitřní život HSLS nebyl nijak idylický. Tiso se dostával do konfliktů s Tukou, Sidorem, Machem, dříve také s Hlinkou. Prezentoval se jako zástupce umírněné linie strany a to i ve sféře stoupajícího a později vyhroceného antisemitismu. Tiso-politik je ale bohužel nejvíce spojován s rozbitím ČSR v březnu 1939. Dostal se do pozice, ve které si mohl vybrat větší a menší zlo. Snad si toho byl i vědom. V područí německého vlivu držel

⁶ Detailněji o režimu Slovenského štátu z různých aspektů viz např. BYSTRICKÝ, Valerián — KOVÁČ, Dušan — PEŠEK, Ján a kol.: *Klíčové problémy moderních slovenských dejín 1848—1992*. Veda, Bratislava 2012; FIAMOVÁ, Martina — HLAVINKA, Ján — SCHVARC, Michal a kol.: *Slovenský štát 1939—1945. Predstavy a realita*. Historický ústav SAV, Bratislava 2014; viz též speciální číslo časopisu *Historická revue* věnované Mocným mužům Slovenského štátu — viz *Historická revue*, 2016, 3.

⁷ Pius XII. (1876—1958), vlastním jménem Eugenio Pacelli byl v letech 1939—1958 papežem; v letech 1917—1920 apoštolský nuncius v Bavorsku, 1920—1930 apoštolský nuncius v Německu; v roce 1929 byl jmenován kardinálem; v letech 1930—1939 státní sekretář. Více viz např. RENDINA, Claudio: *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství. Životopisy 265 římských papežů*. Volvox Globator, Praha 2005, s. 647—654.

⁸ Viz např. KAMENEC, Ivan: Proces, ktorý sa vlastne dodnes neskončil... Jozef Tiso před Národným súdom. In BYSTRICKÝ, Valerián — ROGULOVÁ, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov. Súdny, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*. Veda, Bratislava 2013, s. 130—144.

Slovenskou republiku. Obnášelo to nejen aktivní zapojení do války s Polskem a SSSR, ale také deportace Židů a trpkou osobní zkušenost s potlačením Slovenského národního povstání.

Právě na aspekt antisemitismu se také Ward v knize nejvíce koncentruje. Na jedné straně Tisova podřízenost Německu (včetně různých projevů loajality vůči Hitlerovi), platby za transporty, arizace židovského majetku a ignorování vatikánských apelů v této otázce, na straně druhé tisíce udělených výjimek, na které ale Němci v závěru války stejně nebrali ohledy. Do toho je třeba brát v úvahu spory uvnitř HSLS, vlády, církevní hierarchie a armády. Je dnes vytvářený idylický obraz slovenského vlastence a kněze oprávněný v kontextu toho, co se ve slovenské společnosti odehrávalo? Není to výraz nacionalistického stereotypního uvažování, který je stavěn z nejrůznějších politických důvodů? Ward o tom uvažuje v závěru své práce a správně odkrývá neserióznost a manipulativnost některých interpretací.

Ward vnímá Tisa v jeho rozporuplnosti a nezastírá, že se v jeho hodnocení snaží být objektivní. Vzdělaný a inteligentní Tiso je zde představen jako *hluboce zbožný muž, katolické rituály si mezi svými zvyky opatroval nejvíce. Jako neúnavný člověk se často za jiné lopotil s nevděčnou prací.*⁹ Byl to důstojný muž inklinující často ke kompromisům. Současně ale těžce nesl kritiku a podle Warda nebyl schopen v hlubším sporu úplně věcně argumentovat. *Život Jozefa Tisa je, ať už z té či oné stránky, vždy morální zkazkou. Je příběhem Boha. Je příběhem pokroku. Je příběhem ‚radikálního zla‘,*¹⁰ konstatoval v závěru knihy.

Krawczyk si podrobněji všímá jistého důležitého osobnostního rysu. Od mládí byl Tiso rozvážný a uvážlivý. Byl zvyklý o věcech přemýšlet a své teze obhajovat přesvědčivými argumenty. Nevychýlval, nevystupoval z řady, místo konfliktů pak preferoval kompromisy. Podle autora se zdá, že ani Tiso ani další slovenští představitelé nevěděli do poloviny roku 1942 nic o detailech „konečného řešení židovské otázky“. Krawczyk však jedním

dechem správně dodává, že tato skutečnost je neomlouvá a nezbavuje historické odpovědnosti. Podle něj Tiso věděl, že jeho židovští spoluobčané odjížděli ze Slovenska do Generálního gouvernementu a že je tam čekaly velmi kruté podmínky. Krawczyk k této skutečnosti dodává: *To je něco, co slovenského prezidenta morálně diskvalifikuje. Takový hřích nelze knězi odpustit.*¹¹

Otázkou samozřejmě zůstává, jak by byl Tiso hodnocen, kdyby neskončil jako válečný zločinec před soudem, respektive kdyby nebyl vykonán hrdelní trest. Byl by schopen nahlédnout své činy a dospět k nějaké formě upřímné sebereflexe? Takto byl v dubnu 1947 Národním soudem označen za rozbíječe ČSR, úslužného Hitlerova spojence a kolaboranta. Nicméně Krawczyk upozorňuje na Tisovo chování před soudem. V souvislosti s oběťmi druhé světové války z území Slovenska (včetně ze Slovenska deportovaných Židů) nedal Tiso najevo nějaké pohnutí či lítost. Hájil se tím, že jednal správně a v zájmu národa. Dokonce prohlásil, že kdyby se dějiny opakovaly, zachoval by se stejně. Nelze než souhlasit se závěrem Andrzeje Krawczyka, když říká: *Jedná se však o tragický a smutný příběh o člověku, navíc duchovním, jenž se dostal na scestí. Jozef Tiso se do dějin zapsal jako součást jejich temné stránky.*¹²

České překlady obou knih se povedly. Jediné, k čemu bych měl drobnou připomínku, je u Warda trochu matoucí používání synonym: členové Československé strany lidové jsou pro něj lidáci. Vzhledem k zavedenému označení pro členy HSLS to může působit terminologické problémy a nežádoucí záměny. Nedokážu ale s jistotou říci, zda se tento pojem vyskytuje i v anglickém originále.

Obě biografie Jozefa Tisa hodnotím pozitivně. Snad je také dobře, že takové knihy napsali zahraniční autoři. Jsou to pečlivě zpracované práce, argumentačně velmi přesvědčivé. Proto je doporučuji každému, kdo chce přemýšlet o československé politice první poloviny dvacátého století.

Jan Kalous

⁹ WARD, James Mace: *Jozef Tiso. Kněz, politik, kolaborant*. Slovart, Praha 2018, s. 327.

¹⁰ Tamtéž, s. 329.

¹¹ KRAWCZYK, Andrzej: *Kněz prezidentem. Slovensko Jozefa Tisa*. Academia, Praha 2019, s. 283.

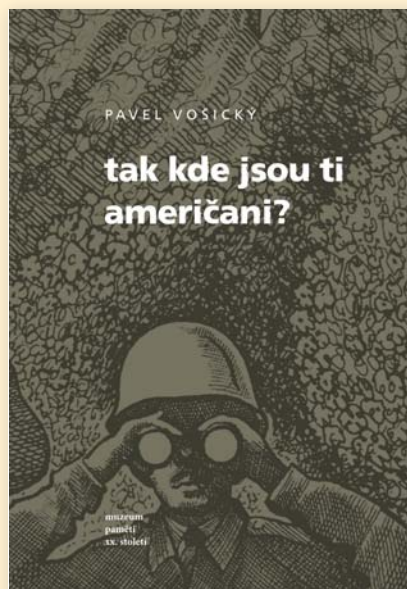
¹² Tamtéž, s. 301.

PAVEL VOŠICKÝ:

Tak kde jsou ti Američani?

Autobiografické vzpomínky politického vězně, exulanta a akademického malíře Pavla Vošického zachycují přibližně půlstoletí jeho života, od dospívání na konci druhé světové války až po zhroutilí komunistického režimu. Autor zažil komunistický kriminál, kam se dostal na konci padesátých let za protistátní výroky, když vykonával základní vojenskou službu. Přesto se mu po několika neúspěšných pokusech podařilo dostat na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou, kde se věnoval především kresbě. V polovině 60. let vystupoval jako zpěvák s populárním souborem Apollo. V roce 1969 odešel do exilu, většinu času prožil v USA. Živil se jako grafik. Přátelil se s řadou známých osobností, mezi jinými s Pavlem Landovským, Milošem Formanem, Petrem Steinerem či Ivanem Passerem. Od roku 1977 se mu již jako občanu USA podařilo dostat se několikrát do Československa za svou dcerou. Na počátku osmdesátých let však byl poté, co odmítl spolupráci se Státní bezpečností, označen za nežádoucí osobu a do Prahy se opět dostal až v roce 1989, těsně před pádem komunistického režimu. Součástí knihy je rozsáhlý soubor autorových kreseb, obrazová příloha s dobovými fotografiemi a dokumenty, úvod literárního kritika Viktora Šlajcherta a biografická studie historika Petra Blažka.

Muzeum paměti XX. století, 2021, 248 s., ISBN 978-80-907989-3-9

MILOŠ ŠUCHMA:

Vzpomínky Čechokanadána

Kniha zachycuje životní příběh Miloše Šuchmy, který v roce 1968 spoluzakládal Klub angažovaných nestraníků a po svém odchodu do Kanady, kde se stal šéfredaktorem časopisu Západ a předsedou Českého a Slovenského národního sdružení v Kanadě, patřil ke stěžejním osobnostem československého exilu. Autor ve svých čtivě podaných memoárech seznamuje čtenáře se svými valašskými kořeny i dětstvím a jinoštvím na pražských Vinohradech, jež bylo poznamenáno osudovými zvraty československých dějin — německou okupací a komunistickým pučem. Popisuje zatčení a uvěznění svého otce, obchodníka se zlatem, a provází nás svými dalšími osudy až do období pražského jara a následujících desetiletí kanadského exilu. Kniha vyšla s podporou Státního fondu kultury ČR.

Muzeum paměti XX. století, 2021, 448 s., ISBN 978-80-907989-2-2

PETR BLAŽEK — JAN KALOUS (EDS.)

Rudé století: Století dějin Komunistické strany Československa / The Red Century of the History of the Communist Party of Czechoslovakia

Publikace byla vydána jako katalog k výstavě o dějinách KSČ, která byla umístěna v parku Kampa od 14. května do 1. srpna 2021. Reflektuje století existence KSČ a jejího vlivu na společnost. Popisuje, jak se z antisystémové strany první československé republiky po druhé světové válce stala politická síla, která určovala následujících více než čtyřicet let podobu společnosti. Publikace představuje zásadní dějinné mezníky této politické strany, vůdčí představitele a provázanost českého a slovenského komunismu se sovětským bolševismem. Popisuje fenomén politických procesů a jejich následnou reflexi, elitářství komunistických vůdců či strnulost normalizačního režimu. Připomíná také komunistickou cenzuru a propagandu. Publikace se prodává v Museu Kampa — Nadaci Jana a Medy Mládkových. V elektronické podobě je výstava dostupná v češtině a angličtině na webové stránce www.rudestoleti.cz.

Muzeum paměti XX. století, Museum Kampa — Nadace Jana a Medy Mládkových, 2021, 105 s., ISBN: 978-80-907989-1-5, ISBN 978-80-87944-61-3